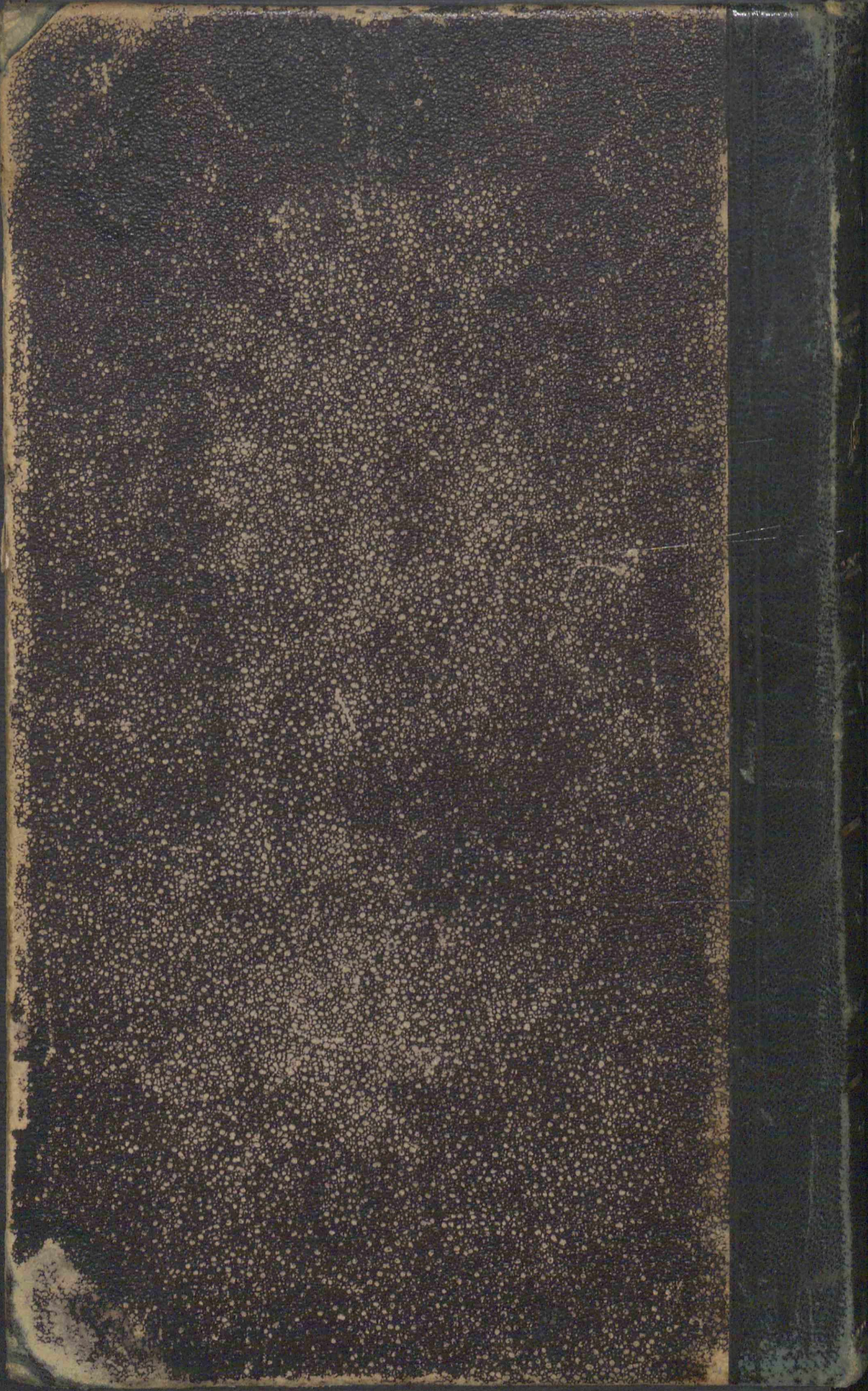

B

839.

Gabirol

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 839.

ס פ ר

שירי השירים

אשר לשלמה בן גבירול

הלא המה

כל השירים אשר בקדש יסודתם

אשר שר המשורר והחכם הגדול

בזמן שלמה הקטן הספרדי ז"ל יהודה אבן גבירול ז"ל

הכל על פי כתבי יד ישנים ודפוסים יקרים

הספרים הנמצאים רובם ככלם בכית האוצר נחמד בונה חכם לבב ואמיץ
כח לחושיה וצדק, ה"ה כבוד השר האדיר הגביר המפואר והמרומם
ממשפחת רם מעלת מוה' נפתלי הירץ נ"י הי"ו, והובאו ביתה יוסף
אביו השר והמפסר, הישר והמאווה, גביר הגבירים המהולל כש"ת
מוה' יוזל גינצבורג נ"י הי"ו.

והשירים האלה יצאו מוגהים מנוקדים ומבוארים באר הישב

ונלוז אליהם השכלות בדברי חז"ל ומדרשיהם

על ידי

שניאור זק"ש

חוברת ראשונה

פאריש

בשנת ברכות לפ"ק

מחיר הספר הזה הוא ששה חפשים (פראנקין!)

ספר

שירי השירים

אשר לשלמה בן גבירול

חוברת ראשונה

פאריש

שנת תר"ב כ"ה לפ"ק

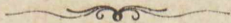
CARMINA SANCTA
SALOMONIS IBN GABIROL

EX PLURIMIS BIBLIOTHECÆ
GUNZBURGIANÆ LIBRIS, AUT SCRIPTIS, AUT EXCUSSIS,
USDEM RARISSIMIS,

**Emendata, interpuncta, explanataque,
versibus interpretatis qui in scripturam
sacram et Midraschim cadunt**

SENIOR SACHS,

FASCICULUS PRIMUS

LUTETIÆ PARISIORUM

— 1868 —

שירי השירים

אשר לשלמה בן גבירול

הלח המה

כל השירים אינר בקדש יסודתם

אשר שר המשוור והחכם הגדול

רננו שלמה הקטן הספרדי נר' יהודה אבן גבירול ז"ל

הכל על פי כתבי יד ישנים ודפוסים יקרים

הספרים הנמצאים רובם ככלם בכית האוצר נחמד בונה חכם לבב ואמיץ
 כח לחושיה וצדק, ה"ה ככיר השר האדיר הגביר המפיאר והמרוכם
 ממשפחת רם מעלת מוה' נפתלי הירץ נ"י הי"ג, והובאו ביה יוסף
 אביו השר והטפסר, הישר והמאושר, גביר הגבירים המהולל כש"ח
 מוה' יוזל גינצבורג נ"י הי"ו.

והשירים האלה יצאו מיגהים מנוקדים ומבוארים באר היטב

ונלוו אליהם השכלות בדברי רז"ל וטררשיהם

על ידי

שניאור זק"ש

פאריש

נשנת ברכות לפ"ק

מנחת תורה וברכה

לכבוד

אדוני אלופי ומיודעי, איש חסדי ומטיב עמי מאד, הגביר האדיר גם
בתושיה וצדק, הנודע לשם ולהלה ולברכה בקרב כל הארץ, כי הוא
מגן החכמה בישראל ומושיע ומחסה לחוסים בה, כבוד שם הפארתו
מוה' נפתלי הירץ גינצבורג נ"י הי"ו,

בן אדוני הישר המרומם, הגביר לאחיו, אדיר ונעלה מאד, אשר
הוקם על על נדיבות, ולהיות מושיע לעמו, ותפארת עומו, אשר
תחלתו בא"י יגידו, ולאומים שבתו תחת לשונם לא יכחידו, כש"ח
מוה' יוסף יוזל גינצבורג נ"י הי"ו,

ולכבוד

האשה הכבודה היקרה, הגבירה הישרה, אשה משכלת וצדקה, העולה על
אלפי בנות ציון, וכשמה מרת רחנה מנשים באהל תבורך ות' לעד!
כן היא, אשת החן, אשר תמך כבוד בעלה היקר הרה"ג ר' נה"ג הנ"ל
צ"ו, והיא תפארתו, היא בת להגביר המפורסם השוע ונכבד ומהולל
כמוה' יהושע העשיל רוזנברג נ"י צ"ו,

מוגשה המנחה הזאת בלב טהור ורוח נאמן

ביום מלאות שלש עשרה שנה לימי חי הכן יקיר להם. בן משביל וטוב
כמ"ר גבריאל הי"ו,

ויזכו האבות הישרים והמאזשרים לגדלו לתורה
ולמדע ולהנכו במע"ט ולתכניסו לחופה, אכ"ר,

כחפץ נפשותם היקרות והטהורות,

וכנפש עברם מברכם מאד ומכבדם, ומודם על אמתם וחסדם,

הקטן

שניאור וקיש.

כי אקריב לך היום, לך פחתי! את קרבני קרבן מנחה, קרבן ראשית שירי השירים" אשר לראש משוררי ספרד, הלא את קרבנך אשר הקרכת על מזבח חכמת ישראל בנדבת לבך הטהור, אני מקריב לפניך, כי ממך הבל ומידך נחנו לך; וכי אתן לבני ישראל אמרי שפר "אשר לשלמה בן גבירול", הלא אתה, אדוני הנעלה מאד! אתה נפתלי-אלהים! הוא הניתן אמרי שפר אלה. ואם על נפתלי הראשון נאמר, כי התפאר לאמר: נופת עצמו לא שלי הוא? דברי תורה שנאמר בהם ונופת צופים, יהיו נאמרים בחלקו של נפתלי " (ב"ר פע"א), הלא יאה לך להתהלל באמת וצדק, ולאמר: נופת עצמו של גבירול לא שלי הוא? דברי שיר שלו, שהם כדברי תורה, כי הם מלאים תורה חכמה וראיה, שנאמר בהם ונופת צופים, כי כצוף דבש הם אמרי נעם טהורים של שומה גבירול, יהיו נאמרים בחלקו של נפתלי הירץ גינצבורג! — כי זה חלקך הקדיש לך ה' קדש נפתלי! וזו נחלתך שפרה עליך סמרום! —

הן אתה, אלוף לראשי! אתה הוא נדיב לב, על נדבות קמת, עמדת מושיע וגואל, לחכמת ישראל; ונדיבות יעצת להוציא לאור על ידי את שורי המעלות, שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול " הרבים, אשר ישרת בם בקדש לאלהיו, וגם אשר שר בדרך חול. אתה הולת זהב מכים, לקנות על ידי במחיר רב חכמת קדמונינו נ"ע ושיריהם המסולאים מפז רב, הנמצאים בספרים ישנים נישנים, כחביד המונים, מלבד ספרים נדפסים יקרים שונים; כאשר יראו ישרים וישמחו בפעלי, כי יגזור ה' בחיי, ושלומו לא יאסף ממני, ואזכה להשלים את המלאכה הגדולה, מלאכת עבודת הרשימה אשר החלתי זה ימים ושנים לרשום בכתב אמת את כל הספרים כ" הנמצאים באוצרך הטוב, אוצר ה'. ואתה היא, אדוני הנשא והנעלה! הפיתח את ירך המראה והרחבה והגדושה, לתת לכסף מוצא הוצאות הדפים להדפיס את הרשימה הגדולה הנזכרה, ואת השירים היקרים האלה. ומה אני ומה כחי ללחום עם זמני הרע אשר ניף עלי חרבו חמיד, וכי אעצר כח להגיה את השירים הנפלאים האלה ולפרשם ביד ה' הטובה עלי, אם לא רוח נדיבתך חסמכני? ולולא ששון ישעך ישיב נפשי היכשה והענומה, ויגהה רוהי הכהה והנכאה, כי אז אכדתי בעניי, וגוענו כלנו אני וביתי, ולא יכולתי לעשות דבר מאומה לטיב לחכמת ישראל בכלל ולשירי גבירול בפרט. אחת היא על כן אמרתי, כי רק משלך אני נוהן לך —

שכרך הרבה מאד! אלופי המרומם! כי לא עלי וביתי לבדנו, חפזו כנפי חסדיך הגדולים והמרובים מאד, כי בצל חסדיך צל כספיך גם צל חכמת

שלמה בן גבירול יחסה, ואתה נמלחסד של אמת עם המת החי הצדיק האלהי הזה נ"ע, אשר ישמח בנ"ע יששזו ידוכבו בקבר בגילת ורגו, לאמר: "שישי וגילי נפשי, כי לא יפילו דברי ארצה עור, והנס קמים מקברים לתחית עולם ועש וסס לא יאכלם עיד, ולא עיד יעלה במ הרקב; נפתלי נפתלתי עם זמני הרע לפני כמה וכמה מאות שנים, ועתה חי אני עור, כי גואלי חי (גם חיה יחיה לעולם!) אחרון על עפרקס האדם תור המעלה נפת לי גינצבורג, ויגאל משחת בלי את חית תורת חכמתי ובה שרתי ומליצתי!" — וכן הנך נוכב ודוכב שפתי ישנים רבים מגדולינו קדמונינו נ"ג, אשר המה לגאון ולכבוד ולצבי ולתפארת לכל בית ישראל! —

ועוד קחה לה נפשי לה, וקך, אדוני! כי יראו אור עיד שאר שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול, וגם הספר: דברי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו", אשר חלק ממנו כבר נדפס בטרום עוד החלתי להדפיס את הספר שירי השירים הזה, וג"כ בעזרתך וצדקת פורונך. ובכל הצדקות והחסדים האלה אשר הנך עושה לי לאלפים באלפים — הנך עושה חסדים גדולים גם לחכמת ישראל גם לישראל כל! — על כן, לא רק נפשי חודך וחכמך כל ימי חיי, כל זמן שהנשמה בקרבי עד אחרית נשימתי! כי אם גם כל ישראל חברים, פה אחר ולב אחר, יודו לשמך כי טוב משמן תירק, ויכרכך טובים, וכל הישרים בלבותם יאשרוך ויהללו את שם תפארתך; על כן, צדקותי וחסדיך אלה, אשר יוספרו לדור ודור, לא ימחו גם מלוח הזמן לנצח, כאשר לא ימחו מעל לוח לבי לעולם! ועל כן, לא יסיף זכרך מזרע ישראל הבאים אחרינו לדורות עלם, כמו לשמך ולזכרך תאות נפשי חמיר, אני עבדך! —

ואת, שרתי חנה! לא רק מנה אחת אפים כחן ויפי מרבית בנות נתן לך ה', כי אם גם בשכל, לב טוב, וכשרון המעשים; והן לית הן לחנך ויזפך ועטרת תפארת לראשך ולראש בעלך. כמו אישך האהוב והחביב והנחמד והנעים, הנאמן בביתך, כמהו חרבי לעשות צדקות בכל עת, בישראל ובאדם, גם את; שקמת גם לי עזרה בצרות, וכמלאך הגואל אותי מכל רע, ומושיע לי מתלאותי, ואשר יוציאני ממצוקותי לרוחה, היית לי כפעם בפעם. על כן חלק כחלק תאכלי בצדקת בעלך גם את, וענתה כך צדקתך, להשמיע בשער בת רבים ההלחך, וגם בפתחי שערי הספר הזה. כמו בעיד הביא על שכרך, כמהו זרעת צדקות וכמהו תקצרי לפי חסדיך: תחלה תידה וברכזו, מפי כל, כמו לך אלה יקריבו קרבי, נפשי ולכבי, ופי ועמי, בכל זמני ועתי! —

אילנות נאים! כמה אכרככם? הן גביר לאחוזי שם לך ה', אתה נפתלי

אדוני! ושרתי בכנות את חנה גברתי! וברוך השם, מי יש לכם רב בכל, ולא יחכר לכם דבר, ובמה אברככם? — יהן ה', ויהיו צאצאיכם הנאהבים והנעימים ויחיו, כמוכם, לגאון ולכבוד ולצבי ולחפארה לכם ולנו ולכל בית ישראל! — ואל הנער הזה, הבן יקר לכם ולנו, בן משכיל וטיב גבריאל, יתפלל במרומים הפילוכוף האדמי המשורר הנשגב וצדיק המים רכנו שלמה בן גבריאל, אשר הוא כמלאך אלהים גבריאל, הוא יתפלל בעדו לה', כי יזכה הנער את ארחו, כמוכם, ולאורך ימים יחיה ויהיה לכם לשמחת נפש ולששון לב ולנחמית, וסמן טיב ומזל טוב יהיה לכם כי תחוגו את יום בר מצוה שלו ביום ש"ק הבע"ל יום שבת הנחמית! —

יהן ה' ויוסף לכם ימים טובים על ימים טובים, ושנים על שנים, רשנים ורעננים, שנות חיים ושלוש ארוכות וברכות, וגם שלשים וגם רבעים יולדו על ברכיכם, ועיניכם רואות ושמחות, אמן ואמן כן יאמר ה'! •

הנה כי כן יברך אהכם ממעמקי לבי עבדכם, המשחחוה להרום רגליכם, ומהרפק עליכם,

הכו"ח פה פאריש היום יום ד' י' מנחם אב.

המוליח לאור

שניאור.

בשנת ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' לפ"ק.

זהו השיר הזה נמצא בדיואן ר"י יהודה הלוי (כ"ג*) חלק א' מיוחס שם בטעות
הוא יוצא מן הים אשר יצאת מן הים וזהו חלק א' מיוחס שם בטעות

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול.

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול. שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול.
שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול. שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול.

השיר הזה נמצא בדיואן ר"י יהודה הלוי (כ"ג*) חלק א' מיוחס שם בטעות
אלוי, ככתוב על גבו: וקאל, ר"ל: ואמר: ומצאתי ג"כ בין לקוטי החכם ב"ג
שירי רשום אצלו: שירי והוא לר"ש גבירול. ולא ידעתי אם הוא רשות או מאורה
או גאולה; אך מקצתו נראה שהוא רשות, כי דרך הרשות הוא דרך קצרה
לעולם — ונראה שהוא לחג הפסח. משקלו, ש"ח יהד שלש פעמים בדלה וש"ח
יחד פעמים ונ"ח בסוגר, לכד הבית הראשון שגם דלתו הוא כסוגרו. והמשורר
מדבר על לב כנסת ישראל ואומר לה: אל תתיאשמן הגאולה רק עשי לך זכר
לציאת מצרים ואת העבר שית' לך לפתח הקורה להעמיד כי הבוא עת רודים
לך ואת הקוים הנבואה אשר נבא ישעיהו. ועי' גם בסוף המאורה של הפייטן
הזה לחנוכה.

שְׁכַחְתִּי עֲנִיתְךָ נְשֹׂאת בְּפִים (1)
לֹא קָצְרָה מִגְּאֻלְךָ יַד יְסֻרָה
מִלְּבָבְךָ לְפָנַי בְּבוֹיָא (2) עֵתְךָ וְעַל-
דְּהוּיָא עֵת יְהִי אֲוִירָה לְבָנְךָ לְךָ בְּאֹר
וְכָרִי עֲלוֹתְךָ מִעֵנִי מְצָרִים
אֶרֶץ, וְיָמִין טְפֹחָה שָׁמַיִם
רֵאשֶׁה, כְּבוֹד שְׁכֵן יְרוּשָׁלַיִם
חֲמָה, וְאֹר חֲמָה לְשִׁבְעֵתַיִם

1) אצל ב"ג: נשאת כפים, ובדיואן נושאת עינים, ובחרתי בנושאת כפים מפני
שהלשון הזה מורה יותר על חפלה מלשון נושאת עינים. (2) ב"ג: כבוא.

ב.

גם השיר הזה נמצא שם בח"א, וכתוב על גבו בטעות: ולה (ר"ל ולו, לר"י
הלוי) מן כט (כטב, ר"ל ממה שכתב) אבי סעיד. ולא ידעתי ג"כ אם הוא
רשות או מאורה או גאולה; ואם הוא רשות (כפי הנראה) מן הטעם הנזכר כמה שקדם)
הוא כפי מנהג שני רא' רשות לחתן. ומשקלו ש"ח יהד ש"ח יהד ש"ח כן בדלת וכן בסוגר.

שֶׁשֶׁם בְּחֶתֶן יַעֲטָה סוֹת אֹר
לְמֹד לְסוֹכֵב אֶל פְּאֵת מְעַרְב
מִיּוֹם עֲבָדְךָ, שֶׁר וְכֵן עֲבָד
מִשְׁתַּחֲוֶה אֶל-בְּסֻאָךְ, נֶאֱדָר (1)
יְחַדְדִי, כִּי רַבּוֹ יְהִי נֶהְדָר (3)
אֶתְךָ מִעֲטָה עֲלֵי מְעִיל הָדָר

הוא יום ביום משתחוה לך, גם
אתה מעטה עלי מעיל הדרים
(*) למהנה הקול הנכי מסמן בחות ג' כל הכ"י אשר לבית העליון בית געצבורג הי"ו, י"ב

ב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

1) מוסב עלי מהודך, כלומר אעפ"י שהאור שמחטטף בו השמש הוא רק אצילות אור הלבוש של הקב"ה וה' יתן מהודו עליו בכל זאת ה' יתן לאור לא נעדר ממנו אורו בזה. 2) השכינה שהוא כסא הכבוד היא במערב כדברי ר' אבהו (בתרא כ"ה א') וכמו שאמרו ז"ל (שם מקודם) אליבא דר' עקיבא (במשנה ובריתא שם) כי רוח מערכית תדירא בשכינה, ומשום ריב"ל אמרו שם: בואו ונחויק טובה לאבותינו שהודיעו מקום תפלה דכתיב וצבא השמים לך משתחיים, וכפי' רש"י ז"ל שם: וצבא השמים השמש והירח העומדים במזרח לך משתחיים למערב. וזהו שאמר המשורר כי השמש משתחוה לפאת מערב למול כסא הכבוד. ולא עוד אלא שאמרו ז"ל עוד בחגיגה (י"ב ב') וכסא הכבוד מלך א' חי רם ונשא שוכן עליהם (על האופנים וכו') בערבות שנ' סילו לרוכב בערבות כו'. והרקיע הנקרא להבריהם ז"ל ערבות היא ג"כ על שם מרוצתו למערב כלפי השכינה או כסא הכבוד, שכן יאמר הרמב"ם ז"ל במורה (כע' מא') וכן לרוכב ערבות ענינו השליט על ערבות והוא הגלגל העליון המקיף הכל כו' כו', עד: ולשון חגיגה אמרו ערבות רם ונשא שוכן כו'. וגלגל ערבות העליון המקיף את הכל הלא הוא הגלגל היומי הגלגל החשיעי המהפך את תנועות כל הגלגלים שתחתיו ממזרח למערב. ועל כל אדות הדברים האלה אמר המשורר שלנו גם בכחר מלכותו כן מהשמש (כמו שאמר כאן) וכן מהגלגל החשיעי שחם משתחיים לצד מערב. כי מהשמש יאמר: ובכל יום ויום השתחוה (החמה) למלכה וחקיד לערב במערבה, ומהגלגל החשיעי יאמר שם: כי האצילה ה' על גלגל המזלוח המקיף על כל הגלגלים.. המנהיג כל כוכבי שמים וגלגליהם ממזרח למערב.. המשתחוה פעם בכל יום לפאת מערב למלכו וממליכו. וכבר העיר הר"ם זקש זצ"ל בספרו על פיטי ספרד ופייטניהם (עמוד רכ"ט הערה א') על הלשון של הפרוץ ערך ערב: כי שחראה השתחויה השמש לבורא— (3) בכ"י נאדר. ויאמר המשורר שלפני היום שהשמש היא עובד לה' ומשתחוה אליו מאז יחרדו הכל מפני ה' כשר כעבר, ר' לכתמלאכים המנהיגים את הגלגלים שהם השירים, וכהגלגלים והכוכבים שהם עבדיהם, ומאז הוא נהדר פני רבו של השמש הוא הקב"ה. וחפש המשורר לשון חכמים רבו (אם אמנם מקורו גם במקרא כגון רב ביתו וכדומה ובגון רבי מלך רבי המלך דירמי') כלשון הגמ' בכחרא (שם) באתקפתא דר' אחא בר יעקב בדברי ריב"ל על וצבא השמים לך משתחיים שהבאנו: ודילמא כעבר שנטל פרס מרבו והורה לאהורין משתחוה. ולזה יאמר המשורר גם בכחר מלכותו: ממנה (מהחמה) יודעי קצת דרבי בוראה.. מגדולת העבדים גדולת הארון נודעת.. ועל העבר יגלה חוקף הארון וכבודו—

ג. תוכחה ליום הכפורים

מצאתיה בספר סליחות ומחזור לר"ת ויוה"כ פ' אפרקאנא (כי הובא ממערב הפנימי והוא ג"כ כ"י ג') על נייר פוליו בלתי מנוקד, והיא כתיבה, שם בין הסליחות ס' ס"ד, ורשום בגליון שם: קולותא פי כפוח, ומצאתיה גם בעלים גפרודים מאותו

ג שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

הכתב עצמו בלי שום שינוי, ושם רשום: יקולהא נהר כפור, וא"כ היא מחוכרת לאומרה ביום הכפורים, אך מענין החרוז: קומי בעוד ליל כו', נראה בעיני שהיא חוכרה לאשמורת זיה"כ, וגם הר"ש פינסקר זצ"ל מצאה בכ"י קובץ דמשק והביא התחלתה בס' לקומי קדמוניות שלו (עמוד קכ"ג ס' נ') בין השירים בניבלי שם בראשי בתיהם, ולא הרגיש כי שם שלמה החום בו, ומשקלו פעמים ש"ה יהד כן בדלת וכן בסוגר —

נפשי דעי מה תפעלי	טרם לצורך תעלי
שובי לבי (1) ממעלי (2)	חטאך וחובך גלי (3)
באי בחררה וסגר (4)	דלתי פשעים געלי
פתח בגף צורך (5) חכי	עד יעבר שת וחלי (6) נפשי
הודי (7) עלי פשעך (8) לצור	ענה, ואז תנצלי
וראי פקדת רוב עון	בצעך (9) ועוד לא תמעלי
קומי בעוד ליל ואל	תתישני, ותתעצלי (10)
רני ושירה דברי	הלל וזמרה (11) מללי, נפשי
לפני אלתיך שחי	השתטחי ותתנפלי
החבונני וחבונני	החרונני והתפללי
התנערי התעוררי	השתערי והתחוללי
צדק ומשפט בקשי	גם העננה שאללי, נפשי

(1) בכ"י: לבי, והמשורר יחיש כח הלבב כנקבה בשביל המשקל, ומדבר על לבו כמדבר עם הנפש — (2) ממעלי, מהמעל שלי, וזה לשי הנראה שחרו המשורר גם את הדלת הזו עם סוגרה, ואם לא, כי אז עלינו לנקוד: ממעלי, ולהסמך ולכתוב: ממעלי חטאך — (3) בכ"י: גלה. והענין שיגרש חטאו וחובותיו אלאו הוא מדיחם ומבריחם בגלות, והיינו יכולים להגיה: וחובך געלי, אבל מצאנו להמשורר שבסליחה אחת המתחלת: שובנו אלקי ישענו, יבוא הלשון הזה: מעלו וחטאו כל איש ידיחהו, הדומה ללשון הזה חטאך וחובך גלי — (4) וסגרי היה לו לומר אלא שתפש לשון הכתיב בישעי' (ב"כ) שעל המקרא ההוא הוא מיוסר הבית הנה והבית הבא אחריי, וגם לחץ המשקל הביאו לזה. והענין שיסגור בעדו בחררו וינעול פתחי חטאות ולא יתנם לבוא אליו — (5) בכ"י צורך. (6) בכ"י: שתחולי מלא אחת והענין עד יעבר הדבר אשר השית פחד, מלשון וחלת: (7) בכ"י הודה. (8) בכ"י: פשעך (9) בכ"י בצעך. (10) תתעצלי היה לו לומר, אלא שלחפארת הקריאה ולחזק הענין הוסף ו' יתר ועמו השו"א היתירה, וכן כל הווין הבאים עוד לפנינו: והתנפלי, והכונני, והתפללי, והתחוללי, הן רק ווי העמודים לחזק הענין ולחפארת הקריאה. (11) בכ"י זמרה.

ד שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול

אולי יחנך צור, ולא (12)

תדרי אלרשחת בלי

למה יחידתי ועל

מהדחה והקבל (13) תהבלי

התאזרי והתעורי (14)

הנזרי האצלי (15)

(12) בכ"י: לא. (13) כשביל המשקל אמר: והבלי, והיה לו לומר: הבלי; וכן עשה המשורר בשיר: מה לך יחידה, שאמר שם: לשואו עלי תחענבי, במקום שהיה לו לומר: עלי. (14) יחר ו"ו כדלעיל לויפי ולחזוק. (15) ממה שאמר המשורר לסמוך האצל אצל הנזר, אנו רואים, כי ענין שניהם אחד אצלו, ופירש: האצלי, הוא הפרישי והבדילי עצמך מהעולם הזה ההבלי; כמו: הנזרי שפירושו שתהיה נזירה מהעולם. וא"כ על כרחך יפרש מענין זה המשורר גם את הכתובים שבא בהם לשון זה של האצלה, כגון: הלא אצלת לי ברכה, הפרשת הבדלת לי ברכה; לא אצלתי מהם, לא הפרשתי לא הבדלתי מהם; ואצלתי מן הרוח, אפריש אבדיל מן הרוח; ואל אצילי בני ישראל, הפרושין והנבדלים שבבני ישראל; ולא יפרש ענינו של ההאצלה ככתובים הללו מלשון אצל דבר מה, כלומר במקום דבר מה. והרד"ק בפרשיו שרש אצל, אחר שיפרש הלשון של אצל שבא בכתובים הנזכרים מענין אצל המזבח (וכמו שפי' כן גם כפי' בראשית על אצלת לי ברכה), יאמר: ויש מי שפירש לא אצלתי לא פרשתי מהם ומענינו ואל אצילי ב"י הפרושים שבאשראל. וא"כ יתכן באמת שכונת הרד"ק בלשונו: ויש מי שפירש, על גבירול בפירושו לחנ"ך שפי' שם כן. והפרחון ערך אצל יפרש שם מקודם: הלא אצלת לי ברכה פ' השאר ח; וסמך אליו את המקרא ויאצל מן הרוח. וא"כ הלא יפרש: אצלת לי, השארת אצלי, הנחת אצלי, וכן: ויאצל לקח מאצלו. וזה הוא כפי' הפי' הראשון של הרד"ק, והוא בודאי עפ"י ר' יונה בן גנאח — אבל אחרי כן כתב הפרחון: מ"א וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי פ' לא מנעתי מהם ומוה הענין ואל אצילי ב"י פ' הנבדלין מכל העם. ולא ידעתי אם כתב הפרחון גם הענין הזה האחרון עפ"י בן גנאח או רק באמת עפ"י בן גבירול. והראב"ע על אצלת לי ברכה פי': עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי כו', וכן על ואצלתי מן הרוח יפרש כפי' הראשון של הפרחון והרד"ק, שאמר גם שם: ואצלתי כטעם אקח מאשר אצלך, ועל לא אצלתי, יאמר: יש אמרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו. ובלשונו: יש אומרים, הוא רומז א"כ גם לפי' האחר — אבל על ומאציליה יפרש הראב"ע ויאמר: מגדולה הם נאצלים מהכל כמו ואצלתי מן הרוח וכן ואל אצילי ב"י. ומלשונו זה נראה שמפרש כאן המקראות הללו כפירושו של גבירול. והנה הרמב"ן בפי' התורה על ואצלתי, יאמר גם הוא כהרד"ק: וזה טעם ואצלתי שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם.. כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה.. וכן ואל אצילי ב"י הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן (ר"ל שנשארו אצל עצמם) מכלל המון העם או שנקראו כן הגדולים שהכל באים אצלם (וזה הענין האחרון הוא אמנם

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול ה

<p>על רֶהֱבִי (16) תִּתְּנֵנִי בְּנֹחֵי יְשָׁרִים תִּתְּנֵנִי תִּיִּם וְכִבּוֹד תִּתְּנֵנִי בּוֹ תִּצְדְּקֵי וְתִתְּנֵנִי מִטּוֹב, וְרַע תִּתְּנֵנִי</p>	<p>עֲנֵי חֵבֶל עוֹלָם, וְלֹא אִם-תִּשְׁמְעוּ מוֹסֵר, וְגַם טוֹב הָאֲרָמָה תִּתְּנֵנִי, מֵאֵת אֲדֹנָי, וְגַם אִם תִּמְאָנִי וְתִמְעָנִי (17)</p>
--	---

רחוק מאד) והמעתיקים מן הלשונות (ר"ל הנמשכים אחר לשון הערבי בכלל, ולא על המעתיקים מלשון אל לשון דוקא מכתב לכתב מכוננו רק המעתיקים אשר מלבם עתיקו מלים כי יהגום בלבבם בלשון אחרת ויכתובם ויעתיקום בלשון עברית — וכמו שיתראה מהמשל אשר יביא שם מהפייטן מה שאמר על הנפש) אמרו אצילות (כלומר השתמשו בלשון אצילות) על יציאת כח מן הכחות מאת הבורא ומחשפט על הנברא.. כי הוא אצלם לשון המשכה ואינו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה והפרשה אצל הנותן (ר"ל מאת הנותן) על המקבל. והרמב"ן אמנם לא יחלוק בזה על עקר ההאמונה באצילות או השפעה, כי אדרבה זהו עקר אמונתו וקבלתו, רק כל עצמו הוא כא בזה להסביר לנו שענין האצילות הוא ענין הנשאר אצל המאציל והמשפיע, ולא יתפרד ממנו בהשפעתו. ואם גם יודה כי ההשפעה היא הנחה מהמשפיע על המושפע ממנו מ"מ איננה עקירה (יעי' גם ביונתי עמוד ע"ח בהערה) כי פירוד השפע מהמשפיע וההבדלה ביניהם היא לדעתו (כחוד בכיאר חטא דור ההפלגה —) ענין הקיצוץ בנטעות, ולא אוכל להאריך כאן בכיאר דבריו. ולא חשב הרמב"ן לדקדק בלשונו שהנה יאמר: והפרושים מהם על אצילי ב"י, והלא הוא לא יפרש האצלה מלשון הפרשה, ואך נהפך היא דעתו; וכונתו לומר רק שאחרי שנשאר גרולי (אצילי) ב"י אצל עצמם ממילא המה פרושים, נפרשים מזולתם. ורכי' בחיי' כפי' החורה (כפ' בהעלותך שם) הוא חולק בזה על הרמב"ן (ואם גם לא יוכיחנו בשמו) ומחנצל בעד המעתיקים, ואומר: ואצילי מן הרוח אמשך מן הרוח.. ודע כי עקר הלשון אצילות הוא המשכה ורבי.. וכן דעת חכמי הלשון ויודעין (כלומר צדקה דעתם, ובדבור הזה הוא רומז להרמב"ן ומתנגד בו אליו) — כי לשון אצילות נאמר עד (צ"ל: על) דבר הנמשך והנאצל מכח המאציל ומאצלו (ובדבר הזה האחרון הוא מרכיב דעת הרמב"ן על דעת חכמי הלשון — שהן המעתיקים בלשון הרמב"ן — לאמר, שהוא המאציל ממשיך ומאציל מכתו וממה שנשאר אצלו). ודי כזו ההערה כאן לדעת ולהכין מדברי הרמב"ן, כי לדעת מאמיני האצילות, והמשורר שלנו בראשם, יורה לשון ההאצלה וכן ענינה על המשכה או הפרשה מהמאציל על המאוצל, וכמו שיסכים לזה גם כאן הלשון: הנורי האצילי, כאמור; ושמו זה הדבר ודעהו. — (16) מלשון: ורהבם עמל ואין. (17) ככ"י: חמצאי וחמאני, ונקוד על חמצאי, להורות שבשגנה נמצאת, והסופר טעה והכניסה פה שלא במקומה כי לקחה מהטור הבא. וכל הענין מיוסד על המקראות דישע"י (י"ט ד') וקשור הפעל מנע עם טוב, הלא

ו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירוד

נַנְעֵ וְקָלוֹן תִּמְצְאֵי
 וְכָרִי (20) בְּיָוִם הַדִּין, וְאֵל
 חֶרֶף וְכוּ, (18) לֹא תִחַמְלֵי (19) ...
 תִּסְתַּבְּלֵי וְתִהְיִלֵּי
 מִלְּפָנֵי צוּר תִּשְׁאַלֵּי (21)
 וְכַתַּף לְפָנָיו חֲלָלֵי
 אֶל־תִּלְבֵּי בֵּית הָאֵלֵי (23)

נמצא בכתיבים: מנעו הטוב ממכם, אל תמנע טוב, לא ימנע טוב. (18) מפני
 המשקל כחוב בלא ככחוב בתלים (ק"ט כ"ב) רק ככחוב באיוב (ל"א ל"ד).
 (19) בכ"י: תמחלי. (20) בכ"י: וזכרי. ודע, כי בכ"י מהחיל הענין החדש בטור
 הקודם: נגע. — (21) בכ"י: מפעליך. פני (לא: מלפני) ואפשר לקיים: מפעליך,
 ולכתוב: טוב, והמשורר הוא מכליע את השוא של: בעד, וכבר התלונן הר"ם
 בן חביב במאמר דרכי נעם אשר לו על המשורר שלנו בכיצא בזה, ואמר:
 הענין הרביעי כי שבא עם דגש אי אפשר לבלעו כמו הדברים וזהו המלחמה
 וזולתם, וכן טעו בזה הרבה מן המשוררים, מכללם הר' שלמה גבירוד בשמור
 לבי מענה ובצל שדי במקומות רבים, ומכללם ובדבר לא חשצו, הנה לפי דרך
 השיר ההוא אין לו צורך לשבא הת"ו ולא לשבא הקו"ף והוא רוצה לבלעם
 ולא יוכל, וכאלה רבות עמו, עם היות כי הענין לחצו בחכמת הלחץ כי מלאכה
 גדולה עשה בלשון קצר ולשון פסוק בשירים שקולים וראוי לדנו לכך זכות, עכ"ל.
 ועי' התחיה ב' (עמוד כ"ו). וקשה לי הבנח הטור הזה, כי לפי הכתוב כאן על
 כרחק עלינו לפרש ולומר שהדבור: בעד מפעליך הטוב, הוא חוזר לענין שקדם:
 ואל תסתכלי ותהוללי, שהוא מענין הללות ושכחות, וכדומה. ויאמר המשורר
 ללכבו או לנפשו שלא תאחו בסכלות ולא תחנהג בשגעון להתהלל בדבר
 מעשיה הטובים, כי במה נחשבו נגד הסדי הבורא. ויכניס א"כ המשורר גם
 ענין ההתפארת במובן השם הוללות שחורה לרוב רק על מעשה השגוען לבר;
 אלא שקשה בעיני מאד שיחפוש המשורר להוראת הענין הזה המלה: בעד,
 שמצאנוה לרוב במקרא מקושרת עם כפרה או הפלה. לכן נראה שגם כאן
 הכונה ששאל הנפש, היינו שתתפלל, לפני הצור בעד מפעליה הטוב,
 היינו שיעזרה כי תוכל להיטיב מעלליה, כי הבא לטהר מסייעין אוהו (והדבור:
 ואל תסתכלי ותהוללי הוא ענין בפני עצמו, שזיהר המשורר את נפשו בל תלך
 בדרך שהסכל הולך ואל תהולל ברעה). אבל לפי זה יקשה מאד, מאי: וגם? —
 ואולי יש כאן טעות סופר והיה כחוב מהחלה פה היבה אדרה במקום: וגם, ואנכי
 לא אדע לתקן. — (22) ג"כ יתיר ו"ו כדלעיל. (23) בכ"י: אל בית האלי, והענין
 מיוסד על המקרא: בימיו בנה חיאל בית האלי כו' (מ"א ט"ו ל"ד) ואם שישחמש
 המשורר בדרך צחות בלשון המקרא הוה ויפל האלי" על אל (שהוא כמו אלל,
 אלי) ויאמר שאם תרצה נפשו לעשות הדברים אשר בעבורם יטב לה ולו כי אז
 עליה להשמר לבל תלך אחרי בית האפס והאין, ר"ל אחרי הקנינים הארציים
 החולפים ואובדים, כי לא המה; — או שפירש גם הוא כמו שפירשו המפרשים

שירי השירים אשר לשלמה בן גבורל

בית אלהי אהלי (24) פְּעָדֵי חָלִי פְּעָדֵי חָלִי (25) נפשי

שכאו אחריו (רש"י, רד"ק ורלב"ג) שכיח האלי הוא מכיח אל כמו בית הלחמי וכיח אל הוא בית און, ומליץ המשורר, לאמר לנפשו, שאל חפן אל און, לא חפן אל האלילים; או אם שיפרש גם הוא כהתרגום בית האלי, בית מומי, היינו בית שבועה וקללה, כי עבר חיאל על שבועת ה', ויקולל חלקו בארץ, ולזה זיהיר המשורר לנפשו כל חלך לבית האלי, היינו שלא חפיר בריתה' ולא תעבור על שבועתו, למען לא תהיה קללת ה' תלויה עליה. ובלעדי כל זאת, הלא ידוע כי דרשו ז"ל על חיאל מכח מה שנאמר כי עשה מעשהו הרע לבנות את ירחו בימי אחאב, שהיה אחאב שושביניה דחיאל, ושחיאל נשתחף כמעשה הקרבן של עובדי הבעל, ומפני כל זה אמר המשורר לנפשו כי לא תהיה משוחפתו של בית האלי. — (24) בשביל המשקל הוכרח המשורר לעשות את המוסמך מוכרח — והכונה על דרך כחרתי הסתופף בכית אחי מדור באהלי רשע. ובכ"י: בית אהלי הוא אהלי, ויחכן ג"כ להגיה: אֵל בֵּית אֱלֹהֵי אֶחָלִי או: אֶחָלִי מִן וַיֵּאֱהֹל עַד סָרִס, וַיֵּאֱהֹל אֶבְרָם, לֹא יֵהָל (יאהל) שם ערבי, כלומר אל חלכי אל בית האלי רק תקעי אהלך בבית אלהי. יהיה איך שיהיה, הנה חפש המשורר לשון נופל על לשון ויהפוך את הרע לטוב האלי שב אלהי אהלי, על דרך שעשה בעל ספר יצירה שהפך מן נגע ענג — (25) בכ"י כחוב כמקום: חעדי, פעמים: חעדה, ובמקום: חלי כחוב כפעם הראשון: חילי. והמשורר יאמר, שם בכית ה', או: או, כי תעשי זאת, חעדי חלי, ועל השנות הדבר פעמים כי הוא מחזק הדבר בזה —

ולמען הראותך, הקורא היקר, כי שלמה בן גבירול כנה את בתי השיר האלה, ולא שלמה אחר, הנני מעיר אותך כי נפגע במקומות אחרים משירי גבירול לשונות ורעיונות אשר פגשנו בשיר הזה. כי לענין רדיפת התיבות הנשחיתות החכופות זו אחר זו למען עורר הפעלות נפשנו ולעשות רושם חזק בקרבנו שמצאנו בשיר הזה, כגון: החכונני והכונני ההרונני, התנעלי התעוררי השתערי, התאזורי והתעורי הנורי, החפללי והתנפלי, מצאנו כמו כן ביחוד בשיר מספרו על ר' יקותיאל, שאמר שם: הוסדו הועדו, התנגשו התקדשו, יקפצו ינפצו ימצצו בו יתבללו יתמוללו בו, התנודרו התמודדו. כן מצאנו בשירו: מה לך יחידה (אשר גם משקלו כמשקל השיר הזה), הלשון: סגרי דלתך כעדר עד יעבור זעם חבי, כלשון השיר הזה: בואי בדרך וסגור, דלתי.. חבי עד עכור.. ועוד מצאנו שם הלשון: הנורי מאחרי חבל, כלשונו בשיר הזה: הנורי.. עזבי הבל עולם. וכן מצאנו בסליחה שלו, המתח ת: שלח מלאך מליץ, הלשונות: והבשר והחוח זה מזה יאצל, אם העיר פקודה לא יוכל להנצל.. והפועל מאד עצל, הנה הוא משתמש גם שם ביאצל לענין הפרשה והכבלה כמו שיעשה כאן בהאצלי — כמו שהעיונו לעיל, ושאר הדברים שהבאנו משם הם דומים לכה שאמר פה: ואז הנעלי, וראי פקודה רוב עון.. ואל תחישני ותחעצלי. וככה מצאנו עוד ביותר בסליחה אחרת לו, המסתחלת: שני חיי ומאוויי, הוא מדבר גם שם על הלכ, לאמר: עזוב ללכ, נתיב שובכ, .. והנצל; פשוט חבל, לבוש אבל, והגזר והאצלי..

ח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

וקום ליל.. ואל תישן שנח עצל. האין כל זה ממש כל הדבר אשר דבר גם פה, לאמר: ואז תנצלי, עובי הבל.. ולא.. תהאבלי, הנורי האצלי, קומי בעוד ליל ואל תחישני ותהעצלי, ? — והנה השיר הזה הוא שרד מסדר המשורר שלנו ליום הכפורים שסדר, כפי ערות התריזי. והוא מסיים בו בנ' טוריו האחרונים במלות חורזות גם הדלהות בסוגריהן, כמו שעשה בכ' טוריו הראשונים —

קנינה על מות אחד מדידיו של המשורר.

שלשה הבחים הראשונים של קנינה הואת כבר הרפס החכם הנכבד ידידנו הר"ר יהודה ליב דוקיס נ"י בספרו שירי שלמה (כ"ס"א), ורשם על גבו: הרפוכות חבל. ולטוב יזכר שם ידידנו היקר החכם הנעלה הר"ר אברהם זיבוייר הי"ו, כי בחסדו ואמתו עם גבירול זצ"ל ועמנו, הציל לנו את כלה מהכ"י המונח באוכספורד, והעתיקה למענינו בטובו. והקנינה הואת היא מחולקת לג' חלקים: בחלק הא' ממנה יהבל המקונן את עניני העוה"ז ויגלה את ערותו, (ירק על החלק הזה לבד מהקנינה הואת יאוח לה השם: הרפוכות חבל) ומתוך גנותו בא לידי שבח העוה"ב. ואחרי שיכבד את העוה"ב בקלוק העוה"ז ויאמר שלוח הוא ממאס אותו ובוחר רק בעסק החושה והמוסר שרק הם מכיאים לידי ח"י העוה"ב, מתוך שבח העולם העתיד והקיים הוא בא בחלק הב' מקינתו זו לידי שבח אהובו הנפטר (אשר לדאבון נפשנו לא ידענו מי היה), באכרו, כי רק ביסרו חמיד את נפשו יש הקוה לאחריתו כי היתה כמו אחרית דידו זה המת החי, לזכות לח"י הנצח כמהו. ובחלק הג' קהקנה הלזו יקבל תנחומין על המות בכלל — משקל הקנינה היא יהוד ש"ח פעמים כן גדלח וכן בסוגר.

אחרי־הכל שאל תבֵּל שאל מֶה אַחֲרֵית עִמָּה

אמר: אתה האוהב את החבל כאלו את אחת לה מלידה מבטן, שאל נא את פי החבל, והיא תגיד לך קשט דברי אמת כי אחרית רעה להעם שלה, כלומר, גההולכים בדרכי הבליה והבוטחים על חילה. והמונה: כי כחשיה בפניה יענו, בכל טקום אשר נזכיר את שמה ובכל הזמנים שנשקף עליה בעין בוחנת נראה חרמיתה. והר"ר דוקיס נקד עמה, וטעם המליצה א"כ לפי דעתו היא: האחרית שעמה, ר"ל האחרית שיש לקוות אצלה. אבל אין קשור אחרית עם עם עליה הגון ללשון העברית, מלבד מן הקושי שיהיה לפי זה, כי יכפיל חסדו המשורר לחרוז עמה פעמים בשיר קצר (עי' בית ה'). ואולם זוג אחרית עם עם עולה יפה בלשון הקדש, ככתוב: אחרית גוים, ותהי אחריתו כמהו (מוסב על "הן עם" שקדם), ואחריתו (של גוי עמלק) עדי אבד. וגם המליצה היא נאה מאד, ליחס אל החבל של הבל את האוהבים תענוגי כשרים, לאמר: ראה מה העם הזה, גוי נבל ולא חכם! —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

מ אֲשֶׁר תֹּאכַל יְלִדְיָהּ וְהֵם לֹא לְחֶמְדוֹ לְחֶמְדָּה

כמו שהמשילו משוררי יוון ואמרו על אליל הזמן שיאכל ילדיו, כן נשא המשל הזה המשורר שלנו על התבל, ואמר, כי התבל תאכל ילדיה, והם, בחזריה אלה, לא אכלו עוד לחמה, לא ראו עדיין בטובתה, כלומר, שימוחו בעודם קטנים או יגעו בעצם חומם.

הַכִּי תִבֵּל קְרֵאָהּ לְמַעַן חַיֵּא וְהֵם בְּשִׂמְחָה

הבית הזה פירשו יפה הר"ר דוקים שי' כי חבל מלשון חבל. והוא על דרך שם נבל. — ויאמר המשורר שבני חבל כיוצא בה, לרעה. והוא חסד י' הארץ ו' וְלוֹ חֶמְדוֹ בְּנֵי תִבֵּל

יאמר המשורר על דרך מליצת ההגזמה, אם לוא השכילו בני חבל (אוהביה, כמו: אחי חבל, שלמעלה) ברכיה הלא טובים, כי הכל וריק מעשיה, כי אז היו מתעצים לעשות לה כדח (אם היה היכולה בידם) אחת דחה להמיתה ולהכריחה, להפוך אותה לשממה ולהשיבה אל האפס אשר יצאה משם.

וְאִישׁ יָדַע אֲשֶׁר אָדַע לִבְבוֹ קֶץ חַיִּוֹת עִמָּהּ

אמר, מי האיש שהגיע למדרגת בחינתו את התבל, שמצאיה: כי הכל חבל, או יקוץ לבבו להחחוק בה, לשכב אצלה ולהיות עמה עוד, והיה בוחר לו מקום אחר לשבת שם, אם היה ביכולתו. כלומר יבחר לו מוה מחיים, וזה ג"כ על דרך הפלגת השיר. ויחכן לנקד ג"כ: ידע, היינו שהאיש אשר הגיע ביריעהו למה שהגעתי אני, והוא קץ לבבו מפניה —

וְחַבַּל בַּחֲלָה נַפְשִׁי וְנַפְשִׁי בַּחֲלָה מוֹמָהּ

אמר: לכן אל החמדו בראותכם כי התבל מואסת כי, כי זה הוא בעבור כי גם נפשי בחלה בה, ע"כ תנקום בי ותטור לי איבה ולא המלא דבר ממשאלותי לעולם. אך ההפרש שבונה וביני בשנאתינו, הוא זה: היא בגעלה בי, גועלת נפשי, את היקר השוכן בקרבי, הכבודה כח מלך פנימה, ולא חבין ביקרי, ונפשי הנעל את מומיה, כי כל מום רע בה. ומאמר ההתנגדות כזה הוא נעם רב במליצה —

וּמִדַּח לִילָה אַחַת וְחַנְנִי בַעַת הַמָּה

הנוסח: בעת, הוא נ"א בגליון, ובנוף הכ"י כתוב: בעו. והנה אחר שכלה המשורר לשום דופי בהתבל, הוא חוזר לענין היצוא ונמשך מזה, שעקר יעוד האדם הוא להשלים את נפשו כל ימי צבאו עלי ארץ. ולכן אמר שלהיות שנפשו חשקה בחורה וחכמה הוא ממאס בחיי התבל של התבל, על כן זמן הלילה הוא אצלו רק זמן אחד, מדה אחת, מראשיתה עד אחריתה. ואינו נותן אותה לשיעורים ואינו מהלק אותה לאשמורות, היינו שלא יאמר, עד כאן החום אכילה, עד כאן החום שינה וחכוק ידים לשכב, ועד כאן החום יקיצה לקום ממשכבו, רק הוא נער כל הלילה להנות בחורה וחכמה. וחמיד הוא במצב,

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

שיכול יוכל לומר: הנני! כלומר: הנני אשר אני הוא בעצמות מהותי, הנני חי ער, הנני בלילה את אשר אני ביום, ולילה כיום יאיר לי ויעיר לי און בלמודים. והנה לפי הנוסח הראשון שכתיב: בעו חומה, עלינו לאמר שפירושו כמו: בעצם חמו, והיינו בחצי הלילה, כמו בעצם היום, והכונה שהוא עוד ער כאמצע הלילה. אבל אם כן הדבר, הנה מליצת הסוגר מחלישה את כח ויפני המליצה של הדלת, כי פתח לומר, שקצב אחד לו לכל הלילה, וכל הלילה זמנו לחורה ולחכמה, ויסיים, שרק עד חוקת ועצמת הלילה ישים לילה כיום, והלא בדרך זה את הרעיון הגבוה למעלה ראש ימעט את כ"ו וישפיל לארץ למטה. אשר על כן נראה לי נוסח הגליון: בעת, עקר; ועי' לקמן בית י"ט. ובלעדי זאת אומי חסר איזה בית (או כתים) לפני הכית הו' הזה, אשר היה כנשר לעמוד בו מהרעיון שהוא מהבל בו את החבל אל הרעיון הזה שהוא מתאר לנו בו כוספו הנמרץ לתורה ולתעורת האדם.

ואיך אישן ולבי ער ועיני מאססה נומה

ככ"י כתיב: יישן. ואמר, שאם גם הייתי רוצה לישון לא אוכל, כי אני ישן ולבי ער חמיד, לבי אינני מניח לי לישון, כי לבי הוגה חכונות בחמדות, גם בחלום הדבר כי חכמה. ולא זו בלבד, כי עין לבי חזרה את השנה, כי גם עין בשרי תמאס בהחנומה של הלילה; וזה מרוב הרגל המשוור לשקוד על דלתות הלימודים. נומה" נוס של הלילה שקדם זכרה בטור הקודם. והנה המשוור בטור הזה ובטור הקודם לו ינקב את הזכר, הלילה, כמו שנקב את הלבב (בסי' הקודם), וזה מפני המשקל ולתפארת המליצה. והיה אפשר לנו להשאיר זכרות הלילה אם היינו מפרשים שהכנוי: חמה, בטור הקודם הוא חוזר למדה, ולא ללילה, לאמר שהוא ער עדיין בעת חום מדת הלילה, וכן לפרש שנומה בטור הזה הוא שם דבר, כמו וקרעים חלבוש נומה, ולא כנוי. אבל כל סוגרי השיר הזה סוגרים בתיהם בכנוי ומפיק ה"א, ואיך יצא זה מן הכלל?—

אמת עלי להוסר ונקשני עוד לתחבוקמה

יאמר: למה זה חתמו על חפצי לנדר שנה מעיני, ואנכי היודע את ננעי ללבי כי בכל עוצם שקירתי כל היום לרעה חכמה ומוסר ולהשכיל את נפשי, אמת הדבר כי עוד צבא גדול של מוסר והשכלה נשאר עוד לקחתם לי לאחוזי, ויש לי רב עוד להחכים את נפשי, וקטונתי עוד מכל השלימות, אשר על כן אפילוח יסרוני בלוחי, כי עלי הדבר מוטל.

למען היא אשר תחיה אמת, אחרי בלות נשמה

צורך גדול הוא להחכים את נפשי, בעבור כי החיים הגופניים הם חיי שוא הכל ואכל, כלים ועוברים, ורק הנפש רק היא לכדה חתיה חיים אמתיים, כי רק היא הקרן הקיימת לעוה"ב, גם כי יכלה ויהיו הכשר, והגשם חליף הלך לו. ומה בצע כי כל עמל אדם תמיד לפי הגויה, וגשם יגדל, והנה הגויה גועה בארץ, כי כל אשר בארץ יגוע בארץ, ויכלה ויכלא הגשם מן השמים. אמנם כי

יא שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

אהנה בחכמה יומם ולילה, וחיחה נפשי בגללה, חיי עולם, גם אחרי ככלות הנשם שלה. גשמה, בכתוב בדג'אל (ו'י"א). וחיבת: למען, כולל שני ענינים: האחד אחים את הנפש, בעבור כי רק הנפש תקרא נפש חיה על צד האמה, והשני אחים את נפשי, בעבור כי רק החכמה תחיה את בעליה, ובעבורה תהי הנפש צרורה בצרור החיים הנצחיים, חיי אמת.

להסתופף בצל אורה להחזעג בטוב טעמה

ועל ידי המוסר והחכמה תזכה הנפש את ארחה להסתופף בצל האור (אורה הוא שם דבר) לאור באור החיים והרוחניים ותחזעג בטוב טעם הנועם ועידון העליון שאין לו סוף.

וגם תבין נתיב אור ותדע מחרת יומה

על ידי המוסר והחכמה תזכה ותבין הנפש גם בעודה שוכנת עוד בעולם השפל הזה את דרכי האור הגנוז לה בעולם העליון אחרי אשר תשליך את גוה מאחריה, אחריו יאיר נתיב לה שם, וכבר ביומה — בחייה הארציים — הדע ארץ מתרתו של יומה, תדע את הטוב הצפון ונועד לה, כי יאיר לה הבקר של החיים השמימיים. כי בהרגיל הנפש לפשט מעליה מעילי הגופניות לאט לאט, בעודנה במאסר הגוה, אזי ביכולתה לטעום מעין עוה"ב גם בהיותה עוד בעוה"ז.

„מחרת יומה" יום נקרא חיי העוה"ז, ובמות האדם יבוא יומו, ויעלה לו השחר למחרתו בחיי העוה"ב. וכן יאמר המשורר הזה בתוכחהו: שטר עלי בערים וקנין (כלומר היום בעוה"ז) שלם מחרת (כלומר בעוה"ב) המנין. וכמו כן יאמר גם ר"י הלוי להנפש: דעי מחרתך ביומך (דיאן ד' י"ב ע"כ סי' כ"ט) וכאשר היטב לפרש הרשד"ל ז"ל (שם), והמשורר גבירול היה לו לעינים להלוי גם בזה —

בעת תעוב וייתה ותשוב אל אשר שמה

המשורר מפרש את הכית הקודם ואומר שזה שאמר, כי אם ככה יתנהג לבו בחכמה ומוסר אזי תדע נפשו היום, את אשר יהיה לה למחרתה, כלומר עולמה הנצחי תראה בחייה חיי החלה החדל, מתי יהיה זה? זה יהיה בזמן אשר תעזוב נפשו את בגדה — הגוף, ביהו הארץ, ותנסו ותצא החוצה לארץ — ותרוץ אל אביה שבשמים; כי תשוב אל האלהים אשר נתנה בגוף, אשר שכה"א אשר שם אותה, מי שעשת את הנפש ושם אותה בתוך החומר — במקום: בעת, כתוב

בהעתק: בעת. ותעל, כאשר עלת

ואם ככה תתנהג נפשי או אז תהי גם תשובתה הרמחה כמו דידי, זה דודי וזה רעי הנספד ממני, שעלה למרום. כלומר אם ככה אני עושה לנפשי ומתאמץ בהשלמתה, אז תמות נפשי מות הישר הזה, ותגיע למדרגתו ותחיה אחר עמו במחיצתו, כי תעלה למרומה, במעלותיו השמימה — „אלי רומה" אל הרום שלה, רוים הנפש, ושעור המאמר הוא כך: ותעל (נפשי) אלי רומה, כאשר

יב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

עלה (למרומי) וידרנו, **אשר תהו פאר ארצי** וספירה ויהלמה

עתה הוא המשורר משבח את המלך, ידיו זה אשר העלה על זכרוננו כטור הקודם, ואמר, שהוא היה צבי תפארת לארץ מולדתו של המשורר מדינת מאלקה, ואמר עוד בדרך מליצה, שידיו הוא היה הספיר והיהלום שלה על צד האמת ולא האכנים הקרות האלה המתניססות על אדמתה. ומתוך זה נראה שחבר המשורר את הקינה הזאת עוד כילדותו, עד היותו על אדמתו —

ואבירה ובכירה ואלקומה ומומיה

כשם שהיה ידיו אבן חן, ספיר גורחו ומתנוצץ כיהלום ביופיו, כך היה גם איש אמיץ וחזק אדיר בארץ לבו כנבורים ומשאחו נבעתו הכל, ר"ל שפך רוח חנוחסד על עושי רצון ה' ועל עוברי רצונו הטיל אימה וחרה במלך אלקום שלא קם איש מפניו וכראומה האיומה לפנים שנקראה אמים או זמומים. היה אבירה של ארצי והכביר שלה, היה האלקום של ארצי והזמוום שלה. אלקומה, מן ימלך אלקום עמו (משלי ל' ל"א) ועי' רד"ק שרש אלי. זמומיה, היחיד מן זמומים (דברים ב' כ') ודע, שבמקום שכתבתי: ואלקומה, כחוב בהעתק שלפני: ואלגומה, אך מה מקום לאלגומים בין אבירים וכבירים ובין זמומים? ע"כ בהכרח בתב המשורר: ואלקומה; ואם שיתכן שהיה כתוב עוד כינתים, עוד טור אחד שהשוה בו עוד את אהובו לדברי חפץ יקרים, והיה סיומו במת: ואלגומה, כי לגם נדרף לספיר ויהלום ולכך אבני חפץ ישוו להם — וזה התעה את הסופר לכתוב את התיבה; ואלגומה, שלא במקומה.

והאשכול אשר נעם מאד, מאשכלות ברמה

הוא היה האשכול המתוק לחיך עוד ביותר מאשכלות הכרם של ארצי, כרמה כרם שלה. והכוונה: טובים היו דודיו ואף מיץ מאלקה היין הטוב מאד; או שיכוון באשכול אשכול החכמה, איש שהכל בו, כדברי רז"ל, וכמותו בטלו האשכולות.

ולמה שכלה אותו ארמה? שכלה אמה

לבב המשורר ישחומם בקרבו ויתמה לאמר: למה זה פצחה האדמה את פיה לבלע את הקדוש הזה, הלא הסכילה מאד לעשות בזה כי שכלה אותו, הלא רק בוכותו הארץ עומדת, כי היא הגיץ עליה נצדקת, וצדיק יסוד עולם, ואם האדמה היא אם כל חי, הנה היה הוא אם האדמה, והרי הוא זה כאלו שכלה האדמה את אמה, כי לקחה את רמו במוותו. שכלה אמה, על דרך תשכל מנשים אמך (ע"א ט"ו ל"ג). ולמען החרו ויפיותה של המליצה שם המשורר את ידיו לאם האדמה, ולא ישימנו לאב לה —

קברנוהו ואור קדר והשמש בעז חמה

כאשר הוכלנו אותו לקברות אור חשך בערנו וגם השמש לא שמש בארה הרב. קדר מושך עצמו ואחר עמו, ר"ל האור קדר והשמש קדרה. בעז חומה, הוא כמו: בעצם חומה, כמו בעצם היום, היינו בחצי היום, וכמו: כחום היום, היינו

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

בצהרים, שאז חים החמה מחנכך ביותר, ובגבורת החום יחנבר גם האור — ולפי זה התי המליצה: והשמש (קרה) בעז חומה, כמליצה: שיתי כליל צלך בתוך צהרים (רמי' ט"ג ג), וכמליצה: והבאתי השמש בצהרים (עמוס ח' ט). ודע, שבהעתק שלפני, כחוב: בעת, במקום שכתבתי: בעז, ואנכי לקחתי התיבה: בעז הכתובה למעלה בטור הו' וטלטטה: כאן, ואת התיבה: בעת, הנחתו שם (על לעיל שם). ואם כי המקיים כאן הגוסת: בעת, לא הפסיד ג"כ, וזיהיה: בעת חומה, כמו בעת צהרים — ... לש פיה זקנים נפלה הלשם וכו' ציאה צינעה ולולי כירנשאחורתי ואיך זכרתי נשאתינו על לשקבמה יצא הדבר

אם לא היו נושאים הנושאים את ידי וזה לבית מועד לכל חוקברוהו בארץ כי את שמה השמש (שדבר ממנה המשורר בטור חקודם) אותו על שכמה והיתה נושאת אותו עליה. וזה מהפלת השיר הערבי — כלומר שכל כך היה חשוב ידיו של המשורר בעיני היוצרים של מעלה, בעבור שעלה אל גרם המעלות העליונות. אנחנו שכני חבל אשר נפלו בתוך חרמה נפלו... חרמה" כך כתבתי אני, על דרך יפול במכמרו (תהלות קמ"א י') התפול צפור על פת הארץ (עמוס ג' ה) ובהעתק כתוב: נפלו חכמה הכנוי: נפלו שב אל: שוכני, והכנוי: חרמה שב אל: חבל, השוכנים בחבל נפלו בחיך החרם של החבל. עד פה יבוא המשורר בהספרו על ידיו, ופה ישב שזון גלי מעוז ההומים אל ידיו ישכיה שאון ימי דמעותיו עליו, כי יבוא כאהל הנשמה וינחם אחרו אהובו המת בפרט, ונחם לא נסתר מעיניו בכלל על כל המתים בצדקתם, באמרו, כי סר מר המות מהם, ויאמר: אמנם כן כי אנחנו השוכנים בחבל ארצה, חבל של חבל הלז, נלכדנו במצודתה, אבל מי נלכד בשחיתותה: רק נגלי הגופות!

ואמנם כי צלמינו מפותחות פתוחות חותם קדש, חותם השמש, כי חיות הנה לעולם כמו השמש. בחותמה, בחותם השמש שקדם זכרה בטור: קברנוהו, ובטור: ולולא. ותלשו: אשר נפלו בתוך חרמה שכטור הקודם, הוא כעין מאמר המוסגר, ושעור שני הבחיים האחרונים הוא ככה: אנחנו שוכני חבל, ואמנם כי צלמינו כו, ר"ל: אעפ"י שנפל חבלנו לשכון בעולם השפל הזה, מכל מקום צלמינו הם עולים כמעלות השמש. ובעבור זה אמרתי לך (בטור: ולולא) כי אלולי שהיו מקברים את ידי בארץ היתה השמש נושאת אותו על שכמה, בעבור שהוא היה ממינה; כי נפשו השתלמה מאד ועמדה כמדרכת השמש — ולענין עיקר מסוון המשורר במה שאמר כי בצלם יתהלך איש בדוגמת השמש, הנה תולה הדבר בהאמתו שהמלאכים ונשמת האדם נתעצמו מאש [כפי שבארנו כבר דעתו עפ"י] כתר מלכותו בספרו התחיות, וגם במחברת רבי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו, סוף עמוד ז' ור"ש עמוד כ"ח בהערה] היינו מאש העליון האש הרוחני; והאש או האור הזה הוא אצילות אור הראשון אור הלבוש של הקב"ה, ומהאור והאש הזה התאצלה גם השמש — והנה הראב"ע

יד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירוק

ההולך בדרכי הרשב"ג, יפרש בפלו החזרה: בצלם אלהים מלאך, וא"כ נהאצלה
נפש האדם מהמלאכים, וכאשר הוא בעצמו בפירושו לדניאל (ב' י"א) יפרש ויאמר:
אלהיך, הם המלאכים העליונים (כי בני זואלה הם הכוכבים לדעתו המונהגים
מאלהיך) שהם צורת (צורות) אמת ואינם כגופות (בגופות) והנשמות נגזרות
מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם גופות (בגופות) כו'. ויארכו הדברים
להביא וכל דברי גבירוק ממעלת השמש בחקן מדות הנפש שלו ודבריו כן ממעלת
השמש והאש וכן ממעלת הנפש במקור חיים שלו.... — סיחה האם עזר

וְלִמָּה נִדְאָגָה מוֹת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת

אם כן הוא הדבר, כי הנפש לעולם תחיה אחרי מות הגוף, למה זה אנחנו
דואגים מיראת המות ולמה זה רק בזכרון המות לכד כבר אנו נבהלים מפניו ונשתומם
עליו? נחמה, כמו; איש אל רעהו יחמהו שכאח ונבהלו, כמו והנביאים
יחמהו, הנדרף עם ונשמר הכהנים, וכמו יחמהו מגערתו המשותף עם
ירופפו, וכן בחמהו, ובחמהו לכב, שענין חמהו בכלם הוא לשון פחד וחזרה
והשתוממות.

וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת

וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת
בהעתק שלפני נראה כאלו כתוב: ינסה, במקום שכתבתי: יכסה, וכתוב: והיך,
ועל ופדימה, כתוב בגליון: פי' מן כסף הפדיום שהוא כמו הפדיון. וזה נכון.
והנה "יכסה" לקח המשורר מן חכמו על השה, מכסה, הוא השם המוכרת
מן מכסת, במכסת. וכונת הטור הזה הוא כך: המות ישים את האדם חפשי
כי יוציא ממסגר אסיר חבל (כמו שאמר המשורר כי שוכני חבל נפלו בחרמה)
ובמות האדם הפך נשבר, הוא הגוף, ונפשו כצפור נמלטה מפח יקשה. לכן יאמר
המשורר כשואל ומתמה: איך יספור וימנה האיש המכסה שהיא כופה נפש
ופדינה!! כלומר הלא כל אשר לו יתן האדם בעד נפשו, ולא ימנה ולא יספור
כל מאומה סבום הכסף אשר יתן ברצותו להציל את נפשו ורק את כל הון ביתו
יתן באהבת נפשו, והנה טוב מאד הוא המות לצדקים, ויקר המותה לחסידים,
כי במוחם, תחינה נפשותם. וא"כ המותה הוא מכסת הנפשות אשר תשלמנה
הנפשות. למען תנתן להן לעבור מהחיים הזמניים להחיים התמידים. המותה
היא כופר לנפשו ופדימה, מן פד ימנה. — ובטור הזה הנה הוא המשורר חזר לענין
הראשון שיצא ממנו ענין הנפש שהתחיל לדבר ממנה בטור: וחבל, והוסיף לדבר
דברה בטור: אמת, ונמשך ענינה משם עד הטור: ותעל, ששם השיאו לכו לדבר
אחר, דבר ידיו, והפסיק ענין הנפש בנתיים, עד אשר שב אליה בטור הזה, שהיא
היתה תחלת דברו וראש מכונו ומטרת מגמתו; על כן אין צורך לו להמשורר
להזכירה עוד כפה מלא, כי מוכן הדבר מאליו כי יוכלה לדבר דברו בנפש באשה
בה החל לדבר, ומן שיחשוב שחסר כאן טור אחד שבו הזכיר את שם הנפש ביחוד,

וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת

וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת וְיִצְחָק וְהַמֵּת

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

של חמות אשר סוף כל סוף הוא מוכרח לשחוחו, כי סוף אדם למות, ובעל כרחו הוא מת, הלא טוב כי ישחה המים המרים מי רוש ולענה אלה ברצון ובשמחה, מאשר ישחה אותם באונם ובאנחה, כאשר זה סוף הוא כל האדם לשחוח דמו בנפשו ולא דם ענבים — והדברים האחרונים האלה, כמה המה חלקים ופשוטים, וכמה המה כנים ואמתים, וכמה הם קצרים ורכים ונשגבים!! —

ה' אזהרת הנפש

כך כתוב על גב האזהרה הנפלאה ההיא בכ"י כתוב על חצי שמינית של נייר (כ"י ג') ששם נמצאו שתי התפלות לרס"ג עם פירושו בלשון ערבי, ובקשות לר"י הלוי (אברך את ה' אשר יעצניכו' —) ובקשה להרשב"א (על דרך כתר מלכות) ועוד תפלות וידויות ובקשות (שקצתן הם בודאי ג"כ להרשב"ג) וכלן בלתי מנוקדות. והנה לאו שמיה דמר בר רב יהודה גבירול חתום על האזהרה ההיא, ואני מיחס אותה אליו מטעם ההשחוח של הלשונות והרעיונות שלה עם הלשונות והרעיונות של שירים אחרים לו ז"ל, כאשר תשמע בהערותי לגופה של האזהרה הזו. ודרכה היא בחרוז מרובע בכל בית, ושלישים יצאו כלם לראשונה שוים בחרוזיהם חרוז מיוחד לכל בית ובית בפני עצמו, והרביעי אשר יבא לאחרונה סובב והולך בחרוז אחד על פני כל האזהרה. ומשקלה יתר וד' חנועות ד' פעמים בכל בית, כמשקל התוכחה של גבירול המתחלת: לשוני חידה, וכמשקל האזהרות הידועות שלו לשבעות (השוות כן בחרוז וכן במשקל לשיר: דעה לבי חכמה, של דונש) ובדרך הזה הלך גם הראב"ע בשירו: נדוד הסיר אוני —

- (1) עדי־מתי יצרי יהי זה על יצרי ויבחר רע וימרי וידרף מחתלים
- (2) ואקשה את־רוחי ואענו את־מצחי אסלף את־ארחי ואעזוב מסלולים
- (3) ונפשי לקחת מושבה נצחת ובמאד נאלחת במעשים ננעלים
- (4) וירקה בי שיבת ועודי במושבה וסרתי מנתיבה לעקש מעגלים
- (5) ועיני נסקחות ורעיוני טוחות ומני נדחות והבל מחבילים
- (6) ולא אגור מיום אשר אין בו פדיום אבל כל־דיום יום פשעי נכפלים
- (7) ותמות יקרב וישב במארב ולצעיר ורב במבמרתו נפלים
- (8) ועולם זה אדרש אשר מתקן מראש ואתריתו לשרש ומחמדיו כלים
- (9) ושמחתו אבל וחמדתו חבל פעץ יבש נבל ונדף כעלים
- (10) וכנשח נחשב לכל יהיה נושב ובל עבר ושב בגרים נמשלים
- (11) בקבלו יגיעים ומות סף ירעם ברוסן שוא יתעם היותם בו כושלים
- (12) ואם בפה ימתק לראש פתן יעתק וכל טובו נתק ויסוף בגללים
- (13) ובו גיל ושמחות מסוכים באנחות וסרץ וצנחות וצירים וחבילים

מז שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

- (14) הטוב כי נח אבחר ומן תבא אחר אשר אליו מחר יצרים מובלים
- (15) למרגוע נועד לבל ימוט לעד הכינו שבן עד לכל המשבילים
- (16) וכל עמל אין בו אבל צפון טובו לכל הכין לבו וחסין אל השלים
- (17) להנחיל מעדניו לחוסיו נאמניו אשר הם מפניו יראים גם חלים
- (18) וכל עשה רשעה יהי שם לוועה ונפשו נבלעה ברשפי גחלים
- (19) חלא טוב לי שבתי וערלת לב מלתי ועוד לא שובבתי פריקים וכסילים
- (20) ואבוש מיצרי ואכבוש אחר יצרי ואבין לאשרי וחק אלי אשלים
- (21) ואטיב מעללי ואישר מפעלי ואבין מעדלי ועיני לא אעלים
- (22) ואשוב אל לבי בעוד נשמתני בי ועיני על חובי רמעות הם נוזלים
- (23) ותנחם נפשי על גדל כחשי בתהם בא שמשי ונסו הצללים
- (24) אני אמציא נפש ומרפא לנפש ויצאה לחפש יחידה מובלים
- (25) ושבה למנחה בהשקט ובבטחה גנוה מנחה פניאל בובולים
- (26) ואל נשא פשע לעברו שתי ישע וכל שב מרשע בתסודו לא הכלים
- (27) בבשר שובבים אשר דרכם עזבים ומחטאם שבים ועוד לא נכשלים
- (28) להמציאם נחת ויסדם משחת ומאש קנחת ישימם ננאלים
- (29) ואם אין אני לי אהה נפשי מילי ומי נה עורלי בבוא יום תגמולים
- (30) ומי יחמד ידו ומי ילין בעדי בהחשף סודי ומספרי נגלים
- (31) ואיך ארים מצחי וחטאתי נכחי ומזה אשוב שלחי בחוקי מפעלים
- (32) בקן נפשי עירי ומדרבך עברי ואל שדי גורי וסורי מהכלים
- (33) ועבדי את יצרך בעודך במגורך ויגרים אורך אני במאסלים
- (34) ומפשעך דאני ועל חטאתך שאני ולצורך תערגי בערג אילים
- (35) ואל נא תעצלי ואולי תנצלי ביום אל אל תולי להשוב מלולים
- (36) וסות אימה לבשי ויצר רע כבשי ועוד לא תנקשי ברע מעללים
- (37) אני אענה עוות לנפשי ברמות והנה היא על זאת תשיבני מלים
- (38) חייטב לי מעלל וציר חמר אמלל וכעון חולל ויולד לעמלים
- (39) וכל היום גענה מדבא ומענה ויגיד בקנה רחסיהו גלים
- (40) בנפש הומיה לבקש לו מתיה וכל ימצא נתיה למלאות ולהשלים
- (41) ואיבכה יבשר לבבו או יושר ויצא בו נקשר ונערכ בבסלים
- (42) ויעמד במכמן בכל רגע וימן ועל דרכו טמן מצודים וחכלים
- (43) והוא מרי עטה ומנתיב שטה ולא הבים נטה אשר אין מועילים
- (44) והמוסר יפרע ומישר נגרע וכל היום רק רע וישית מובלים
- (45) וטהור מטמא חתמו או תרמה לסקת סומא ואור צת לאסלים

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול י

- (46) לֹאֵת מְעַדוֹ מִתְּנִי וְהִצַּלְנָה אֹזְנִי וְהִרְדֵּנָה עֵינַי דְּמַעוֹת בְּנִחְלָיִם
 (47) וְאִשְׁחָה אֶת אִפִּי וְאֹוִיל עַפְעָפִי וְחָמִיד סָרְעָפִי תַמְתִּים נִבְחָלִים
 (48) וְעָרְבָה שְׂמִיחָתִי וְכִבְדָּה אֲנַחְתִּי וְהִחַמְתָּ נִשְׁמָתִי בְּקִרְבֵי בְּחִלָּלִים
 (49) וַיִּשְׁכַּתִּי דוּמָם וְלִבִּי יִשְׁתּוּמָם וְלֵילָה גַם יוֹמָם קִרְבֵי בְּי חָלָיִם
 (50) וְרַבּוֹ תוֹגוֹתַי וְעֲצָמוֹ שִׁאֲגוֹתַי וְעַל רֵב חֲטָאוֹתַי וְנַחֲוִי נֵילִים
 (51) וְלוֹלֵא כִּי שָׁבְרִי בְּדֵ שְׁתֵּי צוּרִי לְרַפָּא אֶת־שִׁבְרִי אֲחֻוִי חֵילִים
 (52) וְוִילְתָּה מִי לִי בְּכָל־אִפְסֵי חֲדָלִי אֲבָל אֶתָּה חֵילִי מֵאִמָּן נַחְשָׁלִים
 (53) חֲמוּל עַל עֲבָדְךָ בְּגִדְל חֲסֵדְךָ בְּעַמְדִי נִגְדָּךְ וְסִנֵּי מוֹשְׁפָלִים
 (54) וְהֵאִירָה חֲשָׁבִי וַיִּשֶׁר אֶת־דְּרָכֵי וְתִרְצָה חֵין עֲרָכֵי כְמוֹ חֲלָב אֵילִים
 (55) וְצוּר צִדֵק לֹבֵשׁ הָיָה מִחֲצֵי חוּבֵשׁ וְחֲטָאתִי כוּבֵשׁ בְּנִבְכֵי־מִצְוִיִּם
 (56) וְאֵל תִּפְקֵד עָלַי בְּרַע מַעֲלָלִי וְהֵט חֲסֵד אֱלֹי וְאוֹתִי לֹא תִכְלִים
 (57) וְהִפֵּק לִי חֲבִיּוֹן בְּטוֹבְךָ אֵל עֲלִיּוֹן בְּיוֹם יִקַּר פְּדוּיִם קִטְנִים וְגִדּוּלִים
 (58) הֵלֵא נִשְׁמָתִי לָךְ וְהִגּוּף הוּא סַעֲלָךְ לֹאֵט נָא בְּעַמְלָךְ בָּאֵב עַל־עוֹלָלִים
 (59) חֲבֵשׁ נָא מִבְּחֵי וְרַפָּא מִחֲלָתִי וְקַבֵּל שִׁיחָתִי בְּעָרְבֵי־פִלְלִים
 (60) פִּשְׁעֵי אֵל בְּפֶר וְכַעֲשָׂךְ הִסֵּר וְהִמְצֵא לִי כִפָּר חֲכֵי מַעֲשֵי קָלִים

1) המשורר הוא מזהיר את נפשו (שלבן חוכחתו זאת היא נקראת בשם : אזהרת הנפש) ואומר לה: עד מתי יזיד יצרי הרע על יוצרי! וגם בסליחה: שני חיי ומאוויי, יאמר הרשב"ג בלשון נופל על לשון, הוזה: וזה יצרי, עלי יוצרי — והנה ממה שאמר המשורר לסמוך רע למרי והדביקם יחד ב'ו' החבור, נראה שתפש לשון הכתוב (רמי' ב' י"ט): כי רע ומר, וא"כ הלא יפרש: ומר מלשון המרה, ולא מלשון מרירות; והלך א"כ המשורר שלנו בזה בדרך התרגום המיוחד ליונתן שעל: רע ומר דשם יתרגם: בישתא ומרדא. ולא כן עשה מנחם, שהוא במחברתו יכניס ומר דרמי' בחלק השני של ערך מר מענין מרירות ולא בחלקו השלישי מענין סרבנות; וכן הוד"ק בשרשיו הביא: כי רע ומר בשרש מר ולא בשרשמרה, ולפניהם כבר עשה כן התרגום הסורי, הנקרא פשיטא, שזרגם: רע ומר רביש ומריר — וגם המקרא: אך מרי בקש רע, רחף על פני המשורר הוזה מדי כתבו: רע ומרי. ובעבור המשקל עשה המוכרת סמוך. 2) בכ"י כתוב: ואחו את מצחי, ואין לאחיות המצח ענין כלל כאן, על כן הגהתי: ואעז, כמו שנמצא בתפלתינו המליצה: עוזת מצח, וכן נמצא במקרא מליצת קשה מצח וחוק מצח והוא הוא; ואעז, הוא נרדף עם: ואקשה שלפניו — ובמקום אשר כתבתי: אסלף את ארחי, נראה כאלו כתוב בכ"י כוחי או רוחי, כי אם האות הראשון הוא כ"ף, הוא קצר מעט באחריותו, והוא קצר כה, ואם רוח הוא, הוא ארוך מעט באחריותו, והוא רוח יתירא. זאם לאנמצא במקרא סלף מחובר עם ארח, הלא מצאנוהו נלוה לדרך: אולת אדם חסלף דרכו (משלי י"ט ג). האמנם לדעתי נמצא גם במקרא כי פלם עומד אחרי ארח, והוא נ"כ במשלי (ה' ז'): ארח חיים פן תפלם, הכוונה הוזהר פן חסלף ארחות חיים, בהפך

יה שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

אותיות ע"ד כבש כשב שלמה שמלה, וכדומה; פי' פן תעוה את דרכך ותט
 מני ארח חיים — מסלולים, היינו הדרכים הסלולים, הדרכים הישרים. וזע,
 כי מאן דהו הגיה בהכ"י וכחב על: ואקשה נ' (נראה) והקשה, ועל: אסלת,
 נ' וסלף, ועל: ואעזוב, נ' ועזב, בעבור שהיה קשה לו להמגיה. והוא כל הלשונות
 הללו המשתמשים בדרך מדבר בערו, והלא המשורר החל דבורו מהיצר, לכן
 הסב המגיה שהוא גם את הלשונות הללו על היצר, לאמר, שהוא היצר הקשה
 את רוחו והוא סלף — והוא עזב את המסלולים, אבל מה יעשה עם כל הלשונות
 הנכאים שגם בהם ידבר המשורר בלשון מדבר בערו! — ובאמת אין צורך כלל
 להתנחות הללו, כי המשורר יאמר שהיצר הרע הזה ובלעיל הברא כל רע
 הוא אשר הסב את פני הדבר כי יקשה הוא המשורר המדבר על לבומוהיה
 את נפשו, את רוחו ויעז את מצחו ויעית את ארחו ויעזב את המסלות הישרות,
 הכלל, היצר הרע הוא גרם כל נוקז. (3) ונפשי לוקחת משובה נצחה, השעור
 הוא, כי המשיכה הנצחת היא לוקחת לה לאמה את נפשו, כלומר היא
 משעבדת את נפשו, ע"ד ולקח נפשות (משלי"א ל') ; ועי' ד חתלכך נפשו
 במעשים המביאים גועל לנפש רואיו. (4) וזרקה כי שיכה, עפ"י המקרא: גם שיכה
 וזרקה (הושע"ו ט') ורשב"ג ישתמש במקרא הזה גם כרשותו לר"ה, המתחיל:
 שואף כמו עבר (ועי' מזה בחלק: רשב"ג וקצת בני דורו, במקום שדובר מזמן
 פתיחו של המשורר —). וסרתי מנתיבה, הנה נמצא במקרא המליצה סור
 מן דרך. ומדברי המשורר כאן סתם: מנתיבה, וכן מדבריו בבית מ"ג: ומנתיב
 סטה, ג"כ בלשון סתמי, משמע שלדעתו השמות נתיב ומנתיבה כמו השמור
 מסלול ומסלה, יורו לרוב על הדרך הישרה והטובה, גם אם יבואו מכלי לוי' חן
 של איזה חאר המעלות. ולפי זה יחכן מאד, שפי' המשורר במקרא: ודרך
 נתיבה אל מות (משלי"ב כ"ח) גם כאן נתיבה שם כמו: ובמים עזים נתיבה
 (ישעי' מ"ג ט"ו) והה"א הוא רק לסמן נקבה (כלומר שהוא שם נקבה) בעבור שהוא
 כא גם כאן (במשל"י) רפה, כמו שם (בישעי') ויפרש א"כ: ודרך נתיבה אל מות
 הדרך הסלולה מביאה לידי חיי עולם, ולא כפי' המפרשים (רש"י רמ"ק ורד"ק
 כשרשיו ורלב"ג) שהוא ה"א הכינוי המוסב ומושב לצדקה שקדם זכרה שם —
 שלפי פירושה היה צורך להכתב הה"א במפיק כמו שהרגישו בקושי זה הרמ"ק
 והרד"ק בעצמם. ומצאתי און לי שהפרחון בערך נחב יפרש באמת את המקרא
 הזה דמשלי באופן זה, כי יאמר: ודרך נתיבה אל מות, כלומר הדרך הסלולה אינה
 מסוכנת; ולא ידעתי אם כחכ כן גם עפ"י פי' הרשב"ג או רק עפ"י בן גנאח —
 לעקש מעגלים, ע"ד ונעקש דרכים, ומעקש דרכיו, ארחותיהם עקשים, נתיבותיהם
 עקשו. (5) אעפ"י שאני גלוי עינים בכל זה השעור רעיוני ולא יפקחו עינים על דרכי,
 ע"ד עינים להם ולא יראו, וע"ד ראות רבות ולא תשמור פקח אזנים ולא ישמע
 (ישעי' מ"ג כ'). ומני נדחות, רעיוני; ע"ד וחשייה נדחה ממני. (6) ולא אירא מפני
 יום הדין הגדול הבא לאחר המות, ואז לא יועיל עוד כל כופר לנפשי, כי אז
 אין עוד תשובה ומעשים טובים לקרוע גזר דינו של אדם, ורק כל ימי היורה
 האדם בעוה"ז רק אז התשובה וחפלה ועדקה יועילו ויצילו את נפשו להעביר מעלה

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירוק יט

את רוע הגזרה. ואני לא די לי כל זה כי אם עוד אני מוסיף חטא על פשע מדי
 יום ביומו. (7) ואיך לא אירא מפני היום האיום יום המשפט שלאחר המות והלא
 המות הוא הולך וקרב, ויום יום הוא לי לאורב, ולא לי לכד הוא אורב, כי אם
 לכלאדם, כקטן כגדול, ולא ימלט ממנו איש, כי מצורתי פרושה על כל החיים,
 וכלם גופלים בידו, ובמלכודו, והם צידו. ולצעיר רוב, ולצעיר הוא אורב, ולרב
 הוא אורב, וגם הצעיר וגם הרב הכל נופלים במכמתו. וגם כאן נמצא הנהגה
 כתובה על מלת: ולצעיר, בזה"ל: ג' וגם צעיר, הגיה כן המגיה בעבור שקרא:
 ולצעיר — וגם לפי הנהגתו זו יאמר לדבק טוב: וגם צעיר רוב, עם כמכמתו
 נופלים, ואולי הנהגתו זו נכונה כאן. וישב במארב, עפי' הכתוב בהלכות (י'
 ח'). וגם בתוכחת: לשוני חדה, יאמר הרשב"ג: רהה מיום עברה.. אשר אין
 בו עזרה.. בעת ישפוט עמים.. אהה.. בשבת יוצריהם, להנקם מהם גדולים
 וצעירים, ופלו במכמר.. — ובשירו: אנשים וענושים, יאמר: בחרמו מוח גזרוהו.
 ועוד שם: זמחו.. ויומו.. וקצו בקרבו לנפשו אורב, וילך הלך וקרב. ובכח
 מלכותו, יאמר: והמות בחדרו, וירבה שומרים מכל עבר והאורב יושב לו
 בחדר. ובשיר: שכחי יגונך, הוא אומר: בכל אשר ילך (החי') צעדיז הוא (המות)
 נוצר. — (8) ועולם נכזה כמו זה, האדרוש? — עולם אשר גם דבשו מהול
 ברש ולענה, וכוס ממתקו מרה תהיה באחרונה, וסופו של תענוגו להתעקר,
 וכל שכיות חמדותיו אובדים וכלים. וזה על דרך הכתובים: אל תירא ין..
 אחריתו כנחש ילך (משלי כ"ג ל"ב) כי נפת תטופנה.. ואחריתה מרה כלענה
 (שם ה' ד') ואחריתה דרכי מות (שם י"ד י"ב) אל תירא ין.. אחריתו כנחש
 ילך (שם כ"ג ל"א ל"ב). וכן יאמר המשורר בתוכחתו שמעו ותחי נפשיכם: לבאיה
 (לבאי תכל) הציקה (התכל), אמריה החליקה, מרבש תמתיק צופה, חוש ולע
 סופה. ועי' גם בית י"ב. מתקו, המלה הזאת לכדה היא נקודה כך בהכ"י בחירק
 וא"כ היא מן מתק, ויחכן לנקד ג"כ מתקו מן מתק, לשרוש, להתעקר מנישרש,
 והוא מן הן למות הן לשרשו (עזרא ז' כ"ו). ומחמדיו כלים, בכ"י: בלים.
 (9) האדרוש עולם כזה אשר יהפוך יום טוב ליגון והשמחה לאבל, ושקר חנו
 והבל והוא כצ"ץ פא ומל וכעלה נדף. (10) האדרוש עולם זה אשר הוא רק כצל
 עובר וכחלום יעוף ואין מעמד בו, רק הוא כגשר נחשב לעבור בו גאולים מחי'
 עמל לחי' עד, כגשר העומד על הנהר הגדול, אשר יפחדו ויראו העוברים עליו
 לכל יפלו מתחתיו, וארצו של העולם הזה היא כארץ לא נמשכת רק דור הולך
 ודור בא עוברים במעברתו, כי רק גרים המה בארצו ומחנוררים בה מדה זמן
 קצוב, וזה ע"ד הכתובים: כי גרים ותושבים אחס עמדי (ויקרא כ"ה כ"ג) כי גר
 אנכי עמך (תלים ל"ט י"ג) גר אנכי בארץ (שם קי"ט ט') כי גרים אנחנו לפניך
 ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו עלי הארץ (דה"א ט"ז). כגשר נחשב, המשורר
 הזה ישתמש בלשון חבמים: גשר, גם כמגן שולמית יספה למוסף יוה"כ, ויאמר:
 טובעת דלה ותקם על גשר — וא"כ מאיש גבירול לוקח המשל של המליץ
 בכחינת' עולמו (פ"ח) אשר המשיל העולם לים זועף והזמן לגשר רעות כו', כמ'
 שלקח ממנו המליצה: הפנינים צנינים (עי' החחי' א' עמוד ט"ח הערה ז').

ב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירוד

11) יאמר המשורר לו היה מיגע העולם את כל עמו למען הטיבם באחריתם והיו יכולים לומר אמנם כן יגענו אבל מצאנו נחת, אבל לא כן הדרכה כי לא די בכל הצער הזה אשר יצערנו העולם הזה, הנה יגענו באנחתינו ומנוחה לא מצאנו כי בכל עמלנו ולחצנו נלד לבהלה ולהבל ולריק, וסופו של כל עמל בני האדם בעולמם הוא כי המות ישקם סף רעלו, והעולם ימשכם כחבלי השוא ובעבותות חטאה יתעם כל ימי חייהם בחרו לא דרך למען יכשלו בו. בהבל יוגיע עם וככ"י ינגעם, וקשה לומר שיהיה מכוונו כמו: ינגעם, כלמר ינגע אותם, יכה אותם, כנגעי בני אדם, ולא עוד לא שהמשורר יתפוש תמיד בלשון שנמצא דומה לו בכתוב ונמצא כתוב לאמר: למה זה הכל איגע (איוב ט' כ"ט) וכן נמצא מות ירעם (תלים מ"ט ט"ו) היינו יאכיל וישקה אותם, ברסן שוא יתעם, הוא ע"ד להנפה גוים בנפת שוא ורסן מתעה. על לחי עמים (ישעי' ל' כ"ח) וע"ד בחבלי השוא. היותם בו כושלים, הוא כלשון אין עיף ואין כושל בו (שם ה' כ"ו) והכונה כי העולם לא יקיים מצות ולפני עור לא תחן מכוול, ולא ישמע לקול הרימו מכשול מדרך עמי. 12) עתה הוא חוזר המשורר לענין הטור השמיני בכדי לחזקו ואומר הוי האומרים למר מחוק, כי טעם הרבש הזה אשר ירדה האדם לחוך פיו מהעולם הזה יתפך למרות פתנים בקרבו ואם הוא מחוק בראשונה לחבו ויקרא לו נעמי הנה לא יארכו הימים ויקרא לו מרה כי ימר לו מאד. וכאלו יתק המחקי ממקומו אל מקום אחר אל ראש פתנים, היינו שיהפך ממחכונת המתיקות לתכונת המרירות, וכן יאמר המשורר בכחר מלכותו: וימצא מרורת פתנים ברבשו, ובסליחתו שני חיי, יאמר: והוותו בתאותו כראש פתן בקרב רבש. והנה החרו: ואם בפה יתק, לראש פתן יתק, הוא מיוסד על הכתובים דאיוב (ך' י"ב — ט"ו) אם תמתיק בפיו רעה.. וימנענה בחוך חכו [ויחכו] מאד לפרש וימנענה ג"כ בהפך אותיות וינעמנה, כי מצאנו נטע נעמנים, וינעמנה כמו ותעמנה, ורבות כאלה התחלפות החיז ביו"ד וכן להפך —] לחמו כמעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו.. ראש פתנים ינק. והרד"ק בשרש רש כתב: ואומרים כי בראש הפתן הוא הארס לפיכך נקרא ראש, ולפי זה יתכן כי ימליץ המשורר שלנו בלשון, ויעתק, לאמר שהדבר ההוא עצמו אשר פה האדם היינו חכו, יטעמו מחוק הוא שב בראשו של הפתן לדבר מר מאד וארסי, ויעתק הדבר ההוא מפה האדם אל ראשו של הפתן —. ואומר עוד המשורר הוי לאומר לרע של העה"ז טוב והלא גם כל טוב ארוננו העולם הזה לא בידו ישאר, כלומר גם הטוב המעט המדומה הזה במהרה יתק ממנו, ויסוף זכר הטוב ההוא, כי תמס יהלך ממנו כגללים. וגם זה מיוסד על הכתוב דאיוב (ך' ז') כגללו לנצח יאבד, והוא גם על דרך, ושפך דמם כעפר ולחמם כגללים (צפניה א' י"ז). 13) גם בזה הטור הוא חוזר המשורר לענין שקדם בטור ט' לחזקו, ולאמר שהעולם הזה יסוך לאדם את יין השמחות והגלות, מווג במכאובים ומחלות, וכיגונות ואסונות ההצלחות מהולות, ואם תקשור לו החבל על ידו שני ותלכישו עדנים ורח לו אור האושר לאמר זה יצא ראשונה הנה אחוז בעקבו יצא אחיו פרץ וצוחה עמו בקולי קולות! —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבריר כ"א

14) אחר אשר הרבה המשורר לספר את רעות העולם הזה הוא חוזר לשאלתו הראשונה אשר שאל את נפשו בטור ח': 'ועולם זה אדרוש? ומוסיף עתה לשאול: האם טוב הוא כי אבחר בעולם שבוהגם כי אהיה בזמן הבא אחריו, כלומר היחכן שנמכהיותי בעולם הבא יכול אוכל לדרוש ולבחור בתענוגי בשרים התענוגי: מהמרומים של העולם הזה? הלא לא יחכן זה, ואם כן למה זה אנכי עמל ויגע היום למען תפצים אשר מחר לא ישוו כל טאומה כי יפקרו ממני אז, הן במותי לא אקחם ולא ירדו אחרי, והיום ההוא הבא (עוה"ב) לא ירחק חקו, כי הנה הוא בא למחרתו של היום הזה (עוה"ז) ואחריו מובאים אל הזמן הבא ההוא כל יצורי חבל אץ נקי! —

„אחר" כמו: אחר, תאסף אל עמיד (במדבר ל"א, ב'). אחר, ובניית ביתך (משלי כ"ד, כ"ז). אחר, ישבו בני ישראל (הושע ג', ה'). וכדומה, וענין: זמן הבא אחר, בזמן הבא אחריו בן, זמן הבא אחר זמן הזה. „מחר" הוא העוה"ב, עי' מזה לעיל (עמוד י"א) הלשון: ותדע מחרת יומה — 15, 16, 17). ואחרי אשר עלה על זכרון המשורר היום הגדול זים הבא זים מחר הוא זים העוה"ב, ידבר כמעלתו וטובו בן' הבתים האלה, ויאמר שהוא זים השבת הגדול, זים שכלו שבת ומנוחה וחיי עולם, הזמן אשר לא יחדל לעדי עד, כי הוא הכנה דרבה מאלהי עד, לכל המשכילים אשר טרחו בערב שבת והשלימו את נפשם וצדקה נפשם, והזמן ההוא הנצחי אשר אחרי הזמן החדל הזה ילך להרגיע את כל השלמים אין בו שום עמל ויגיעה ותלאה להם, וענתה בם צדקתם ביום מחר ההוא כי יבואו על שכרם ויקחו חלקם הנשאר לפניהם ויאכלו פרי צדקתם הפרי השמור להם למועד ההוא, כי מוכן הוא ועומד הזמן ההוא לכל אשר הכין לבבו למלאות את רצון ה' ורצון יראיו יעשה, ואת שלומי אמוניו ואשר שמו בו מחסם ינחיל מעדני וממתקי עולם. והבתים האלה המה מיוסדים על הכתובים: מה רב טובך אשר צפנת ליראוך פעלת לחוסים בך (תלים ל"א, ב'). להנחיל אהבי יש (משלי ח', כ"א). והחוסה כי ינחל ארץ (ישעי' ג"ה, י"ג).

והנה מה שדבר המשורר כאן בן' שירים הללו היא הדבר אשר דבר גם בכחר מלכותו, לאמר: ואשר ייגעו ויעפו שם (במקום המעמד לנפשות החסידים והנשמות הטהורות) יחליפו כח, ושם ינחו יגיעי כח ואלה בני נח, ובונועם בלי תכלית וקצבה, והוא העולם הבא; כלשונו כאן כי הזמן הבא הוא נועד להמשכילים למרגוע וכי לא ימוט לעד וכל יד עמל לא תבואם ולא תיגעם עוד. ועוד אמר שם: ומתעדנות (הנפשות שם בהיכל המלך ה' צבאות) במחק פרי השכל והוא יתן מעדני מלך זאת המנוחה והנחלה אשר אין תכלית לטובה ויפיה וגם זכת חלב ודבש היא וזה פריה; כמו שאמר כאן כי צפון טוב העוה"ב ונחלת מעדניו להנאמנים בכרית ה'. ומה שאמר: ומתעדנות במחק פרי השכל, וזה פרי ה', הוא לאמר, כי הנפש המתאמצת ללכת מחיל אל חיל ב'אהיות והעמלה כסחרי עליונים כל ימי חייה בעוה"ז זה פריה אשר תקצר בעוה"ב (לפי זריעה בעוה"ז) המניחה השלמה כי היא עומדת שם בסוד ה' ומלאכיו ולא הצטרך עוד ליגע את עצמה להשכיל ולהבין הנסחרות והנעלמות. ופרי השכל הוא פרי עץ החיים, ותענוג העדן העליון, לפי עמלה ועברה ושמרה בן, הוא הנגיף, כל

כב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

ימי היחיה שוכנת בה. כי זה הוא אצלו סוד הגן והעדן ועץ החיים, כמו שחבין מהדברים אשר הביא על שמו הראב"ע בשטתו הראשונה והארוכה לבראשית שאמר: ערן הוא העליון והגן המלא המזון כו' ועץ החיים דעת עליון וכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה כו' והנה נראה בסוד הזה כי נשמה ידעת דעת עליון עומדת עם כסא הכבוד מתענגת עם השם הנכבד והנורא * והם הם בעצמם הדברים אשר דבר הרשב"ג גם בכתר מלכות, באמרו: עשית (את הנשמה) מלהבות אש השכל הצובה כו' שלחחה ל' הגוף לעברו ולשמרהו, רומז בזה למקרא וינחורו בגן עדן לעברה ולשמרה, א"כ הגן של העדן (לא העדן בעצמו) — הוא הגוף, ומקודם לזה אמר שם: אתה חי והמגיע לסודך ימצא תענוג עולם, ואכל וחי לעולם זהו סוד עץ החיים, היינו המגיע לסוד ה' בהיותו בגן ימצא העדן העליון הקיים, ואכל פרי עץ החיים, שהוא דעת עליון, וחי לעולם [ועי' גם דברי ידידנו הרב החכם הגדול מוה' אהרן יעלל יג עק הי"ו שהרגיש גם הוא (בספרו הנכבד: בייטרענע, ח"ב עמוד כ"ט ועמוד ל"א) שיש שייכות למאמר הזה: אתה חי, שבכתר מלכות עם המאמר: והנה נראה בסוד הזה, שמביא הראב"ע]. והנה הנפש הוכה המתעסקת רק ברוחניות טועמת מעץ העוה"ב, התענוג הנעלה הרוחני ההוא והמנוחה העליונה היא, כבר בעיה"ז, וזה פרי יגיעתה ובקשתה אח כוראה והשחוקקה אליו והדבקה בו, וכאשר תרבה להתקרב אליו ותפרץ להתדבק בו כן תמעטנה יגיעתה ותנועתה וכן תרכנה מנוחתה ותענוגה וטובה. וכן דבר העצמים העליונים הפשוטים הרוחניים שכפי קורבת מעלתם ומדרגתם אל העצם הראשון העליון הרוחני הפשוט בתכלית לפיהן תמעטנה יגיעתם ותנועתם וצרת תשוקתם וחולת אהבתם אליו ולפיהן תתרבה מנוחתם ותגדל שמחתם. וכן משפט כל היסודות — החמרים — וכל היסודות — הצורות — וכן הדין בגלגלים שבכל תנועת השפלים מהם אל מה שלמעלה מהם מדרגה אחר מדרגה, ובאהבתם זה לזה ובתשוקתם לקבל זה מזה ולקבל זה את זה ולהתדבק זה בזה, כל מגמתם בכל זה היא העליה ל' הנמצא הראשון וההתאחדות עם האחד המוחלט ועם הטוב בתכלית; הנה כל הקרוב אליו יותר, יתר שאח ועו לטובו וענוגו יותר מסיף והולך ומנוחתו יותר מתמדת, וככה ימעט צער תשוקתו ויחלש ויקטן חלי אהבתו ותחקצר תנועתו. והרשב"ג הוא מרבה דברים בענין זה כפעם בפעם בספר מקור חיים, ולא נוכל להאריך בזה כאן, כי אין מכווננו בזה לבאר שטתו הפילוסופית ולא בגלל הדבר הזה באנו עד הלום, אולי יהי ה' עם פיננו לבאר זה בספר מיוחד לכאור שטתו האלהית והתורית, הוא ספר: חכמת שלמה בן גבירול, ועתה באתי רק להעיר מעט על דרכיו במה שהוא הכרחי לנו דרך הלוכנו לבאר דברי שיריו, על כן נביא פה רק דברים מעטים מדבריו ממה שנצרך לנו בכדי להשכיל בהבנת הדיבור: למרגוע נועד, לבל ימוט לעד. זה לשונו במקור חיים מאמר ג' סעיף ל"א: וממה שצריך שחדעו כי העיין בעצמים הפשוטים והעמידה על מה שאפשר להשיגו מהידועה בהם היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת כו' (עי' מה שהעירונו כבר על אדות המאמר הזה בספרנו התחיה ב' עמוד ל"ג ומה שהראנו שם כהערה נ' הסכמת זה המאמר

שירי חשירים אשר לשלמה בן גביריהו ב

עם דברי אריסטו; וכמאמר ה' סעיף כ"ז יאמר: וצריך שתדע כי מי שהטיב לדעת פרוק אלו הצורות והכיר כל אחד מאלו העצמים מהאחר הגיע לתכלית הידיעה והתענוג; ושם סעיף ג' ה' יאמר: ומי שנפשו דקה ושכלו זך עד שיהיה אפשר לו לפגוש בהם (בהיסוד והצורה).. כבר הגיע א' התכלית והגיע א' התכלה והיה רוחני אלהי מתענג בקרוב מהטיב השלם ותעמוד (כלומר תפסק) הנועתו ויתמיד תענוגו; ועוד שם סעיף ע"ג: והפרי הלקיט* מזה ההשחלות (להשיג היסוד והצורה והרצון ולהעמית עולם האלהות בכלל) ההצלחה מהמור והרבקות במקור החיים. הנה כל אלו הלשונות מסכימים עם מה שהביא הראב"ע בשמו בסוד עין החיים וטוב העוה"ב, ועם מה שדבר בפיו בכתר מלכות בסיד הזה ובתענוג העוה"ב ומנוחתו. ותואר המנוחה לעוה"ב הלא נמצא גם בדברי רז"ל, כי מלבד מה שראינו כבר כי ידמותו יכנוהו ליום שבת ומנוחה, הנה כי יבאו לספור לצדיקים יאמרו עליהם כי סעו למנוחות, ואם נפטר ת"ח יספרו בלשון נקיה לאמר: כי נח נפשיה דרבי פלוני, כלומר נפשו הלכה למנוחתה בעוה"ב. על כן אנו מחפלים על קברות צדיקינו ואהובי נפשינו: חפלה מנוחה נכונה, ולנפטר נקרא בשם: המנוח; ומה גם כי מקראות מצאו כתובים על המתים השוככים בקבר לשונות של מנוחה, כמו: ותנוח ותעמד לגרלך, ינוחו על משכבותם, ושם ינוחו יגיעי כח — 18). אבל לא כן הרשעים! כי הם יזעו או בעוה"ב מאימת יום הדין הגדול ונפשם גחלים ילהטו ויבלעו רשפי אש הגיהנם. שם" כמו ועל כל המעשה שם (קהלת ג', י"ז) שהכונה על העת שישישט אלהים חבל; גם מוסב, שם" על: זמן הבא" שבבית"ד. וכל ענין הטור הזה מיוסר על הכתוב: כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג', י"ט). מלבד מה שבא בכתובים בענין עונש הרשעים שנדונים באש, כגון כי באש ה' נשפט (ישעי"ס"ט, ט'). ואשם (של האנשים הפושעים) לא חכבה (שם כ"ד) ימטו עליהם גחלים באש יפילם (חזקוני ק"ט, י"א). חשיבתו כתנור אש.. באפיו יבלעם ותאכלם אש (שם כ"א, י"א) ומלשון: ונפשו נבלעה ברשפי גחלים, נראה כמעט שהמשורר הכניו יבלעם על כתנור אש, ולא על באפו — 19). ואם כן הלא טוב כי אשוב כחשובה ואמול ערלח לכבי ועוד לא אהלוך שובב בררכי לבי. שבחי, מלתי, שיובתי, עבר במקום עתיד, וכן הם דרכי הנביאים לדבר בכתבי קדשנו, וזה גם לתפארת המלצה, לאמר, הלאוי שכבר הייתי שב בחשובה ממשובה, ולא הייתי בכל רע כאחד הריקים וסכלים. ולשון הלא טוב לי שבחי, הוא כלשון הכתוב; הלא טוב לנו שוב מצרימה (במדבר י"ד, ג').

* היה רגיל על לשון גביריהו השם פרי להוראת תכליתו של דבר מהדברים ותולדת ענינו ותזוהמו, כאשר ראינו כ"ס" כן נחזה כ"ח, וכן בספר חס"ה שלו שאמר שם בסוף פתיחתו: אבל אני יודע כי הפרי הגדול אשר ארומי ען החכמה, ונאמר ז' (שם שער השפלות): ואמר היה נמחר הפנימוסף פרי השכלות האהבה והקטטה, ועוד שם: ופרי העדקה הזאת המנוחה. וגם הלום ראינו אחרי כואבו מה יקרה צעיקו הכנות להענותה על כל פעלה ולרוחמה על כל צרכה והללחה —

כד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

20) ואבוש מיוצרי ואכבוש את יצרי, הוא ההפך מן זר (יצרי) על יצרי, בראש האזהרה. ואבין לאשורי ככתוב: וערום יבין לאשרו (משלי כ"ב, ט"ו.) ובכ"י ואבין ואם כי נמצא בכתוב גם: כונן אשרי (תלים ט', ג'). הנה לא נמצאהו מקושר עם ל' — ומה גם כי לא יתכן שיכפיל המשורר מלה אחת תכופה זו אחר זו, עי' טור הבא. וחוק אלי, כלומר החקים אשר שם לי אלי, אותם אשלים, ונמצא במקרא חוקי האל ותורותיו, ולא ככתוב בכ"י: וחוק עולי, כי דוחק לפרש החוק של העול המוטל עלי, וחוק ועול הוא שפת יחר. וחוק.. אשלים, כלשון הכתוב: ישלים חקי (איוב כ"ג י"ד) 21) ואישיר מפעלי, כמו הישר לפני דרכך (תלים ה', ט'). ואבין מעגלי, ע"ד הכתובים: והבין את צעדו (ירמ' י', כ"ג.) וה' יבין צעדו (משלי ט"ז, ט'). פעמי הכן (תלים קי"ט, קל"ג.) וישר הוא יבין דרכו (משלי כ"א, כ"ט.) כי הבין דרכו (דה"ב כ"ז, ו'). ועיני לא אעלים, מוסב על מעגלי, כלומר לא אעלים עיני מדרכי. 22, 23.) בעודני חי אתן אל לבי לשוב מדרכי הרעה, בעודני חי אתאונן על חטאי, ואנחם כי עשיתי באושים, פרי כחש, ובטרם יבוא יומי, ויסור צלי מעלי, בטרם אמות אשוב לה'. 24) או אז אחפשה ארץ נפשי משעבודה להיצר הרע, ושמש צדקתי תביא לה מרפא בכנפיה, או אז אחיר את ידי יחידתי מאסוריה, ותצא חפשיה. אמציא, מושך עצמו ואחר עמו, אמציא נפש לנפשי, ואמציא מרפא לנפשי. 25) או אז תשוב נפשי למנוחה, כן בעוה"ז וכן בעוה"ב, עי' הוראת המנוחה לנפש לעיל. — ואז תהי נפשי שוקטת, כי אתאמן להשקט לה מימי רע התאוות הפחותות, הפך מן והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל (ישעי' נ"ז, ד'). ולבטח תשככ עם אבותיה, כי יודעת היא כי אז בהטיבה מעשיה תהיה גנוזה באוצר הנשמות הקרושות והטהורות כמוסה עם ה' בזכיל קדשו; כמו שאמר בכתר מלכות: בעשותך תחת כסא כבודך, מעמד לנפשות חסידך, ושם נוה הנשמות הטהורות, אשר בצרור החיים צרורות. מנוחה, וכן צ"ל: מְנַחָה, ובפנים נרפס בטעות מְנַחָה. בזבולים, הרבי בשביל החרוז והמשקל. ושבה למנוחה בהשקט ובכטחה; כן יחרוז המשורר גם באזהרותיו הידועות לשבועות: לעגנ יום מנוחה, בהשקט ובכטחה. 26, 27, 28.) האל הרחום הנושא עון ופשע, ישית ישע לעבדו (ונראה יש"ל: לְעַבְדּוֹ —) ולכל השב מרשעו, כלומר ישעם למען יהיה בכחם לשוב, כי הבא לטהר מסייעין אותו. (וכן יחרוז גם בכ"מ, ויאמר: ומהם אוצרות ישע, לשבי פשע.) ולא יבייש לכל השב מרשעו, חטאות נעוריו ופשעיו לא יזכור לו כי אם יזכור לו בחסדו מעשיו הטובים כאשר הוא עתה — כי כן בשר מאז לכל הוֹקֵד שובב בדרך לבו, ומודה ועוזב דרכו הרעה, ושבעד ה' באמת ובחמים ובכל לבב, ולא ישל עוד בעונו, כי לא יאמר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, בשר אותם, כי ירוחמו, להמציא להם נחח רוח ולפרות את נפשם מני שחת ולגאול אותם מאשו של גיהנם. — והנה לעגנן בשורת החשובה אמה גם במי כמוך שלו ליום הכפורים: קובל (קין) בנחח ושובה, בשבו להודות משובה, ועל כן החו חשובה, הנביאים פה אחר. ומאש קודחת, כלשון הוה ישחמש גם בסליחה: שוממתי, ויאמר גחלתי קודחת; ועל דבר הלשון: ועוד לא נכשלים, עי' מזה להלן, הלשון: ועוד לא חנקשי. 29, 30.) עלי הדבר

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול כה

מוטל, אני ולא אחר יכול לשנות את דרכי לטוב לי, כי אם אין אני לי, אם
 אם לא אתעורר מנפשי להיטיב את דרכי מי יכול לעזור לי בבוא יום הפקודה
 עת השילום, ומי יסמוך ידי אז כיום הדין הגדול ואיזה הוא אשר יהיה המליץ
 ביני ובין ה' המשלם לכל איש כדרכיו וכמעללו, אז כאשר יגלה חובי, הטמון
 בחובי, כי כל הנסתרות נגלות אז. מפני המשקל אמר המשורר אני ולא אני.
 (31) ואיך אשא לך ה' ראש ואעז את פני להרים לך מצח ולא אבוש מחטאי
 הנצבת לעומתי ומה אשיב שולחי הנה עלי חבל ארצה לעשות חוקי המפעלים
 הטובים. בכ"י כתוב: וחטאתי נצחי, ולפי זה נוכרח לומר כי כתב המשורר:
 נצחי, במקום מנצחי, כלומר חטאי יגבר עלי וינצחני [למען לא ישוה עם אבד
 נצחי (איכה ג', י"ח.)]; ואם אמנם זו מליצה נאה, וגם המליצה של התנכרות
 החטא עליו היא רגיל על לשון המשורר, בכל זאת בחרתי לכתוב: וחטאתי
 נכחי, כעבור שיפוש המשורר תמיד בלשונות ורעיונות אשר ימצא בכתובים,
 והלא לשון: וחטאתי נכחי, הוא ממש לשון הכתוב: וחטאתי נגדי תמיד (תלים
 נ"א, ה'). וברך הוזה יאמר המשורר בסליחה שני חיי: למי אפנה.. וחטאתי
 סביבותי — . 34. 33. 32) יעורר עוד את נפשו לסור מדרך רע ומהבלי חבל
 ולירא מפני ה' ולעובדו כל ימי היותה שוכנת בנייה, ואז יגה אורה גם בהיותה
 עוד מנודחת באופל הגוף, ויעוררה עוד כי לא תכטח בעצמה ולא תחרל לדאוג
 מן האחונות, הענינים החומרים, אשר יסתווה תמיד למרוד באלהיה ולפשוט
 בו, ולא תמנע מצעוק לה' על עוניה, וכי תשתוקק תמיד אר' אלהיה ותכסוף
 לחצרות קדשו. ומדרכך עברי, בכ"י: חעבורי. בעודך במגורך, בעודך בגוף, כ'
 הגוף הוא בית הנפש, וכן יאמר המשורר בשיר אחד על עצמו: אשר סגר ביד
 נפשו בשרו, והפקיד את לבבו על מגוריו" (ש"ש עמוד כ"ג) כלומר הסגיר את
 בשרו, הגוף, ביד נפשו, ושם את לבבו, את שכלו, לשר ומושל על בתיו של
 הנפש, היינו חומריות גופו; וכן יאמר בשיר אחר (שם עמוד ח"י) ג"כ מעצמו:
 ונפשו מאסה לשכון בשרו (כצ"ל שם במקום הכתוב: ונפשו מחסה לשכון בשרו),
 ובתוכחתו שטר עלי, ישים דבר בפי הגוף, לאמר: בלי נפש אחשב, כבית מבלי
 יושב". ויהיה בעודך במגורך, כמו בעודך בבית מגורך, כמו בבית מגורי (תהלים
 קי"ט, נ"ד). והוא ענין גירות זמן מועט, כמו גר בארץ נכריה, כמו כן הנפש אך
 לגור באה בתוך גויות האדם משך זמן קצר, וכמו שאמר המשורר לעיל (טור ז'),
 כי כל באי עולם כגרים נמשלים, וכמו שידבר המשורר במקומות אחרים מפיוטיו
 מענין גירות האדם בארץ, כגון בשוממתי ובאנושים וענושים — . ולצורך תערוגי,
 יקשה מאד הדיבור הזה, כי אין להעלותו במשקל, כי ידוע הכלל שמלאפוס
 לפני שוא איננו נחשב כשוא, וא"כ יכלול הדיבור הזה ו' תנועות במקום ד' ואיה
 היתד? וקשה להסיר הלמ"ד ולקרוא: וצורך, וכן יקשה להסיר הו' ולקרוא: לצורך,
 אחרי שאנו רואים כאן כי הציב לו ויין גם מלפני הדבור הזה: ומפשעך, ועל, כדילחוק
 הדבר, נסיקשה לומר שמפני המשקל נקד המשורר; ולצורך ולהגיה: ערגי, במקום
 תערוגי, כאשר הגהתי למעלה (בטור 32) עברי במקום חעבורי, לכן לא
 שלחתי די לתקן, ואולי הרשה לו באמת המשורר לכתוב הפעם הזרות הזאת

כו שירי השירים אשר לשלמה בן גמירור

היוצאת מן הכלל לתפארת השיר, כמו שעושים בן המשוררים לפעמים, ואולי הציב געיה תחת ה"ו, להורות שהמלאפום כאן היא תנועה יתירה לתפארת הקריאה, ונחשבת כאלו איננה, ול' של ולצורך עם התנועה צו הם יחד — . (35, 36) יעורר עוד את נפשו לכל תישן שנת עצל, כלומר שלא תהרשל מלשים עינה על דרכיה, ומשמור רגלה בל תלך בדרך חטאים, כי עצלות ומרפה יניחו חטאים גדולים, והיה אם כה תעשה כי אז יש תקוה לאחריהה כאשר תהלך אל בית האלהים כי יבוא היים הוא גם לה, זים מועד לכל חי, להשיב שולחה דבר ויקריבון משפטה אל האלהים לתח דין וחשבון על מפעליה אשר פעלה הנה, אז יש לקוות כי תנצל ממדת הדין הקשה, ויעוררה — כי תלבש חרדות ואימת זים הדין תבעם אותה, כי אשרי אדם מפתח תמיד מעון ועונש, הן בזה יהי לאל ירו להתגבר על יצרו ולכבוש אותו, וכן תכבוש גם היא את יצרה ולא תכשל עוד בעונה. ועד פה ישיח אזהרתו לנפשו — . והנה לשונו פה: ואל נא תעצלי, הוא כלשונו למעלה (עמוד ג') בשיר נפשי דעי: ואז תנצלי, ואל תחישני ותתעצלי, וכלשונו באלה במקומות אחרים, כמוכא למעלה (סוף עמוד ז') וראש עמוד ח') וביחוד הלשון בסליחתו שני חיי: ואל תישן שנת עצל.. ואולי נפשך תצל — ולשונו פה: ביום אל אל תזלי, הוא ג"כ מעין לשונו בראש השיר נפשי דעי: טרם לצורך תעלי; והמליצה: וסות אימה לכשי, גם היא גבירול הוא יצרה בפזמון לשבת ור"ה, שכן הוא מתחיל: לובשי סות אימים, ורק ממנו ראה הר"מ בן עזרה וכן עשה גם הוא שמתחיל בסליחה אחת ואומר: מפני פחד ה' לכשתי סות אימים. וכן הלשון: ועוד לא תנקשי, הוא לפי הענין לשונות כוכחתו שמעו ותחי נפשכם, שאמר שם: מחבל הברדלי (שהוא הוא הדבר אשר דבר בשירים אחרים בלשונו של נזירות והאצלות מחבל ועי' לעיל עמוד ז') ועוד כה לא תכשלי, ובלשון הזה תפש לשון הכתוב דיחזקאל (ל"ה, י"ד, ט"ו). לא תכשלי עוד [האמנם כי זה הוא רק לפי הכתיב ולא לפי הקרי שהוא: וגויך לא תשכלי עוד, שזהו בודאי האמת כמו שכתוב שם מקודם: ומשכלת גויך היית —]. ביום אל אל תזלי, מן מה תזלי מאד (ירמ' ב', ל"ו). והנה מנחם במחברת שרשיו פירש חזלי מענין נזילה וציקה, וא"כ כמו נזל, ורש"י פירש לשון זלול, וא"כ מן זלל, ואולי פי' כן דונש, אך הפרהון והרד"ק בשרשיו ובפירושו פירשו חול מן אזל, היינו חלכי, ולא ידעתי אם פירשו בן עפ"י בן גנאה, מכל מקום נראה שפירש בן גם המשורר שלנו — . (37) יאמר: אני כד דרכי לענות דברים לנפשי ולהזהירה בדברים קשים ועזים וברגזות, ברוגז וקצף, על כי לא תלך בדרך טובים, והנה גם היא חשיב אמריה לי כי היא נקיה וחפה מפשע ועון רק בשלי הוא כל הסער הגדול הזה של ים הגדול ים התאוות הגשמיות, כי רק יד החומר הפחות והגרוע תעשה כל רוע. והתשובה של הנפש נמשכת מן הטור הבא והולכת עד טור מ"ה, והיא ע"ד ויכות הנפש עם הגוף בתוכחתו: שטר עלי. ברגזות, כמו ברגז. ותמא אמר (דניאל ג', י"ג). ויתכן ג"כ שכונת ברגזות היא לומר שהוא מרגיז על נפשו את היצ"ט למען תרגז ולא תחטא. גם באנושים וענושים, יחרוז עוות עם זאת. (38) ותען הנפש ותאמר: היחכן שיטב

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

לי מעשה ידי הנצור מחומר האדם האומלל הזה, אשר את הוא לעון ופשע מלדה
 מבטן ומהריון ומני רחם הוא עמוס בתלאות ועמל, כאשר יסופרו התלאות
 והרעות המוצאות את האדם בשני הטורים הבאים, ההוא יוכל להשיב מעללו
 בעבורי? לא, לא יוכל להיטב לעולם מי שהוא נולד בעון אביו ומחומם בחטא
 אמו! ומה תצק עלי? הרם את ירך על ים חאוודך וקבע את הומרך אם
 תוכל! — הייטב" בה"א השאלה והטופה, בלא ככתוב בכתוב (ויקרא י', י"ט.)
 כי אם כפי הראוי להכתב, כי זה לשון הראב"ע שם: ועל דעת המעתיקים
 שה"א הייטב לתמה והוא מלה זרה" (ועל הדבר הזה של הראב"ע העיני כבוד
 ידידי הרב השלם מוה' יחיא"ל ברי"ל יצ"ו בעל הלבונון) כלומר שלפי דעת
 המעתיקים הננו מוכרחים לומר שהיא מלה זרה בכואה, פה פתוחה ודגושה;
 ונראה מזה שהמשורר שלנו פירש גם הוא הפסוק ההוא על דעת המעתיקים,
 שהם חכמינו ז"ל, ולבו לא הלך לפרש כפירוש האחר שהביא שם הראב"ע
 שחיה משמעות הייטב מה שייטב בעיניו; כי הייטב" הזה בעיני הראב"ע
 בעצמו? לא, הן הוא העיד בעצמו, שלא מצאנו בכל המקרא מלה שכתב על
 דרך הייטב ותהי משמעה ע"ד הטוב — (39) וכן הוא אומר בל"מ: מיום היוותו
 הוא נגש ונענה, נגוע מוכה אלהים ומעונה. בל"מ: בקנה. (40) בנפש הומיה,
 מיסב על וינוד קנה, שכתור הקודם, כלומר בנפש הומיה הסרה ממקום למקום
 ולא ישכנו רגליה במקום אחד ינוד הנה והנה כמו קנה אשר ידחפיהו גלי המים,
 וכל זה למען בקש לו מחיה לנפשו, וכל עמלו לריק ולהבל. ובל ימצא נה"ה",
 תאוה נהיה תערב לנפש (משלי י"ג, י"ט.) וכתב ע"ז הרד"ק בשרש היה כי נהיה
 ענין שבר (רצונולומר אם השבר תאות האדם ולא תמלא לו בזאת תהיה מוצאת
 הנפש המשכלת ערבות ואם לא יערב זרה להגוף)... ויש מפרשים תאוה
 נהיה מדהענין הראשון (ענין מציאות) ופירוש תאוה נהיה בזמנה תערב
 לנפש, ולפיכך תועבת כסלים סור מרע לפי שכתב להם תאוחם" (כלומר בנקל
 ובעתה) ולפי זה א"כ כונח לנפש כאן היא הנפש המתאוה ולא הנפש השכלית.
 וידעת היום שהיש מפרשים שוכר הרד"ק הוא הוא הרשב"ג, שכן אמר בחמ"ה שלו
 בשער החמישי שער האהבה (ח"ב ש"א): והמדה הזאת (של תאות האהבה
 והחשק) בוחרים בה כס"ל בני אדם מפני קרבת עריבותה (והוא פי' תועבת
 כס"לים וגו')... ואינם שמים על לב מה שיהיה באחרית מן הדאגה והמדורים
 (כלומר אם אמנם הערבות קרובה היא להם, כי תצא ראשונה, הנה מרה
 תהיה כאחרונה) ועל כן הם נוטים אחרי טבעם להשיג התאוה הנמצאה
 וכמו שאמר תאוה נהיה תערב לנפש בו'. נמצא מורה: לפי דעת הרשב"ג
 תאוה נהיה התאוה הנמצאת ומדמנת בזמנה על נקלה ונדרשת לחפץ בעל
 התאוה היא תערב על כן לנפשו הבהמית — (* וזהו הענין מה שאמר המשורר

* דברי רבינו שלמה הלרפתי (רש"י) צמ"א תאוה נהיה, קרובים כמעט לדברי רבינו
 שלמה הספרדי (גבירול) בזה, אך ההפך שניניהם הוא כי רש"י יפרש תאוה נהיה: כשנח
 תאוה לו לאדם" כשמהיה לו תאוה, ויאמר: נהיה הוא" המאוס ההוא לאדם, והוא צמ"א

כח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

כאן להפך שילך האדם פה ושם למען מצוא חיה ידו ומבקש את שתאבה נפשו ולא ימצא נהיה, לא ימצא מבוקשחו מתבקשת ומוכנת לו והיינו שמחיתו אינה נמצאת לו בשעתה ולא יוכל למלאות נפשו כי ירעב, איננו יכול להשלים חפצו ותאותו בבקשת המחיה — והכונה כלה, כי הגיהה המנע טוב מבעליה הנפש בהיות שאין לאל ידה, מפאת חכונתה הרעה מיום צאתה מבטן אמה ומפאת הכרחה לכתת את רגלה לרדוף אחרי פת לחם ועל פת לחם יפשע גבר. וכמו שאמר ע"ז המשורר הוה גם בשוכני בתי חומר: נוכל את מרחם, ותפשע על פת לחם — בנפש הומיה, כן יאמר המשורר ג"כ. שכחי גונך נפש הומיה. (41) ואיך יתכן שיחזקן לבב אנוש במוסר עד שיכשר ואיך יחזקן לבבו ויתלבן ויתכרר עד שיהי מיושר והנה הוא היצר הרע יצא עם האדם קשור בו מיום הולדו עד שהוא מתערב בכסליו. ויצא, "מוסב על" ויצר הרע כבשי" שהזהיר לנפשו (במור לו) וע"ז תשיב לו הנפש: ואיך אכבשנו? והנה הוא יצא עמך, בניחך מרחם אמר, מקושר בך, ומני שימך, אדם! עלי ארץ כבר הוא מוכלע באיבריך ומעורב בנידיך! — ואין צורך לו להמשורר להזכיר עוד את שם היצר הרע בפירוש כחשוכת הנפש אל האדם אחרי שממנו, היצר, היה הדבור בתחלה, (והוא על דרך שעשה המשורר בלשון: והיא כפרה ופדיומה למעלה עמוד י"ד) — בשגם כי המליצה חנעם ותחרומם ותחזוק ביותר ע"ז לאמר, כל אשא שמו על שפתי, כי הכל יודעים מי הוא ואיזה הוא הצר והאויב הרע הוה לאדם אשר יצא ראשונה עמו! — והנה הרבר הוה, כי הראשון אדם יולד עיר פרא יולד עמו היצר הרע והחמור הזה — אסור בו, הוא מייסר על הכתובים: כי יצר לב האדם רע מנעוריו, לפתח חטאת רובץ, וביותר עוד על דברי רז"ל באדר"ג (פ"טז): אמרו שלש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצ"ט וממעני אמו של אדם היה גדול עמו, ועל דברי אנטונינוס לרבי מאימתי יצה"ר שולט באדם.. אלא משעת יציאה אמר רבי דבר זה לימדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנ' לפתח חטאת רובץ, ועל דברי המדרש לקהלת על טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל.. ולמה נקרא שמו (של היצ"ט) ילד כי אין מודווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה.. ממלך זקן וכסיל זהו יצר הרע.. ולמה קורא אותו זקן שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנותו, ועוד שם על עיר קטנה: ובא איה מלך גדול זה יצה"ר ולמה הוא קורא יצה"ר גדול שהוא גדול מיצ"ט שלש עשרה שנה כו' (כמו באדר"ג שם). ואני לבי אומר לך, כי גבירול בפירושו לתנ"ך ע"ד הרמו והסוד שם רמו לזה הענין של קדימת היצה"ר ליצ"ט במקרא ויצא הראשון אדמוני וכן בדבר פרץ שפרץ ויצא ראשונה לפני רח — ובאמת נמצא שנדרש ונרמו כל ענינם של עשו ועקב על ענין היצה"ר והיצ"ט בליקוטים שכסוף' ס' מבחר המאמרים (הלקוחים בנדפס מס' זכרון טוב כ"י), והלקוטים האלה כלם אעפ"י שנשנו בדפוס בלשון: אמר המחבר, כאלו יצאו הדברים מבטן המחבר של ס' מבחר המאמרים, אמרים לא לא המה, רק הם דברי שלמה בן גבירול, וכבר

הנה נראה שיש להוסיף, אמר המשורר (פ"טז) ויצא ראשונה לפני רח — ובאמת נמצא שנדרש

ורש"ג יפרש: תאווה כהיה, כפעל, התאווה הנהיה לאדם, עין התאווה שנהייתה לו שפית

זוכנת ומזקמת לו לכל עת עלוה ונחדשה ימלאנה —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול כט

הגדתי לך חדשות כאלה, הלא הם כתובים על ספר דברי שלמה בן גבירול וקצת בני דורו (ע' שם ביחוד סוף עמוד מ"ה הוריש עמוד ס"ז ולהלן שם עוד ברשימת חברי גבירול) וידובר מזה ביחוד א"ה בספר חכמת שלמה ערך ידיריה האלכסנדרוני וגבירול; *) וכמו שאמר המשורר כאן כי יצא העה"ר עם האדם

אין יצא עמו (עמוד 100) — (אין יצא עמו) — (אין יצא עמו) — (אין יצא עמו)

*) ומשם תראה א"ה כמה קרובה אל האמת גם דעתנו שהמכתב הידוע הנקבץ לכקציו של ס' אגרות הרמב"ם המתחיל: דע בני אברהם, המיוחס לרמב"ם, וכן המאמר פרקי ההלמה המיוחס ג"כ לרמב"ם ז"ל, (ולא עלמתי עד הנה מחבר שזכירנו על ס' הרמב"ם רק בעל חוהל יוסף או לפנת פענח לבדו שירמזו אליו בפ' בראשית) — שעניני שניהם אחד הם בכמה דברים, גם שניהם הם עשה ידי גבירול, (חוקן הדברים הנוספים והמזויפים שנהם והמוזמנים צפי הרמב"ם) — ולחנם חשד אדמו"ר הרב הגאון המהולל מוה" ש"ר ה"ו בכשר, המתכזר את אגרת הנזכרת, ושפך עליו בוז וקילקון ערבה שהכיל בעמדת עמי ישראל של ידידיו הרב קאבוק כ"י (מחברת שלשית מן עמוד כ"א עד עמוד כ"ד) ואם אמנם נגוסו אל דבר, נמה שהראה שסכי האגרת ההיא היא מיוחסת אל הרמב"ם בטעות וכי יש בה דברים מוזויפים על שמו, דבר ככונה, וה' היודע ועד, כי עמדתי על זה מעלמי ימים רבים עוד נטרם נדפס המאמר ההוא של כבוד הרב ה"ג מוה" ש"ר ה"ו, וכבר הרגשתי בקושי יחוס שני הענינים האלה, האגרת הנזכרת והמאמר הנזכר, בזמנתי (עמוד פ"ח, ועיי"ש היטב גם בהערתי סימן ל"ח שם, ויש להוסיף נסופה: ועי' קול יהודה ע"ג סי' ע"ז ד' קע"ח ע"א) — ושכחה היתה לפני כשא כבוד הרב הגאון מוה" ש"ר ה"ו עדי כמנו את מאמרו הנכבד הכ"ל בשרון הכ"ל דברתי זו בהיונה, וכבר החלתי אז להטיל ספק בדבר יחוס הענינים ההם לרמב"ם ז"ל, אך מאשר עלמתי בהם גם איזה לשונות ורעיונות הראויים לו שיאמרו (ועי' המח' א' עמוד ה' והבן, —) על כן היה לבי נוקפי לספק באמתתם, לכן חשנתי אז דרכי הרמב"ם, ואמרתני בלבני, אולי לעת זקנותו הטו הרמזים והסודות שעט את לבנומי ארחו והולכי והומעט בדרך הראש"ע — ואמרתני אז בלבני, כי זה הוא אשר הסב את פני הדבר ליחס לעת זקנותו האהבה לאשת ח"ן ולאמר עליו כי הוליד בן זקונים מכתב הסודות לתלמידו, הידוע — המובא גם עמ"ס חלשקר בהשגותיו על הרש"ט — אך אח"כ ראיתי והתבוננתי כי הרמב"ם לא שנה דעותיו מעולם וילדותו לא בישה את זקנותו וכו', והתבררה לי מתוך זה זיוף שני הענינים ההם המיוחסים לו, ואם גם לוקחו מדבריו איזה דברים בהם, זה עממה שנים המבזר לי עוד (והגדתי זאת לכמה חכמים בע"פ) כי אף לא פעם אחד יזכיר הרמב"ם את הראש"ע, ואף המקום האחד שיחשוב עוד עוה"ר ש"ר כ"ו, (שם לד' 50) שזכירנו, והוא באגרתו לרש"ט בטעות גמור הוא מוזכר שם (ואם היא טעות קדום) כי במקום ר' אברהם (בר' מאיר) בן עזרא, כ"ל: ר' אברהם בר' מאיר, חכם גדול תלמודי ומסודי בימי הראש"ד, ואוהבו ואהובו, אשר עת על פניו של הראש"ד, והראש"ד כתב עוד לבנו של ר' אברהם בר' מאיר הזה, שהיה שמו ר' יהודה — סוף דבר: אם לדק עמד הגאון ש"ר כ"י בדבריו שם, לאמר, כי האגרת ההיא איננה מהרמב"ם הנה לא זכה בהשפוטעם מחברה האמיתי, יהיה מי שיהיה, כי זלזל עוד בכבודו לחכם, ואם לא ישרו בעיניו דברי רעיון ודעת כהן גדול יפה אינו כוחה מהם, מה חטא בשפתו מחבר האגרת ההיא יזמר עכל אשר לפניו, כמה גדולים טובים שקדמוניו ז"ל, אשר גם בדבריהם כמלא שם רעיון ואין עוסק בהרמזים האלה אשר כמלא בהאגרת ההיא? — ולא טוב עשה כי מהר למשוך עוד את מחבר האגרת ההיא ולגזור אומר כי לא לבו הוא כי אם לגרינו חלילה (עמוד כ"ד בשרון שם) וציתר עגמה כפשי לשמוע דבר ער אשר אמרתי כי אי אפשר להשמע מפה מפיך ערגליות טובות כהגאון מוה" ש"ר ה"ו, הן הוא אומר שם (עמוד כ"ג) על אדות האגרת ההיא המיוחסת לרמב"ם שהיא הולכות בדרך הפתאים המסתחכים: בימי הר"ב

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

מבטן אמו וידו אחוזת בעקבה, כך יאמר גם בשוממתי: ועון אשה הלאני,
מבטן קראני. וכלשונו כאן: וצא בו נקשר, כך יאמר ברשותו וארץ אשפיל
למגן של יוהכ"פ: אלהי צמרו ורון מחקשר, צדק תאשר, ועון תישר (ודון
מחקשר, היינו המתקשר עצמו עם האדם מנעוריו, אם לא נאמר שהכונה שהוא
בקושרים על האדם או על הבורא —). ובמסתנאב נשגב: כי ה' עליון גורא
ומלך גדול, המתחיל: אחיו אמונים ביחד שהוא לו ז"ל (לפי דעתי אשר אבאנה
עוד אי"ה) יאמר להיצה"ר: חנו חנית (ודוני) עלי, וחסור לי בין אברי
כס ל', מראשי ועד רגלי, מי אתה דור הגדול; כלשונו פרו, נקשר ונערב
בכסלים —. או יושר, "ע"ר: מישר על המחקה (מ"א ו', ל"ה). 42. היצה"ר
הוא טמון בחובו של אדם וצופה לו ואורב לו להתטיוו בכל עת ועונה ופירש
רשר לרגליו. א"ר יצה"ר דומה לזכב ויושב בין שני מפחתי הלב .. ושמואל
אמר כמין חטה שני לפתח חטאת רובץ (ברכות ס"א, א'). דרש ר' עירא
ואיתמא ריב"ל שבעה שמות יש לו ליצה"ר ... יואל קראו צפוני שני' ואת הצפוני
ארחיק מעליכם, ת"ר ואת הצפוני וגו' זה יצה"ר ע שצפון ועומד לכוו של
אדם (סוכה נ"ב, א'). ועל זה אמר המשורר: ועומד במכמון, מן ומשל
במכמני הוהב (דניאל י"א, מ"ג). ובקושי גדול יכולתי לעמוד על המלה במכמון,
כי היא מטושטשת מאד בהכ"י. ועוד שם (בסוכה נ"ב, א' וב'). וכן בקידושין
ל', ב'ו) אר"ש ב"ל יצרו של אדם מחגבר עליו בכל יום ומבקש להמחו שני'
צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הקב"ה שעורר לו איגו יכול לו כו'. ובקהלת

ז"ל" מה קדוש יולת עמוך. פיו דבר מגופה כזה על גדולי ישראל, הטעם ידע כי יכלול
בתלמי כבוד כאלה גם את הנדבשי ז"ל, זאת ר' יהודה אבן תבון ור' יעקב בן עמיזר ואחרים
רבים, וגם את הרב הגדול המאירי ז"ל אשר גם הוא כתב אגרת המכללות ארוכה להרשב"א
בעד אלה האנשים החכמים כמו שעשה ר' ידעיה (וכאשר זכר אגרת המכללות של המאירי
בכ"י יגן —)? והלא גם הרב ר' אשתורי ז"ל פירש בכפתור ופרח הרי הוא אגרת דר' בנאה
על דרך ההוא עצמו של החכמים ההם בעיני הרשב"א ז"ל! ואפילו ראש העתפלספיים אז
זה ר' לוי הנרדף היה אדם גדול בתורה נוסף על חכמתו ועדקתו בעולות, וזכות כלס
היתה לשם שמים, כן זכות החכמים האלה וכן כונת הרשב"א ז"ל וסיעתו. אין זאת כי
אם כנגדה היואת מלפני השליש בתורה וחכמה ולדק כמו הרב הגדול מוה"ר ש"ר י"ה,
כמותו י"ב! ושנקה לחסידותיה הפעם. ואקוה כי יחזור בו הרב מוה"ר ש"ר כד' מדבריו
אלה, בהודע לו, עפי הלקוטים הנכבדים שנסוף ס' מבשר המאמרים — עפ"י כ"י —
שהרמזים הנאים שם הם להלדיק רש"ג, ויראה ויתבון כי דבר אחד להם ולהרמזים שבאגרת
הנכבדת המיוחסת להרמזים ולהרמזים הנאים במאמר פרקי ההלכות המיוחס ג"כ להרמזים
ולרמזים של החכמים בני דור הרשב"א בכל עכל כל. ומכל זה יראה למדי כי לא בעל
המלמד ז"ל — אשר כמה מגדולי הדורות שעברו הכניסו דבריו לתוך ספריהם בהפוסק הנכבד
בעל ארחות חיים ובעל שבילי אמונה וכו' — היה הראשון אשר כתן יד לבני דור הרשב"א
להשדושים כאלה בתורה ובלדברי ר' ז"ל (כאשר חשבונו עד כה) כי אם רש"ג אשר דרכו
זו בראה בצר בנסתה עפיוטיו וטרוהו זכס' תקון עדות הכפס שלו —. ודע, שבעל מנחת
המאמרים שם בילקוטו מדברי גבירור רק את הנלדך לו לענינו, ומנח שייק, על כך חל
תמטה אם לא תמלא שם דעו לחדשנו ולפרך, כמו שערתי בנפשי, ועל שם גם הרמזים
להקרא ויאמר מה הערבון —.

שירי השירים אשר לשלמה בן גביריאל לא

רבה (שהבאנו כטור הקודם) נדרש ובגדו עליה מצודים גדולים, על היצה"ר שבנה על העיר קטנה היא הגוף מצודים גדולים, ומפני כל זה אמר המשורר שהצה"ר הוא בעל צפון חמיר וטומן פחים ומצודים לפעמי אנוש — וגם ברישות ארוממך לסדר עבודת יהו"כ יקרא את היצה"ר בשם: עורבי ועוקבי. (48) והוא מתלבש במרי ויטה מני נתיב הסלול ונוטה לחשק אשר הוא הכל ואין בו מועיל, ובמקום שכחבתי: מועילים, נראה כאלו כתוב בהכ"י, מנעולים, ולפי זרד יהיה הכונה הוא נוטה לאהבים וענבים שאין מנעולים להם, ע"ד אין אפטרופוס כו'. וגם בתמ"ה יזהיר מאד להשמר מן פחי האהבה והחשק (חלק שני שער ראשון מן החלק השני האהבה), ובאחד משיריו (ש"ש סי' כ"ד) יתפאר בעצמו כי ע"י דרישת החכמה בשרו נאכל בעוד שבשר אחרים אש האהבה אוכלת — ומנתיב סטה, מן שטה מעליו ועבר, אל ישט אל דרכיה לכך. (44) ומישר נגרע, ע"ד וחשך מישר (משלי י"א, כ"ד). וכל הזים רק רע, בסוכה (שם) הקב"ה קראו (ליצה"ר) רע שנ' כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ועוד שם: א"ה יצחק יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנ' רק רע כלל הזים. וישית מכשולים, בסוכה שם: ישעי' קראו (ליצה"ר) מכשול שנ' סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי; וזהו שאמר המשורר: ומנתיב סטה... וישיר מכשולים. ועל דרך החריו שבטור הזה יחרו המשורר בשטר עלי: ומסר הגוף אל חגרע, כי בולו חנף זמרע; וכן באזהרותיו הידועות לשבועות: ומצות לא חגרע, לעולם לא חפרע, וחוק מוציא שם רע. (45) וטהור מטמא החחו? החוכל להוציא טהור מטמא? — מן מי יתן טהור מטמא (איוב י"ד, כ"ג) ובסוכה שם: דוד קראו (ליצה"ר) טמא כו'. ונראה שגם למעלה (טור י"ט) בדבריו וערלת לב מלח, יכוון המשורר על היצה"ר, כי בסוכה שם נאמר עוד: משה קראו (ליצה"ר) ערל שנ' ומלחם את ערלת לבכם. החחו, החוכל להח' אותו, לתת את הטמא לטהור. או התדמה בנפשך כי יש בכחך לפתח את פחים העיק, מי ישום פקח את העור? הלא חוכו עיני בסנורים כי לא ידע להזהר ולא יראה את אחרית השמחה כי היא חונה, ואחרית עונת רצפים — רשפים, ואחרית נופת — חופת; וכמו שאמרו ז"ל: ככל חולי זה יצה"ר שראשו מחוק וסופו מר. או היש תקוה לאור במקום חשך כי נהלוק לנגהות באפלות? — סומא זה דרמו של גבירול לאחוז בלשון חרגום הארמי ובמילין דרבנן. לאפלים הרמי הזכרי מן השם אופל, ואם כי במקרא לא נמצא רק רבוי הנקבה של שם אפלה. — 46. עוד (50) ויהי כראות המשורר כי הכל לא לעזר ולא להועיל, כי נכזבה גם חוחלתו אשר ייחל לנפשו כי הצל תצילנו מרעת יצרו וחומרנו, ומה יעשה? הוא בוכה על צרותיו ומיילל ומקונן ואומר כי מסך הגלו ועד ראשו אין בו מתום מפני כובד עיניו, כי ימערך המתנים, ותצלנה האזנים, ודמעות מורידים ומזילים העינים והעפעפים, וילך אט ושהות אפים, ויחרדו ויבהלו הסרעפים, והשמחה תהפכה, להוגה ואנחה, ונשמחו תחיל ותהמה, כחליל, וזכראתו כי גדול כאב לבו, יאנק דום וישחומם בקרב... ואזיל עפעפי, מן מים מצור הויל למו (ישעי' מ"ח, כ"א). ולכי ישחומם גם לבי ישחומם, אין יחרו המשורר ישחומם עם דומם יומם, ואולי לא תפש המשורר

לב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

לשון הכתוב כהלוה (קמ"ג, ד'). כי אם כתב: בלכי אשתומם, ונקד כמו אשתומם
 כשעה חרא (דניאל ד' ט"ז). חלים מלשון ורגזו וחלו (דברים כ', כ"ה). חטאותי,
 בכ"י חטאתי. 52, 51) ואחרי כל אלה יאמר המשורר, אם שונאי היצר הוא
 רעב תמיד לעבירה, וגם נפשי אין בידה להסיר את לב האבן הזה מקרבי, אין
 לי שיוור רק להתנפל לפני בוראי ולהתחנן מלפניו כי יעזרני לשחוט את היצה"ר
 המתגבר עלי יום יום, כי הצור לכדו הוא סברי לרפאות את שכרי אשר שברני
 והחלני היצה"ר, והוא לכדו היכול לאמץ את ברכי הכושלות. וזה כמובא לעיל דברי
 ריב"ל שאמלא הקב"ה עוזר לו לאדם אין יכולת לו לאדם עליו: אחוזני חילים,
 בכ"י: אחוזני צירים, וחסר. החרוז, לכן הגהתי חילים, על שם הכתובים חיל אחז
 יושבי פלשת (שמות ט"ו, י"ד). רעדה אחוזתם שם חיל כיוצא (חלים מ"ח, ז). חדלי,
 לא נמצא הכנני במקרא מן חלל אך נמצאהו מן חלל, והוא הוא. ומאמץ נחשלים,
 ולא חפש לשון הכתוב: וברכים כושלות אמצו (ישעי' ל"ה, ג'). לאמור: נכשלים,
 בעבור שכבר אמר למעלה (טור כ"ז): נכשלים, וכן כבר אמר: כושלים, מכשולים.
 וברשות לסדר עבודה יאמר: תמוך כשלי וחשלי — 53) מכאן ועד סוף הענין
 יסיים בתפלה ומבקש רחמי ה' ובפרת העונות. לפני מושפלים, כלומר אני עומד
 נגדך עם פנים נופלים מכלימה ובושה אשר יכסו פני על רוב עונותי. וברשות למגן
 יזהכ"פ יאמר: שרעפי ישפלו, בזכרי אשמי יגוני נכפמי, פני נפלו. 54) וישר את
 דר כי ע"ש הכתוב: וכל דרכיז אישר (ישעי' מ"ה, י"ג). וכן נמצא הישר לפני דרכך
 (תהלות ה', ט'). צדקת חמוס הישר דרכו (משלי י"א, ה'). וישרנה. בדרך (ש"א
 ו', כ"ב). ונמצא במקרא ישר נלוה גם עם ארח ולכת. ובכ"י: ברכי, ואולי אין צורך
 להגהה, כי תפלת שיאמץ ה' את ברכיו המורעות והמושלות וישרם לעמוד הכן,
 וכן יאמר בפזמון לרחמנא לוי"כ (המתחיל: שם אל קמתי לברך): יום (הדין)
 יום בו לא אוכל ברך לחוק, ולשאת קומה; וברשות לסדר העבודה, יחרו ויאמר:
 מיום שחות ברכי, נשבת חמיר ערכי. וה' יגיה חשכי. חין ערכי, תפלתי, גם
 הקרבנות יכנה המשורר בשם ערך מענין מערכות המזבח, וכן התפלה מן לאדם
 מערכי ר"ב וגו' (משלי ט"ו, י"א). ופה יאמר יהי רצון שחקובל לפניך תפלתי כמו
 הקרבנות שהיו מקריבין לפניך אבותינו, ע"ד ושלמה פרים שפתינו כמו שאמרו
 דו"ל כי תפלה במקום קרבנות. 55) ע"ש הכתוב: יכבוש עונותינו וחשליך במצולות
 ים כל חטאתם (מיכה ז', י"ט). ובשביל המשקל כתב המשורר הרבי הזכרי:
 מצולים, בלא ככתוב — וכן יאמר המשורר במ"א (שירי שלמה עמוד ס"ז):
 והחסד לבש, והעון כבש, וחלל אף חבש כו'. 56) בכ"י: כרוע מפעלי, וכחבתי:
 מעללי, בעבור הנמצא במקרא כי רוע נלוה עם מעלל, ואולי כתב המשורר כאן:
 מפעלי, בעבור שכבר כתב לעיל: (טור ל"ו) ברוע מעללים. ובמסתגאב ה' בעוד
 ישמח מלך, מתחיל: אלהים אודה שמך (והוא ג"כ מגבירול לדעת) יחרו ויאמר
 כמו כן: ואל נא תגמול עלי, כרוע פשעי ומעל לי, בשובי אליך שוב אלי —
 57) והפק לי חביון, חביון היינו מחסה סתר, כלומר בטובך אל עליון המציא לי
 מחבוא ומסתור ביום זעם אפק, יום אשר קטן וגדול שם הוא כמשפט. וכן יאמר
 בכ"מ: ועד יעבור היות בעלך חסתי ריני. ושם בכ"מ אצל גלגל השכל, וכן בחוכחה

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול לג

לשוני חידה, וכן בברכו שלו לשבועות שם אלהי צבאות אחד, יחרו ג"כ עליון עם חביון. ביום יקר פדיום, יום הדין הגדול אשר יעמיד בו במשפט כל יצורי עולמים, ע"ד ויקר פדיון נפשם (תלים מ"ט, ט'). ובאנושים וענושים, יאמר המשורר: יקר פדיון נפשו.. יום ענות אדם. והנה כתוב כאן בכ"י: פדיום, ויכולים אנו להגיה: פדיון, אבל אין הכרח לזה, וגם בכ"מ אצל גלגל מאדים יחרו אברן עם אות מ' — 58) לאט.. כאב על עוללים, כלומר כרחם אב על בנים, וכמו שאמר דוד על בנו לאט לי לנער (ש"ב ח"י, ו'). ומהטור הזה נראה, כי האזהרה הלזו היא כמו פתיחה להנשמה לך — ולאט נא בעמלך (או חוסה על עמלך) הוא כאלו יאמר: חמול על מעשיך, וכמו שאמר המשורר בכ"מ: ומה יסכן לך כי רמה תקחני לאוכל, יגיע כפיך כי תאכל? — כלומר הלא האדם הזה הוא יציר כפיך, ואותו אתה חפץ לאוכלו באש חמתך ולא תחום עיניך עליו? — 59) וקבל שיחתי כערכי פלולים, קבל פטפוטי מלי הלא טובים כאלו היו תפלות נערכות היינו מסודרות היטב. 60) פשעי אל כפר, מזה נראה כי חוברה האזהרה ההיא לזיה"כ. הכי מעשי קלים, כלומר הלא מעשי בכלל קלים המה, כי כל מעשי אנוש ותחבולותיו המה מהבל יחר, ואם קלים ירדפוני? — והוא על דרך שהתלונן איוב על ה' כי ייסרנו על פעליו שהם אפס ואין, וכאיוב כן אמר גם גבירול בכ"מ: אחרי מי אתה רודף? ומה מעלתי ויתרוני, כי תבקש לעוני? ועוד שם: כי מה האדם כי תדינהו, ובעלותו במאזני משקל לא יכבד ולא יקל, הנה אמר שם כי מעשיו של אדם אפילו למעשים קלים אינם נחשבים —.

י

מי כמוכה ליום השירה (היינו ליום שזיעי של פסח).

מצאתי במחזור כ"י מכ"י ג' על קלף בתבנית מרובעת, אך רחבו רב מארכו, ונכתב כפי הנראה בפרובינשה. והוא אוצר כל כלי חמדה, כי יכלול המון רב פיוטים מכל גדולי חכמי ומשוררי ספרד ופרובינשה הקדמונים, ורבים מהם אשר עוד לא שזפתם עין רואה באיברופא. מי כמוך הלזה הוא כתוב שם אחר מי כמוך אחר של ר"י הלוי, הפותח: אפתח שערי רנני; ועל מי כמוך זה רשום שם בכ"י: אחר לר' שלמה בן גבירול ז"ל, והוא מסומן בגליון בסמן: שפ"ט. וסמן ראשי חרוזיו, הוא: שלמה א"ב אני שלמה —.

מתכונת מי כמוך הלזה היא כמתכונתם של שאר פיוטי מי כמוך להמשורר הזה ושל כל המשוררים המעולים, ספרדים ופרובינשים, הבאים אחריו, לספר גבורות ה' ועוזו מזמן בריאת העולם (ועם זה לפעמים גם הגדת קצת סודרת מענייני מעשה בראשית ומעשה מרכבה) עד זמן קריעת ים סוף, שאז שרו משה ובני ישראל: מי כמוך —. וכל טור הוא מרובע, לכל ג' מהם חרוז אחד, וכל הרביעי מהם יתחום בכתוב מן הכתובים ומלה אחת חוזרת חלילה בסזמו של כל כתוב, ופה שם המשורר את האדם חתום בכל סופי הטורים.

וזה הוא הרבר השופך ויוצק רוח חן על שפחות המשוררים בני ספרד

לד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

ופרובינשה! — כי נפשם ידעה מאד לארונג שיריהם בכחבי הקדש, ויחדיו יהיו חמים, יתלכרו ולא יתפרדו. ויתרה עשו עוד והנעימו ומירותיהם, כי שפה יהיה לפיהן סביב מעשה ארונג בקצות הבתים דבר מקרא מן המקראות. וככה השכילו לעשות מעשה ידי אמן בזה, עד כי נדמה בנפשינו, כי לא אורגים חורי היו המשוררים, בהביא ארונג דברי הכתובים רק למלאות את דבריהם, כי חסר יבואם — כי אם בידיהם טווא את הכל — גם את דבריהם גם את דברי הכתובים.

נדמה בנפשותינו, כי דבר המקרא לא הובא אל מקום אחר, ונהפוך הוא, אשר עתה שב למקומו, עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה — כי ממנו לוקח במקרא. ככה נמצא למצדיקי הרבים אשר עשו כרצונם במקראי קדש, והגדילו לעשות תוכחות, וימלאו פי תוכחותם בדברי הכתובים, לרבקה בהם, ואף כי בסופי החרוזים, בקשר אמיץ ביניהם מאד. והמשכילים זיהרו את העם הזהרות נפלאות לעתים מזומנים, ולמועדים ולשבחות מצוינים; ויפליאו לעשות, כי ידבקו דבריהם בערות ה', ויחרזו מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים. ולכן ר"י חרזו מהלל ומשבח את אזהרות ר' יצחק בר ראובן, לאמר: וישמם בכתובים דבקים, כאלו הם ברוח הקדש חקוקים (תחכמוני שער ג'). ולזה יכוון גם הר"ם בן חביב באמרו על מלאכת עבודת גבירול באזהרותיו הידועות: כי מלאכה גדולה עשה בלשון קצר ולשון פסוק (כמובא למעלה עמוד ו'). ועלה כל יתגדלו ויתרוממו וישתגבו שירי "מסחגאב" ושירי "מי כמוכה", כי שם לשונם מדבק ללשון בכתוב נכתב ונחתם בו כל חרוז, ועל קצותם יחברו עליהם במלח "אחת לחבר את האהל להיות אחר, כמעשה גבירול בשיר מי כמוך הלוה — אשר על כל הדברים האלה צדקו דברי אחד המשוררים, לא נודע מי הוא, אשר שר על הענין הזה (כמובא מהח' דוקים נ"י במכתב אריענט לשנת 47 עמוד תקל"ב) וכתבלנו שלישים על השמינייה, לאמר:

לא כל שרים שיריהם על	ברכי חכמה, הם נולדים,
לא כל תופשי קסת או עט	להם ניב צח; רק לשירים
הסובבים על מרכו פסוק,	על דלתותיו יום יום שוקרים.

וכי הצליחו המשוררים, האורגים בתים לשיריהם בדברי המקרא, ושכלו את ידם, לתת עוד מובן אחר, או גם מחולף, לאלה המקראות, או כללו את יופי שיריהם. כי לא לרוב עשו ככתוב בהכתוב, ובחליפות אלה, עוד החליפו כח הכתוב. והוא הדבר אשר דבר הר"ם בן חביב בררכי נעמיו, ואמר: ואמנם יש לזה מעלה וכבוד ללשון העברי על כל לשונות הגוים.. מצורף לזה מה שיביאו המשוררים בשיריהם פסוקים אם כפשוטם או דרך שהוף והשאלה, ואין לשון בכל זולתו שיעלה לואת המעלה. עכ"ל, ויפה דבר. ואמנם דרך צחות המליצה הוה, הוא אחד מדרכי הדרושים, שהם מוסדים בטבע לשון הקדש ומיוחדים לה — והדבר הוה, שהוא ענין נכבד ומועיל מאד להבנת הדרושים הנמצאים כבר בכתבי קדשנו עצמם ולהשכלתנו במדרשי חז"ל, צריך ביאור רחב, אין זה מקומו —.

ומה יקר החזון לראות איך יתחרו משוררינו זה את זה, ויתגדרו איש במלאכת רעה! כי ישירו על ענין אחד בעצמו משוררים שונים. ולא זו אף זו כי מצאנו

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול לה

עוד שגם משורר אחד, הוא בעצמו שירי שירים שונים על הענין האחד שהוא בעצמו, כאישירי עצמות ויתגדלו באה — ואנחנו בקראנו אך שיר אחד מהשירים ההם אשר למשורר אחדות הענג. נפשנו בו ונחפלא על טובו ויפיו, נדמה בנפשנו, כי לא יוכל עוד עשה כמתכונתו ותכניתו לא הוא ולא אחרים. ובכל זאת אנחנו הרואים, כי שרו כמה משוררינו לא רק כל אחד מהם שיר אחד בלבד על הנושא האחד ההוא של ספור, דבר גבורות ה' למיזם ברוך ה' ארץ ושמים עד יום בקעו ים סוף והעביר בתוכו גאולים ממצרים, כי אם נראה עוד כי איזה מהמשוררים ההם, כגבירול והלוי, שר כל אחד ואחד מהם שירים רבים על הדבר ההוא. באמת, כאשר נעבור על פני כל שירי מי כמוכה אשר לפנינו היום, תחענג נפשנו בדשן הנעימות של כפל ענון במלות שונות מצד אחר, היינו, מצד כופל וכפלי כפלים השורים ההם על הענין האחד ההוא הנאמר —

שירי, מי כמוך אשר שרו אחרים מבלעדי גבירול, הנודעים לי עד היום הזה, הם: א, מי כמוך לובש כשריון צדקות והוא לחנוכה מר' לוי בר' יעקב (אחבאן) והוא ילך באור בסוף כל טור; והוא כתוב ג, במחזור הנזכר בפתח דברינו אלה. ב, מי כמוך אז בטרם עולם נברא ליום הבפורים מר' משה בן עזריא והוא כתוב בסדר יזה"כ שלו (כ"ג על קלף), אך לו דרך אחר, מצד שהוא ממשיך עוד הענין מקריעת ים סוף עד חטא העגל וכפרתו ביה"כ; והוא משלים על רבעים נתיבת: הוזה ג, מי כמוך אלהי קדם נעלה על כל גבוהים לשבועות (יום א') מר' יצחק בר' שמואל [וכנראה היה גם הוא לוי בר' יהודה הלוי בר' שמואל (?)] ומצאנו להפיטן הוזה ששר גם לחתימת התורה (לשמחת תורה) פזמון המתחיל: יראה שהורה, כאשר שר מי כמוך הלזה לנתינת התורה — והוא הוחם ונותן תורה על רבעיו (ומי כמוך שלו זה ופזמונו כתוב גם הוא במחזור הוזה שבו מי כמוך שלפנינו לגבירול). ולה' יהודה הלוי מצאנו אלה: ד, מי כמוך יחיד הנסתר מאישון ליה"כ (בסדר יזה"כ לרמב"ע כ"ג אחר של ג' על קלף עם סדר סליחות ומחזור ר"ה, ובס' גנוי אכספרד מן עמוד ט' ואילך, ובדיואן ר"ה הלוי ג"כ כ"ג' הוא ענין ר"ה) ויהי יום החום על רבעיו. ה, מי כמוך מי אשש בלחך (והוא במחזור שלפנינו הנזכר בראש הפתיחה הלזו ליום א' של פסח ולא נזכר מחברו, ובמחזור על קלף הנכתב בכרצלונה בשנת ה"א כ"ה ג"כ כ"ג' הוא כתוב מיד אחרי הגאולה של ר"ה הלוי: יום ליבשה, והוא שם ליום השירה; וכן ברשימה שבראש ח"ג מהדיואן הנ"ל רשום גם הוא שם ואם הוא חסר בתוכו, והוא נדפס בס' היקר אילת השחר) והוא בסוף רבעיו כה' יתהלל. ו, מי כמוך אלהים בקדש חויתך (בדיואן הנ"ל, ובמחזור שלפנינו ליום ב' של שבועות) ושבועות זה ה' לו על ארבעיו. ז, מי כמוך יחיד מקים כושל (בדיואן הנ"ל, ובמחזור שלפנינו רק מקצתו בראשיתו — הוא ליום השירה) ורבעיו ועמדו על שפת ים. ח, מי כמוך אפתחה שערי רנני (בדיואן הנ"ל לענין חתן ובמחזור שלפנינו ג"כ ליום השירה, והדפיסו הרש"ל ז"ל במכתב עתי ציון) ועל רבעיו יבואו ב. ט, מי כמוך אל נעלה כשפיר מעוני לשבועות, הלא דבריו באש יביא בחתימת רבעיו. י, מי כמוך את נתיבי רעיוני אכונן, בדרך יבוא בסוף הרבעים. י"א, מי כמוך א

לו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

מי אדמך, וסיום הרבעים: שם. (שלש אה האחרונים הם כתובים כדיואן הנ"ל). —
 ומי כמוך אהן חסדך כל יחדל של ר"י הלוי לפ' זכור או לפורים אשר לחתימת
 רבעיו אוה למושב לו, וכן מי כמוך אביר יעקב לר' אברהם בר' שלמה הצרפתי
 על גזרת שנת רע"ז בארגיל (במחזור כ"י ג' והנדפס בקרובץ ארגיל) ושאר פיוטי
 מי כמוך על גזרת שנת קר"ב (אשר בקרובץ שם) דרך אחרת להם, כי דיברו
 ויספרו רק מהמאורע של יום לכד. —
 ובכל אלה הפיוטים של מי כמוך הנה גבירול היה לעינים גם בהם לכלל
 המשוררים שבאו אחריו, וכמוני ראו וכן עשו גם הם, עד כי חפשו כמה פעמים
 גם את לשונו גם את רעיונו, כמו שנעיר על קצתם. וכל עוד אשר לא נמצא
 כי קדמוהו כזה המשוררים והפייטנים שהיו לפניו, כדונש וכן שטנאש (אשר
 בדרכי שניהם הלך ביחוד, כי בעקבות דונש יצא בענין הצחות והמשקל, ואחרי
 בן אביתור הלך להתנהג בכבודות המלות ולדבר קשות לפעמים כקליר ורס"ג, וכן
 הלך אחריו בהכנים בפיוטיו את הנסחרות ובקריאת שמות המלאכים בהם) —
 כל זמן אשר לא נמצא כזאת, עלינו לאמר, שהוא גבירול הוא היה הראשון
 גם בחבור שירי: מי כמוך.

ולעת עתה נודעים לנו רק שלש אלה פיוטי: מי כמוך, לגבירול; זה אשר יצא
 ראשונה פה, ואחיו הבא אחריו, והשלישי ליוהכ"פ. ובלי ספק חבר עוד אחרים
 כיוצא בהם, ואולי חבר גם פיוט: מי כמוך אחר ליוה"כפ על דרך המי כמוך
 של הרמב"ע ליוהכ"פ הנמשך והולך בספור קורות ישראל עד זמן חטא
 העגל, כאמור; לזהות שהרמב"ע בסדרו ליוהכ"פ, מעשהו בכל כמעשה גבירול
 בסדרו ליוהכ"פ. — והנה ר' יוסף קמחי בפירושו למשלי (מובא מהח' דוקים שו'
 באוריענט לשנת 50 צד שנ"ז) על מוציא דבה הוא כסיל, יאמר: והפייט שאמר במי
 כמוך שעשה: ויוסף על אהיו הוציא דבה, תפסוהו חכמי דורו, כי הוא (יוסף)
 הביא (דבת אמת) ולא הוציא (דבת שקר). "אולי חובר מי כמוך הוזה גם הוא
 מגבירול, כי רגילים היו בני דורו של גבירול לחפוש עליו —

- 1) מי כמוך שֶׁבֶן בְּנֵי חַי מְרוֹמִים סוּמְךָ נְפִשׁוֹת יְקוּמִים
 נִצֵּר הָאָדָם (איוכ ז', ד')
- 2) מי כמוך לֹבֵשׁ בְּעוֹז צְדָקוֹת מְגַלֵּה פְּלִאֵי עֲמֻקוֹת
 יָדַע מַחְשְׁבוֹת אָדָם (תהלות כ"ד, י"ט)
- 3) מי כמוך מִשָּׁל בְּגִבּוֹרְתוֹ עוֹלָם מְחַיֶּה יְצוּרִים בְּלֶם
 וְיִצֵּר רוּחַ אָדָם (זכריה י"ב, א')
- 4) מי כמוך הַנִּתֵּן לְכַלְחֵי נְשָׁמָה וּמְשִׁים אוֹתוֹתָיו בְּאֲדָמָה
 וּבִישְׂרָאֵל וּבְאָדָם (יחזקאל י"ב, ד')
- 5) אֲזַכִּיר בְּפֶתַח וּמִרְאָה גְדֵלַת אֲדִיר וְנִרְאָה אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֲקָרָא
 וְקוֹלֵי אֵל-בְּנֵי אָדָם (משלי ח', ד')

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור לו

6) כָּרָא רַכֵּב עֲרֻבוֹת שְׁלֵשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת צְרוּפוֹת אֲמֹרוֹת כְּתוּבוֹת

לְחֹדְרֵי לִבִּי אָדָם (תהלו' קט"ה, י"ג.)

7) גָּזַר בְּכֶסֶף לִקְשׁוֹ אַרְבַּע חַיּוֹת בְּמִישׁוֹר גִּשְׁר אַרְיָה וְשׁוֹר

וְדַמּוֹת פְּנִיחֵם פְּנֵי אָדָם (יחזקאל ח', י.)

8) דַּק וַיִּבְצָאוּ תַבֵּן בַּלְגַּל עֵגַל מַעֲשֵׂה-בֵן וּמִלְאָבָיו בְּמָרוֹם שִׁבּוֹן

וְהָאֶרֶץ נִתְּן לַבְּנִי אָדָם (תהלו' קט"ה, ט"ו.)

9) הָאֲדָמָה הִפְרִיא וְעוֹף בְּמָרוֹם הַמְרִיא וְעֵץ עֲשֵׂה-פְרִי

וְעֵשֶׂב לְעַבְדָּתָהּ אָדָם (ס"ק, י"ז.)

10) וְכִמוֹ הַשָּׁלִים עֲנִין וְתַמְלָא אֲרָצוֹ קִנְיִן חֲתָם תְּכֵנִית בְּגִין

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם (בראשית ח', כ"ז.)

11) זָרַח עָלָיו כְּבוֹדוֹ וְהַשְּׁלִיט בְּכָל יָדוֹ נִטְעַע גִּנַּת יִסְדּוֹ

וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת-הָאָדָם (ס"ג, ח"א.)

12) חֲמוֹן צִלְעוֹ סֶלַח וּבִשָׂר תַּחֲתֶיהָ מִלָּא וְהַפְּאִיר צוּרֵת בִּלְחָא

וַיִּבְאֶה אֶל-הָאָדָם (ס"ג, כ"ג.)

13) טוֹב טַעְמוֹ הַפֶּר וְעֵלָה תֵּאֱנַה תְּפִיר וְהַשִּׁיבֵנו שְׂדֵי לְעִפּוֹר

וַיִּגְרַשׁ אֶת-הָאָדָם (ס"ג, כ"ד.)

14) יַחֲדוּר בְּנִמְאָם עֲרָבוֹ וַיִּקָּם אֶל-אֲחָיו וַיִּבּוֹ וְכָל-בִּשָׂר הַשְּׁחִית דְּרָבוֹ

וַיֹּאמֶר יי אֲמַחֶה אֶת-הָאָדָם (ס"ג, י"ד.)

15) כִּלְחָ הוֹר צַהֲוִן תַּבֵּן לְכַבּוֹת וּבַחֲוִן וְנַח מִצָּא חֲוִן

בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם (מסלי' ג', ד') .

16) לֵב עֲלִיִּים גִּדְּלָ וְלִבְצָר מַעֲזוֹ וּמִגִּדְּלָ וַיִּרְדּוּ יי לְרֹאֵת אֶת-חֲעִיר

אֲשֶׁר בְּנוֹ בְּנֵי אָדָם (בראשית י"ח, ה'.)

17) מְגִדְּלָ מַעֲזוֹם הַפִּיל וְכָלֵל שָׁפַת עִם הַעֲפִיל וְהַשַּׁח אוֹתָם וְהַשְּׁפִיל

עֵינֵי גְבוּהוֹת אָדָם (טעו' ב', י"ב.)

18) גָּנַה אֲזַרְחָ וְנַחֲרָ מַעֲבָר הַנְּחָרָ וְהוּא בְּנִשְׁלָשׁ נִזְחָרָ

וַיַּחֲבֵם מִכְּלָ-הָאָדָם (ט"ח, ה', י"ב.)

19) סִמְךָ אֶת-יָדוֹ עַל-דָּאֵשׁ בְּנוֹ יַחֲדוֹ קָרְאוֹ צוּר יִלְדוֹ

יְסִיפִיחַ מִבְּנֵי אָדָם (תהלו' ט"ה, ג'.)

20) עָבַר בְּמִקְלוֹ נַחֲלִים תָּם יֵשֶׁב אֱהָלִים שָׁב וּבְדוֹר דְּגָלִים

נָגַד בְּנֵי אָדָם (ס"ג, ל"ח, ד') .

21) פָּרְצוֹ לְגוֹר בְּאֶרֶץ וּבְנִי מִיָּה חֲרָצוֹ חֲרָץ לְאֹכֵל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ

(אמארי' ד' י"ב)

לח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

- (22) צַעֲקוּ מִן־הַמַּצָּר לֵאלֹהֵי תַעֲנָה בְּצָר׃ יִהְיֶה־לָּנוּ עֲוֹנֹת מִצָּר מֵאָדָם (מסלי ל', י"ד.)
- (23) כָּדָשׁ! גָּאוֹן תַּעֲרֶה וְהַדָּךְ רַשָּׁעִים וְרָדָה אֵךְ פָּדָה תַּפְרֶה וְשׂוֹא תִשְׁוֶעַת אָדָם (מהלז ס', י"ג. ק"ח, י"ג.)
- (24) רָאָה צָרַת בְּנֵי וְשָׁלַח מִלֵּאךְ לְפָנָיו וְהָאִישׁ מוֹשֶׁה עֵבֹר מֵאֹד מִכָּל הָאָדָם (זס י"ב, י"ג.)
- (25) "עֲנֵי רַשָּׁעִים אֲשַׁבְּרָה וְיִסְפְּתֵי אוֹתָם לִיפְרָה יִי לִי לֹא אֵירָא מִה יַעֲשֶׂה לִי אָדָם (מהלות ק"ח, י.)
- (26) רַחֲמֵינוּ! אֵיפֹה חֲכָמֶיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְשָׁת מִמְּיָד וְאֵיךְ יִצְדָּקוּ חֲרָטְמֶיךָ וְחֲרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם (שעיה ט"ז, י.)
- (27) אֵל אֱלֹהִים לְקַחֲנִי וּבְדַרְךָ אֲמַת הַנְּחֵנִי לְבִשׁוֹר עֲנִיִּים שְׁלַחֲנִי נִזְרָא עֲלוֹלָה עַל־בְּנֵי אָדָם (מהלות ס"ו, ה.)
- (28) נִטָּה שָׁמַיִם לְבָדוֹ וְרַקַּע אֲפָדְנוּ מִמֶּדוֹ שָׂאוֹל וְאַבְדוֹן נִגְדוּ אֵף כִּי־לְבֹבוֹת בְּנֵי־ אָדָם (משלי ט"ה, י"א.)
- (29) וַיַּעֲמִדְנָא וַיִּשְׁאַעַךְ חֲהַבְרִים קָדְקַד וְרַעוּךְ הֲלֹא בְּלַחֲטִיחָה יִתְעוּךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם" (ויקרא ט"ה, ה.)
- (30) שְׁדֵי חֹזֵק וְרוּעוֹ וְאֲחֹזֹת רַבּוֹת הוֹדִיעֵנו וּמִצָּרִים אָמְרוּ לְפָרְעָה׃ לְפֹה תִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֵי אָדָם" (ש"א כ"ה, י.)
- (31) "לָבֵן שָׁמַע דְּבָרֵי אֵל תֹּאמַר לִי יֵאָדָי שְׁלַח בְּנֵי בְכָרֵי כִי לִיִּי עֵין אָדָם" (זכרי ט', ח.)
- (32) מֵאֲנִי תַת פְּדִיִּים עַד־כִּי שְׁפָטָם אֵ אֲיוֹם שְׁפָטִים אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ לְמֵן הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם (דנניס ד' ל"ג.)
- (33) הַפִּיל צוֹר פִּתְחוֹ וְנִגָּאל יִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ יוֹדוּ לִיִּי חֲסִדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבְנֵי אָדָם" (מהלות ק"ז, ח' ועוד

(1) אעפ"י שה' בשמים יזכור בשפלים, ויסמוך כל יקום כל יהיו בנופלים, ואף כי הוא משגיח על האדם ושומרו מכל נזק; ודברי איוב שאמר כי ה' נוצר (שומר) את האדם לרעתו, כי ישמור את צעדיו וכל ארחותיו יספור לספור את עון עקבו, העבירות אשר האדם דש בעקבו, הוא המשורר יהפוך לטובה. (2) הוא משתף מרת הרין במדת הרחמים, כי הוא מתלבש בעוון וצדק יחדיו; ואם כל עמק עמק הוא ימצא ויגלה פליאות חכמה אף כי הוא יודע מה שכלבו של אדם. ר' לוי בן יעקב (אלחבאן) במי כמוך שלו לחניכה, ישחמש בלשון המשורר

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור לט

שלנו, ומתחיל ואומר: לובש כשריון צדקות, חוקר לכל תכלית עמוקות. (3) בכ"י יצר .. בלי ו"ו (6). ל"ב נתיבות פליאות חכמה חקק ה' בשלשה ספרים, לפי דברי בעל ס"י, וזהו שאמר המשורר שהנתיבות הללו הן אמרות כתובות; ויאמר המשורר בזה שמקודם שברא ה' את עולמו ברא את הל"ב נתיבות של חכמתו, וברא מרות הנתיבות האלה ברא את הכל, כי הכל נברא במאמרו של הקב"ה. ויאמר עוד, שהאמרות הללו הן צרופות, היינו האותיות שמהן נחברו ההברות של הנתיבות הן צרופות, ירמו גם כן להברי בעל ס"י: שקלן המין צרפן, וכדומה (ועי' החחי' א' עמוד כ"ט בהערה וצרף דבריני שם עם דבריני בכ"ח ח' עמוד צ' בדבר ידיעת בצלאל לצרף האותיות שבהן נבראו השמים והארץ —) ואין ספק אצלי שבלשונות הכתובים: אמרת ה' צרופה, אמרת אלה צרופה, צרופה אמרתך, אמרת ה' צרפתה, פי' הרשב"ג בדרך הסוד על הסוד הזה, שלכן תפש כאן על הנתיבות, הלשון: צרופות אמרות כתובות, ובמסתגאב ואלהים מלכי מקדם (ליוהכ"פ) יתחיל המשורר ויאמר: בטרם אגדת שלשים ושתיים מנויה, אגדת הל"ב נתיבות היא צירופן, כי ע"י צירוף הדברים יחברו ויאוגדו — (7) אחרי שברא ה' את התורה שנבראה קודם שנברא העולם, והיא החכמה שממנה נאצלה ל"ב נתיבותיה, ברא את כסא הכבוד וגזר אומר לקשור ברגלי הכסא את ארבע חיות הקודש, כמו שאמרו בפרקי דר"א (פ"ד) שהחיות קבועין (והיינו קשורין בלשון הרשב"ג) ברגלי הכסא, שהוא המרכבה; ורגלי ד' החיות האלה הן במישור, מלשון הכתוב רגלי עמדה במישור (תלים כ"ו, י"ב). ובמישור הלך אתי (מלאכי ב', ו'). והכונה להכתוב: ורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א', ו'). (*). (8) אח"כ כונן את השמים, המכונה בדוק, ע"ש

(* הרב הגאון מוה"ש ש"ר כ"י בתולדות רבינו נסים (בכה"ע לשנת תקל"ב עמוד ס"ה הערה י"ד) יאמר כי היו רבני לרפת מנשימים ח"ו את הנזרח ית' עוד מכבר צמי הר"ח והר"ן, ומביא לראי' ע"ז ואומר הלשון הזה: „ ויש ללרף לזה שעוד צעדך ר'שנים קודם הר"ח והר"ן הלשון הבישף של עיר ליהון לפני הקיסר שהיהודים הם מאמיני הגשמות ומיחסים לנזרח אברים גשמיים ואלצעות (אולי י' אלצעות ד"ת כנגד י' ספירות) ויאמינו שיש על כסא מנושא מארבע חיות (יאסט בקורות ישראל סי"ט פ"ז) ודי צוה. "עכ"ל הרב ה"ג מוה"ש ש"ר ה"ו. הנה הדבור ההוא: אולי י' אלצעות כו', אשר הסגיר הכהן הגדול מאחיו י"ו הוא דבש מעט אשר נתן במרור, ורולה צוה למתק ולתבל את החרדל ואת הפלפלין — וכן החכם גרעץ כ"י בדרך החמשי מחברו (עמוד ר"ס) מביא דבר ההלכות ההיא של הכומר הכז' מליחון וזאת מרעיו הרעים אשר כתבו שטעה על היהודים א הקיסר לודויג, לאמור שיש ליהודים לזרים נבזים מהאל באשר יליירוהו באברים גופניים. וגם הר"ר גרעץ הוא כותב שם קורטוב של דבש בתלבוכה, ואומר, שרק בעלי המסתריין חשבו ומחשבות פגול כזאת על ה'; וכונתו לבעלי ההיכלות ושיעור קומה, כמו שמסמך שם לעיין בספרו ההוא למעלה (עמוד רל"ח). והאמת שאפילו מערבין בדבר כל דבש שבעולם לא יועיל כלום להפיג מרירותו ואין אדם נקי הדעת יכול לעמוד מפני ריח ההגשמה — אבל אין לזרף כלל לשום דבש ותבלין של ספירות והיכלות ושיעור קומה, וכדומה, אשר לא לא פגע ולא נגע בהן הכומר ההוא כל מאומה; והאש אשר קדח באפו על ישראל הכומר ההוא, אש זרה היתה לרוח ישראל גם אז, רק מהאטד, הכומר לזר היהודים הרע הזה, יבאה, ומלחה אף קולים אחדים בעלי סיעתו, על כן עוממה כדעכה וככנתה במקומה

מ שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

הכתוב הנוטה כדק שמים (ישעי' מ', כ"ב.) והשמים הם בחכונת גלגל עגול כו' (מ"א ז', ל"א.), וכונת המשורר על השמים ושמי השמים וכל הגלגלים, ושם השכין

ולא היה כנחה אפילו להעלות עשן כל שהוא, כמו שכוּכב צ"ע ה' — ואזי תמה מאד על שני החכמים המפורסמים הנזכרים, איך נפתחו על נקלה להאזין בדברי בלע של המן השני הלורר הכומר אגוברד הרע הזה! — הן הקיסר הטוב לודויג ואשתו היהודיה (Judith) וכל השרים והרוזנים אשר בקר המלך לא שמעו לו אז במחלית הראשונה של שנת המאה התשיעית למספרם, כל כלי יצרו הרע אשר יצר על בני ישראל לא ללחו עליהם וכל לשונו הרע אשר קמה למשפט אתם הראשעו המלך הישר ואשתו הישרה והחכמה וכל שריו החכמים והלדיקים ויהסו את הקטיגור הזה ויענישו אותו, ואחכחו כשמעו כי עתה במחלית האחרונה של שנת המאה הי"ט? ה"י הבי יחשבו צעיכוכו גם דברי אחיתופל השני הזה אשר הסית את אבישלום השני למרוד באביו המלך הקיסר הישר ההוא (עי' גרעץ שם עמוד ר"ן) כדבר אלהים? לכהן און זה, אגוברד, כראה כנגע בבית ישראל אז הגשמת הבורא, — וגם לפי דבריו לא היה זה צפועל רק במחשבה, אם בדבור או בכתב, — ועל זה הלשין את ישראל לפני הקיסר, והנה הנגע עמד צע"כ יו, בקירות ביתו, כי אחזי ביתו ובעלי בריתו, הגשמו בהבליהם אז באמת את הבורא, — לא רק במחשבה, דבור וכתב לבד, כי אם גם צפועל, — צמעה עבודת הללמים והלורות, עד שהוא אגוברד צעלמו כתב על ספר דברי ריבות נגד עובדי הללמים והלורות, וכח את בני עמו ע"ו (עי' קורות הכנסיה הבורית לכיזאדיר כרך שני מחלוקת ראשונה עמוד כל"ד בההולאה השלישית של דפוס גושא שנת 1856), ומדוע לא הלשין גם עליהם לפני הקיסר כאשר הלשין בדבר הזה לפניו על ישראל! — אכל את נגעי לבבו הסגיר הכהן און הזה והעלים את עינו ומעוררו — עוד הוא מלשין את ישראל, ואומר, כי יאמינו אשר אומיות לה"ק והתורה קדמו לפני מעשה בראשית [זה באמת כמו שאמרו רז"ל כי קדמה ה' ורה אפים שנה לפני בריאת העולם, ומאמרים דומים לזה, המיוסדים צעומק דברי הכתובים צם' משלי ח', כ"צ — ל']. ממעלות החכמה, שאמרו צה: ה' ככני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, וכל הענין, עד: זאהיה אללו אמון וזאהיה שעזעים יום יום וגו', והוא ענין ככבד מאד באמת —; ואם רעה צעיכו הדעת הזאת, מדוע זה ולמה לא הלשין לפני הקיסר גם על כרוחא דיוחנן, הנמתחיל ואומר: ברישית איתוהי הוא מילת א והו מילתא איתוהי הוא לות אלהא ואלהא איתוהי הוא הו מלתא, הנא איתוהי הוא ברישית לות אלה... מדוע זה ולמה לא בקש מהקיסר שיגזור אומר לשרוף את הספר הזה של יוחנן בדבר הדבר הקדמון כלהים צעלמו והנחש צעלמו כאלהות! — ועוד הוא ההגמון אגוברד מלשין את ישראל, לאמר, כי המה מאמינים שה' יושב על כסא המנושא מד' חיות, ולמה לא הלשין לפני הקיסר גם את ס' יחזקאל (שהוא והקיסר חייבים כצבדו) ולא בקש מאת פני מלכו שיגנוח הס' הקדוש ההוא שם כתוב הדבר ההוא? סוף דבר: אחי תמה מאד על החכמים המפורסים הנזכרים, וכיחוד תמה תמה אקרא על האדם הגדול לאמתו הרב הה"ג מוה' ש"ר כר", המלמד ידיו לקרב כל ימי חייו ואלצעותיו למלחמה מעודו עם כל שוכאכו מכדיכו חייבכו מנית ומבחון, חייבכו אחזי בניתכו, וחייבכו פלילים שופטיכו צגויס, המלמד תמיד זכות וסגוריא לישאל, איך ככל הפעם בלשון הקטיגור אגוברד וכיקש בהלכותו, להאמין בקול דברו! —? איך זאת כי אם הביא הקב"ה הפעם תקלה על ידי לדיק אשר באמוכותו יחיה תמיד ויחיה לעד! — והנה הרב המוזה"ג הגאב"ד מוה' ש"ר הי"ו מעתיק צס יוסט וכתב הלכותו של הכומר ההגמון אגוברד, בלשון: שהיהודים הם מאמיני הגשמות ומייחסים לבורא אברים גשמיים ואלצעות, כמונא למעלה, והר"ר גרעץ (שאינו קורא ומציא צס יוסט ולא זכירכו) הכה הוא כותב ההלכות הנזכרה בלשון הזה: דיה יודין העשטין אכוכוירדיגי פורשטעללונגין פון גאטע, איכדיס זי זיך איהן קערפרליך מיט גלידמאסין פערזעהען לעכטין". אכל לא כן כתב החכם יוסט ע"ה לשון ההלכה ההיא, כי זה לשונו (בספרו קורות ישראל

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור מא

אח מלאכיו, גם יסד את הארץ אשר נחנה לבני אדם. 9. הפריא, מן בין אחים
יפריא (הושע י"ג, ט"ז). וזה כמו שפירש רש"י שם: מפריח, וכן הראב"ע שם

מומן המכבים וליך חלק שזי ספר י"ט פרק ז' עמוד ס'): זי (דיח יודין) זאגין גאטט
האזי חייבין קערפרי, מיט קערפליכין ווערקלייגין, אויסיר דס ער שטייפי פינגיר
האזי, ער זיטלע ווי איין קעניג. אויף דעם טהרוני דען פיער טהיערי טרגין וכו'.
הכה הוא ע"ה לא כתב "ואלצעות" סתם, כלשון מוה' ש"ר הי"ו, ולא: קערפירליך מיט
גלידמסין "סתם, כלשון הח' גרעץ, שהשמיט מכל דבר האלצעות, רק כתב: שט ייפי
פינגיר", והיינו: אלצעות זקופות, אלצעות פשוטות —. ועתה אשאל כא, איזה
איפה נמלא בכל ספרי קדמונו האמונה הטפילה אשר טפל עלינו שקר ההגמון הוא
שה' יש לו ח"ו אלצעות זקופות או פשוטות ולא כפופות?! — ויוסט ע"ה (שם עמוד ס"א)
בהערה) הוא כמסופק בדבר, ואומר, כי לא הערה אגוברד את מקור דבריו, רק הוא אומר
שמע רבות כאלה מהיהודים בעלמס. ויפה עשה החכם הנכבד הזה ז"ל שלא האמין
לו לאגוברד על דברתו. ואזי אומר, כי אמנם לכל דבר יש מקור, ואם מקור חיים,
מקור ברוך, מקור אמת ולדק, או מקור אכזב; והלשונות זושל אגוברד גם לה יש מקור,
אך לא טהור הוא מקורה, ומעמק עבור כבעה. אם שטעה בשמועתו אשר שמע מהיהודים,
כי לא טובה היתה שמועתו, או שטעה במיזד והתעה את כפשו ורלה להתעות גם את
כפש הקיסר, וללוד כפש יקרה וישרה; וזה הוא היותר נראה בעיני, שהלשונות זו הקרה
ממעין כרפש מקור משחה, מקור דמים, כי השחית המשחית אגוברד את דרכו
למען שחת את ישראל, ולשחות את דמם בכפשותם —. על כן נראה בעיני לדבר ברור
ואמת, שאם אין השמועה הזאת מדבר האלצעות הזקופות והפשוטות ענין להאזה חלילה,
חלה אותה ענין למלאכי ה', וסמיכת דבר השמועה של האלצעות עם השמועה של ד'
חיות המרכבה דיוקאל בהלשונות של אגוברד, היא לראיה חזקה על זה, כמו שנתראה
בסמוך. וככה אמרו לו היהודים לאגוברד: ה' יושב כמלך בהיכל קדשו על כסא מנושא
מארבע חיות הקדש שאין להם אלצעות כפופות רק פשוטות; והכונה לאלצעות הרגלים,
ולאו דוקא אלצעות, כי אם הכונה בכלל סרגלי החיות הן ישרות, כמו שכתוב במקרא מפורש:
ורגליהם רגל ישרה. ועתה בוא וראה, שזאת אמרו ז"ל בירושלמי ברכות (ס"ה): ח"ר מוכח
בר אכדרייח בשם ר' שמואל בר סוטר המלאכים אין להם קפלין ומ"ט קרבת על חד
מן קאמייח קיימיה, ובב"ר (פס"ה): ר' ראובן אמר כתיב בעומדס תרפנה בעמדס וכיז
ישיבה למעלן לא כן ח"ר שמואל אין ישיבה למעלן שנאמר ורגליהם רגל ישרה אין להם
קפלין קרבת אל חד מן קאמיה מה הוא דין לשון קאמיה קיימיה, וברם מדרש שח"ט
לתלים: ולא כן ח"ר הוכח בשם ר' ישמעאל (לא ר' מוכח.. בשם ר' שמואל) — אין ישיבה
למעלן שכ' קרבת על חד מן קאמיה שאין לה (להן) קפילה הרגל שכ' ורגליהם רגל ישרה
וכתיב שרפים עומדים ממעל לו וכתיב לך מהלכים בין העומדים האלה. ורש"י צפי'
המדרש פי' קפלין חוליות והערך פי' פרקים, והוא הוא, והוא ההפך מן אברים זקופים
או פשוטים, או ישרים; והן הן האלצעות הפשוטות של ההלשנה. והרי הדבר נדרש במקרא
דיוקאל ורגליהם רגל ישרה ומיוסד גם במקרא דכ"א לשון קאמיה ועל מה שנקראים המלאכים
בשם עומדים. והמשביל יבין שדרש ח"ר"ה זה שהמלאכים אין להם קפלין הוא כבר דרך
מדרכי הרחקת הגשמה אף במלאכים, להודו' שהמלאכים, הם עומדים גם בעמלה ומלאב אחד והם
חיים וקיימים לעד, ואינם עלולים לשינוי וחילוף וממורה כמו שעלולים לכל זה כל בני חלוק
המלאכים הגשמיים; ולזה יורה גם הלשון: אין ישיבה למעלן". ואם הרחיקו ח"ר הגשמיים
מהמלאכים כגד מן הכדדים, לפי הדרך האפשר להם בזמנם, ואף כי הרחיקו מהבורא
ית' עוד ביתר שאת ויתר עז. ובכן נמלאו כל דברי ההלשנה של הכומר הגורר אגוברד אין
להם על מה שישמכו, לא שריין ולא קיימין! ואדרבה, כי יורו עוד דבריו חלה על הפכה
של ההלשנה, כאשר ראינו, שאפילו מהמלאכים הרחיקו קדמונינו ז"ל הגשמיים כדרך

מב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

שאמר שהוא כמו הפרה, ואחריהם הרד"ק בשרשיו ובפירושו, וא"כ לא פירשו הרשב"ג בפירושו של ר' יונה מן פרא אדם כמו שהביא בשמו הרד"ק בשרשיו, והפרחו ג"כ פירשו כך עפ"י ר' יונה ואם סתמא קתני. (* המריא מן כעח

מהדרים — ויתכן עוד מאלד, שמה שנדברו היהודים עם אגונרד או עם אחרים, ואמרו שהמלאכים אין להם אלצעות כפופות רק פשוטות וקופות, היה זה בכדי להתל על בעלי הללמים והגזרות (שעמהם רב גם אגונרד בעלמו, כאמור), לאמר: איך יופסלו וילוויו המלאכים והקדושים באלצעות כפופות, האם כהתל באכזב מהתלו בהם? והלא המלאכים אין להם קפילין! — וכבר יספר לנו ההגמון שוכא ישראל זה אגונרד בעלמו, כי היה להם נשות ליהודים לדבר עלי משא פנים את כל העולה על רוחם גם על דבר עבודת הללמים והגזרות (ע' גרעץ שם עמוד רמ"ט) — ובודאי לא היה אלמן ישראל אז מנחמי לב, אשר השיבו דברים ככוחים וככוכים על דברי המלאכות של אגונרד. וכבר ידוע מעל ספרי הקורות, כי היו אז אנשים בישראל אשר כת בהם לעמוד בהיכל המלך הקיסר ההוא הלדיק חסיד אור"ה כ"ע, והיה לו רופא מומחה יהודי חכם לדקיהשמו. לכן שנה הלכותו של אגונרד ריקס, ולא יכלה לגע בישראל לרעה; וגם המן החדש המלשין הזה כדחף א ביתו אלל וחפיו ראש, כי הקיסר הזה הנזכר בישראל גער בשטן ההוא כפעם בפעם — (* על המקרא צין אחים יפריא מתרגם ונתן: ועובדין מקלקלין, ורש"י: ז"ל סובר כי התרגום תרגם כן בעבור שהבין בלשון אחים הלכות: אח עשייה וגו', ואמר אח, ובלשון יפריא לשון פורה ראש; והוא בעלמו פי' אחים מלשון באחו ופי' יפריא מפריית ולומוח. וכן הראש"ע פי' אחים מוגזרת באחו יפריא כמו יפריה; וכן הרד"ק בפירושו הראשון בשרש פרא וכן בפירושו (ע"י להלן). והמשורר שלנו בהשתמשו באן בלשון הפריא על הפריחה וההלמחה על כרחק פי' גם הוא כן לשון יפריא שבתוכו; אך לא ידענו איך פי' הלשון: אחים שבתוכו, והרד"ק בשרש פרא מביא פי' ר' יונה שפי' יפריא מלשון פרא אדם (והפרחון בערך פרא שנה הדבר בתם, והוא ג"כ מר' יונה); וכראה שר' יונה הבין כן בלשון התרגום ועובדין מקלקלין, כלומר מעשיו מעשין מעשים פרואים, מעשי פרא אדם (וא"כ לא הבין בדברי התרגום בדרך שהביכר רש"י, ע"י לעיל). וכבר הביא גם רש"י שם הפי' הזה יפריא מן פרא אדם, בשם: ד"א, רק שראה שרש"י הוא מפרש עפ"י הר"א; צין, מלשון: צין, וכן הכ משמעות דברי התרגום: אחי חינון מתקרין צין — ור' יונה פי' בודאי: צין אחים בתוך האחים של אפרים. ואשר אני אחזה לי בפי' הפסוק: צין אחים יפריא, הוא פשוטו כמשמעו צין אחיו (של אפרים) יפריה וירבה אפרים, כמו שכבר פי' כן גם הרד"ק בפירושו, ואמר: כי אפרים היה מפריא צין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדול ופורה צין אחיו כמו שאמר עליו יעקב אבינו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים בו. אך אני מוסיף להעיר את הדבר הזה: — כאשר ניטב לראות בס' הושע כראה שרגיל על לשון הכביא הזה להמשיל על אפרים — או על ישראל בכלל שהוא הוא אפרים, אחרי קריעת הממלכה של ישראל לשתיים — משלים של פרייה ופריחה. זה הוא לדעתי באשר דורש הוא הכביא את השם אפרים בדרך דרש מליילי על שם פרייה ופריחה ולמיתה, כמו שבא כבר הדרש הזה בעלמו בתורה (בראשית מ"א כ"ב): ואת שם השני קרא (יוסף) אפרים כי הפריא אהים וגו' (ואתמה עלי הקורא כי אני קורא זה בשם: מדרש, כי כבר בעל המדרש קרא קלת טעמי השמות שבתורה בשם: מדרש, ואמר על כיוולא צה: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש — ועי' בפתיחת השיר) והמכוון במליית הדרש הזה: אפרים מן הפרכי, לא לדרוש רק על יעקב בעלמו כי אם הוא כדרש גם על העתיד, שיהיה שבט אפרים מרובה באוכלוסין (כי יעקב הוא סמן לבניו —), כמו שנבא האב הזקן ע"ה, ואמר: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים וגו', וכן כבא ע"ז בצברתו ליוסף, שאמר צן פרת יוסף וגו', רומז ג"כ לאס ריסי, שהוא עקרו של יוסף, ופרת הוא כמו אפרים והכרי. וכן כבא ע"ג גם מרע"ה ואמר גם הוא בצברתו: והם רבנות אפרים והם אלפי

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור מג

במרום חמריא (איוב ל"ט, ח"י). המוסב על כנף רננים. 10) חתם חבני'ת בנין, בכ"י: חבני'ת, ואעפ"י שהיינו יכולים לפרש כי בהאדם חתם ה' חבני'ת

מנשה, הנה נתן הרבנות לאפרים ולמנשה נתן אך את האלפים, ועל זה רמזה גם הבטחת השם ית' לאזינו הזקן ע"ה (בראשית ל"ה, י"א): פרה רבנה גוי וקהל גויים יהיה מוסף ומלכים מחלליך ילאו, רומזו"ב על פריה ורביה של שבט אפרים ועל השופטים והמנהיגים והמלכים שיאלו מעמיו, כיהושע וגדעון וירבעם... והאות על זה הוא מה שאמר יעקב ליוסף (שם מ"ח ד', ה'). הכנינו פרך והרביתך ונתתך לקהל.. ועתה שני צניק.. לו הם אפרים ומנשה וגו', הנה בא יעקב בעלמו ופירש ליוסף שמה שהבטיח לו ה' לאמר: פרה רבנה וגו', הכונה ביחוד על זרעו של יוסף, ובין זרעו של יוסף הכונה ביחוד על אפרים, שעל זה שכל את ידיו וזכרו על פני מנשה בצרכתו — [ועי' גם דברי ידיד כפשי אליף כעורי וכן גילי בן מוכרתי ומולדתי תפארתתי ותפארת ארלי ועירי החכם הכולל החוקר הגדול בכתבי קדשנו ולשוננו דורש טוב לעמנו כבוד הרב ר' אברהם ארלי ליב מנדלשטם כ"י הי"ו בפירושו הנכבד מחד לספר בראשית עמוד קל"ה מה שכתב צפי' המקרא הכני מפרך, שאמר שם כי טעם השם אפרים מן הפרני העלה על זכרונו ברכת ה' לו המתחלת: הכני מפרך, וגם הזכירו זה בדרך אפרת אשר יקר לו המקום הזה באשר שם היתה המותה להחסידה רחל האהובתו, ובעבור כל זה נתן בצרכתו את הבכורה לאפרים; הנה קרובים דבריו המושכלים לדבריכו, והיודע נסתרות בטוחות לב אדם יודע כי מזה חשבתו גם אחי מכם סמיכת הענין (שם בבראשית מ"ח) של ספור מיתת רחל בדרך אפרת עם הזכרת ההבטחה אשר הבטיח ה' ליעקב: הכני מפרך, והבטחה שצריך יעקב את אפרים, שמפרך ואפרת ואפרים, שלשטם הם לשון כופל על לשון —] וכן על דבר הפריה והרביה של אפרים ביחוד באמר (יהושע י"ז, י"ד י"ז): וידברו בני יוסף את יהושע.. ואחי עם רב, .. ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכן גדול לך —. ועתה בוא וראה המקראות דהושע שרמתי עליהם לעיל: הנה אפרים שרשם יבש פרי בל יעשו (ט', ט"ז) אפרים כאן כמו פְּרִיָם, ומוסב על שם אפרים שמקודם שם (בפסוק י"ג). הנה פרים, הוא כמו: ואת כל עשן השדה הבה הנדר, והפשה והשערה ככתה, ויך גפכם ותאחזתם, הוכה בעשן ויבש לבי, ותך את הקיקיון וייבש (ואין לורך א"ב לדברי בעל החלוק במוקרא הזה: הנה אפרים —). הבה פרים שרשם יבש, הוא על דרך והשמיד פריו ומעל ושרשו מתחת (עמוס ב', ט"ו) הלא את שרשיה יתקן ואת פריה יקום (יחזקאל י"ז, ט') שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (שעי' ה', כ"ד). כי הפרח הוא פרי השרש, מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קלירי (איוב י"ח, ט"ז) הקלירי הוא פרי השרש; וכל זה הוא ההפך מן ויספה.. שרש למטה ועשה פרי למעלה (מ"ז י"ט, ל' ישעי' ל"ז, ל"ח). וזוה הוא הנביא הושע הוא דורש את השם אפרים, ויאמר: אפרים אשר בשמו בן הוא היה פורה רבנה עד עתה, ועתה בעוטו הובנה פרי וייבש שרשיו ולא יעשה עוד פרי —. גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו כרצ לפריו הרבנה למזבחות (י', ח'). גם זוה הנביא הוא דורש את השם אפרים, לאמר כי יעשה לו אפרים פרי בשמו, והוא כפוי טובה לה', כי כרוב הפרי אשר עשה בן הרבנה לו מזבחות לעצביו —. וכן יסיים הנביא הזה בכתמה לישראל שהוא אפרים (כי הוא מתחיל הדבור בישראל וחותמו באפרים, בעבור שהכל אחד, כאמור —) ויאמר (שם י"ד, ו', עד ט'). אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון וגו' וגו' עד: אפרים מה לי עוד לעצבים.. ומני פרי יך כמלא. הכונה שאם ישוב אפרים בתשובה (כי כל הענין מוסב על: שונה ישראל, שמקודם שם צענין) או אז ישוב אפרים לקדמותו ויהיה שוב בשמו פורה ורבה, ומה לורך לך אפרים לעצבים הלא פריך שעליו נקרא שם אפרים ומני כמלא ולא מעצבים —. וכן הענין עם המקרא: כי הוא בין אחים יפריא, שאפרים עד עכשיו היה עושה ומוליא פירות הרבה יותר מחאיו, שעל שם זה הוא נקרא אפרים בגלל הבטחה שזכרה ה' לאפרותו

מד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

כל בנין העולם, כלומר שבבנין האדם נראה מפותח פתוחי חוחם כל בנין העולם, בעבור שהאדם הוא עולם קטן, ואף כי לדעה רשב"ג (עי' מזה התחיה א' מן עמוד כ"ט עד עמוד ל"ה) בכל זאת בחרתי בחיבת: תכנית, יען בחר גבירול לכתוב הכתוב בכחוב, וככתוב נאמר: חוחם תכנית (יחזקאל כ"ח, י"ב). וכן כתוב: ומתהיכנות בנין (שם מ"ב, ה'). והנה באמת הנהו נדרש זה הכתוב דיחזקאל שנאמר בו: אחה חוחם תכנית, ויהר הכחוכים שם, על אדם הראשון. כי הנה בכריתא דל"ב מדוח (מדה י"ו) נאמר: מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במ"א כיצד וישע ה' אלקים גן בעדן וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדה"ר בג"ע כל עץ וכו' אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב.. היכן שמענו בשעה שנ' לחירם מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך א'ל שמא אדה"ר אחה שעשיתי לו כל הכבוד הזה. ובפרקי דר"א (פ"ב) אמרו: ולחלוק כבוד לאדה"ר עשה הקב"ה עשר חופות בג"ע שנאמ' בעדן גן אלקים היית כל אבן יקרה וגו'. ולפני רש"י ז"ל היה עוד מדרש הגדה אחר בענין זה, כי הוא בפירושו ליחזקאל שם אחרי פרשו הענין לפי פשוטו, יאמר: ורביתינו במדרש אגדה דרשו הענין הוזה באדה"ר וכך אמר הנביא לחירם מה נחנאות ברקיעך שמא בעדן גן היית כמו שהיה אדה"ר כל אבן יקרה כי כל החופות האלה עשיתי לאדה"ר כו'. ובמדרש קהלת מי כהחכם זה אדה"ר דכתיב ביה אחה חוחם תכנית.. חכמת אדם תאיר פניו.. א"ר לוי תפוח עקיבו של אדה"ר מכהה גלגל חמה כו', ושם נדרש עוד מענין החופות שקשר הקב"ה לאדם וחוזה בג"ע ממקרא בעדן ג"א היית וגו'. וכן בויקרא רבה פ"ב בא ג"כ הענין הוזה שתפוח עקיבו של אדה"ר היה מכהה גלגל חמה וענין החופות הנ"ל וג"כ ממקרא הנ"ל. ופיפתו של אדם הוא מיוסד על המקרא הנזכר שנזכר שם התאר: כליל יופי, ולזה בא בפרדר"א פ"א, הלשון: והיה מתואר בדמות אלהים, על אדה"ר [ולפי זה היה נכון הלשון: זרח עליו הודו (בית י"א) להורות על היופי של אדם, בכל זאת נראה בעיני שלא שנה הרשב"ג את לשון הכתוב (עי' להלן)]. ובכתרא (ע"ה, א'). אמרו: עשר חופות עשה הקב"ה לאדה"ר בג"ע שנ' בעדן ג"א וגו' ואיכא דאמרי הכי קאמר (הקב"ה לחירם) כך נסתכלתי וקנסתי מיחה על אדה"ר כו'. והאיכא דאמרי דב"ב הוא ר' חמא בר חנינא, כי הלשון הוזה הנאמר בכתרא בקיצור הוא מה שנאמר בב"ר (פ"ט) באריכות, בזה"ל: ר' חמא בר חנינא אמר ראוי היה אדה"ר שלא לטעום טעם מיתה ולמה נקנסה בו מיתה אלא שצפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין

להרבותו וגדלהו משל אחיו —. ואחרי הסיפוס מלאתי ראיתי להחכם הגדול אשר לא מבני עמנו האדון היעליג המפורז במחקריו ובפירושויו לכ"ז בני הקדש, שפירושו לתרי עשר (לייפליג 1838, עמוד קכ"ב) מתאן שירה יפריא על עשות פרי, והוא מפרש יפריא כמו יפרי (פרא כמו פאר), ובמדך שאר דבריו שם הוא מקשה על הפירוש המורגל יפריא כמו יפרי (פרא במקום פרה) ויאמר בזה הלשון: אוכד דא אפרימי'ם ברירד עניפלם פרוכטי טרונין, זה ווערי דער לחטן בין אחים לאהם אוכד כיכטס זאגניכ; "ולך עמד על כל מה שעמדנו כאן כי אז לא היה מוליא" מפיו דברים כאלה ולא היה כלתן לפרש הכי' הדחוק ההוא —.

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול מה

לעשות עצמן אהות לפיכך נקנסה בו מיתה הה"ד בערך ג'א"ג' לא אחת הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות — (ועי' בפסיקתא רבתי פ' פרה). והפרחון בערך חכו, כוחב: חותם חכנית פי' אה"ר שחתם הקב"ה בו בריותיו שבראו יום ששני אחר תיקון כל מעשיו; ובערך החם, כוחב: חותם חכנית פי' מסיים את הענין. והרי זה הפרחון מפרש ההברלא רק לפי הרש"י כי אם לפי הפשט. ואנכילא אדע אם פי' כן עפ"ר' יונה, שהרי הוא בן גנאח תלה עצמו לענין תיקוניו בחנ"ך באילן גדול בעל הכריותא דל"ב מדות — או שראה הפרחון הפי' הזה בפירושי גבירול לחנ"ך, שהנה דבריו הם ממש דברי בן גבירול כאן: וכמו (וכאשר) השלים ענין. חתם. ויברא אלקים את האדם, ומה גם כי לשון הפרחון: מסיים את הענין הוא כמעט לשון גבירול: השלים ענין. ובפי' המלות של "חותם חכנית" הנה קרובים הם גם דברי הרד"ק לפי' הזה שכן יאמר בפירושו: חותם חכנית, משלים החכנית כי כלו שלם כן, ובשרש חתם, יאמר: ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד, לפיכך נאמ' אתה חותם חכנית, וכן יאמר גם בשרש חכו: אתה חותם חכנית פי' משלים החכונה. סוף דבר כונת המשורר בחרוז הזה הוא לאמר שביום ברא ה' אדם על הארץ המלאה כבר בקניני ה', וצר אותו אחר למעשה בראשית, או חתם בו כל חכונת הבנין הגדול של כל העולם, היינו: השלים וגמר בו כל פעולותיו וחוכן עניניהם ועצמות מהותם (כמו שיחפוש גם הראב"ע, ההולך בררכי הרשב"ג, את הלשון: מתכונה, להורות על עצם דבר מן הדברים ותכונת טבעו) כאשר שהוא האדם הזה הוא אחרון כל המעשים שחתם גלגל הירח ושלמותם והשלם שבהם הכולל כל יפים וטובם. וגם זדה מתאים עם דבר היות האדם עולם קטן — . ובס' היקר שפתי רננות נמצא כי הוכנס במעמדו של הרי"ק גיאת ז"ל ליוהכ"פ הענין (מסתגב) המתחיל: ובכן נוראות אתה (ויחכו שהוא מגבירול —) ושם יבוא הלשון הזה על האדם: לעת מצוא (כלומר לעת נכרא כי נחגלה מציאותו) עמד שלם בלי דופי, חכמה וכליל יופי, חותם חכנית אתה", וגם הדבור הזה הלא הוא מיוסד על הכתובים הנ"ל דיחוקאל; וכן עשה גם הרמב"ע במי כמוך שלו ליוהכ"פ, שיאמר שם: השלים (ה') חכונת מעכרם (של כל הברואים), אמר נעשה אדם. וכל זה לראי' על הגהתי חכנית במקום חכנית — . 11) זרח עליו כבודו, בכ"י: הודו, וכתבתי: כבודו, בעבור שמצאנו כתיב וכבוד ה' עליך זרח (ישעי' ס"א, א'). ועליך זרח ה' וכבודו עליך יראה (שם ג'). והשליט בכל ידו, ע"ש הכתוב תמשילהו במעשי ידיך וגו' (תלים ח', ז'). והכתובים הבאים (שם). גנת יסודו, גן עדן הוא בא מכח מרת היסוד העליון (החומר הראשון הכללי הרוחני —) כשם שהעדר בעצמו הוא בא מכח מרת היסוד העליון (הצורה הראשונה הכללית הרוחנית —) וכבר ראינו (למעלה עמוד כ"ב) כי גבירול הוא מרמו ואומר כי ה' שם את האדם, היינו הנפש החכמה (כמוכא בשטה הראשונה של הראב"ע בשם גבירול —) בנגו, היינו בנגוף, שהוא היסוד של מטה — . 12) סלה, שבר, מן סלה כל אברי (איכה א', ט"ו.) ולדעתי נמצא באמת במקרא אחד סלה נרדף עם שבר, והוא בהלות ע"ו, ד': שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה, אל תקרי

מו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

סלה אלא סלה, ויהיה הענין האחד כפול במלותיו השונות כדרכי מליצת לשוננו — והפאיר, ההפעיל מן פאר, וכן במסתגאב שלו ליה"כ ואלהים מלכי מקדם, המתחיל: אגודת שלשים, יאמר: הפאיר דמין צלמו, וכן בשוכן עד וקדוש שמך שלו, ג"כ ליה"כ"פ, יאמר: הפארת אדם. והפאיר צורת כלה ויביאה — זה מיוסד על המדרש ב"ר פ"ח: קישטה ככלה ואח"כ הביאה לו; ונאמר שם עוד שקישטה בכ"ד מיני תכשיטין, ונדרש הדבר שם ג"כ ממקרא בערך ג"א וענין החופת שעשה ה' לאדם ביום התונתו שנשא ארז הוה לפי מדרשם ז"ל או מליצתם שהזכרנו. 18) טוב טעמו הפר, המשוור יתפוש הרבה פעמים לשון טעם להוראת הדיבור והציזיו, ע"ד וברוך טעמך, וישנו את טעמו משבעה משיבי טעם, וטעם זקנים יקח, מטעם המלך; וביחוד על דרך השמוש הוה בארמי שבדניא ועזרא כלשון שים טעם, והדומה לו. וטעם הענין כאן כי אדה"ר עבר על הציזיו הטוב של ה', ויהיה: טעמו הפר, כאלו אמר: מצותו הפר, ע"ד מצותי הפר (במדבר ט"ו, ל"א). 14) יהיר כנמאס ערכו, יהיר זה קין כי חרה לו ונפלו פניו בגאותו וגאונו וקנאתו כי לא שעה ה' אל מנחתו רק אל מנחת אחיו; וכן יאמר הרמב"ע במי כמוך שלו ליה"כ גם הוא מקין: גאה איש הדמים. כנמאס, כאשר נמאס; עי' חבורנו דברי שלמה וכו' עמוד ל"א הערתנו על מלת: כחת, ועוד שם עמוד ל"ה על מלת: בפת. — ערכו, מערכו: קרבנו, עי' לעיל עמוד ל"ב סעיף ל"ד. וכן יאמר הרשב"ג במי כמוך שלו ליה"כ"פ מאברהם: ובעת רדתו מערך, ר"ל בעת שירד מהמזבח הערוך בעצים וקרבן, ועוד יאמר שם מקודם בדבר קין: ערכו שמן ורוח, זה נכבד וזה נבוה, כלומר ערכו קרבנות, וזה נבוה קין נחבוה מה', כי לא פנה אליו, כמו שיאמר כאן: כנמאס. ולשונו: כנמאס ערכו, הוא כלשון הפרקי ד"א פכ"א: ונתעב מנחת קין; וכך יאמר גם ר' לוי בר' יעקב במי כמוך שלו לחנוכה גם הוא מקין: זה נמאס. וכל בשר השחית דרכו, סמיכת הדבור הוה לחטאו של קין הוא מיוסד ג"כ על דברי הפרדר"א פכ"ב: ומקין עלו ונתייחסו כל דורות הרשעים והפושעים והמורדים שמרדו במקום ואמרו אין אנו צריכין לטיפת גשמיך כו' כו'; והכונה שעבירת קין גררה כל העבירות של דור המבול — 15) צוחן מן ותעל צחנתו (יואל ב', ד'). והכונה בדור צוחן על מה שהיו בני דור המבול שטופים בזמה וחטאו בטפה סרוחה, כי השחית כלבשר את דרכו על הארץ, כמדורשם ז"ל שהשחיתו את זרעם על הארץ; וכן אמרו בסוף פכ"ב מפרדר"א: היו משחיתים מקור זרעם על הארץ. שנ' וירא אלהים את הארץ והנה נשחחה. ואמרו ז"ל ג"כ, שהיה נזק כל מין לשאינו מינו. ואמרו כב"ר על פסוק ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: א"ר שמלאי בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלומוסייאה באה לעולם כו' ר' עזריה. על הכל הקב"ה מאריך אפו חוץ מן הזנות מ"ט ויראו בני האלהים ומה כתיב בתריה ויאמר ה' אמחה את האדם (וכן בתנחומא בראשית על מקרא וירא ה' כי רבה רעת האדם, בשינוי לשון קצת). ודור צוחן הוא דור טמא אשר מצואתו לא רוחץ, הפך דור טהור, ואמרו כפרדר"א פכ"ג: ועד שלא בא המבול היו הטמאים מרובין מן הטהורים רצה הקב"ה להרבות את הטהורים ולמעט את הטמאים קרא לנח כו' —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור מז

בסוף הטור השכיל המשורר להרכיב שני פסוקים. 16) לב עליונים גדל, גבה לבם. ועליונים, הוא תואר לאנשי דור ההפלגה מפאת גאונם, שאמרו: ונעשה לנו שם, ומצאנו באמת בפרדר"א פכ"ד נדרש כן הכתוב ונעשה לנו שם, כי שם יושם דבר כפי נמרוד שאמר לבני דורו, דור ההפלגה: ונעלה לשמים ונקנה לנו שם גדול בארץ שנ' ונעשה לנו שם; ולכן אמר עליהם המשורר בטור הבא: והשח אותם והשפיל עיני גבהות בני אדם. ונמצא במקרא עלו נדרף עם גאה וגאון: וירד.. ועלו בה וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים תשפלה וגו' (ישעי' ה' י"ד. ט"ו). עליו גאותי (שם י"ג, ג'). העיר העליונה.. האימרה כלבבה אניואפסי עוד (צפניה ב', ט"ו). עליו גאותך ולא תוסיפי לגבהרה עוד (שם ג', י"ב). השב גמול על גאים.. עד מתי רשעים עלו.. יתאמרו וגו' (תלים צ"ד, ב'. ג' ד'). והכונה בכלם שהם שמחים בגאונם וגובה לבם. ואמר: לב עליונים, כי מצאנו קשור לב עם עלו: שמחי ועלוי בכל לב (צפניה ג', י"ד). 17) העפיל, מן העפילו לעלות (דברים י"ד, מ"ד). עם העפיל, בני דור ההפלגה, שאמרו בלבכם לעלות השמימה, בכונתם להם מגדל אשר ראשו בשמים. והשח אותם והשפיל כו', מדה כנגד מדה, וכמו שדרשו ז"ל בב"ר ריש פרשה ל"ח ואמרו על דור ההפלגה הנעימו בחילך, טלטלימו, והורידמו, הורידמו מגדולתן; ועוד שם: והורידמו מלמעלה למטה. 18) נגה אזרח, איתן ואזרח הם כנויים לאברהם, עפ"י מה שאמר רב (כ"ב ט"ו, א').: איתן האזרחי זה הוא אברהם כתיב הכא איתן האזרחי וכתיב החם מי העיר ממזרח צדק וגו', ובפסיקתא רכתי (פסקא דחשלהם כל המלאכה): בירח האיתנים זה תשרי למה הוא קורא אותו ירח האיתנים החדש שנוגד בו אברהם שנא' משכיל לאיתן האזרחי, וכן בתרגום משכיל לאיתן האזרחי: שכלא טבא דאיתאמר על ידא דאברהם דאתא ממדינחא, וככה על מי העיר ממזרח מתרגם המתרגם: אברהם בחיר צדיקיא, ורש"י כתב שם: מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח, וראב"ע אחרי פירוש עצמו, יאמר: והקדמונים אמרו כי זה רמוז על אברהם, ומביא הראב"ע סמוכים לזה הפי' ואמר: והראי' שאמר אח"כ: זרע אברהם אוהבי, ויאמר על זה הפי', וגם זה נכון, וגם הרד"ק בפירושו יפרש מי העיר ממזרח על אברהם, ומביא מדרשם ז"ל: מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנ' משכיל לאיתן האזרחי, וכן על יחכם מכל האדם מאיתן האזרחי מביא רש"י בשם הפסיקתא שאיתן האזרחי זה אברהם. וא"כ איתן האזרחי הוא כמו המזרחי, ולזה יכונה אברהם אצל הפייטנים בסתם בשם: איתן, או: אזרחי, או: אזרח. ובלשון: אזרח נגה ונהר, יכול שני תוארים לאברהם בשם: אזרח, היינו: המזרחי, והזרחי; ר"ל שאורו של אאע"ה ממזרח זרח —. והוא בן שלש נהר, אמרין בנדרים (ל"ב, א'). ואמר ר' אמי בר אבא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו כו', ובכ"ר (פס"ד) עקב אשר שמע אברהם בקולי ר' יוחנן ור' חנינא תרויהון אמרין בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו ריש לקיש אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו מנין עקב שמע אברהם בקול בוראו, וישמור משמרתו מצותי חוקתי ותורתי ר' יוחנן משום ר' יוחנן אמר אפי' הלכות עירובי הצירות היה אברהם יודע

מח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

חורותי שהי חורות שקיים אפ' מצוה קלה שבכ"פ ר' סימון אומר אפ' שם חדש שעתיד הקב"ה לקראת לירושלם היה אברהם יודע כו', עוד שם (פצ"ה) ועד עכשו לא נתנה תורה וכתוב באברהם וישמור משמרתו ומהיכן למד אברהם את החורה ר"ש אומר נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה .. ר' לאמר מעצמו למד תורה.. ר' יונתן שר הכירה אפ' עירובי חבשילין היה אברהם יודע שנ' עקב.. וכן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו בן מ"ח שנה הכיר את בוראו ריש לקיש אמר בן שלשה שנים דכתוב עקב מנין עקב.. והיה משמר דקדוקי תורה והיה מלמד את בניו כו', ועוד שם (פמ"ט) על זה אמר המכסה אני מאברהם: אברהם זה נביא ואיני מגלה לו? ולהלן שם: מתן תורה גלתי לו גיהנם גלתי לו דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו? ר' אחא בשם ר"ש בר נחמן בשם ר' נחן אמר אפ' הלכות עירובי חצרות היה אברהם יודע ר' פנחס בשם ר' שמואל אמר אפ' שם הדרש כו' (כדלעיל בפ' ס"ד), ובמשנה סוף קידושין נאמר, שעשה (או: שקיים) אברהם אבינו את כל החוה כלה עד שלא נחנה כו', ובתוספתא שם: שעשה (א"א) את החורה עד שלא באת.. וישמור משמרתו מצותי חוקותי ותורותי תורתו לא נאמר אלא ותורותי מלמד שנתגלו לו טעמי תורה ודקדוקיה, וההיא משנה דקדושין היא שנויה אליבא דרב — התנא האחרון והאמורא הראשון — כי מצאנו (יומא כ"ח, ע"ב.) אמר רב קיים א"א כל התורה כולה כו', עד: אמר רבא ואיתימא רב אשי קיים א"א אפ' עירובי חבשילין שנ' תורתו אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבכ"פ, ובע"ז (י"ד, כ.). א"ל רבה סדא לאבימי גמירי דע"א דא"א ר' מאה פירקי הוין, ובפסיקתא רבתי פסקא ויהי המקריב: ושפל רוח יתמוך כבוד זה אותו האדם הגדול בענקים שהיה גדול מן אדה"ר שהשפיל עצמו ואמר אנכי עפר ואפר לפיכך קרא אותו הקב"ה האדם הגדול בענקים. וכל המאמרים האלה זורו כן כי בימי עלומיו של א"א כבר רבתה ידיעתו בכל, בתורה ובחכמה, יותר מכל אדם אשר לפניו, ואף מאדה"ר, וכבר בילדותו הכיר גם את בוראו ית'; וכן יורו, ג"כ כי כבר בימי הרפו שמר תורה ומצוה, וקיים את הכל כבר מצד שכלו; אשר על כן כלל הפייטן שלנו שני אלו הענינים יחד במאמר: בן שלש נזהר, ויוסיף עוד לדרוש עליו את המקרא: ויחכם, בעבור רב חכמתו של א"א כאמור —. ומה שאמר המשורר בלשון: נזהר, הוא רומז למקרא: גם עבדך נזהר בהם בשמורם עקב רב, והלא ידיעת ושמירת א"א את התורה מהיותו בן שלש הוא נדרש ונלמד ג"כ מלשון: עקב אשר שמע אברהם בקולי, מנין עקב —. ואל תחמה כי תפש המשורר בדעת ריש לקיש נגד דעת ר' יוחנן כזה, הוא מפני שידע המשורר בנפשו כי גם הוא הכיר את בוראו בילדותו (עי' מזה בספרנו דברי שלמה וכו') ע"כ האמין לדעתו של רשב"ל —. והנה בדברי המשורר פה כך אמר גם במגן שלו לשחרית יוה"כ: איתן משכיל (עדה"כ: משכיל לאיתן, וכדברי התרגום — עי' לעיל) בחכמה נחקרת, בידו עלתה (החכמה הנחקרת מאתו, ובכל דברי המדרשות ששמענו מרוב חכמתו של א"א) ויעמוד לפי קרת, ויקרא בשם ה'. ובקובץ סליחות כ"ש שמננו לקוח למעלה סי' ג', מצאתי סליחה (מסומנת שם בסי' ה') המתחלת: אדוני האדונים השקיפה

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול מ

ממעונים, ושם בא הלשון הזה: זכרה ברית אזרח (א"א), הדם בין חוחים פרח (מליצה רגילה, מאד על לשון המשורר שלנו לאמר על א"א), ומפאת המזרח, כנוגה שמש זרח, ממך לא פרח (פרח הראשון מענין פריחה וצמיחה ופרח השני מענין פריחה ועפיפה ממקום למקום, או שצ"ל כאן: ברח), ואחר־כך אל ארח (הלך אחרי ה'), ולשמך צרח (קרא בשם ה'), והוא בן שלש שנים. ונראה בעיני שגם הסליחה הזאת היא מגבירול — ומה גם כי הלשון והחרוז והרעיון: — אזרח, .. פרח, ומפאת המזרח, כנוגה שמש זרח, הם דומים ממש כמעט למה שאמר גבירול במי כמוך שלו לזוהכ"פ: לעשרים דור פרח, ציר הנקרא אזרח, יצא כשמש ממזרח, וכו' — . ור' לוי אל תכאן במי כמוך שלו הנ"ל ישחמש ג"כ במליצה זו של גבירול, ויאמר: בין חוחים שושן פרח, ואל העיר אותו ממזרח, ובקום אזרח, כו'. וכן יאמר גם ר' יצחק בר' שמואל במי כמוך שלו: שלמו עשרים דורות והציץ פרח, כשמש מפאה מזרח זרח, ובארחות צדק מנעוריו ארח וכו'; כי כל המשוררים הבאים אחרי שלמה, קבלו מעמו, ויקחו להם טעמו — (19) סמך את ידו כו', כערל קרבן. צור ילדו, כמו צור ילדך תשי. קראו .. יפית וגו', ככ"ר ריש פל"ט נדרש שמעי בת וראי וגו' על א"א, ונאמר שם במדרש: ויחאו המלך יפך ליפותך בעולם כו'. ר"ל כי רצה הקב"ה ליפות את שם אברהם בעולם לפיכך הרבה לו נסיונות שעמד בכלם, ולזאת אמר לו ג"כ: לך לך, למען מעשיו הטובים של א"א יכריזו עליו ככל מקום מדרך כף רגלו ויפיהו. ושם בפנ"ט נדרש גם המקרא הזה יפית בעצמו על א"א, כוה"ל: יפית מבני אדם וגו' נתיפת בעליונים שנ' הן אראלם צעקו חוצה נתיפת בתחוננים נשיא אלהים אתה בתוכינו ע"כ ברכך אלהים לעולם וה' ברך את אברהם בכל; הכונה, שלא לבד שנתיפה א"א בעולם התחתון הזה על ידי מעשיו ונסיונותיו אשר נסהו ה', כאמור, כי אם גם נתיפה בעולם העליון, ע"י הנסיון העשירי, מעשה העקדה, שעל הענין הזה האחרון דרשו את הכתוב הן אראלם וגו', וכמו שנאמר בכ"ר שם כבר בפנ"ו: בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו כבו מלאכי השרת הה"ד הן אראלם וגו', וכמו שאמרו גם בפרדר"א (פל"א) וככהן גדול הגיש (א"א) את מנחתו .. ושלח ידו ליטול את המאכלת ומלאכי השרת צועקים ובוכים שנ' הן אראלם צעקו חוצה וגו'. והוא הדבר אשר דבר פה המשורר שעל דבר עקרת יצחק קרא הצור על אברהם את המקרא: יפית מבני אדם! — .

(20) עבר יעקב איש חם היושב באהלים במקלו לכו את הנחלים, את הירדן, ועתה בשיבו היה למחנותים, וההולכים בראשי המחנות נושאים בידיהם דגלי המחנות, וכמו שאמר הכתוב: כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות. ובסיים המשורר את הטור הזה בסוף פסוק דתהלות: נגד בני אדם, נראה שדרש כן את כל הכתוב שם על ענינו של יעקב: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים כן, כמו ליעקב הגבר ירא ה' והחוסה כן בחומתו, והוא בגפו יצא מבית אביו ושם ככבוד ועושר ורב טוב, אשר צפנת לו, נגד בני אדם, כעשו וארבע מאות איש אשר עמו, שב נגדם, ביד רמה, באין מגור

ג שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

ופחד לעיניו מפניהם; וכן הוא גם ענין הכתוב הבא אחריו: תסתירים בסתר פניך וגו', כי אחת תהיה להם למחסה ולמסתור ממעם אויב כאשר היית למחסה עוז ולסתר ליעקב מועם עשו. ואולי מצא זאת המשורר באיזה מדרש הו"ל, הנעלם ממני — ור' לוי אל חבאן במי כמוך שלו הנ"ל תפש את לשון המשורר שלנו שבטור הורה, ויאמר (באות י' משמו של אביו יעקב) בלשון הוה (לשון המשורר שלנו ממש): יעקב איש חם יושב אהלים, עבר במקלו נחלים, ושב בשנים עשר אצילים (ראשי שבטים) וכו'. (23) גאון תעדה, כמו שכתוב בס' איוב (מ', י'): עדה נא גאון, והרוך רשעים, ג"כ שם (פסוק י"ב). ומה נמליץ לחכנו הכתוב: אך פדה תפדה את בכור האדם שהמליץ פה המשורר על ישראל, ככתוב לענין זה (שמות ד', כ"ב). בני בכרי ישראל, ונאמר (ירמ' ל"א, א') ואפרים בכרי הוא (24) ראה צרח בניו, ככתוב (שמות ב', כ"ד, כ"ה). וישמע אלהים את נאקתם.. וידא אלהים את ישראל, וכן נאמר שם (ג', ז'). ראדה ראיתי את עני עמי, ועוד שם (ט') וגם ראיתי את הלחץ וגו'. ושלה מלאך לפניו, הנה מצאנו בכתובים הדבורים: ישלח מלאכו לפניך (בראשית כ"ד, ז'). ישלח מלאכו (שם כ"ד, מ'). וישלח יעקב מלאכים לפניו (שם ל"ב, ד'). שלח לפניו את יוסף (שם מ"ז, כ"ח). ואשלח לפניך ארז משה וגו' (מכה ו', ד'). הנה אנכי שלח מלאך לפניך (שמות כ"ג, ד'). כי ילך מלאכי לפניך (שם כ"ג, הנה מלאכי ילך לפניך (שם ל"ב, ל"ד). ושלחתי לפניך מלאך (שם ל"ג, ב'). וישלח מלאך ויצאנו ממצרים (במדבר ד', ט"ו). אבל בכל הלשונות הללו לא מצאנו רק שושלח מלאך לפני בן אדם, או שילך לפניו, ולא יחכן לאמר מה', שישלח מלאך לפניו או שילך המלאך לפניו, כי הוא ילך עם המלאך בעת אחת וישלחנו והוא עמו, ואיך יאמר המשורר: לפניו? — [כי הדבור: יצאו מלאכים מלפני (יחזקאל ל', ט'). הוא ענין אחר — וגם הלשון: הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני (מלאכי ג', א'). הוא רק דבור שירי ומליצוי נשגב מאד] לכן נראה בעיני, שלא: מלאך לפניו, כתב המשורר, כי אם: מלאך פניו — ויאמר, כי שלח לבניו להושיעם מצרתם את מלאך פניו ואת האיש משה הענו; כמו שנאמר: על ענין יציאת מצרים ומלאך פניו הושיעם (ישעי' ס"ג, י'). והוא שר הפנים, מלאך הברית, שעליו יורו הכתובים הנ"ל: הנה אנכי שלח מלאך לפניך, כי לך מלאכי לפניך, וכל השאר — (* בכ"י חסר מלרז: מאד, שבמקרא.

(* ביצעי' ס"ג י"א: ויזכר ימי עולם משה עמו איזה המעלם מים את רעה לאזנו איזה השם בקרבנו את רוח קדשו. הנה הלשון: את רעה לאזנו, יקשה מאל. ואזי הקטן הנה האזר ה' את עיני זה ימים ושנים לראות כי במקומות רבים כולא בת"כ תי"ו במקום י"ד וכן להפק (וטעמו של דבר מסרתי כבר לכמה חכמים בע"פ, ויבוא, אם יגזור ה' בחיים, בחבור גדול על ח"ך—) ע"כ אזי דורש את החמין כאן: את רעה לאזנו, את רוח קדשו, כאלו הן: איך ויאמר הכתוב: איזה המעלם מים? אי רעה לאזנו? ושתי השאלות הללו הן רק שאלה אחת דרך כפילת העלילה האחת במלת "שונות, והכונה על משה, ושתי המינות שנקודתם: משה עמו, הן רק פירושי קא מפרשי, לאמר שהכונה זה על משה מים וזו על משה על משה והכונה זה לאזנו על ע"ס ה'. והא"כ יוסף הכתוב לשאל שאלה אחרת: איזה השם

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור נא

25. ה' לי לא אירא, ר"ל לא היה מתירא כמו הזקנים, וחמוז כזה למה שאמרו בשמות רבה (פ"ה) ואחר באו משה ואהרן היכן הלכו הזקנים שלא חשב אותם עמהם שכבר א"ל הקב"ה וכתה אחת הזקני ישראל אמר רבותינו הלכו עמהן הזקנים והיו מנגבין את עצמן ונשמטין אחד אחד שנים שנים והלכו

נקרבו? אל תקרי **השם** אל **השם**, ומותם שלמו ואומר: אי רוח קדשו? — וגם השאלה הזאת היא רק כפילת הענין האחד במלות זכות. וכונת: איזה השם בקרבנו, הוא למור, איזה הוא היום המלאך הגואל את ישראל שנאמר בו כי **השם** הוא בקרבנו, ככתוב עליו (שמות כ"ג, כ"א). כי שמי בקרבנו, דיפרש הכתוב עוד יותר, 'וישאל: אי רוח קדשו? והוא הוא המלאך הזה אשר שם ה' בקרבנו, שנאמר עליו עקודם שם: ועלמך פניו השמים... והמה פרו ועלבו את רוח קדשו (פסוק ט' וי') כי הוא מלאך הפנים, והוא הוא רוח הקדש, ועליו יאמר אח"כ (פסוק י"ב) מולך ליעין משה זרוע תפארתו, כי המלאך ההוא הוא זרוע תפארתו של ה', וגם המקרא הזה יפרש את המקרא הקדום, לאמר, שנדבור: המעלם מים ורועה לחבו, יכוון על משה, ונדבור: השם בקרבנו ורוח קדשו יכוון על זרוע התפארת של ה' היינו מלאך פניו. והנה אמר למעלה (פסוק י') על מלאך פניו ורוח קדשו: ויהפך להם לאויב הוא כלתם בם (נעבור שמרו בו ועלבו אותו), ואמר בזה הכתוב, כי קיים ה' מה שאמר עליו (שמות שם) השמר מפניו ושמע בקלו אל תמרד בו (המה פרו ועלבו אותו) — כי לא ישא לפשעכם. והנה אמר עליו עוד פה (פסוק י"ג ופסוק י"ד) מול ימם בתהוותם.. לא יכשלו.. רוח ה' תכוננו (ג"כ תיו במקום י"ד, כמו: יכוננו) וזה הוא עלמו מה שנאמר שם בשמות (פסוק כ') הנה אנכי שולח מלאך לכניך לשמרך בדרכך וגו'. וכבר אמר רש"י על לא לך: 'מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים, היטב לראות, וכן הראש"ע ז"ל יאמר על זהמה פרו ועלבו את רוח קדשו: ויש אומרים כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד, ועל איזה השם, יאמר: ויש אומרים על הכבוד בו, וקרבן שלי שלי ברחמי שכוון הראש"ע בלשון: ויש אומרים, על גבירול ז"ל, ועל זרוע תפארתו, ואמר הוא ז"ל: זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל, וכמה שם הדבר הזה לקט הראש"ע מדברי הראש"ע, ומלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל ומלאך הכבוד או הכבוד סתם הוא הוא מלאך הפנים או שר הפנים, וכמו שיאמר הראש"ע גם על מלאך פניו: וכן כתיב ושלח מלאך ויוליחו עומרים ואיכנו משה כלל — ועי' גם דברי הראש"ע בשמות שם בן ביהורן וכן בקלר. ובפירושי לחכ"ך יבוא אליה גם ביהורן הלשון הקשה: בכל לרמס לא לך, עפ"י הקרי, באופן שיסכים עם הכתוב בשמות: וזרמתי את לרריך. — ואל תתמה על הדבור: **השם** בקרבנו, בלשון סתמי, כי מלאכו לא לבד: ליראה את השם, עם הביאור שאמריו: הכבוד והכורח וגו' (דברים כ"ח, כ"ח). כי אם מלאכו גם בלי ביהורן: ויקב בן אשה הישראלית את השם (ויקרא כ"ד, י"א). [ואיכני מניח רא' מלאכו הכתוב: להעלות משם את ארון אלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם (דרי"א י"ג, ז'). כי שם יתכן לסרס את הבתוב ולדרשהו: להעלות משם את ארון אלהים אשר נקרא שם ה' יושב הכרובים —]. ומאמתי און לי על תמורת הת' בי' גם בתרגום יבנתי בשעני' שם, שאעפ"י שיתרגם: את רוח קדשו בתיבת: ית, בבבל מקום, אבל מלת: את הנבאה לפי רעה לאכו קרא בלי ספק גם הוא אי, כי יתרגם: את רעה לאכו, און דדגריקן במדברא ברעיא לעניה. — ובכלל הזה הכבוד מחד אשר נקמתני בידי מהתחלפות הת' בי' וכן להפך בארמית ב"ה הרבה בתיבות בתנ"ך הקאים מחד ונתלתי זריות רבות שנמלאו בזה כגד חוקי לאוכנו הקדושה, וחב לבולס, ראיתי והתנבכתני עי"ז כי התחלתי של פסוק ל"ז בדברים ד' היא נעולה בסוף פסוק ל"ו שם, עפ"י הכלל: מעשור שנחלק, המסור בצריותא דל"ב צדוק, והמשכיל יבין. — ועי' גם לעיל (עמוד ד') בפי' פסוק: וימנענה בתוך חבו — (ושם ברש"י אורה ע"ו מלמעטה למעלה, כדפס בשמות: וימנענה כמות עמה, וז"ל: כמו: ותכע עמה) —.

גב שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול

להן כו', כלומר בעבור שהיו יראין, ובלקוט מובא בשם מדרש אנכיר הלשון שהיו מודעוין — (26) חנין, מלך מצרים הוא נמשל בכתובים (ישעי' כ"ז, א'. ג"א, ט'. יחזקאל כ"ט, ג'. ל"ב, א'. חהלות ע"ר, י"ג.) לחנין הרובץ בתוך יאור מצרים, שהוא אלהיו של מצרים, שלכן רצה ה' להראות לפרעה ע"י הפיכת מטה משה לחנין שאין ממש בחנינו של פרעה ומצרים, וכמו שאמרו בשמות רבה (פ"ט) ד"א למה א"ל נס של חנין לפי שפרעה נרמה לחנין שנ' החנין (החנינים) הגדול וגו', וזהו בודאי האמת — ועל כן יכנה גם המשורר שלנו את פרעה בשם: חנין. וכבר קדמו בזה ר' יוסף בן אביתור בזולת לזים ראשון של פסח (ג"כ בכ"י ג') זה אשר בו נמצא המי כמוך הלזה) המתחיל: אהבני מנער צור מושיב יחידים, שאמר שם: השיב חנין (פרעה) לציר (משה) ברנו וחמה, ואחריהם ר' יהודה הלוי במי כמוך שלו: אלהים בקדש חזיתך, שאמר שם: חנין העז מענה, ר"ל פרעה ענה עוזת למשה. איפה חכמך, מיוסד על הכתוב בישעיה' (י"ט, י"ב.) אים אפוא חכמך, וכל הענין שם מקודם ולאחריו. ואך יצדקו חרטומך וחרשים וגו', כמו בישעי' הנרשם בפנים: כל חביריו (כמו חרטומי) יכשו וחרשים וגו'. (27) לבשר.. נורא.. השעור נורא עלילה.. שלחני לבשר.. (28) ורוקע אפדנו ממדו, רוקע אפודת אהלו, היינו: שמי השמים. ממדו, מכסות סתרו, חביון עוון, כי השמים נבראו מאור לבושו של הקב"ה — ומזה נראה, כי יפרש המשורר הזה ויטע אהלי אפדנו דדניאל, אפדנו, כמין קיבה ואהל השמים (ועי' רד"ק שרש אפד ושרש פדן, ומה שהביא שם ושם בשם אביו הריק"ם כי אפדנו מגורת אפד, כבר כתב כן ר"ם בן סרוק במחברת שרשיו). והמשורר מרמו בלשון: נוטה שמים, למה שאמרו בש"ר (פ"ה) על לא ידעת את ה': אמר להם (פרעה למשה ואהרן) ומד מעשיו ואמרו לו נוטה שמים וגו'. שאול ואבדון נגדו, בחרוזו: נגדו, יכוון גם למקרא דאיוב (כ"ו, ו'). ערום שאול נגדו וגו', מלבד המקרא דמשלי שרשמנו בפנים; והכונה, כי ה' יודע כל מה שבלבך. והמשורר הוא מרמו בזה למה שאמרו ב"ר שמות (פ"א) על השכם בבקר: למה בהשכמה.. מיכאן להב"ה שהוא בוחן לבבות. (29) יעמדו נא ויושיעך, ההברים.. הוא עדה"כ בישעי' (מ"ז, י"ג.) יעמדו נא ויושיעך הכרי שמים וגו', ומקודם שם (פסוק י"ב) עמדי נא בחבריך וברב כשפך באשר יגעת מנעור יך, והוא מה שאמר המשורר למעלה (בטור 26) איפה חכמך (היינו: מכשפך, כמו שהוסיף שם המשורר לאמר: ואך יצדקו חרטומך —) אשר דרשת מימך. והנה בכ"י כתוב: יקומו נא ויושיעוך, אבל אם היה כתב המשורר: יקומו, לא היה כותב: נא, כי אם: אם, כלשון הכתוב דירמי' (כ', כ"ח.) יקומו אם ויושיעך בעת רעתך, ולא היתה משנה מטבע של כתיב, ומה גם כי הסמיכת של ההוברים, היא לי לסמך, כי סמך המשיורר על הכתוב בישעי' הנ"ל. ודע, כי במקום שכתבתי: ההוברים, כתיב בכ"י: ההוברים, ואין לדבר „ההוברים“ שחר פה כל מאומה. קדקד ירעוך, הוא מלשון הכתוב בירמי' (שם ט"ז.) גם בני נף (ומזה נראה בעיני שגם המשורר כתב לעיל בטור 21 ובני נף, לא: ובני מף) ותחפנחם ירעוך קדקד, והמשורר שכל את ידין

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול נג

בזה, כי מה שאמר הנביא על ישראל שהמצריים ירעו אותם קדקד, יאמר
 הוא שמכשפי מצרים עצמם ירעו את המצריים קדקד. ולפי כתיבתי בהגהתי,
 ישם המשורר הדברים כפי משה אל פרעה בלשון נקבה, וזה נהוג במליצה —
 (30) חזק ורועי, של פרעה, במקום: לבכו, בשביל החרוו; ואותות רבות הודיעו,
 לפרעה. והענין מיוסר על הכתובים: ואני אקשה את לב פרעה והרכיבתי את
 אחתי וגו' (שמות ז', ג'). וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים
 (שם ה') כי אני הכבדתי את לבו.. למען שתי אתחילא בקרבו (שם י', א'). בכ"י
 כתיב הכתוב שבסוף הטור בטעות: למה תשמעו דברי אדם. (31) בש"ר (פ"ה)
 יושם כפי פרעה הדבר הזה: שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני
 בראתי את עצמי ואת נילוס שנ' לי יאורי וגו' כו'. כי לה' עין אדם, לפי הכתוב
 כאן הכתוב הזה סמוך אחרי הדבור: שלח בני בכורי, נראה שיכוון המשורר
 לתאר את ישראל בתאר: עין אדם, כלומר שהם מבחר בני אדם ובכת עינם,
 וה' בחר בהם מכל העמים, כמו: מעיני העדה, ויאמר משה אל פרעה שלח
 את בני בכורי ישראל כי לא לך הוא כי אם לה' הוא יעקב חבל נחלתו. אבל
 נראה בעיני לסרס את הטור הזה ולכתבו כזה: לכן שמע דברי, שלח בני
 בכורי" כי יותר נאות הוא הלשון: שמע דברי, להציווי שלח בני, מאשר יאורז
 להדבור המוסרי: אל תאמר לי יאורי; ואח"כ צריך להכתב: אל תאמר לי יאורי,
 כי לה' עין אדם, ר"ל, אל תעשה עצמך לאלוה, כי עין האדם לא תפן אל
 האילים שכמותך כי אם תשעה אל עושהו באמת, אל אלוה אמת, אל ה' —
 וא"כ יפרש המשורר שלנו גם הוא את המקרא הזה דוכרי' כאשר פרשוהו כל
 המפרשים (רש"י, ראב"ע והרד"ק בפירושו ובשרשויו שרש עין) כלם פה אחד
 (מלבד התרגום ונתן שפי' באופן אחר, וכמהו גם בעל הפשיטא —) כי יבוא
 יום אשר עיני כל בני אדם יהיו אל ה', ולא ישעו אל האילים ואל העצבים. (*
 32) גם באזהרת הנפש (טור ז', לעיל עמוד ט"ו) חרו המשורר יום עם פדיום —
 33) יודו לה' חסדו, בשירת הים שבה כתיב לאמר: מי כמוך — [שכחתי
 להגיד לעיל כי בטור י"ד כתיב בכ"י: ויקם על אחיו, ואנכי כתבתי ככתוב: ויקם
 קין אל הכל אחיו]. *

(* לפי המשך הענין בזכריה שם גם נפסוק שלאחריו, כדאף בעיני, כי "עין אדם"
 הוא שם מקום גם הוא כמו חדרך דמטק וממת ולר ולידון; ויאמר הכתוב, כי משא דבר
 ה' איכנו בלבד בכל שבטי ישראל, כי אם גם בארץ חדרך ומנוחת כבודו היא גם דמטק וגם
 נחמת וכו' וכו', וכמו שארץ ישראל היא לה' כן גם ארץ חדרך היא לה', וכן דמטק וכן
 גם המקום: עין אדם, הוא קדש לה' (ואולי היה המקום הזה בסביבות דמטק). ואם מלאכו
 שזות מקומות: עין חרד, עין שמש, עין רגל, עין רמון, עין גנים, עין תפוח, עין דור
 (או: דאר), עין חדה, עין חלור, עין משפט, עין הקורא, עין גדי, עין עגלים, עין התנין,
 מדוע לא ימלא גם "עין אדם" לשם מקום? והלא השם עין אדם לא רחוק הוא הרחק
 מאד מאדם העיר? —

גד שירי השירים אשר לשלמה בן גביהור

1.

מי כמוכה לשבת וחול המועד של פסח.

גם את זה מצאתי באותו הכ"י שממנו לוקח השיר הקודם, ומצאתיו עוד בקובץ פיוטים רבים ושונים, קובץ אשכנז וצרפת יקר מאד על קלף והוא בתבנית פוליו, שהיה לפנינו בבית החכם סואבי נ"י, ועתה הוא גם הוא אחד מכ"ג, ובכ"י השני הזה רשום על מי כמוך הלוח: אחר לשבת" כי מקודם שם יבואו פיוטים לשבת נותנים לו; אך על פיוט השבת שלפניו שם רשום: אחר לשבת וראש חודש, ואולי היה גם זה מיוחד לשבת ור"ח, כאשכנז וצרפת. והוא מסומן שם בס' פ"ט, ורשום בגליון (מיד הח' הנ"ל): מונפלייר, רצונו לומר, שנמצא גם במחזור מונפלייר (שהיה נמצא בודאי בידי הרשד"ל ז"ל). ובכ"י הראשון הוא מסומן בס' שמו"ו. וראשי חרוזיו עולים: שלמה בר יהודה. ומעשה המשורר בשיר הזה כי מלאכת כל טור מלאכת עבודת הקדש בסופו, הוא כמעשהו במחיה שלו לשחרית ירה"פ (ובסדר סליחותינו הוא עקרה ליום ה' שבין כסא לעשור) המתחיל: אז בהר מור, כי גם שם יבוא בסוף כל טור מקרא אשר הוא חותם קדש (וגם מהראב"ע נמצא מי כמוך קטן, וגם הוא קדש לה' בסיום כל טור). וחוזמי מי כמוך הקודם של המשורר שלנו אשר יעשה איתם, האדם, הוא כמו חוזמי בשירו אנושים וענושים, וישם גם שם את האדם בסיום כל טור—

- (1) שְׁתָּקִים דָּקַע אֲרָקִים תָּקַע נִיצוּץ דָּקַע
 - (2) לַפֶּת דָּקַע וְעַץ פְּרֵי הַתְּקִיעַ מְאֹרֶת הַבְּקִיעַ
 - (3) מְקַנְהָ וּבִבְשֶׁת גַּם אִישׁ וְאִשָּׁת כְּלָה בְּשִׁשֶׁת דֵּה"ט ז"כ"ט.
 - (4) הַיּוֹסֵת נִפְרֵד וּמִזֵּן נִפְרֵד יַעַן אֲשֶׁר מְרֵד
 - (5) כְּבוֹד נִזְעַק לְשׁוֹם מִזְעַק דֵּם-אֶת צַעַק
 - (6) רָעִים פֶּשַׁח רָמִים חֶשֶׁח אֵתָן נִמְשַׁח
 - (7) יִמְנוּ יָדָה בְּקִנְיָה וְקִדְהָ יַחֲדוּ נִפְדָּה
 - (8) הַקֵּץ נִסְפָּם עַד צֵאת אִישׁ תָּם בְּכֶסֶם יֵה נִתְתָּם
- וְיָשֵׁם גַּם שֵׁם אֶת הָאָדָם בְּסִיּוֹם כָּל טוֹר—
- וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן-הַקִּדְשׁ (ויקרא ה' ט"ז).
- וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל-הַקִּדְשׁ (שמות כ"ט, ל"ה).
- מִשְׁחַת-קִדְשׁ (סל"ב, כ"ה, ל"א).
- קִדְשׁ (ויקרא ז', ח"ד).
- קִדְשׁ (שמות כ"ח, ל"ו, ט"ל).

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור נה

9) וַיִּמְעַת הוֹסֵר	לְדוֹר בּוֹשֵׁר	בְּשָׁנִים עֶשֶׂר
10) דְּחַיֵּי חַיִּים	בְּרַחֲמָיו בְּנִים	הַיְיָמוֹ גַּם
11) דָּגוֹ הַמּוֹנֵי	בְּחֻצֵי מֵי שְׂאוֹנֵי	עַם-דְּקֻדָּשׁ (יִשְׁעִי ס"ג, י"ג.)
	מֵי בְּכַמְכָּה בְּאֵלִים יְיָ	בְּקֻדָּשׁ (שְׁמוֹת ט"ו, י"ח.)

1) שחקים.. ארקים.. ניצוץ.. הוא ענין הכתוב הראשון והכתוב השלישי שכתורה מדבר בריאת השמים והארץ והאור. וכן יאמר ר' לוי במי כמוך שלו: אלהים ברא שחקים.. ותלה בתוכה (בתוכם) ארקים, ויאמר אלהים יהי אור. והרמב"ע במי כמוך שלו יאמר: ויצו לתלות ארקים, על בלימה בינות שחקים כו'. ור' יצחק בר' שמואל במי כמוך שלו, יאמר: ימינו טפחה שחקים, ותלה על בלימה ארקים, וחוקות אור וחשך כו'. — ניצוץ בקע, כן יאמר גם ר"י הלוי במי כמוך אל נעלה בשפירי מעוני: ויצו גלגל ברקיע, וניצוץ זהרו הבקיע, ובמי כמוך את נתיבי: בקע זהרו ניצוץ, ובמי כמוך ל מי ארמך: וניצוץ זהרו הרקיע. — ניצוץ בקע, הוא כמו אז יבקע כשחר אורך (ישעי' נ"ח, ח'). — והלשונות: רקע, תקע, בקע, התקיע, הבקיע, הוא כלשונו בכ"מ: וקרא אל האין ונבקע, ואל היש ונתקע, ואל העולם ונרקע. 2) לפת רקיע, הר"ם בן סרוק יאמר בשרש לפת שהוא „ ענין אסיפה“, רצונו לומר אחיות החלקים הנפרדים אלו מאלו ואסיפתם וקבוצם יחדיו, וכן יסכים פי' רש"י בכל מקום לפת מענין אחיזה; ולזה יכוון המשורר באמרו: לפת רקיע, היינו האחיו וחוק את הרקיע על ידי כוויץ חלקיו, וזה הוא לפי דעת רב בכ"ר פ"ד (המובא מרש"י) כי פי' יהי רקיע הוא יחוק הרקיע, כי לחים היו מעשיהם (של השמים) ביום הראשון ובשני קרשו. — מארת.. השתחוו.. נראה ברור שכונת המשורר לאמר שמאז אמר אהים יהי מארת ברקיע השמים מאז ישתחוו לו המאורות בהדרת קדש, כפי שבארנו למעלה (עמוד ב' סעיף ב') דברי הרשב"ג בענין ההשתחוויה של מאורי שמים, אבל יקשה כי הדבור: השתחוו, שבכתובים הרשומים בפנים שהוא לשון ציווי, יתפוך המשורר ללשון ספור מה שעבר, ובאמת נמצא בשני הכ"י שבא בחם המי כמוך הלזה והשתחוו, כו"ו, להורות שהמאמר הוא ספור דברים כי המאורות השתחוו לה' מאז, וגם זה יקשה, שישנה המשורר את לשון הכתובים (*). 3) ואשת, כמו אשת

(* באמת, היה עם לבני להגיה ולחבר שמקרא אחר דרש וכתיב כאן המשורר הכוונת לעכבו, והוא הכתוב: והשתחוו לה' זהו הקדש (ישעי' כ"ה, י"ג.) כי לשון: והשתחוו, יכלול גם העבר, והיינו יכולים לומר כי המשורר יכוון זהו הקדש לא הר הקדש של מטה כי אם הר הקדש של מעלה, כמו שיש ירושלים וזית המקדש של מטה מכוון כנגד ירושלים וזיתמ"ק של מעלה, והר הקדש של מעלה הוא הוא מקום כסא הכבוד הרוכז בערבות שלמולו משתחווים לנא השמים (עי' לעיל במקום המסומן בפנים) ומשם השפעת והאללת השכיכה על הר הקדש של מטה, וכמו שאמר המשורר הזה במסגרת אגולת: ברא כסא כבוד והוא

גו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

לדה (ירמי' י"ג, כ"א.) נפל אשה (חלים נ"ח, ט'). ובני אשת הודיה (דהי"א ד', י"ט.) בכ"י הראשון נקוד: אשת, ששת, בשש נקודות. וקרוב ללשון הטור הזה יאמר גם ר' לוי במי כמוך שלו: יצוריו חתם בימים ששה, ויצר מן האדמה: איש ואשה, ויום שביעי קרא קדושה. בכ"י הראשון כתוב: ויום השביעי. 4) הוסת נפרד, כתוב במשלי (י"ח, א') לתאוה יבקש נפרד, וכתב ע"ז הרד"ק בשרש פרד: פי' מי שנפרד ברעתו ובעצתו ולא יאמין לעצת חבריו יבקש התאוות.. והגאון רב סעדיה ז"ל פי' כי הוא הבוגד והנפרד מהמון העם ועווב אמונתם אמר כי הוא הולך אחר תאוה וע"כ נפרד מדעת קהלו ואמונתם". ושני הפירושים האלו קרובים זה אל זה. והנה אם לשון: נפרד" כאן הוא שם התואר לאדם הראשון אזי בודאי כונת המשורר בכנותו לאדם בשם הוה, הוא ג"כ למקרא הוה, רק

ה כעת ק על ההר אשר מקדם, והרי זה כאלו אמר המזורר ההר יעתק ממקומו — ועמה צוה וראה שבאמת קורא המזורר שלבו את המקום הרוחני העליוני אשר בסוף הכבוד חוכה עליו בשם: הר, כי הנה הוא אומר בכתב מלכות: אתה אור נעלם בעולם הזה ונגלה בעולם הכראה, בהר ה' יראה. הכונה, כי על העוה"ז נאמר: כי לא יראה האדם וחי, אבל בעוה"ב יתראה כבוד ה' לכשתת אדם אחרי אשר הפשיטה מעליה את עורה — ולהלן שם יאמר: מי יעשה כמעשך, בעשותך תחת כסא כבודך, מעמד לכפשות חסידיך, ושם כוה הכשמות הטהורות.. והוא העולם הבא, ושם מעמדות ומראות לכפשות העומדות במראות הזבאות, את פני האדון לראות ולראות. כמלא, שהמקום שמת כסא הכבוד הוא העוה"ב והוא העולם הכראה, ואת המקום הזה הוא קוראהו: הר ה' יראה. והמקום הזה אשר השכינה שורה עליו, הוא הגלגל העשירי גלגל השכל, הנקרא היכל, (בית המקדש של מעלה) — והוא קדש לה', והוא יסוד השכל הכללי וזרמו הוא האמת (ע"י היטב בכ"מ ובמקור חיים והגן) — ולמעלה הם כסא הכבוד, ושם הסוד (הגורה הראשונה הכללית הרוחנית העליונית) ויסוד (החומר הראשון הכללי הרוחני העליון). וז"כ ההר הטוב הזה הוא גן עדן, העליון (ע"י לעיל עמוד כ"א ועמוד כ"ב ועמוד מ"ה סעיף י"א) — ואם יש מן המקובלים אשר יכנו בשם: ארץ, את הארץ העליונה ארץ חפץ, ארץ חיים, היינו החומר הראשון הרוחני הדק מן הדק ויסבירו כוה קדימת הארץ לשמים בפסוק ה' בתכמה יסד ארץ בוכן שמים בתבונה וגו', למה נמנה על הרשב"ג שיכנה את מקום כסא הכבוד בשם הר ה' או הר הקדש, והדבר הזה הוא מסכים עוד עם דעת רז"ל ועם שעת אפלאטון, כי זה לעומת זה עשה אלהים תחתון כנגד עליון ארץ כנגד ארץ ושמים כנגד שמים, וגובה מעל גבוה והכל כללם עשה אלהים, ואם ככה הוא, הלא כמלא גם הר ההר — אשר על כאלה היה כראה בעיני לבאורה להגיה ולהלוי במקום המקרא שבפנים את המקרא האחר שזכרתי, והאמרת בלבי כי הסופרים אשר לא ידעו ולא הבינו את דרכי גבירור והיה קשה בעיניהם שיאמר כי לבא השמים משתחיים לה' בהר הקדש, ע"כ הגיהו: בהדרת קדש, והי' בהדרת קדש כתוב הדור בעיניהם יותר מהר הקדש, אבל לבי נוקפי מהגיה: בהר הקדש, במקום בהדרת קדש, בעבור שמלאכו לו גם באזי: בהר המור: טפלו שניהם כגן (ילחק) כאב (אזניהם) השתחוו לה' בהדרת קדש (ויש גם כוה כוסאאות גם בכ"י כן צו"י כן בלא ו' —) ואף כי פה הייתה המליכה עוד יותר נאותה: בהר הקדש, שכן הוא האשת כאן גם בלי משל ומליכה שהלכו שניהם להשתחוות לפני ה' בהר המוריה הר הקדש — וכן הראש"ע צמי כמוך קטן שלו יתחיל ויאמר גם הוא: אופכי מעוני סובבים על פני, השתחוו לה' בהדרת קודש, וקשה להגיה בכלם: בהר הקדש, במקום: בהדרת קדש, ע"כ הכתמי הדבר כמו שהוא בפנים השיר —

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור נז

שלא יתכן לומר על אדה"ר שנפרד מעצת רעיו ודעת הקהל ואמונת עמו, וע"כ יכוון המשורר בהכרח שנפרד אדה"ר מהקב"ה ע"י הסתת הנחש ופיתויו להתאוות אכילת פרי עץ הדעת שהכתוב אומר עליו: וכי תאוה הוא לעינים, והכוננה, שאדה"ר, שהיה איש נפרד, מתפרד מה' בעבור שהיה בעל תאוה, כי למלאות תאוותו יבקש איש נפרד, הנפרד הזה, הוסת על נקלה מן הנחש. וזה מסכים עם פי' רש"י ז"ל במשלי (שם): מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו, לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף. והן הן דברי הב"ר (פכ"א) כגללו לנצח יאבד על שגלל (אדה"ר) מצוה קלה נטרד כג"ע כו', והוא מה שאמר המשורר באן: ומגן נטרד; ועוד שם (וריש פט"ז): התקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו חוקף שנתן הקב"ה באדה"ר לנצח לעולם היה (אם לא היה חוטא אדם ועובר בריה) כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחרי דעתו של הנחש משנה פניו ותשלחהו. הנה הלשון: כיון שהניח דעתו של הקב"ה, הוא כאילו נאמר בלשון: כיון שנפרד מדעת הקב"ה. [וכן נאמר גם בכ"ר פי"א ופי"ב: ורבנן אמרי במו"ש ניטל זיוו (של אדם) ממנו וטרדו מג"ע הרא הוא ויגרש את האדם וכתוב משנה פניו ותשלחהו, ואפשר שהמשורר יכוון במשנה פניו לא שה' הוא משנה פני האדם אם יחטא, רק אם הוא האדם משנה את פניו, היינו פניו ומוגמתו — כלומר כי יחטא אדם, או אז אתה תשלחהו ותגרשהו]. וכיוצא המשורר הזה במי כמוך שלו ליוהכ"פ מאדה"ר: נפתה הפכפך זור, הנה החוארים הפכפך זור הם כמו החואר: נפרד, שנתהפך ונפרד מדעת אל דעת, מדעת ה' אל דעת הנחש, ועי"ז נעשה זור לה', זור מעשהו ונכריה עבודתו. ואם לא יכוון המשורר בלשון: נפרד "כאן שם כינוי גנאי לאדה"ר, רק הוא לשון נפעל, לומר שנפרד, כי אז תהיה הכונה שעל ידי סרחונו של אדם בהסתת הנחש נסתכב שנפרד, היינו מהקב"ה, או מן העולם ע"ד שנדרש בפר"א (פי"ג) על הטא עץ הדעת מילי דאבות: הקנאה והתאוה והכבוד מוציין את האדם מן העולם, וכמו שדרשו ואמרו בכ"ר (פ"ב) איש תהפכות זה הנחש. יפריד אלוף שהפריד אלופו של עולם", כלומר הפריד מן העולם, את אדה"ר שהיה לפני סרחונו אלופו ש"ע, הפרידו והוציאו מן העולם, כי בחטאו מת — וכמו שיסיים שם המדרש ויאמר: ומיד נתקלל. וגם לזה יש פנים בדבור הנ"ל שבמי כמוך של המשורר הזה ליוהכ"פ, שאחר אמרו: נפתה כו', יאמר עוד: ויצא למות ונגזר", כלומר יצא מן העולם למות, כי בחטאו נקנסה עליו מיתה. ותהיה א"כ כונת: הוסת נפרד, המוסת נפרד, אדה"ר המפיתה נחפרד, ההסתת גרמה את הפרידה, לא שהפרידה גרמה את ההסתת — ואף כי לפי הנוסח שבכ"ה השני, שכתוב שם: הוסת ונפרד בוי", כלומר שעל ידי שהוסת נפרד. ולשון הטרידה על שלוח וגרוש האדם מג"ע ימצא עוד במדרשות, מלבד מה שהזכרנו, כגון: ארשב"ל אדה"ר לאנטרד מג"ע עד.. (ב"ר פי"ט) וכשטרדו טרדו במה"ד ובמד"ר (שם פכ"א) ד"א גדול עוני משל אבא על מצוה קלה עבר ונטרד מחוק ג"ע (שם פכ"ב). וכן ישתמש בלשון זה ר' יצחק בר' שמואל במי כמוך שלו, ויאמר: טרדם (את אדם וחיה) צור שובן מעוני, וכן יעשה גם ר"י הלוי, שיאמר במי כמוך אל נעלה:

נה שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול

טרדם (בנ"ל) מחוך היכליו, ובמי כמוך יחיד הנסחר, יאמר : טרוד (אדם) מגבעת לבונה, ובמי כמוך אל מי אדמך, יאמר : יגעים (אדם וחזה) נטרדו בחמה— . וכן אמרו בפסיקתא רבתי (פ' פרה) : ועוז פניו ישונא בשעה שאמר האשה אשר נחרזי עמדי וגו' אף רוקב"ה שינה פניו וטרדו מגן עדן כו'. בכ"י השני סיום הטור הזה, הוא : על אשר מרד ואשר חטא וגו'.

5) בוגד, כנוי לקין שבגד באחיו, ע"ד אחי בגדו כמו נחל (איוב ו', ט"ו). נועק, נראה שכיון המשורר לאמר כי אסף קין את כל כחותיו להלחם עם הבל, והיינו : לשום מועק—ויראה לי שירמו בזה לספורם ז"ל ככ"ר (פכ"ב) : ויאמר קין אל הבל אחיו על מה היו מדיינים אמרו בואו ונחלוק את העולם נטל אחד הקרקעות וא' נטל את המטלטלין דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי דין אמר חלוק ודין אמר פרח מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו, ובשמות רבה (פכ"א) אמרו עוד בכאור יוחר : נהל לחין אישרע עין זה קין שהבהיל עצמו לטול העולם כיצד.. נטל הבל את המטלטלין וקין את הקרקעות וחשב להוציא מן העולם היה הבל מהלך בעולם וקין רודפו ואמר לו צא מתוך שלי והיה הולך להרים ואומר צא מתוך שלי עד שעמד עליו והרגו הוי נהל.. זה קין שהיתרה עינו רעה באחיו, ובתנחומא בראשית : ויש אומרים (רצונו לומר בעלי המדרש הנ"ל) שאמר קין להבל נחלוק.. כשנטל הבל את צאנו החחיל לרעות את הצאן וקין רדף אחריו מהר לבקעה ומבקעה להר כו' (ועי' גם בתנחומא משפטים) והן הן הדברים שדבר גם בעל ס' הישר, לאמר : ויהי קין עובד וחורש אדמתו והבל רועה צאנו ויעבור הצאן על מקום המחרישה אשר חרש קין.. ויאמר איז (קין להבל) מה לילך כי כאת אתה וצאנך לגור ולרעות בכל ארצי, ויען גם הבל.. מה לי ולך אשר תאכל את פרי צאני ולובש את צמרם ועתה הסר מעליך ארץ צמרי צאני (כלשון המדרש : חלוק)— ויהי כאשר תעשה את הדבר חוה גם אנכי אצא מארצך כאשר אמרת או אעוף בשמים אם אוכל כו', הנה שנה לטוב בעל ס' הישר בדברי המדרש אשר ישים בפי קין הדבור : פרח ! היינו שיעוף מארצו ובעל ס' הישר הוא אומר שהבל אמר לקין : אז אפרח מארצך השמימה— עכ"פ יגיד לנו הספור הזה כי רדף קין את הבל מהר לבקעה ומבקעה להר והעיקו בכל עבר וכאלו רצה קין לשום מועקה במתני אחיו הבל כל יוכל לפנות אנה ואנה. ובכ"י השני כתוב : הושם מועק, במקום לשום מועק, ולא ידעתי לורה ענין.

6) רעים פשה, רעים, דור המכול עשה"כ : כי רבה רעת האדם ; וכן יאמר במי כמוך לז"כ מאנשי דור המכול : רבה רעת מתי געל. ומתי געל כמו : דור צוחו, במי כמוך שקדם, כי הצחנה היא לגועל נפש—. פשה, מן ויפשחני (איכה ג', י"א). רמים השח, כמו השח יושבי מרום (ישעי' כ"ה, י"ב). ורמים, הם דור ההפלגה, עי' לעיל עמוד מ"ז סעיף ט"ז וסעיף י"ז—. ובכ"י הראשון כתוב בטעות : רמים השח, רעים פשה, ובכ"י השני כתוב בסדר הנאות אך בטעות, בזה"ל : רעים השח ורמים פשה. איתן נמשח, איתן הוא אברהם (עי' לעיל עמוד מ"ז סעיף ח") נמשח, לכהן. כי הנה מצאנו להם ז"ל אומרים בנדרים (ל"ב, ב'). כי יצאה הכהונה משם ונתנה לאברהם, מכח דרשת הכתובים : ויאמר ברוך

שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול נט

אברם וגו', נאם ה' לאדני שב לימיני וגו', נשבע ה'.. אחת כהן לעולם וגו'. וכן מצאנו בפרקי דר"א (פ"ח) ועיבר (שם) את השנה ונקרא כהן.. שנ' ומלכי צדק גו' ושם מסר לאברהם ונכנס בסוד העיבור ועיבר השנה ונקרא כהן שנ' נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו' וכו'. ועל כן מצאנו גם בכ"ד (פמ"ג) אומרים על המקרא ומלכי צדק הוציא לחם ויין והוא כהן לא עליון: ה' שמואל בר נחמן ורבנן ר' שמואל אמר הלכות כהונה גדולה גלה (מלכי צדק, או: שם) לו (לאברהם) לחם זה לחם הפנים ויין אלו הנסכים. ובמדרש במדבר (פ"ד) אמרו שמסר שם, הוא מלכי צדק, גם בגרי כהונה לאברהם. כי אחרי שיצאה הכהונה משם, שהוא מלכי צדק לדעתם ז"ל, לאברהם, מסר לו שם לאברהם גם תורת כהנים גם בגרי כהונה כאשר מסר לו תורת העיבור. ובילקוט תלים (רמו חחס"ט) מובא בשם הילמרנו שנדרש המזמור לדוד נאם ה' לאדני וגו' שהוא מדרש באברהם, ועל הכתוב נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם, נאמר שם: אמר ה' ישמעאל אברהם כהן גדול היה וכו'. וגם במדרש שוח"ט לתלים נדרש המזמור הוה (סי' ק"י על א"א), ועי' גם בפירוש"י למזמור ההוא.— ובפסיקתא רבתי (פיסקא בתרשי"ב) אמר לו (אברהם להקב"ה) רבין העולמים וכי כשר אני להקריבו כהן אני.. א"ל הקב"ה כשחגיע למקום אני מקדשך ועושה כהן אוחד. בכ"י השני כתוב בטעות: אחו משח בשמן.. 7) ידה, מן כל דרכי קשת ידו אליה (ירמי' ג', י"ד.) וידו אבן בי (איכה ג', נ"ג.) לידות (זכרי' ב', ד'.) בקנה וקדה, קדה וקנה (יחזקאל כ"ז, י"ט.) הם מיני בשמים. וכנת החרוץ: ימינו ידה בקנה וקדה, שאברהם השליך ושלח את יד ימינו ביצחק (לעקרו ולהקריבתו לה') הנמשל בסמי קטורת, כמו שאמרו ז"ל במדרש חוית: אשכול הכופר אשכול זה יצחק שנכפת על המזבח כאשכול הכופר שמכפר עונותיהם של ישראל", ולזה אמר המשורר שלנו על יצחק גם באזר המור קפץ לבכות כפר אשכול, ולהלן שם: הכינותי כופר לאשכול הכפר", ועוד אמרו שם בחוית: ולבונה זה אבינו יצחק שנתקרב קדושת לבונה על גבי המזבח, ואמרו עוד שם: וא נבעת הלבונה זה יצחק שנתקרב בו (כלשונם על ולבונה). יחידו נפדה, גם ר"ה יחשש את הלשון הוה, ויאמר במי כמוך את נתיבי: ממרום נפדה יחידו. ומה נעימה השאלת המקרא: בצאתו ביוכל קדש, הנאמר על שנת היוכל, שהשאלו המשורר על אילו של יצחק, לאמר, שיצא יצחק לחפשי על ידו! — ודע, כי באיזה כ"י (מכ"י ג'), וכן בנדפסים מצאתי שגם באזר המור הסיום במקרא הוה אחר הדבור: ימינו אחו ביוכל הנאחו, ולא: להקריבו לה' קדש —.

(8.) הקץ נסתם, ב"ר פצ"ח: את אשר יקרה אחכם באחרית הימים רבנן אמרי בא לגלות להם את הקץ ונחכסה ממנו ר' יהודה בשם ר"א בר אבינא שני בני אדם נגלה להן וחזרו ונחכסה מהם ואלו הן יעקב ודניאל ודניאל ואחריה סתום וחתום הדברים יעקב את אשר יקרה וגו' ראובן בכורי וגו' — נמצא שלא נודע הקץ עד מוא יעקב בעולם. ולשון: הקץ נסתם, הוא כלשון הכתוב: סתם הדברים.. עד עת קץ (דניאל ל"ב, ד'). עד צאת איש חם, עד אשר יצא לאויר העולם יעקב איש חם. ובנוסף השני כתוב; ה"ב א"ר נסתם, במקום: הקץ,

ס שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

והוא הוא. כי אין כונת המשורר בבאר באר גשמי כי אם באר רוחני, כמו שאמר בפירוש במי כמוך שלו ליוהכ"פ: מעין חכמה נסתם, עד כי נולד איש תם, בכסא כבוד נחתם וכו'; ואם נסתם מעין (באר) החכמה העליינה עד בוא יעקב הלא נסתמה גם ידיעת הקץ. ואין ספק אצלי שהמשורר רמוז הענין הזה במקראות: וירא והנה באר בשדה .. ויגל את האבן מעל פי הבאר (בראשית כ"ט, ב'. י'). וזה מסכים עם כל דרכי רמזיו, ומה גם כי מצא כבר רמזים כאלה במדרשי רז"ל, כמו שנרמזו כמה רמזים בכ"ר (פ' ע') על והנה באר בשדה שנדרש מתחלה על הבאר. שהלכה עם ישראל במדבר, ובין שאר הרמזים נאמר שם: ד"א והנה באר זו ציון כי מן הבאר ההיא ישקו שמשם היו שואבים רוח הקדש בו' בו'. וכבר גם הבורות שחפר יצחק נדרשו שם (פס"ד) כנגד חמשה ספרי תורה — ובפרד"א (פל"ה) נאמר כי היחה הבאר מהלכת לפני יעקב בצאתו מכית אביו מבאר שבע עד הר המוריה וכל מקום, שהיו אבותינו מהלכים היחה הבאר מהלכת לפניהם והיא הבאר שעתידה לעלות לירושלים כו' כו'. ולמה נחמה כי עלי באר כזו ענה לה המשורר שלנו רמזים רוחניים? — וראינו עם זה שגם הנוסח השני הזה יצדק מאד, ואף כי אמת מאד לשון של סתימת אצל באר, כמו שבא הלשון הזה בכתובים. ואנכי לא ידעתי איזה נוסח יכשר הזה או זה, כי יש פנים לכאן ולכאן, או אם שניהם כאחד טובים, כמו שנראה בן בעיני באמת, כי שני הנוסחים האלה כתב המשורר, פעם כתב נוסח אחד ופעם נוסח אחר, לקהלה אחת שלח הנוסח האחד ולקהלה אחרת שלח הנוסח האחר, וכן יראה לי שקרה בן בכמה מפיטיו ושיריו (ועי' בספרנו דברי שלמה וכו'. עמוד כ"ג בהערה) — בכס זה נחתם, או: בכסא כבוד נחתם, כלשונו במי כמוך ליוהכ"פ, וכן יאמר בסליחה שמע עליון קול אכיון: ישר תם, אשר נחתם, יועיל לו (לישראל), ובסדר הטל שלו יאמר: למען הוחק בכס תוי. וזה עפ"י דברי רז"ל בהרבה מקומות שדמות יעקב חקוקה בכסא הכבוד, כגון: תנא עולין (המלאכים) ומסתכלין בדיוקנו של מעלה כו' (חולין צ"א, ב'). ופ' רשי"ל שם: בדיוקנו של מעלה פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב. ומלאכי השרת עולים בו (בסולם) ורואין פניו של יעקב ואומרים זה הפנים כפני החיה שבכסא הכבוד כו' (פרד"א פל"ה). וחד אמר עולים ויורדים ביעקב .. שני ישראל אשר בך אתפאר את היא שאיקונין שלך חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונין שלו (ב"ר פס"ח). ר' יצחק פתח מזבח אבנים תעשה לי הרי דברים ק"ו .. יעקב שאיקונין שלו קבוע בכסאי על אחת כו"כ (שם פפ"ב, ועי' גם דברי ר' לוי שם) אמר הקב"ה ליעקב, יעקב הרבה את יקר בעיני שכביכול קבעתי איקונין שלך בכסאי (מדרש במ"ר פ"ד). ובחזית נדרש מכל אבקת רובל על יעקב ונאמר שם אותו האבק נטלו הקב"ה ונתנו חחת כסא הכבוד שלו כו' —

9. ומעת הוסר (דניאל י"ב, י"א.) ומעת הוסר לדור, בושר כשנים עשר — יבכ' השני כתוב: לגור והוא הוא. ולדור, הוא מן מדור באהלי רשע (תלים פ"ד, י"א.) והכונה, כי מעת הוסר יעקב (או: רגלו) מארצו וממולדתו בכדי לגור בארץ לא לו, מאז נחבשר מה' כי יקים ממנו שנים עשר שבטים. וכן הוא אומר

שירי השירים אשר לשלמה בן גביריהו סא

המשורר הזה גם במי כמוך שלו ליוהכ"פ: לברו לגור נמסר, ובעו שולם יבושר, נבחר בשנים עשר וכו'; כלומר יעקב הוא לברו מסרו ה' לגרות כי בגפו בא ללבן ואח"כ בחר ה' את יעקב לחבל לו עם שנים עשר ילדיו. וכמו שאמר גם במי כמוך הקודם לזה: עבר במקלו נחלים, ובידו שב דגלים — והיכן מצינו שבשרו ה' לו ליעקב כי יצאו מחלציו י"ב שבטים? והלא בפגעו במקום לא הבטיח לו המקום כי בחלום דבר בו רק בדבור כולל להרכות את זרעו כעפר הארץ או כחול הים כאשר חזר ואמר יעקב בחפלתו בשלחו מלאכים לפניו אל אחיו אבל לא פרט לו השם י"ב שבטים או י"ב בנים? — אין זאת כי אם ירמו בזה המשורר לדברי הפרדר"א (פל"ה): לקח יעקב י"ב אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק וישם אותם מראשותיו בא המקום להודיעו [וזה הוא לפי הגירסא הנכונה של הילקוט בדברי הפרדר"א] שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כולן אבן אחת להודיעו שכולם עתידים להיות עם אחד בארץ. הנה נמצא שאומר בעל הפרדר"א כי הכין ה' לפני יעקב את הי"ב אבנים הללו בכדי לכושרו בזה (להודיעו) שיעמיד ממנו י"ב שבטים, ובמה שנתאחו ונתחברו יחדיו האבנים הי"ב עד לאחת רמו לו בזה ה' עוד כי יהיו שנים עשר שבטי ישראל לעם אחד; והוא הוא הדבר אשר דבר המשורר במאמר שהכאנו למעלה משיר מי כמוך שלו ליוה"כ: ובעו שולם יבושר, כלומר על ידי זרה כי אבני השדה השלמו לו יחדיו כי התאחדו לאחת ע"י עוז השלום הוה שנעשה ביניהם נחבשר כי ה' עוז למו הי"ב שבטים יתן ויברך את עמו בשלום ויהיו גוי אחד בארץ — ובכ"ר (ע"ה) אמרו: וקח מאבני המקום ר' יהודה אומר שנים עשר אבנים כך נזר הקב"ה שהוא מעמיד שנים עשר שבטים אמר אברהם לא העמידן יצחק לא העמידן אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים כיון שנתאחו שנים עשר אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים וכו', וכן בשוח"ט לתלים (מוזמר צ"א) ר"י אומר בשעה שהיה יעקב מהרהר ואומר שנים עשר שבטים אני מעמיד מה עשה נטל שנים עשר אבנים ונתן תחת מראשותיו ואמר אם נעשו כולן אחת יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים.. שנ' וקח.. וישם שנעשו אבן אחת כו'; ואפי' לפי הנוסח הזה שברכות ובשו"ט שיעקב בעצמו עשה לו הסמן הוה, הנהו בהקבץ יחדו האבנים לאחה, גם זה מבשר כי תאות לבו נתן לו ה' — ומה שדרש המשורר על השנים עשר וקרא עליהם את המקרא: שומרי משמרת הקדש, הוא להורות כי כל עדה בני יעקב כלם קרושים כלם עובדי ה' ואין כושל בשבטיו, כי ממעי אברהם ויצחק יצאו גם פסולת, ומחלציו יעקב יצאו רק סולת. וגם זה הענין יסודתו בדברי רז"ל, שאמרו: דאמר רשב"ל ויקרא יעקב וגו', ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסחקה ממנו שכינה אמר שמא ח"ו יש במיטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו א"ל בניו שמע ישראל וגו' אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד כו' (ע"ה) א"ל, א"ל (יעקב לבניו) שמא יש בלבכם מחלוקת על הקב"ה א"ל שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כך אין בלבנו מחלוקת אלא ה' אלהינו

סב שירי השירים אשר לשלמה בן גביריז

ה' אחד (כ"ר פצ"ח), רבנן אמרי מיעוט אבנים שנים אברהם יצא ממנו פסולת ישמעאל וכל בני קטורה מיצחק יצא עשו וכל אלופיו אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע אני שאינו יוצא הימני פסולת (שם פס"ח), שאלו בקש (בלעם) לקלל בניו של אברהם היה מוצא (האחון, רווח) מיכן ומיכן בני ישמעאל בני קטורה בקש לקלל בני יצחק היה מוצא בהן צד אחר בני עשו וחלחץ אל הקיר בניו של יעקב לא מצא בהן פסולת ליגע בהן לכך נאמר בשלישית במקום צד זה יעקב.. אשר אין ררך לנטוח ימין ושמאל שלא מצא פסולת באחד מבניה (מבניו) (כמדובר רבה פ"כ), ומכל אבקת רוכל זה אבינו יעקב שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת (מדרש חוה), וז"ה לא הבית און ביעקב מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק ראה שיעא פסולת לאברהם ישמעאל וכל בני קטורה וראה שיעא מיצחק עשו ואלופיו אבל יעקב כולו בקדושה שנ' כל אלה שכתי ישראל שנים עשר הה"ד כלך יפה רעיתי ומום אין בך לפיכך לא הזכיר אלא יעקב לבדו הוי לא הביט און ביעקב אמר אסף הואיל וכל האבות יש בהן פסולת ויעקב אין בו פסולת איני מוזכר אלא יעקב לבדו הריעו לאלהי יעקב (שוח"ט מזמור פ"א), ועל כל הדברים האלה אמר המשורר כי כל זרע יעקב כלם הם שומרי משמרת הקדש — .

10. דחויי חנם .. כנס, נדחי ישראל, הנדחים בארץ מצרים, כנס. ברחמי כנס, ע"ד הכתובים: זרחמך ושב וקבצך (דברים ל', ג'). וברחמים גדולים אקבצך (ישעיה נ"ד, ז'). ובכ"י השני כתוב: בניסן כנס, וגם זה נכון, ולפי הנוסח השני הזה כתב המשורר בלשון נופל על לשון: "בניסן" עם "נס" כמאמר: הרימו נס, שלאחר כן; וכבר מצאנו להמשורר הזה שדבר בלשון נופל על לשון כדומה לזה על חרש ניסן בהספרו על ר' יקותיאל, שאמר: נהפך לך ניסן אשר היה לנס (עי' דברינו ע"ז בחבור דברי שלמה וכו', סוף עמוד ל"ז וראש עמוד ל"ז ובהערה שם). ונראת בעיני שגם באן כתב המשורר שני נוסחים — . הרימו נס וקראו וגו', דברי הנביא בן אמוץ אשר נבא על העתיד: הרימו נס על העמים.. וקראו להם עם הקדש גאולי ה' (ישעי' ס"ב, י'. י"ב.) הסב המשורר על העבר.

11. הגו המוני, המון עמי אמרו השירה שנאמר בה: מי כמוך וגו'. בהצ"ף כאשר הצ"ף ה' (עי' לעיל עמוד מ"ז סעיף י"ד) והוא מלשון הכתוב: ואשר עשה לחיל מצרים.. אשר הצ"ף אח מי ים סוף על פניהם וגו' (דברים י"א, ד'). מי שאוני, כמו כשאון מים כבירים (ישעי' י"ז, ב'). כשאון מים רבים (שם י"ג) שאוני, כן דרך הפייטנים הספרדים ליחס כל הדברים אליהם ואם גם רק בשביל החרוז: במקום: בהצ"ף מי שאוני, בכ"י הראשון, כתוב בכ"י השני: בהצ"ף ליל מוני, וגם פה לא ידעתי איזה נוסח הוא היותר צודק מהאחר, וגם פה נראה כי שני הנוסחים אמת וצדקו יחדו, כי הנה ראינו כזה שהנוסח הראשון הוא מסכים עם לשונות הכתובים שהבאנו, וכן יאמר ר' יצחק בר' שמואל במי כמוך שלו: מרכבות פרעה ירה בים שאוני [והוא כמו שאון ימים (תלים ס"ה, ח'.)] ולולי מצא הפייטן הנזכר לשון כזה אצל הפייטן שלנו, לא הידה כותב כזה, כי בדרך הרשב"ג אבה הלוך ר' יצחק גם הוא — ומצר אחר הנה מצאנו

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור סג

להמשורר שלנו, כי לא לבד שישתמש בפיוטיו בלשון: מוני (כגון באזהרותיו לפורים: קרקרת שרש וענף לצוררי ומוני) ויחרוז: המוני, עם: מוני (כגון בפומן למקרא מגלה המתחיל: שירו לאל, ובפיוט לשלום המתחיל: יסד הרומי) כי אם גם יאמר בנוסח השני ממש כנשמת לפסח, המתחיל: נשמת חוגגי חג המצות, כי שם נאמר הלשון הזה: חסין יה הצלת המוני, והצלת מוני — ולפי הנוסח השני: בהצליל מוני, פירושו של: בהצליל, הוא ג"כ כאשר הצליל ה' את מוני. בהצליל, והצללת, הפעיל מן צללו כעופרת, הנאמר בענין (שמות ט"ו, י') מוני, מן והאכלתי את מוניך (ישעי' מ"ט, כ"ג).

ח

מי כמכה.

גם מי כמוך הקטן הלוה נמצא במחזור כ"י הראשון של סמן הקודם, והוא כתוב שם בסופו; והנהו ככל המון הפיוטים שם בסוף המחזור שלא נרשם עליהם זמן אמירתם. וכעד המי כמוך הלוה רשום שם ס' חק"ן, ועל גבו רשום רק: אחר, כי לפניו יבואו שם שני פיוטים אחרים למי כמוך, האחד ראשי חרוזי: יצחק ג' את, והשני ראשי חרוזי: אבר הם, שהוא בודאי הראב"ע, ומאחר שהוא כתוב בין מי כמוך אחרים של קדמונים, הלא זה לכד כבר יספיק לנו לראות כי שלמה האמור כאן בראשי החרוזים הוא שלמה המלך במשוררים בן גבירור. ואולי המי כמוך הזה, וכן השנים אשר לפניו, הן רק פתיחות לפיוטי מי כמוך גדולים ושלמים, כאשר כבר ראינו שנתקצר במחזור הזה עצמו המי כמוך יחיד מקים כושל של ר"י הלוי ונכתב רק ראשיתו—*)

- (1) מִי־כַמְכָּח עֲמָקוֹת גּוֹלָה וּמִי דוֹמָה לָךְ מוֹרִיד וּבַעֲלָה
 לְצוּעָה בְּשִׁבּוֹי חֲסִידֵי הַפֶּלֶה נוֹרָא תְהִלּוֹת עוֹשֶׂה־פֶּלֶא (שמות ט"ו, י"א.)
- (2) נְשִׂירֵי חֲרָשָׁה שָׁרוּ יְדֵידִים הָעֵת טָבְעוּ לִקְדִים וְגוֹדִים
 וְאוֹפִי מְרַבְּבָתָם כְּבָדִים תְּהִלָּתוֹ בְּקַהֲל חֲסִידִים (תליסקמ"ט, א.)
- (3) לְהַקֵּת יְדֵידִים סַעֲרִים בְּבָכִים הָעֵת נִשְׂאוּ גְהָרוֹת דְּכָבִים
 וַיִּנְחָם אֶל־מַחֲוֹ מְאֻיִים וְאֶת־אֲוִיבֵיהֶם כְּפָה תִים (שס"ע"ח, כ"ג.)
- (4) מְרַבְּבַת פְּרַעָה וְכָל מַחְנֵהוּ יִרְה בִים וַיִּכְסְהוּ
 וַעֲמוּ הָעֵבִיר בְּמַצוֹלָהוּ גוֹעַר בִים וַיִּבְשְׁהוּ (כמוס ח' ד'.)
- (5) הָיָה נָא לְצִיּוֹן סוֹמֵךְ וְסוֹעֵר וְתָקוּם לְחַנְּנֵה בִירְבָּא מוֹעֵד

(*) שכחתי להגיד למעלה בפתיחה למי כמוך הראשון, כי גם דרך המי כמוך של ר' יצחק בר' שמואל לשבועות הוא בדרך המי כמוך של הרמב"ע ליוהב"ס מזה הדג שגם הוא ר' יצחק ומשך עוד הספור מיליאת מלרים עד זמן מתן תורה (כמו שהרמב"ע משך הספור מיליאת מלרים עד מעשה יום העשור) ואולי היה לפני ר' יצחק פיוט מי כמוך באופן הזה לשבועות גם מוגבירול—. ואני מזכיר עוד שגם בס' חילת השחר נמצא חזקה פיוטי מי כמוך שאינם הולכים בספור הדברים מה שקרו למימי כדוה ה' עולם עד יל"מ, כי אם הם הולכים על דרכים אחרים—. וכן ימצאון בחלה גם בקובצרים שירים ומשניות.

סד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

וְלְשִׁיר בְּמָאוּ לָךְ נָעַד יִי יִמְלֹךְ לְעַלְמִם וְעַד (שמות ט"ו, ח"י).

1. מוריד ומעלה, ביוצר לשבת וחיה"מ ש"פ המתחיל ארוממך בקהל עם, שנראה בעיני שהוא ג"כ מגבירול, בא ג"כ הלשון: מוריד ומעלה. הפלה כלשון הכתוב, ובכ"י הפלא. 2. ידידים, וכן בבית ג': להקת ידידים, ידידים אלו ישראל (מנחות נ"ג, ב'). העת וכן בבירא ג', כמו והעת גשמים (עזרא י', י"ג). — לודים, ע"ש הכתוב: ומצרים ילד את לודים (בראשית י', י"ג), וודים ע"ש הכתוב: כי בדבר אשר זרו (שמות י"ח, י"א) הנאמר במצריים. שרו ידידים העת טובעו לודים וודים, וכן הלשון ביוצר הנזכר: שלמים (נראה שהוא רמו לשם המחבר שלמה —) עברו ידידים ונושעו, צללו זודים וטובעו; וביוצר ליום השירה, שנראה בעיני ג"כ שהוא מגבירול, כתוב: עשוקים העביר וזדים פגר. ודע, שכבר ר' יוסף בן אביתור יכנה כן בכמה מפיזטיו את ישראל בשם: ידידים (עפ"י הגמ' הנ"ל, וכן מטעם שבא לרוב הלשון: חביבין ישראל, בדברי רז"ל), ואת מצרים בשם: לודים וודים; ורגיל הרבה על לשונו של גבירול בטויים ומליצות שהשתמש בהם בן שטנאש (עי' לעיל עמוד ל"ז —) עד שבאיזה פיזטים קדומים, אשר שמות מחבריהם לא נודעו לנו מפי ראשי חרוזיהם, אני מסופק באמת, מי משניהם הולידם, אם ר' יוסף זה או בן גבירול? — ואופני מרכבותם כבדים, עשה"כ: ויסר את אפן מרכבותיו וינהגו ככבדות (שמות י"ד, כ"ה). 3. להקת ידידים, כמו להקת הנביאים (ש"א י"ט, ד'). סוערים, כמו עניה סערה (ישעי' נ"ד, י"א). נשאו נהרות דכים (תלים צ"ג, ג'). וינחם אל מחוז מאויים, הרכיב כאן המשורר שני פסוקים: וינחם אל מחוז הפצם (תלים ק"ז, ל'). וינחם .. ואת אויביהם .. (כרשום בצנים). מאויים, מן מאויי רשע (שם ק"מ, ט'). חפצי רשע. 4. מרכבות כו', כאן לקח לו המשורר דברי ג' פסוקים: מרכבות פרעה וחילו ירה בים (שמות ט"ז, ד'). וכל מחנהו (מ"ב ה', ט"ז). במקום: ויכסו את הרכב .. לכל חיל פרעה (שמות י"ד, כ"ח). ויבא עליו (על מצרים) את הים ויכסו (יהושע כ"ד, ז'). ועמו העביר, ע"ד ואת העם העביר (בראשית מ"ז, כ"א). במצולהו, ובכ"י ובמצולוהו, ואולי אין צורך להגהה, והכונה שהעביר ה' את עמו בהמצולו שלבים היינו בתוך מצולתה אשר הצלילה בתוכה את פרעה והמונו; וקרא המשורר את מצולת ים סוף בשם: מצלול, בעבור שהמצריים נצטללו שם, ע"ד שאמרו רז"ל על צולתה. 5. ותקים לחננה כו', עשה"כ: אחת תקום תרחם ציון וגו' (תלים ק"ב, י"ד). ולשיר כמאז, כיום של או ישיר, נשירה לה': ה' ימלוך וגו' —

ט.

רשות.

הנה הוא כתוב גם הוא בסוף מחזור כ"י של סי' הקודם, המתחיל ברשויות הרבה של הרשב"ג, ולא נזכר לאיזה זמן ולאיזה ענין הוא נוסד, ונראה שהוא רשות לנשמת. שם המחבר איננו תחום בראשי חרוזיו, אך כתוב על גבו: עוד לו (לגבירול), וראיה על אמתת הקבלה שביד הסופר היא מליצת הרשב"ג בסוף

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול סה

הכתר מלכות: וטרם היותי בחסדך קדמתני, ונפחת רוח בי והחייחני, הדומה מאד למליצת שני הבתים הראשונים שבכאן. משקל השיר הנעים הזה, הוא: ש"ת יחד ג"פ ברל"ת וש"ת יחד ש"ת יחד וג"ת בסוגר, מלבד הבית הראשון שגם דלחו הוא כסוגרו. — בגליון הכ"י רשום: סי' חס"ג—. *)

1. טָרַם הָיוּתִי חֶסֶדְךָ בְּאֵנִי	הַשֵּׁם לִישׁ אֲנִי! וְהַמְצִיאֲנִי
2. מִי הוּא אֲשֶׁר נִפְחַ נְשָׁמָה בִּי? וּמִי	בְּטָן שְׂאוֹל פִּתְחָ, וְהוֹצִיאֲנִי?
3. מִי הוּא אֲשֶׁר רָקַם תְּמוּנָתִי? וּמִי	עֲצָמוּ בְּכוֹר צָקִי, וְהַקְפִּיאֲנִי?
4. מִי נִחַנְנִי מִנְעוּרֵי עַד-הַלָּא?	מִי לְמִדְּנִי בֵּין וְהַפְּלִיאֲנִי? —
5. אֲמַנְם אֲנִי חֹמֶר בְּקֶרֶב יָדְךָ	אֲתָפָה עֲשִׂיתִנִּי אֲמַת לֹא אֲנִי
6. אוֹדְדָה עָלַי פִּשְׁעֵי וְלֹא אוֹמַר לָךְ	כִּי הֶעָרִים נָחַשׁ וְהַשִּׁיאֲנִי
7. אֵיכָתָה אֲבַחֵד מִמְּךָ חֲטָאֵי הָלֹא	טָרַם הָיוּתִי חֶסֶדְךָ בְּאֵנִי? —

1. בדבר הזה ששם ה' את האדם ליש והוציאו מהאין והמצויאו, בא לו לאדם חסד ה' עוד בטרם היותו, כי בחסד אל אשר גבר עליו נהווה הויה. חסדך באני, כמו ויבאני חסדך ה' (תלים קי"ט, מ"א.) יבאני רחמך ואחיה (שם ע"ז) ושעור המאמר: באני חסדך אתה מי ששם האין ליש, אתה ה'. 2) בטן שאול, כמו שקורא יונה (ב', ג'). בחפלתו את מעי הרגה בשם: בטן שאול, כן קורא המשורר בדרך מליצה גם הוא את מעי האם בשם הזה; כי כיונה במעי הרג כהולד במעי אמו גם שניהם הם כמו שוכבי קבר — ומה גם כי מקרא מצא המשורר כתוב: רקמתי בתחתיות ארץ (תהלים קל"ט, ט"ז). ג"כ ע"ד המשל הזה, וכמו שהבין גם הראב"ע, ואמר (שם) ודימור סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ וכו', כמו רש"י שיפרש גם הוא, ויאמר: בתחתיות ארץ במדור התחתון שבמעייאמי וכן הרד"ק בפ' תלים יפרש הענין על הרחם השפל. **) בטן שאול פתח, פתח רחם אמי ולא סגר דלתי בטנה והוציאני משם לאויר העולם ולחיים.

*) והשיר הזה היה לעינים לר' יצחק הישראלי ז"ל נשירו הקטן והכמקד צעל ד' בתים, המתחיל: יה למדני בין (כלשון משוררכו פה: מי למדני בין) הבא בספרו יסוד עולם (מאמר ב' פי"ז) הדומה לזה השיר שלנו גם במשקל גם במרח (וגם הלשון: והפליאני, ינח' סס). וכנראה רלה לרצו על שמו בבית הא' בתבנית: ירה, ובבית הב' בתבנית: צ'באות ובתבנית: ש'ח'ק' וגם בהקדמת הס' יכו"ע מתחיל שיר אחד בלשון: אלהים למדני מעשורי. **) הרמב"ע בהביאו בספר ערוגת הבושם (ליון תר"ב מן עמוד קי"ז עד עמוד קי"ט): דברי ה' פ' ל' ו' פ' מענין דמות האדם בעולם, יסיים הענין הזה, ויאמר (עמוד קי"ט): ואשר יש בנו (כעתק או כדפס בטעות: ישכנו) מכח שואבת המסקה ומוסכות המחכל והוסכות אותו לדם אלו משתתפים בו עם הלומח כי דמיון גידי האלטומכא עושכים המזון אל הכבד הם זה שורש האילן והם הקקראים בדי שאול' (איוב י"ז, ע"ז.) [לפי הבחינה: הם זה, עליכו לומר זה בכבד, והיה לו לומר בו, אפס נראה בעיני כבוד שג"ל: בדי, כי היה ככתב ספרדי היו"ד בתוך הדל"ת בדרך הכתיבה הספרדית, וכדמו הד' והי' ה'א' והבוכה, כי גידי האלטומכא הם דומים להבדים היוצאים למטה בארץ מתוך שרש האילן. —] כי הם מוסכות ושואבות לבטן ש'אול מהשהם בו כזכונ' שיש בהן מן החום היסודי. כמלא למי זה, כי הגידים הם קקראים: בדים, כמו שרשי האילן, והאלטומכא או ה-בד והמעיס

סו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

3) רקם תמונתי, הרשב"ג והראב"ע אחריו ישחמשו בשם תמונה על הצורה, ורקם יורה הרקמת הצורה, היינו: עשייתה ותקונה; וכמו שיאמר הראב"ע על רקמתי בתחתיות ארץ: וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה. ובודאי פי' כן עפ"י הרשב"ג בשיר זה ובפירושו לכה"ק. ולפי זה אולי אין צורך עוד להגותי בתחיתי הב' (עמוד ז') בלשון הרשב"ג בשיר הענק שלו: עצם רקמה בערו נאסרת, ומקרה במקום ורקמה, כי רקמה היא היא מקרה (צורה) ועי' גם דוקים בשירי שלמה (עמוד נ"ח הערה ז'). עצמי בכור יצק והקפיאני, נאמר על יציקת החומר והקפאתו, והענין מיוסד על הכתוב דתהלות הנ"ל: לא נכחד עצמי.. רקמתי וגו', ועל הכתוב דאיוב (י', י'). וכגבנה תקפיאני. בכ"י הע"ן של עצמי פתוחה, ואנכי נקדתי ככתוב וכפי המשקל, ועי' בפ' הרד"ק על לא נכחד עצמי. 4) נהגני.. עד הלום, כמו הביאתני עד הלום, (ש"ב ז', ח"י). עד עתה. נהגני נקדתי ככתוב: נְהַגְנוּ (איכה ג', ב'). ובכ"י נקוד: נְהַגְנִי, ונשחת המשקל. הפליאני, הפליא לעשות אותי הפלא ופלא מכל יצורי העולם החחוק, כי

נקראים: שאלו, אז: בטן שאלו: וכמה מסכים זה הפירוט להמקרא לחיוב המונח מהרמב"ע עם המליצה הלזו של המשורר שלנו שיקרא את המעים שהולד טמון בהם, בשם: בטן שאלו! האף אין זאת כי פירש כן גם המשורר שלנו את המקרא ההוא! — האם אין גם זה בא ועמיד כי בדרך אמת כתיב ה' כבר בספרנו התורה הראשונה (עמוד ו' ועמוד ל"ב) מה שאמרנו וענינו שם, כי כל הענין הבא שם בס' ערוגת הנושם מהתדמות העולם הקטן עם העולם הגדול הוא לקוח מס' מקור חיים להרשב"ג. וגם מפירושו לתכ"ך ומספרים אחרים שלו —) וכי גם הלשון: ואנשי המדע זכרו, הוא לשון הפילוסוף הרשב"ג (ולא לשון של הרמב"ע —) כמו שבא שם, לאחר הדיבור שהעמקנו פה, הלשון: ובתב, היינו הפילוסוף (גבירור) שקדם שם זכר דבריו? — ומהענין הזה תקיש על שאר הענינים הבאים בס' ערוגת הנושם שם שרונם ככלם נלקטו אחד לאחד מספרי גבירור, כמו שאמרנו בתחיתינו. והנה דברי הרמב"ע האלה הביאם הרד"ק בשרש דג, צוה"ל: ועוד פירשו בו (בבדי שאלו לחיוב) על אנשי האדם שהם כמו הבדים לחיץ.. (כמו שפירשו שם מקודם גם יאכל בדי עורו בדרך הזה, ועי' גם בפרחון בשרש גד) והחכם רבי משה בן עזרא כתב כי השרשים הנכנסים תחת הארץ ומתפשטים כלפי מעה הם הנקראות בדי שאלו, [ור"ל שהרמב"ע יפרש כן רק במקום שאמר: בדי שאלו, אבל אם נאמר: בדים" בתב, אזי יודה גם הוא כי הכונה על סעיפי החיץ הגסים אשר מעל לחץ —]. וכן פירוש הפסוק לפי פירושו כי תקותינו תרדנה תחת הארץ בבדי שאלו גם פירש כי על הגידים אשר בדי שאלו דרך העברה. וכבר זיין החכם דוקים כ"י על דברי הרד"ק האלה (ליון שם לד ק"ט הערה ד') אכן מה שאמר הח' הזה הכבד ש: שם, כי הרד"ק שם יציא פי' אחר על הפסוק הזה לחיוב מהר"ם ב"ע, זה אינו מדוקדק, כי עתחלה הוא הרד"ק רוצה לומר, בלשון: וכן פירוש הפסוק לפי פירושו" רק שיתכן לפרש המקרא לחיוב הכוזב גם לפי פירושו של הרמב"ע את המינות "בדי שאלו" באופן איסיביס עם הכי' של המפרשים שזכר שם מקודם שתיבת "תרדנה" מוכנסת על מלת: תקותי, לומר: כי תקותינו תרדנה" בו', אלפי איננו אומר הרד"ק בלשון הזה, שהרמב"ע בעלמו יכרש כן המקרא הזה, אבל עיקר פירושו של הרמב"ע יכלול הרד"ק בלשון: גם פירש" — כי הרמב"ע הוא אומר רק שצמו שנקראים השרשים המתפשטים מתחת לחץ: בדים, על דרך האמת, וכמו שנקראו תחתיות ארץ: שאלו, ג"כ על דרך האמת, ככה יקרא הכתוב לחיוב על דרך ההעברה וההשאלה את גידי המעים בשם: בדים, ואת המעים עלמם, בשם: שאלו אז: בטן שאלו. וא"כ לפי פי' הרמב"ע אי

שירי השירים אשר לשלמה בוגיהורז וסו

למדני בין, כי חנן ה' לאדם דעת; ונראה שפ' כן המשורר את דברי הכתוב אורך על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד, נפלאתי משאר יצורך אני בן אדם יציר כפיך, בזה שלמדתי תבונות ושמת את גפשי ליודעת מאד. ואם אמנם ידבר כאן המשורר על האדם בכלל, כי יצר ה' את האדם בחכמה רבה, הגה גם על עצמו ידבר, וע"ז יורה הלשון: מי נהגני מנעורי, כי רגיל הוא לתפוש על עצמו הלשון: מנעורי (עי' מזה בס' דברי שלמה בן עמוד י' בהערה) ויתכן א"כ שייכוון המשורר בלשון: מי למדני בין והפליאני, על הבינה היחירה שנתנה בו והפליאו ה' מבני גילו — וכן ידבר המשורר על עצמו בכ"מ ויאמר (אחרי הדבור: וטרם היותי כל הנזכר בפתיחתנו לשיר הזה): ואחרי צאתי לאויר העולם לא עזבתני, אבל .. גדלחני .. והרגלחני (וזה כדרך שאמר כאן: נהגני ..) וחסה ומוסר למדתי (5) בקרב ידך, בשביל המשקל ישתמש המשורר בלשון: בקרב להוראת: חוך, בין, תחת. ואם לא נמצא כתוב: בקרב ידך, הלא נמצא בין ידך (זכרתי י"ג, ה'). וכן נמצא משולב תחת עם יד (בראשית ט"ז, ט'. שמות כ"א, ד'. שופטים ג', י'. ש"א כ"א, ד'. ה'. ט. ישעי' ג', ו'). וענין הטור: אני חומר .. אחה עשיתני .. מיוסר על הכתוב: כחומר עשיתני (איוב י', ה'). אני, נקוד בכ"י בחטף פחה האלף ונגד המשקל. (6) אחרת על עוני ולא אומר כי היצר הסיתני, כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, (סנהדרין כ"ט א' ועוד, ועי' גם בב"ר רש"פ"כ במאמר: עם אדם נשא ונתן כו') והוא ע"ד מכסה פשעיו לא יצליח וגו' והטור הזה הוא מיוסר על הכתוב בתהלים (ל"ב, ה'). ומה נכבד הוא הטור הזה! — (7) איכה אכחה, ע"ד אשר עם שדי לא אכחה (איוב ז"ך, י"א). כי הכל גלוי וידוע לפני, והלא עוד בטרם הייתי להווייה כבר לא נכחה עצמי ממנו ורק בחסרו הייתי, וכמו שאמר הכתוב באותה פרשה ראיוב (שעליה ועל מזמור קל"ט מיוסר רוב ענין השיר הנחמד הזה —) וחיים וחסד עשית עמדי (י', י"ב). כי רק על ידי קרימת החסד של ה' יבוא האדם לידי חיים. והנה המשורר יסיים את שירו זה במאוי דפתח ביה, וזה המנהג בכמה משיריו, הן בשירי קדש והן בשירי חול — בכ"י נקוד אכחה החי"ת קמוצה. (*)

מאורה ליום ב' של שבועה.

נמצאת במחזור כ"י הנ"ל סי' תמ"א, ורשום עליה ג' גבירול מאלקי ז"ל, וראשי

לורך לאמר כי חכמה מלת: גופי (עי' רד"ק שם) באלו ה' כתוב: כדי גופי, ואין לורך ג"כ לומר, שמה' הכונה: כנדי שאול —

(* אחרי ככלות הכל וכסדר כבר נדפוס, עלאתי בין לקוטי החכם עומר"ר ב"ג כ"י, אשר לקט וכמה חלל העתקתו מדיואן ר"י הלוי (וגם הוא כעת קנוי מניח ג'), גם את השיר הזה, ורשום שם עליו: Bodl. 613, ושם הוא הבית הנ": מי הוא אשר רקס, והבית הג' הוא שם: מי הוא אשר נכח; ונראה שהסדר הזה האחרון הוא עשור כסדר, כי עשה גוף האדם בליקת חומר ורקמת לורמו הוא מוקדם בענין לכפיחת באמתו. גם כתוב שם: רקס תכונתי, במקום: ממנתי, ולא ידעתי להכריע אל מי משתי הגווסתאות הימרון; ועוד כתוב שם: הנחש, במקום: נחש, זה טעות —

סח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

חרוזיה: שלמה הקטן מאלק * חוק. המאור שבה הוא רק בבית הראשון
לבר — ומענין שבועות אין בה דבר. דרך המאורה הללו הוא כדרך המאורה
(כענין אזהרות) של המשורר הוזה לחנוכה, המתחלת: אבאר במלת מחוקנה
(ועליה כונתי לעיל בסוף הפתיחה לסי' א' —) אשר חרוז אחד הולך וסובב
את כל דלתי וסוגרי הבתים מראש ועד סוף, והוא דרך חול לרוב אצל משוררינו
הספרדים והפרבנשים. ועל הדרך הוזה היא גם המאורה של ר"י הלוי, המתחלת:
איזמה נאווה ושחורה, וכך הוא גם דרך הרשות (היותר נאווה לדעתי להקרא
ג"כ בשם מאורה) לשכת דברי, המתחלת: דברי נביאים העתידות ידעו. אך
בזאת עיר יש דמיון רב למאורה הללו עם המאורה ליום א' של שבועות (שהיא
על צד האמת מאורה לשבועות) המתחלת: אז מפרך פושע בצאת כו' (בכ"י
הוזה עצמו וכן במחזור ברצלונה ה"א כ"ה ו"ג כ"י ג') כי שתיהן שוות עוד גם בצחות
מליהן וכן בחוקף עניניהן; ויתכן מאד שהיא גם היא לגבירול. (***)
לסברתי זאת גם הלשונות: וראש.. מנענע, והר סיני מזדוע, יום שבת קובע,
יד קאע, חוכחת היה גומע, שהלשונות ההן הבאות שם, הן בולן לשונות שהשתמשו
בהן חז"ל, והן רגילות חמיד בפי גבירול — משקל המאורה הללו היא ז"ח
כן ברלת וכן בסוגר, והשוואין והחטפין לא יבואו במנין רק הנקודות לברן; וכן
הוא גם משקל המאורה הנזכרה של המשורר לחנוכה, וכן הם גם משקלי
המאורות של אז מפרך ושל ר"י הלוי הנזכרות. (***)

- (1) שְׁמִשִּׁי! עֲלֵה־נָא וְזֹרַח
(2) לָמָּה תִּהְיֶה בְּאֵרֶחַ
וְהָאֵר חֲשָׁבִי בְּיָרֵחַ
וְתִדְרָמָה לְצִבְיָ בְּרֵחַ?

(*) ע"ד החתימה מאלק ע"י חבורנו דברי שלמה וכו' (עמוד ס"ח) והנה בסדר
ד' זמנות לספרדים כמלא קינה ליו"ש של ת"ב, המתחלת: אחי הגבר אקוין צלילה זה,
וראשי חרוזיה: אחי שלמה בר שאק, ויתכן שאד שנתקלרה הקינה היא ובשלימותה
היו עולים ראשי חרוזיה: אחי שלמה בר יהודה מאלק —
(**) ז"ע על מה שנמלא ג"כ בסדר תעניות לספרדים פזמון ליום אסתר, המתחיל:
יהירים קמו בכל דור, אם לא הוא מנבירול, שלא לבד שנמלא בו זמנות של העזירה
אז עפרך, המוטלת בספק אם היא מנבירול, כי אם הוא דומה בלד מה גם להראות:
שאלו יכניסה, שהיא בודאי מנבירול —

(***) גם באחד עשירי חול עשה ר"י הלוי כמתכות השיר שלנו, כי מפש בסוגרי שירות
חרוז השיר הזה (אך לא עשה כן בדלתי שירו), והוא שירו לר' שלמה בן קרשפין, המתחיל:
ארכה זמן רוקד גדי ושמה (ג"א עמוד ס"ג ועמוד ס"ד). ובבית אחד יאמר שם:
ואשכחתי קירות לבי שמתים לו
זה יענה שלום זה שיר יכלח;
והוא כמעט ע"ד שאמר המשורר כאן בבית י"ד: זה כו' — . וביותר עוד היה השיר הזה
לעניים לר' אנטולי בעקדה שלו, המתחלת: אביון אשר כפיץ לך שומע, שמשאח החרוז
הזה בכל עקדתו בן בדלתי וכן בסוגריה; ור' יהודה בן שמואל ענאש בעקדתו: עת שערי
לכון להפתח, השמש נחרוז השיר הזה רק בפתיחה ובסוף כל חלק ממנה. וכמעט
העבסי בן עשה גם ר' משה בר' מיימן בעקדתו הקטנה (לעומת הגדולה של העבסי): אחי מוכיר
היום; ומהם ראה וכן עשה גם הר"א ס"ס ציוס זה יהי משקל כל חטאיהי "שלו, ליוכ"פ קטן —.

שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול סט

1. וקמדר יתנו ריח?	3. מתי הציץ פרח
2. שרידי צפנת פענח?	4. הלעד אפתה ונת
3. זח משך וזה זבח	5. היתיה כצאן מטבח
4. ופרא עצמי פצח	6. קם עלי ארי מרצח
5. ימה וצפון מגנח	7. מרפני חויר מגנח
6. הפוגר ואין פתח	8. נורא! שחק מתח
7. ותלילה היות שבת	9. מלכים עלי הוכח!
8. בצדקת אביר שלח	10. אסירי מבור תשלח
9. ושער שעיר תנלח	11. לקדקד עוצית תפלח
10. ואת־האם לא תשלח	12. קח בני צפור ותצלח
11. והקם שרים לשבח	13. חדרש היכל ומנבח
12. וזה ישיר למנצח	14. זה שיר יקירת יצחצח
13. והיבש עוד תלחלח	15. והשב עלמה יפת לח
14. והיתיה אך שמח.	16. קרן ינון תצמח

1 שמש, יתפלל המשורר לה' ויאמר בשם כנ"י: אתה ה' שמש, ע"ד כי שמש ומנן ה' (תהלות פ"ד, י"ב). והאר חשכי כירח, אל תחמה על המשורר כי מתחלה ישאל אור החמה ואח"כ אור הלבנה, וימעט א"כ את האור, ובוה יחליש גם את כח המליצה וישפילה, כי תהלוך מהגבוה אל השפל, הן עשה זאת עפ"י הכחוב: וכסאי כשמש .. כירח יכון .. (שם פ"ט ל"ח ול"ט.). ואולי אין כונת המשורר לומר כי יאיר ה' את פניו אל ישראל ויחשך חשכו מעל פניו למען יאיר ישראל כאשר יאר הירח, רק כונתו שיחן ה' מהוד אורו אל־עמו כאשר יזפע וישפע השמש מאורו על הירח, ויהיה מכוון: כירח, לא כהארע הירח, כי אם כמו שהשמש מאיר את חשכת הירח — 2) למה תהיה כאורח, עדה"כ: מקוה ישראל .. למה תהיה כגר בארץ וכארח וגו' (ירמ' י"ד, ח'). ותדמה לצבי בורח, עפ"י הכתובים בשה"ש (כ' ט' שם י"ז. ח', ל'). והיינו שעונות ישראל גרמו שנמשל הקב"ה נדמה לצבי בורח מהם, וכמו שפי' רש"י על סב דמה לך דודי לצבי, ואמר: נדמה לו להסתלק מעלי כו', וכן אומר גם הראב"ע שם: הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך כו'; ואם יש מדרשות (כגון בפסיקתא רבתי פרשת החדש ובחזית במקומות של הכתובים הנזכרים) שנדרש דמיון ה' לצבי בורח לטובה לישראל. וכן יאמר המשורר שלנו בפיוט שלם יסד הדומי: הן צבי ברח. 3) הציץ פורח. רומז למקראות: יציץ ופרח ישראל (ישעי' כ"ז, ו'). שם אצמיח קרן לדוד .. ועליו יציץ נורו (תלים קל"ב, ט"ז, י"ז). — וסדר כו', עשה"כ (שה"ש ב', י"ג.) וכשומע תפלה שמע. אל

ע שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

קולנו, יאמר המשורר שלנו: וינץ הרמון ויפהח הסמדר. (4) הלעד כו, ע"ש הכתובים (תהלות מ"ד, כ"ד, ע"ד, א'. ע"ה, ח'). שרידי צפנת פענח, הוא עשה"כ (עמוס ה', ט"ו.) אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף. (5) הייתי כו, עדה"כ: נחשכנו כצאן טבחה (תלים כ"ד, מ"ג.). זה מושך וזה זוכה, חמליצה לקוחה מהכתוב: משכו וקחו לכם צאן.. ושחטו וגו' (שמות י"ב, כ"א.) ופיטן אחר (יצחק) אמר בסליחה יושב הכרובים (כס' שפתי רננות), בכדומה לוח אפסוהו (את עם ישראל) להטים זה יקנה וזה ימכור, ובשבויה עניה, יאמר המשורר שלנו: זה ינחמו זה יקחנו. ובעל שבילי אמונה (נתיב שני שביל ראשון) ישתמש בלשון המשורר שלנו כאן, וכדברו מארבעה היסודות יאמר גם הוא: וזה הומה להם וזה נוכח, וזה מושך וזה זוכה — (6) ארי מרצח, המליצה לקוחה מלשון הכתוב: ארי בחוץ בחוך רחכות ארצח (משלי כ"ב, י"ג.) עצמי פצה, מן ואת עצמתיהם פצחו (מיכה ג', ג'). ארי נאמר אצל הפייטנים על נבוכדנצר בפרט ועל גלות בבל בכלל, וכן בשאריות אום נעצבת יזכיר המשורר שלנו ג"פ החאר ארי לענין זה. וזה מיוסד על הכתובים ומדרשי רז"ל, בשגם יצדק המשל ככל ונ"נ לאריה להיות מזול מוכן לפורענות, כי בימיו, ימי חדש אב, נחרב ביהמ"ק — הלא כה דבריהם ז"ל במגלה (י"א, א'). ריש לקיש פתח קהא פרשחא מהכא ארי נוהם זה נ"נ הרשע דכתיב ביה עלה אריה מסוככו כו, ובכ"ר (פצ"ט) יעקב זיוג.. יהודה כנגד מלכות בבל זה נמשל כארי וזה נמשל כארי זה נמשל כארי גור אריה יהודה וזה נמשל כאריה קדמייתה כארי' כו, וכן בשיטה חרשה לברכת יעקב על בנימין ואביטרוף יעקב כשבירך שבט יהודה הוא מברכו בארי' .. ומוזוגו כנגד מלכות בבל כו, ועוד בכ"ר (שם) דא"ר יוחנן ע"כ הכס אריה מיער זו בכל, (וכן בוי"ר פי"ג בריש מדרש אסתר) ובש"ר (סוף פכ"ט) ד"א אריה שאג בא וראה כ"ה (ביהמ"ק) נקרא אריה שנ' הוי אריאל אריאל ומלכות ב"ד נקרא ארי' שנ' גור ארי' יהודה וישראל נקראו ארי' שנ' מה אמך לביאה.. (כגירסא הנכונה שכיפ"ת —) ונ"נ נקרא ארי' שנ' עלה ארי' מסככו והחריב ביהמ"ק ונטל מלכות ב"ד והגלה את ישראל והב"ה אומר איה מעון אריות היכן הם בני באותה שעה שאג על נוהו, * ודומה לזה נמצא בילקוט ירמיה' (רמז רנ"ט) א"ר עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל עלה אריה זה נ"נ דכתיב עלה ארי' מסככו במזל ארי' עד גלות ירושלים בחדש החמישי והחריב אריאל הוי אריאל אריאל.. על מנת שיבא ארי' במזל ארי' ויבנה אריאל יבא ארי' זה הקב"ה כדכתיב בי' ארי' שאג מי לא ירא במזל ארי' והפכתי אכלם לששון כו'. ובי"ר (פי"ג) קדמיחא כארי' זו ככל ירמיה' ראה אותה אריה וראה אותה נשר דכתי' עלה ארי' מסוככו הנה כנשר יעלה כו', ובמדרש איכה בריש פתיחא דחכימא הקשיבה לישא הקשיבה לצדקות ומע"ט ואם לאו לישא הא ארי' סליק עלך

(* הריד"א זמעיני יענה שלו מעין ח' תמר נ' העתיק גם הוא המאמר של הק"ר בשם מאמר רז"ל סתם ולא הגיד את מקומו, ובתחלת העתקתו טעה ז"ל צאמרו: וכבר אז"ל ארי' שאג מי לא ירא זה כ"כ, " זה חינו, כי צאריה שאג כותמס ז"ל להקב"ה כאשר סוף המאמר יזכיר על תחלתו —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול עא

זה נ"נ רשע כתיב ביה עלה ארי' מסובכו (ועוד שם במדרש איכה דוב אורב הוא לי זה נ"נ ארי במסחרים זה נבזראדן ואולי צ"ל איפכא דוב זה נ"א ארי זה נ"ג), ובריש מדרש מגלה ר' יודא ברבי סימון פתח כאשר ינום איש מפני הארי וגו' מפני הארי זו בכל על שם קדמייתא כארי כו', עוד שם ד"א כאשר ינום איש מפני הארי זה נביכדנצר כו', ובשו"ט לחלים (מזמור ח"י) על אפוני חבלי מות כאשר ינום איש מפני הארי זו בכל כו'. ואב לכל אלה הדרשות הוא אמרם ז"ל בחזית פסוק אחוז לנו שועלים כשהוא מושל המלכות מושלן בחזית שנ' וד' חיון רברבן . . . וכת' קדמייתא כארי' כו'. (*) לכן יאמר

(*) כשם שנמשלה מלכות צבל לאריה כך נמשלה מלכות מדי ופרס לדוב או לזאב. לדוב, כמו שנמשל בנמ' מגלה (י"א, ח'). שאמר ריש לקיש דוב שוקק זה אחשוורוש דכתי' בי' וארו חיוה אחרי תכיינה דמי' לדוב תכי רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין ושומין כדוב כו', וכן בקידושין (ע"ב, ח'). וארו חיוה אחרי תכיינא דמי' לדוב תכי רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין ושומין כדוב כו', וכן בע"ז (ב', ב'). ילאת מלכות רומי וכנכס מלכות פרס אחריה ומנלן דכתי' וארו חיוה אחרי תכיינא דמיא לדוב ומכי רב יוסף אלו פרסיים שאוכלין כדוב כו'. [ויש לזרף עם הדברים האלה של ר' יוסף אדות הפרסיים גם מה שדרש ואמר (ברכות ח', ב'): אזי לויית למקודשי תכי רב יוסף אלו הפרסיים —]. ולזאב, כמו שנמשל צב"ר (פ"ט) על בנימין ואב יטרף מדי כמשלה כזאב וארו חיוה אחרי תכיינא דמיא לדוב ר' תכיינא אמר לדב כתיב דב היה שמה היא דעמיה דר' יוחנן דאר"י . . . זאב ערבות שדדס זו מדי, וכן צטטה חדשה לברכת יעקב שם: ומקיש לבנימין כנגד מלכות מדי שמרכי כפרע ממנו שהוא מצטטו של בנימין וכת' במלכות מדי וארו חיוה אחרי תכיינא דמי' לדוב שהוקפה כנגד שצט בנימין שנמשל כזאב, וכו"ר (פי"ג) תכיינא דמי' לדוב לדב כתי' זה מדי הוא דעמיה דר' יוחנן דאר"י . . . זאב ערבות שדדס זו מדי כו', ובריש מדרש אסתר ופגעו הדוב זו מדי על אום וארו חיוה אחרי תכיינא דמי' לדוב (ר' יוחנן אמר לדב כתיב) דא היא דעמיה דר' יוחנן דאר"י . . . זאב ערבות שדדס זו מדי, ובסוף מדרש אסתר וחלקו שלל של המן שנמשל לזאב הה"ד וארו חיוה תכיינא דמי' לדוב תמן אמרין [ר"ל בגמרא] הבעלית דעת ר' יוסף שלא כדעת ר' יוחנן —] אלו מלכי מדי ופרס שאוכלין כדוב כו' [ומעתה הוא חוזר לדעת ר' יוחנן שהתחיל בה] העמיד הקב"ה כנגדן מרכי ואסתר שהיו מצטט בנימין דכתי' בי' זאב יטרף. והנה אע"פ שמלאכו שר' יוסף (או המחזיקים בדעתו) תופש לשון מלכות פרס, ור' יוחנן (או האוחזים בדעתו תופש לשון מלכות מדי, בכל זאת שניהם לדבר אחד כתובו: מלכות מדי ופרס; כי כחד חשיבו להו ז"ל שתי המלכויות הללו. וכן יאמר הרד"א במעייני הישועה: והנה מדי ופרס כתשבו באחת כי כתבדו צמלך אחד הוא כורש והיו לאחדים צידו וציד המלכים שנשתמשו אחריהו כו' (מעין ב' תמר ג'), וידוע שהמה (פרס ומדי) עם היותם שתי מלכויות התדבקו והיו לבשר אחד כו' (שם מעין ח' תמר ג'). וכבר ראינו מהמאמר שנסוף מדרש אסתר, אשר הנאכו בסמוך, כי נקט ליה האומר לשון: אלו מלכי מדי ופרס, וכוללם ביחד, במקום שנגמרתו מונא תמיד המאמר הזה דר' יוחנן בלשון: מדי, או: מלכות מדי" לבד. וכן נראה מוכ"ר (פט"ד) שדרשו ועז מאולתת זו מדי שהיה מעמיה ג' מלכים כורש ודריוש ואחשוורוש, הנה כאמר גם על מלכות כורש פרסאה גם על מלכות דריוש מלכה וגם על מלכות אחשוורוש מלך פרס ומדי: זו מדי. וכאמר עוד צב"ר (שם) וכן במכילתא יתרו (פ"ט): גדולה זו מדי דכתיב אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש, הנה קראו ג"כ מעשלתו של אחשוורוש על מדי ופרס בשם: מדי, לבד (כמו שדרש ריש לקיש המקרא דוב שוקק על מעשלתו

עב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

הרשב"ג במסחנאב ה' חשפות שלום לנו; וטרופ פריצי חיות" בכלל, ולכן נמצא שלפעמים נמשלו בבר ונ"ג גם לחיות אחרות במדרשות ואגדות רז"ל, כי נ"ג דומה לצבי בכחובות (קי"א, א'), בכל לעגלה משולשת בכ"ר (פמ"ד), ולנחש בכ"ר (שם) ובי"ר (פי"ג), ולגמל בוי"ר (שם), וכן הענין בשאר המלכויות—ועי' דברי הרמב"ן בפ"ה המקרא אשר ברא אלהים לעשות וברשחו תורה ה'

של החשופים וקראת פרס לבד; ; ובאמת נמלא צפרד"א סוף (פכ"ח) שדרשו ואמרו גם ג"כ לתת ג' דול ה' למלכות זו, ושם נאמר: גדולה זו מלכות מדי ופרס — והנה הרא"ב ז"ל בצמורגמן שרש דוב כתב: ותמהתי על דוב שכול דובן שוקק שמתורגמן כמו זאב (דיבא, ולא: דובא) ושנה תמיהתו זו בשרש דיב, ואמר: וכבר זכרתי בשרש דוב כמשמחה. ולעב"ד. אולי אין מקום לתמיהתו זוה, כי הנה ראינו שדרש רי"ל גם הוא כר' יוסף (שהמכוון בדוב דוב ממש) המקרא דובן שוקק על החשופים והפרסיים, ויתכן מאד: כמו כן היה נמלא לפני המתרגם דרש מר' יוחנן גם על המקרא דובן שוקק גם על המקרא דוב שכול על מלכות מדי הנמשלת לזאב, כי גם בשני הכתובים הללו ד' צ כתיב; או שדרש כן המתרגם מעלמו על דעתו דר' יוחנן — והפייטן לספרדים (ר' שמעיה בר דוד? —) שאמר צמגו לעשרה צמגה, המתחיל: וארץ שפל רומי וגדל שזרי, אחרי דבר הארץ: זאב ערבות על עמי כוהם", תפש גם הוא בדעת ר' יוחנן —. וראינו אמנם שר' יוסף מדמה את מלכת פרס לדוב בצמורגמנות העם היושב בארץ פרס. שאוכלין ושותין כדוב תסורבלין צמר כדוב ועגלדין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב, שמלוינים בהם הפרסיים מר' יוסף צמורגמניו ונסוף מדש אסתר שהבאנו לעיל. ואולם הטעם שקרא ר' יוחנן את מדי (ופרס, כאמור —) בשם: זאב, הוא לעב"ד על שם שני הזאבים, הרגים אל הכמר, רזוני לומר: כהרי דיבא, הגדול והקטן, השועפים והולכים אל הגהר חדקל (עגרים) שהוראת דיב או דיבא בלשון ארמי וכורי היא זאב (כמו שראינו לעיל), ובלשון יוני שם דיב הגדול הוא ליקום שהוראתו ג"כ זאב השם שקראה מרים בת בלגה את המזבח (לוקום לוקום עד מתיבו בסוף מע' סוכה) ושם הוא ארץ הדייב (אדיאביני) הקראת ג"כ בשם הזה על שם הנהרות האלה (עי' מבל זה בש' ריחיקילר על קדמוניות קדש בחלק חכמת גלילות הארץ של ספרי הקדש כך ראשון חלק שני עמוד כ"ג בפנים ועמודי קי"ב וקי"ג בהערות י"א וע"ו וכ"ג, ועי' ע"ג גם דברי הרב הגאון מוה' שי"ר הי"ו בכ"ח חמשי עמוד ר"י ועמוד רי"א סעיף י"ד בניחור לשון הגמ' דקידושין חנור זה הדייב, ונודחי רק אגב שיטתו דלשכא אחר שם הרב ה"ג הזה כר"ו שם בתחלת דבריו מזה הענין: והוראתם (של ליקום וקפרום) בלשון רומי, וז"ל: בלשון יוני]. ור' יוחנן קרא את הכלל — כל מלכת מדי ופרס ומשלתן, בשם הפרט — הנהרות הזכרים וכבר הארץ (הדייב) אשר בין הנהרות האלה. וזה גם כי גם על הדייב בלחשו הפרסיים כפעם בפעם והביאיה תחת משלתם (עי' גם מזה דברי הרב הגדול מוה' שי"ר כ"י בצנכה"ע תק"ץ עמוד ע"ו ברשימת שמות של צעל הערוך ערך כלביץ ובכ"ח ה' שם מקודם עמוד ר"ט). ולא עוד אלא שכבר הראה ג"כ הרב הגאון מוה' שי"ר יחי' (בכ"ח שם עמוד רי"א) כי כלל תלמודו בהדייב לא רק ארץ אדיאביני לבד כי אם גם את ההר חנור אשר בין מדי לאשור, כאמרו ז"ל בפירושו: חנור זה הדייב. והתבונן מר' יוחנן הוא הוא צעל האמור והדורש שם בקידושין (ע"ב, א'). ותלת עלעין בפומא וגו' זו .. הדייב בו' [ונדברי רש"י ז"ל שם בד"ה ותלת: בחיה הזשה ... כתיב והיא צ' ב' ל' יש טעות סופר דמוכה, וז"ל: והיא פרס], וגם מקודם שם יבואו מאמרים מר' יוחנן, והכל בטרם יבא שם האמור הכ"ל דר' יוסף: דמי' לדוב אלו פרסיים בו'. ולפי ר' יוחנן משלת מדי ופרס היא עשויה כמו הדיב שמוכה, שמדרכו בבלוע חמדי, והיא בולעת גם את הדייב, ובבולעה את הדייב כך פולעת לפעמים, וכן היא בולעת את בני ישראל וכמו זאב ערבות משדדם —. ויש להעיר על הגמ' דברכות

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור עג

חמימה (שהוציא לאור ידידנו הרב יעללענק י"ק, עמוד ל"ב) מה שמרמו שם ושם דבר המלכיות במעשה החיות של יום החמישי ויום הששי של ששת 'מי בראשית, ובפ' בלק על וירום מאנג. יאמר שיחנבא בלעם על ישראל לאמר, שלבסוף יהיה עם כארי ובלביא שלא ירא פריץ חיו ת— ופרא, ישמעאל, עשה"כ בבראשית (ט"ו, י"ב). (ז' חזיר, גם כשחיל עמיאל

(י"ב, ב', י"ג, א'). אמרו לו (לכן זוטא) לא שתעקר יל"מ מעוקמה חלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויל"מ טפל לו .. וכן הוא אומר אל תזכרו ראשונות .. הנני עושה חדשה עתה תפתח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרכך ופגע בו זאב וכילל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וכילל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו כחש וכילל ממנו שכן מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה כחש אף כך ישראל לרות אחרונות משכחות את הראשונות. והנה אין ספק שהמשל הזה הוא מיוסד על הכתוב בעמוס (ה', י"ט). כאשר יבוא איש מפני הארי ויבגוע הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר וכשבו הכחש. ויקשה מאד, למה שנה התלמוד את לשון הכתוב כי יהסוך את הדוב לזאב, וגם יהסוך את סדר הכתוב כי הכתוב יקדים את הארי והתלמוד יאחרנו לבוא? ועוד, כי אין ספק ג"כ שעל ה' מלכיות מרעו המשל, שהרי כל עלמו של משל זה לזה הוא בא, להגיד כי מפני מלחמת גוג ומגוג משכחה גם גלות מצרים גם שעבוד מלכיות (כאלו המשל הוא בא להלדיק את דעת בן זוטא) — כמו שכן נדרש באמת הכתוב דעמוס הזכר על ה' מלכיות בריש מדרש אסתר ובמדרש שו"ט לתלים (שהבאנו לעיל) לאמר: כאשר יבוא איש מפני הארי זו בבל ופגעו הדוב זו מדי ובא הבית זו יון וסמך ידו על הקיר וכשבו הכחש זו אדום. ויכולני לתקן לפי זה הקושי משכחו לשון הכתוב דוב לזאב בתלמוד, ולומר כי תלמודא דידן קטע בדעת ר' יוחנן כי דב חסר כתיב והוא הוא דיב הסורי והוא הוא זאב העברי, וח"כ אין כאן שיכוו בלשון הכתוב כי רק פירושא קא מפרש התלמוד ואומר כי דב הכתוב כאן בעמוס הוא זאב והוא מדי [ולא כהמהרש"א ז"ל בחידושי אגדות שפי' אמנם כיואת ארי על מלכות בבל וכחש על המלכות ה', אבל זאב פי' על מצרים, וזה חיכו, כי זאב לא יכול להתפרש רק על מדי — וגם הרי"ף פי' במהרש"א כי זאב קאי על מצרים וארי על שעבוד מלכיות בכלל (כלומר כל ה' מלכיות) ויש אמנם לכאורה פנים לסברתו מאשר יסיים התלמוד את המשל בלשון: שכן מעשה שניהם, היינו מעשה זאב, שעבוד מצרים, ומעשה ארי, שעבוד מלכיות, אבל אין הכרח לזה כלל, כי כוכת המאמר הזה: שכן עשה שניהם, הוא רק לומר כי הכרות האחרונות משכחות את הראשונות בכלל ובעשה הכחש שהוא דוגשת החיה הרביעית שעדין עמד בו האומר ישכחו כל המעשים, ובמכילתא לא כאמר כלל הלשון: שכן מעשה שניהם, אפס כי חסר שם בעל גס דבר הכחש, גם דקדוקו של הרי"ף מפני מה לא באמר גם: שכן מעשה הזאב, כדרך שאמר: שכן מעשה שניהם, ומיזו"ו ע"ו; אינו כלום בצמ"כ ז"ל, כי בלקט דקדוקו על השכחה הלוא שכחה היתה גם מלכיות שכחה האומר בירושלמי בפירוש נס: שכן מעשה הזאב, וכן במכילתא באמר: הכית מעשה זאב, כלומר הכיחו מזכרונו בלא שכחו. וגם בעל חסדי דוד (פי' התוספתא) יפרש משל הזאב על מצרים, וכן בעל זה ינחמו (פי' המכילתא) יפרש רמז הזאב על הגאולה העברה (היינו גאולת מצרים), האמנם בש"ר (פ"ה) ח"ר יהודה הלוי בר' שלום אמרו לו למשה למה חזו דומין לשה שבה הזאב ליטול אותו דין הרועה אחריו להליכו מפני הזאב בו, בכל זאת אינם יכולים כל המפרשים הזכורים להסתייע מכאן שמשלו מצרים לזאב, כי רק למשל בעלמא באמר זה לפרש מלכות המתאזכים על הרועה הנאמן באמרם: לתת חרב בידם להדגם, אבל הגמ' דברכות מדברת מענין המלכיות ולא כמשנה מצרים בין המלכיות ולא החשיבה חז"ל להמילה להחיות, ואעידה לי ע"ז שני עדים כאמנים בש"ר (רי"ש פכ"ב) הה"ד

עד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירוד

יאמר המשורר שלנו הצל אריה נחמס (אח ישראל) מחזיר לבו המס,
והחזיר הוא החיה הרביעית, עשה"כ יכרסמנה חזיר מיער (תהלות פ', י"ד)
וכמו שדרשו ז"ל ע"ז ואמרו בפסחים (ק"ח, ב'). נשאה מלכות אדום ק"ו
בעצמה ומה הללו שאין אחיהן כך אנו שאנו אחיהן לא כ"ש א"ל הקב"ה
לנבריאל גער חיה קנה . . ד"א נעור חיה קנה שדרה בין הקנים דכחיב

אחיו לנו שועלים שועלים קטנים כשהוא מושל המלכות חזק מושלן אלא בחיות שב' וארבע
חיון רבבין .. וכשהוא מושל את המלכות חזק מושלן אלא בשועלים מה שועל זה קטן
ען ד' חיות כך מלכים קטנים ען המלכות שב' ען המלכות מהיה שפלה, וכן בחיות על
המקרא הזה עמנו אחיו לנו שועלים יאמר (אחר שדבר בגנות מלכות מלכים ובגנת שאר
המלכות): כשהוא מושל המלכות מושלן בחיות שב' וד' חיון רבבין .. כשהוא מושל המלכות
מושלן בשועלים שב' אחיו לנו שועלים כו', ואיך ח"כ תדמה הגמ' (ועמה המכילתא
והתוספתא והירושלמי) את מלכים ומשלים אותה ותשפיה לואב או לדוב? ודודאי לא
היו נעלמים מהש"ר והחיות לשמות דברי המכילתא והתוספתא והירושלמי נזה, גם אם
נאמר שלא ידעו מתלמודנו, ולא יתכן לומר שיתלקו הש"ר והחיות על כל הנביות
הקדמויות הללו — [אולם אם גם יוכח הקושי הזה של שני הלשון מדוב לואב, סוף
סוף הכה יעמוד במקומו הקושי של שני הסדר בהקדמת הוצא לפי הארי? ולא עוד
אלא שלא יתכן ג"כ שתתפסו הגמ' דברות את הדעת של ר' יוחנן להחליף את הדוב בואב,
מה תפני שבה שם סמוך לפני המשל ההוא דברי רב יוסף: הנכי עושה חדשה .. תני
רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג משל לה"ד כו', והלא דאינו כי ר' יוסף הוא הוא התחיק
בהדעת שהחיה השכיה היא דוב מעב? — ואפי' אם נאמר שעם דבר גוג ומגוג כבר
בפסקו דברי רב יוסף והמשל ההוא הוצא אחריו לא תפני ילא, כמו שבאמת נתיחס המשל
הזה עמנו במכילתא בא (ט"ז) לר' שמעון בן יוחאי [אך בתוספתא סוף פ"א מנרכות
כתוב זה בהס: משל לה"ד, וכן בירושלמי שם כתוב בסתם: משלו משל לה"ד, וגם מלשון:
משלו משל, נראה שמשל יין הוא, כמו גם כל דברי ר' יוסף על חזונו הפרסיים שהזכירו
הם לקוים בודאי מזהה ברייתא ישנה שהרי הם מוזכרים בשמו בלשון: תני, וכן הענין
גם כאן בנתי דתי ר' יוסף מענין גוג ומגוג שהרי הדבר הזה הוא בא גם בתוספתא גם
בירושלמי שם, ושם הוא שני בסתם —] סוף סוף יקשה איך יכנים התלמוד בכתים
כל אחיו הלשון: וכן הוא חומר, עם מה דתי ר' יוסף על הכתוב ההוא (שנלשון הזה:
וכן הוא חומר, הדבר הזה הוא בא גם בתוספתא וירושלמי, בסתם) וילרפנו עם משל
מתנגד למה דתי ר' יוסף בענין זה של החיה הב' במקומות אחרים? וחזר ח"כ הקושי
לא רק מהסדר הסדר בקדמות הוצא להארי כי אם גם משינוי הלשון של דוב
לואב? — אשר על כל אלה אמרתי בלבדי שבאמת הגירסא מעובשת לפנינו בגמרת ברכות,
והכי ל"ב: ופגע צו ארי וכלל מענו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע צו דוב וכלל
מענו והיה מספר והולך מעשה דוב פגע צו כח כו'. אלא שלבאורה יקשה מאד להגיה
כזאת ולשגש הגירסא הישנה נגד המכילתא והתוספתא והירושלמי העומדים למען לה,
וגם לבי כקף בני מתחלה על זאת. הלא מלאה חזן לנו בתוס' ע"ז (ב', ב').
בד"ה: וארו, שבאמת היא עוד לפני בעלי התוס' הגירסא שהיא הכנופה ששמתי עליה
ב"ה מסבירא בעלמא, שכן אמרו שם: וי"ל דאע"ג דארי מלך ד"ס דוב עז יותר .. כדאמר
בפ"ק דברכות גבי לרות האחרונות משכחות האחרונות הכיח מעשה ארי וספר
מעשה דוב; וכבר לייך הרב צעל ההגהות לש"ס ז"ל בן ברכות וכן בע"ז שהיה
לפני בעלי התוס' כוסחא אחרת מנוסחתנו בגמרתנו דברכות. ועדבר התוס' הזה נראה
עוד שהיה כתוב לפנייהם עוד הלשון: הכיח מעשה ארי, על דרך שכתוב במכילתא:
הכיח מעשה זאב, וע"ד שכתוב בירושלמי: שכת מעשה זאב (עי' לעיל). ומה שמתי

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור עה

יכרסמנה חוזר מיער חיו שדי ירענה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן געור
בחיה שכל מעשיה נחבין בקולמוס אחר כו', עד: ועוד שלא לו (ר' ישמעאל
בר' יוסי לרבי) שלש מאות ושישים וחמשה שווקים בכרך גדול שבכרומי בר'.
והדבר הזה של תלמודנו הוא כדבר שנאמר בש"ר (פלה) ד"א ועשיה את
הקרשים מה כתיב למעלה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב . . . זהב זו

צנח לידי עקרוס ס' זרכה משולשת הנדפס בווארשא (שנת תרכ"ג) ונחלק הראשון ממנו
ששם צא תוס' רבי' יהודה החסיד ז"ל לזרכות, יצוא הלשון הזה מגמרתנו ותוספותיו:
עד שהיה מספר מעשה ארי פגע בו דוב, לפי שהדוב עו יותר ובעל תחבולות להזיק
יותר מארי ובכך מיישב רבי מאי דאמר ברבי ע"ו שאחר מלכות רומי צאה מלכות פרס
דחשיבה ליה לפי שמעלה לדוב דכתי' וחרו חיות חכינא דמיא לדוב וגו' וקשה אדרבה
מלכות צנח חשינא טפי שמעלה לארי והשתא אחי שפיר לפי שהדוב בעל תחבולות להזיק
יותר כדמצינן הכא". עכ"ל תוס' ר' החסיד שהוא ממש דבר התוס' צע"ו סס (ע"ש).
וזה מוליכנו מידי כל ספק שהיה לפני ר' החסיד הזה ורבו (וכן לפני ר' יצחק המובא
בתוס' דע"ו סס) הנוסח בגמרתנו: ופגע בו ארי וכלל ממנו והיה מספר והולך מעשה
ארי עד שהיה מספר מעשה ארי פגע בו דוב וכלל ממנו הכיח מעשה ארי ומספר מעשה
דוב כו'. [עיין הדבר שאמר כאן ר' החסיד: לפי שהדוב עו יותר ובעל תחבולות להזיק
יותר מארי", ליתא לענ"ד, כי המשל מספר כסדר סדודין החיות צכתוב וכסדר המלכות
זו אחר זו, ואין הכונה בספור המשל כלל להגיד איזה תיה חשינא טפי מחזרתה ואף
לא לערוך ערך הזכות זו לזו, ולהגדיל איכות האחריות על הראשונות לאמר כי כל
אחרונה הכבידה עולה יותר מהראשונה, רק הכונה בכלל היא לאמר כי דיה לכל זרה
בשעתה להרגיש ולדעת את מרידותה, ולהשכיח מלב את רעותה, בין אם הייתה הגורה
שקדשה גזרה שזה לה או גדולה או קטנה ממנה, באשר זאת מטבע הנפש, כי האחרונות
משכחות את הראשונות. ורואה אכזי שכן הבין גם הרב בעל יפה מראה ז"ל בפירושו
להאגדה הלזו שברושלמי בסוף פ"א עזרכות שס. ובגמ' דע"ו לא נחשבו רק שתי החיות
הרעות אשר הגירו זה עוד לשראלי, כמפורש בגמ' שס, וגם צוה לא הגדילו מאומה מעלת
הדוב על הארי, באשר לכונן תרבו כן גם התוס' שס צמס ר' יצחק (ובעין יעקב הנוסחא
ר' יהודה) וקדישת הרביעית להשניה שס היא רק בעבור שמעלתה הייתה כוללת כל
מקום אשר שס זה פזורה ישראל, כעומר ר' יוחנן שס, ומעלת השניה הייתה אז מעלה
פרעית לצד —. ואגב אורחין אעיר פה לעת עתה רק על דרך ההודעה בלבד, שאל
יתעה הקורא לחשוב את פי' התוס' לזרכות שסם זרכה משולשת הזכר המכונה לר'
החסיד, שהוא ר' החסיד צר' שמואל מריוגשפורק בעל ס' חסידים, כי לא כן הוא, רק
התוס' ההם הם לר' החסיד צר' יצחק מפרש הוא שירליאון רבו של הר"ם מקולי, ומה
שאמר בעל התוס' הזה: ובכך מיישב רבי', כונתו לרבו ר' הזקן צר' שמואל הנודע צמס
ר' צעל התוס' —. [והשתא דלמינא להבא נימא, ששתי מסורות אגדה קדמוניות הע'ו
צידס ר' יוחנן ור' יוסף על דבר הפרטיים: ר' יוחנן בארץ ישראל הביא האגדה שמעלה
מזלכת כרם לואב, ובודאי קבלה הייתה זאת בידו ערש"ג, שצא המשל הזה בשמו במכילתא
ובמלא כמה פעמים שר' יוחנן אומר דברים צמס אומרים רש"ג, וקבלתו אז של ר' יוחנן
אז של רש"ג, תפסה גם התוספתא, ואף בי התלמוד ירושלמי דזרכות (רק שנשתבש
ובתהפך הסדר של המשל במכילתא תוספתא וירושלמי), הלא אמרו שר' יוחנן קצר תלמודא
דבני מערבא? — וכן מדרשי הרבות, שהן אגדות א"ג, כבודע, אחו כלס בדעת ר' יוחנן
או בדעת רש"ג, כאשר ראינו. ותלמודא דידן קטנה בידיה קבלת ר' יוסף, שהיה צנבל,
והוא קבלה בודאי מרבו שירד לצבל בישי' רבי, כי הוא רב יוסף היה בעל שמועות, עד
שלהיותו עשיר בטהרה חבילות אל מענה ואל בריתא (אל הלכה ואל אגדה) קפרא:

עו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

בבל .. וכסף זו מדי .. נחשח זה יון .. אבל ברול אין כתיב כאן .. למה שנמשל בו אדום הרשעה .. ללמדך שמכל המלכויות יקבל הקב"ה לע"ל חוץ מאדום .. אבל אדום מה כתיב בה האמורים ערו .. לפי לא נכתב ברול במשכן ובמקדש שמשולה בו אדום וכן אחה מוצא לע"ל שכל האומות עתידין להביא דורון .. ואח"כ מלכות אדום נושאה ק"ו בעצמה ואומרת ומה הללו שאינן אחיהם קבלו מהם אנו עאכו"כ .. ואומ' געור בחיה .. ד"א געור חיה הדרה בין הקנים שנ' יכרסמנה חזיר מיער ד"א גער חיה שכולה חיה מן

סיני, וגם עתמין (תא"י) שלחו להם לבני בבל תשובה על שאלתם בעניניו של רב יוסף ואמרו ע"ו: הכל לריבין למרי חטיף (סוף זכרות וסוף הוריות) שלכן קרי רב יוסף אכפסיה ורב תנזות בנח שור (סנהדרין מ"ג, א'). ומסופר עליו ועל רבה (העוקר הרים) דתנו בשאר סיבוי דבי רב (יומא ע"ד, א'). והלא ראינו למעלה בסוף עדרש אסתר שהורו על דעתו של רב יוסף (מבלי שזכירו את שמן) בפירושו בלשון: תמן אמרין, רלוכס לומר: בבבל ולא הכא בא"י. ומה שאמר בשם' יומא (ע"ז, א'). שאמר השמש בשם' שלפניו ומלא בעין יעקב) בשם ר' יוחנן מעיני דוביאל שרא דפרסאי, הנה ר' יוחנן בלי ספק לא בשם דוביאל קרא את שרו של פרס רק בשם דיביאל או דיאל, רק התלמוד הבבלי קנה את מאשרו זה של ר' יוחנן בשם השם הזה עפ"י הדעת של ר' יוסף הבבלי — וכן הדבר בגמרתו בזכרות, שזכרות הסופרים כי המכילתא והתיספתא והירושלמי ענו כלם פה אחד ותמו: ואז, הכו את הדין חף הם, ותפשו תחתיו את הדין, ועי' שבו את הכוסחא הנכונה — ובכל הדברים והאמת האלה הלכו גם את כבוד בעלי התוס' דע"ז הכ"ל בד"ה: וארו חיוף, מידי כבוד הרב המופלג בתורה ומופלג בחכמה השיש הנכבד ר' שלמה זלמן גייגר כ"י ד"ן דק"ק ספד"מ יע"א, שאם בב"מ משנתו של שלמה החכם הזה שלמה בשמו, הנה כתעה הפעם, כי בב"מ ליון לשכת תר"ב (עמוד כ"ט ועמוד ס') ובספרו הנכבד הנקרא ספר ונקרא אגרת מלאכת עתשנת (עמוד ח"י ס"י) אשר להשוות את בעלי התוס' הכ"ל דע"ז תועים, באשר יגע ולא מלא בב"מ שזכר דבר החשל ההוא דנגמרת זכרות המובא בתוס' ע"ז, שיהיה מתאים עם אופן הלשון שהוא מובא בו בדיבור התוס' הכ"ל, לכן גזר אומר, כי "בשגה נחלף לבעל התוס' המשל הזה" בזכרות עם המשל שמשל גם ריש לקיש לפני ר' יוחנן בסנהדרין (ז"ח, ב'). עפ"י משל הכתוב דעמוס הכ"ל, מכוהג שבעולם גם בזמננו, באשרו: צומן שאדם יולא לשה ופגע בו סכטר דומה כמו שפגע בו ארי בו' וככה יוכל הרב הזה יחי' לא זר שנתחלף לו לבעל התוס' המשל הזה בזכרות עם המשל שמשלו חז"ל המשל הזה דעמוס בריש עדרש אסתר ובשאר"ט לתהלות על המלכויות, כמובא למעלה, או שנתחלף לו לבעל התוס' המשל בזכרות עם המשל שמשלו בפרד"א (ריש פל"ז) את משלו של עמוס, ואשרו: את הארי זה לכן שרדף אחרי יעקב בו' או שנתחלף לו לבעל התוס' המשל בזכרות עם משלו של עמוס בעלמו]. והלוס יראה כבוד הרב החכם הזה כ"י, כי לא ראינו אינו ראייה, כי מה יענה עמה אחרי רואו את דברי התוס' דרי' חסיד למס' זכרות בעלמא הכתובים בעלם המקום הזה של המשל בעלמו? הלא חי אפשר לומר שנתחלף לו לבעל התוס' המקום הזה אשר עמד עליו במקום אחר של עסקת אחרת, חלילה לנו לחשוב בכאלה חף לדרדקי דני רב דחד יומא וחף כי לאדם גדול כבעל התוס' ז"ל! — ומה יראה כא הרב השלם הזה הי"ו, כי (במח"כ הגדול והרב גם בעיני!) אהו לכה משוגת ותלה הטעות בזכותו ורבותיו הלרפתים זקוק"ל! — עמה יראה כא התורני הרבני והחכם המופלג הזה ש' כי תורת אמת הימה נפי בעל התוס' דע"ז בדבור הכ"ל, והנוסח הנא שם בדיבור ההוא הוא הנוסח הכתוב, אשר מאליו יקרא, גם אם לא היה כמלא בזכותיו מידי בעלי התוס', כפי הכחמו הנאמרה בזה. —

שירי השירים אשר לשלמה בנגבירול עז

הקנה. *) ובכ"ר, (ריש פס"ה) ויהי עשו בן ארבעים שנה. הה"ד יכרסמנה חזיר מיער ר' פנחס בשם ר' סימון מכל הנביאים לא פירסמוה אלא שנים משה ואסף משה אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער למה הוא מושלה בחזיר אלא מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כזומר שאני טהור כך מלכות הרשעה הזאת כו', והוא הדבר שנאמר גם בוי"ר (פי"ג) את הגמל זו בבל. . את השפן זו מדי. . ואת הארנבת זו יון. . ואת החזיר זו אדום. . ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון מכל הנביאים. . . כך מלכות הרשעה הזו כו' (ועוד שם ואת החזיר זו אדום), וכן בשוח"ט לחלים (מומור פ' על יכרסמנה חזיר מיער) ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמר לא פירש נביא בשביל מלכות רביעית אלא

*) גמורת פסחים שהעמקתי בפנים בשס"ן שלנו כתוב: כשאה מלכות ישע עאל ק' צעלמה, וכן כתוב שם: בדרך גדול" סתם, אך כל הענין שם מוכיח על הגרסא הנכונה, וכמו שיתראה שם כבר מפ"י רש"י ורש"ם שאמרו: חזיר מיער זה המיה שכתוב בה חללה ומדקה" כו', והלא זה כאשר בכתוב על המיה הרביעית! (ועי' גם בדש"י לחלים על המקרה ההוא דיכרסמנה) וכן בהעתק אל הילקוט מזה הענין בתלים (רמז ת"ת) כתוב לכוכן: כשאה מלכות הרביעית ק' צעלמה, וכן בהעתק זה הענין גם במדרש ש"ר שניפ"ת שכתוב שם ככוכן תמיד: אדום. ואני העמקתי עפ"י הנוסח הנכון שבענין יעקב (ד' ויניחא שפ"ה וד' ברלין תפ"ט) ועי' מזה גם דברי הרב הה"ג מוה' ש"ר הי"ו בערך מלים שלו ריש ערך אדום, ועי"ש עוד בע"פ ערך ז' של איטליא של יון שגם במק' שנת חסרות התיבות, של רומי" או "שברומי" אחרי המלות: ברך גדול (ובע"י שם כתוב לכוכן גם בדברי הרש"ם: גער חיה חומה הראעה כגד מה שכתוב בש"ס: חומת עמלק). ולאכות של הרבות אשר בפנים העמקתי עפ"י המדרש בלי פ' ובחומות רש"י הכדפס בקושטדיכא בשנת רע"ב. ובד' פסד"א תכ"ג כתוב בש"ר פל"ה בכ"מ: ארס, במקום: אדום, ולפני צעל בעל מ"כ היה כתוב: פרס, ויאמר בפירושו: הסופר דבר בלשון כנוי ור"ל מלכות הראעה ש:משלה לפרזל בדניאל" הנה כונת המת"כ כי פרס הוא לשון נופל ללשון פרזל, ובזה הדין נוכל לומר ג"כ כי פרס הוא לשון נופל ללשון עפרים פרסה הבתוב בחזיר שהוא המיה הרביעית — (ועי' ע"ד הכנוי ארס לענין זה" בס' בייטרעגע של הרב החכם הרי"ם זק"ש ז"ל ח"ב עמוד קמ"ה בפנים ובהערה קל"ד). ובמדרש וי"ר פי"ג כתוב שתחלה בד' פסד"א ואת החזיר זו פרס, אעפ"י שאח"כ כתוב כמה פעמים כיאות אדום, ובפ"ת כתוב שם תמיד: ארס, ובילקוט כתוב בראוי: מלכות רביעית — ובדבר לשון המדרש דש"ר: שכולה חיה עין הקנה אין לורך להפירושים הדקוקים המפורשים בתחלה בפי"ת, שחיה המיה הד' על חרבה, או שהיא חיה עזיזת ישראל הנמשל לקנה רלף, והפ"ל הזה בעלמו הוא קנה רלף, רק הפ"ל האחרון הוא העיקר, שהמלכות הד' היתה מסוימת ורשומה בעולם ע"י כתיבתה בכתב חוקים לא טובים ופקידת גזרות אכזריות, וחיותה מאחרים היתה תלויה בקולמוסה, כי שחטה את זולתה, ואף כי את צ"י, והפשיטה מעליהם עורס, זו הונס וממונס, ושחיתה זו היתה שחיתה העשויה בקולמוס, בכתובת עלילות וגזרות רעות ואכזריות. ויסכימו לזה כל דברי רז"ל בזה, כלשונם בפסחים שם על גער חית קנה, געור בחיה שכל מעשיה ככתבין בקולמוס אחד (בילקוט תלים רמז ת"ת ליתא מלת: אחד, אך היתה גם לפני רש"י והרש"ם וגם לפני הערוך ז"ל כי ביחודה ויפרשוה פירושים שוכים, והעיקר נראה כי הכונה שרק משיכת שבת אחד של סופרים, היינו: בכתובה אחת, המלאכה היתה דיה לה לעשות מעשים רעים רבים, ועי' גם בדברי הרי"ם זק"ש ז"ל בספרו הזכר עמוד קל"ט). ועוד נכלא כמה מאמרים לרז"ל המורים

עַה שִׁירֵי הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה בֶּן גְּבִירֹה

מִשָּׁה וְאִסְף כו' . . כִּךְ עָשׂוּ הַרְשַׁע כו' . *) וְעוֹד בְּשׁוֹט (מִזְמוֹר ק"ד) רַבַּת שִׁבְנָה
לֹה נִפְשֵׁי וְגו' וְכִי יֵשׁ אֲדָם שׁוֹנֵא שְׁלוֹם עָשׂוּ שׁוֹנֵא הַשְּׁלוֹם כו' עַד : וְהַשְּׁבַחִי חַיָּה

עַל זֶה, כְּגוֹן בְּנֵי פִמ"ב וְתַדְעַל מִלֵּךְ גּוֹיִם זֹו מַלְכוּת אֱלֹהִים הַיּוֹם מַכְתָּבַת טִירוֹכִיָּא מַכְל
אֲמוֹת הָעוֹלָם, שֶׁס פ"ע וְכַאֲפֹ שְׁמָה כֹל הַעֲדָרִים זֹו מַלְכוּת רֹמִי שֶׁהִיא מַכְתָּבַת כו',
שֶׁס פִּע"ו וְפֹס מַעֲלֵל רִבְרֵן זֹו מַלְכוּת הַרְשָׁעָה שֶׁהִיא מַכְתָּבַת כו', שֶׁס פִּע"ח וְכֹסֵל
הַעֲלִיִן זֹו מַלְכוּת הַד' שֶׁהִיא מַכְתָּבַת טִירוֹכִיָּא מַכְל ח"ה (חַס שְׁמִיָּאָה אֲכֹזְרִית מַכְל
הָעוֹלָם, עִי' לְהֵן — וְחַס שְׁמִיָּאָה לֹה מַסִּים מַכְל הָעוֹלָם וְהַכֵּל ע"י כְּתִיבַת פְּקוּדוֹתֶיהָ,
וְכַמֵּדָשׁ ד' יֵשׁ הַכ"ל כְּתוּב בְּכ"מ : זֹו הַמַּלְכוּת הַרְשָׁעָה, וְכֵן בְּיִלְקוּט ד' יֵשׁ הַכ"ל, וְבִילְקוּט
הַשְּׂכִי הַכ"ל כְּתוּב הַמַּלְכוּת הַרְבִּיעִית). וְכַמֵּדָשׁ חִזִּית (ד' אֲכֹלִיכוּ רַע"ט) קוֹל דּוּדִי בִּשְׁעָה
שֶׁהוּא (הַמְשִׁיחַ) אֲמוֹר לְיִשְׂרָאֵל בְּחֵדָשׁ הַזֶּה אֲחַס גְּאֻלְיִן אֲמוֹרִים לוֹ הַיּוֹךְ אֲכֹו גְּאֻלְיִן וְלֹא
כַּד כִּשְׁבַע הַקְּבִ"ה שֶׁהוּא מַשְׁעַבְדֵנוּ בְּע' אֲמוֹת וְהוּא עֹשֵׂי שְׁתֵּי תַּשׁוּבוֹת וְאֲמוֹר לְהַס אֶחָד
מִכֶּס גּוֹלָה לְבַרְבְּרִיָּה וְאֶחָד מִכֶּס לְסַרְמַטִּיָּה דּוּמָה כְּמוֹ שְׁגִלִּיתִם כּוֹלְכֶם וְלֹא עוֹד אֲלֵךְ שֶׁהַמַּלְכוּת
הַרְשָׁעָה הַזֹּאת מַכְתָּבַת טִירוֹכִיָּא מַכְל הָעוֹלָם מַכְל אֲמוֹת וְאֲמוֹת כּוּתִי (גּוֹי) אֶחָד [אֲזו
בְּרַבְרִי אֶחָד (בְּדַפּוּסִים הָאֲחֵרִים)] בָּא וְמַשְׁעַבְדֵנוּ בְּכֶס כְּגוֹן שְׁעַבְדֵנוּ בְּהַס כֹּל אֲמוֹתֵינוּ וְכֹלֵנוּ
כְּשֶׁמַּעֲבַדְתֶּם בְּשַׁעֲרֵים אֲמוֹת, וְהַעֲנִין הַזֶּה הוּא בָּא גַם בְּסִפְקָתָא רַבְנֵי דֶהַחֵדָשׁ וְבִילְקוּט
שֶׁה"ש עַל קוֹל דּוּדִי בְּאִיזָה שְׁנוֹס. וְהַעֲנִין, שֶׁהַמַּלְכוּת הַרְבִּיעִית (כְּלִשׁוֹן הִילְקוּט) הַבִּיָּאָה,
מַכְל אֲפִסִּי חֲרָן וְקִזְזֵי תַבֵּל, שֶׁהִיָּתָה עוֹשֶׁלַת עֲלֵיהֶם, אֲרִים אֲכֹזְרִים (יְבִגְרִיסַת הִילְקוּט :
טִירוֹכִיָּא, וְלֹא טִירוֹכִיָּא) —, הַבִּיָּאָה אֲחַס מַכְל מַקּוּמוֹת עוֹשְׁבוֹתֶם לְמַקּוּמוֹת אֲחַר יֵשְׁבוּ שֶׁס
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּכַדִּי לְהַרַע וְלְהַלַּךְ לְיִשְׂרָאֵל, וְאֲחֵרֵי שֶׁכֵּל הַמֵּיָלַךְ לְיִשְׂרָאֵל הַכְּעָשָׂה רַאֲשׁ ע"י טַנִּי
הַכְּתַב עַל הַמַּלְכוּת הַיּוֹם הַיּוֹם בָּא זֶה עֲאֻמָּה זֹו וְזֶה עֲאֻמָּה אֲחֵרַת, כִּי מַכְל הָעוֹלָם
הַבִּיָּאָה הַמַּלְכוּת אֲחַת בְּעַלִּי פְקוּדָתָהּ אֱלֹהִים, וְהִיָּו מַשְׁעַבְדִים זֶה בְּיִשְׂרָאֵל זֶה וְזֶה בְּיִשְׂרָאֵל
זֶה, הִרִי זֶה חֲשׁוֹב כְּאֲלוֹ שְׁעַבְדוֹ אֲחַת כֹּל הָאֲמוֹת, וְהִרִי זֶה עוֹלָה בְּאֲלוֹ בָּאוּ כֹל יִשְׂרָאֵל בִּין
כֹּל הָאֲמוֹת הַלָּלוּ. וְכֵן פִּי יֵפֶה גַם הַרַב בְּעַל יֵפֶה תַאֲר ז"ל. וְמוֹתָךְ כֹּל זֶה יִתְרַחֵה
כִּי לֹא לִכְחוֹן תִּרְגַּס וּפִי' הַרִיעַז כ"ע בְּסַפְרוֹ הַכ"ל (עַמּוּד קל"ח לְמַטָּה) הַלֶּשׁוֹן עַל הַבְּרַ:
מַלְכוּת רֹמִי שֶׁהִיא מַכְתָּבַת טִירוֹכִיָּא מַכְל אֲמוֹת הָעוֹלָם, כַּג ד' כֹּל הָעוֹלָם, הֵיטֵו שֶׁהִיא
מַקְדַּשׁ גְּזוּרְתִיָּה בְּכַתֵּב עַל כֹּל הָעוֹלָם, וְזֶה אֲיִכוֹ, כִּי לֶשׁוֹן מַכְל מַתְנַד מַכְל לְלֶשׁוֹן כַּג ד',
וְכֹל לְשׁוֹנוֹת הַמַּדְרָשׁוֹת שֶׁהִבְאִחוּ הַס מַדְרָשִׁים כְּלִשׁוֹן הַמַּדְרָשׁ דֶּה"ש וְהַפְּסִיקָתָא, וְעַנִּין אֶחָד
לְהַס, לְאִמְר : כִּי מַכְל הַגּוֹיִם וְכֹל הַאֲרָבוֹת יִבְאוּ שׁוֹטְרִים וְעוֹשֵׁלִים עִפ"י פְקוּדַת הַמַּלְכוּת
הַיּוֹם אֲחַר מַרְחוֹק תִּקְרָא לְהַס אֱלִיָּה בְּכַתְבָּהּ —. וְאֲמַכֵּס אֲמַת נְכוּן הַדְּבַר, כִּי אִזֵּם שְׁמָה
הַמַּלְכוּת הַיּוֹם עֲלֵיָּיוֹת דְּבָרִים וְחֵדָשָׁה גְזוּרַת עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּישׁוּד גַּם לְאֱלֹהִים אֲחַר יֵשְׁבוּ
בְּמַקּוּמוֹת רַחוּקִים מִמֶּנָּה, וְגַם זֶה כְּעָשָׂה עִפ"י כְּתַב הַמַּלְכוּת הַיּוֹם. וְע"ז יוֹרָה הַתַּאֲמַר
זֶה דִּשׁוֹט"ט (בְּמִזְמוֹר ק"כ) עַל חֲזִי גְבוּר שְׁכוּסִים וְגו' : וְכַסֵּם שֶׁחֲזִי הַזֶּה אֲיִכוֹ יוֹדַע בּו
עַד שֶׁהִגִּיעַ אֲלֵינוּ כִּךְ לֶשׁוֹן הַרַע אֲיִכוֹ יוֹדַע בּו עַד שֶׁחֲזִיֵנוּ עַל אֲדָם רַשַׁע מַמְלָכוֹת עָשׂוּ בְּאִין
פַּתְחוֹת וְאִין אֲדָם יוֹדַע עַד שֶׁהֵן עוֹ: יִאִין אֲמוֹתָ מֵלָה לְהַרְיָגָה אֲזו לְאֲכֹזְרִין (חַס הוּא מַשְׁכִּים
לְהַרַע שֶׁהִבְאִחוּ מַקּוּדָם שְׁקָאִי וְפֹס מַעֲלֵל רִבְרֵן עַל מַלְכוּת עָשׂוּ, שְׁהוֹרְגִים בְּלֶשׁוֹן הַרַע —)
לְפִי שֶׁאֲדָם זֶה הוּא נִתּוֹן בְּמִקּוּמוֹ וְכּוּתְבִין עֲלֵינוּ לְהִיבֵן שֶׁהוּא וְהוֹרְגִין אֲמוֹתוֹ לְבִךְ כְּאִמְר
חֲזִי גְבוּר שְׁכוּסִים וְכֵן מַשָּׁה אֲמַר לְיִשְׂרָאֵל לֹא תִירָא מַפְחַד לִילָה מַפְחַדָּה עַל מַלְכוּת (בְּעֵמָה,
עִי' לְעִיל —) מַחֵן יַעֲקֹב יוֹעַץ מִן לְבַלְרִין עֲלֵיהֶם כו' [חַס ע"ד שְׁכַאֲמַר בְּפַסְחִים (כ"ו,
ח'). מַבִּית קַתְרוּס : אֲזִי לִי עַקּוּלוֹמוֹסן !] — וְחַבֵּל עַל דְּאֲדִין לְכוּ יִדְעוֹת כֹּל הַקּוּרוֹת
לְעַמּוֹ: אֲזו אֲחַר עֲלֵיהֶם יִרְמֹזוּן דְּבָרֵי הַשׁוֹט"ט בְּתַאֲמַר הַכְּפֵלָא הַזֶּה, וְכִרְוֹךְ הַשֵּׁם כִּי הַקִּים
לְכוּ הַיּוֹם עֲלֵינוּ חֵסֵד וְמוֹשְׁכִים בְּשַׁבַּע סוֹפֵר אֲחַר לְהַס מוֹשְׁכֵי חֵסֵד, ה' יִרִים הוֹדָם וְקִרְבָּם
כְּכּוּד לְעוֹלָם ! אֲמֵן —.

*) הַמַּת"כ בְּנֵי פִמ"ב פִּס"ה פִּי' הַלֶּשׁוֹן עַל לֹא פִירְסַמּוּהָ וְאִמְר : לֹא פִירְסַמּוּהָ מִנְהַג מַלְכוּת
הַרְבִּיעִית הַזֹּאת, וּבְפִי' אֲז"א שֶׁס כְּמוּב : פִּי' לֹא פִירְסַמּוּ רַעַמָּה אֲלֵךְ מַשָּׁה וְאִסְף שְׁקִרְאוּהָ

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור עט

רעה מן הארץ ואין חיה רעה אלא חזיר שנ' יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע. ובמדרש שמואל (פ"ט') יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע וזו שדי ירענה אלו המלכיות. ועוד יש מדרשות בענין זה בגמ' ובמדרשים על דבר העי"ן התלויה של מיער, ולא אעיר רק על דברי הספרי דהאזינו: ד"א ירכיבהו על כמתי ארץ זה העולם הזה שנאמר יכרסמנה חזיר מיער ויאכל תנובות שדי אילו ארבע מלכיות ויניקוהו דבש מסלע אלו מציקים בו, והנה הלשון: זה העולם הזה" זה הוא דבר אשר אין לו שחר, ונראה בעיני ברור שצ"ל זה הוא עשו הרשע, כלשון שני המקומות האחרונים שהבאנו בסמוך ממדרש תלים וממדרש שמואל, ואחד הסופרים כתב, במקום: זה הוא עשו הרשע, בר"ה: זה הע"ה, ובא אחר וכתב מלא: זה העולם הזה. גם נראה בעיני שצריך עוד להגיה בספרי על הדרך הזה: ויאכל תנובות שדי אלו המלכיות שנאמר וזו שדי ירענה, כלשון המ"ש: וזו שדי ירענה אלו המלכיות—ויהיה פי' המלכיות שאר המלכיות חוץ המלכות הרביעית. ובאמת כהעתק המאמר של הספרי שבא בילקוט ד' קראקא (שנ"ה) כתוב רק: ויאכל תנובות שדי אלו מלכיות; אך בילקוט ד' שאלוניקי (רפ"ו) נמצא ג"כ אלו ארבע מלכיות. וביותר נראה בעיני, שמכוון הספרי בלשון: אלו המלכיות, כאלו אמר: אלו המלכים, היינו המלכים בעצמם (יהיו מאיזה מלכות שיהיו) נגד השוטרים הממונים שלהם, כמו שסיים הספרי ואמר: ויניקוהו דבש מסלע אלו מציקים, ר"ל המציקים שהמלכיות מעמידות, כלומר בעלי פקודות המלכים, וכמו שדרש עוד הספרי ואמר שם על חמאת בקר וגו', אלו הפיטיקים והגמונים שלהם בו' בו'. וראי' לפירושי זה על לשון: אלו המלכיות, הוא לשון המדרש שו"ט לחלים הנ"ל, המתחיל ודורש: יכרסמנה חזיר מיער זה המלך (הוא עצמו, ממש כמו: אלו המלכיות" כאן בספרי) וזו שדי ירענה זה איסטיקולין (כלומר שוטריו); ומקודם שם בשו"ט: למה פרצת גדריה וגו' כשם שהכרם הזה שנפרץ הכל עולין בו ובזווין אותו כך ישראל בכל מדי יון אדום בא שלטון בוזו בא שר הצבא בוזו וכו'— ולא אכחד תחת לשוני כי בפסיקתא זוטרתאי (או לקח טוב) של ר' טובי' בר"א נמצא מדרשות על ירכיבהו על כמתי ארץ וגו' כעין המדרשות דספרי, ושם נאמר: ד"א חמאת בקר וגו'

חזיר, ועל הדרך הזה פי' גם היפ"ת שם, שאמר: מכל הנביאים שהזכירו אותם חל' הרשעה לא הזכירו פירסום זיופה חלף שנים נמה שהמשילה לחזיר בו', ומקשה שם קשות על כי עלמו ומחריף לל' לורך. ור' יצחק בר' עשאון בפי' שו"ט (אשטרדס ת"ז) יפרש את המאמר: לא פירש נביא" בעמוד פ' שם, בז"הל: כלומר שום נביא לא דיבר בטיב אדום לפרעה ולפרסמה כי אם שנים האלו; והוא ע"ד הפי' של המ"כ. ואנכי לא ידעתי מה הכניסם ז"ל לכל הדוחקים הללו, כי הפי' הוא פשוט לדעתי, והוא כך שכל החיות הג' שמתיהן הן עפורשין דניאל, מלבד חיה רביעאה, שאמנם היא עזיבת שם דניאל, כי היא: דחילה ואמתי ותקיפה יתירה וגו', ואמנם עפורשת היא צינה ומהנהגה ורשעתה, כי היא: אכלה ומדקה וגו', אבל נמה לא כודעה לנו שם, רק עשה ואסף לבד קראוה בשם ופירסמה, ובאו ופירשו את דברי החזון של דניאל עליה —

פ שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

אלו אומות העולם, וכמעט נראה לפי זה שכן היה הנוסח גם בספרי ונתחלף בלשון הספרי עולם אחד בעולם אחר, היינו עולם של האומות בעולם הזה, ונתהווה זה העולם הזה; אפס שבספרי נדרש הדבר על ירכיבהו, ובילקוט של ר' טובי' על חמאת בקר, לכן הגהתי הראשונה יותר קרובה אל הדעת ואל האמת. — חזיר מנפח, כמו כל צורריו יפיח בהם (תלים י' ה'). עברתי אפיח עליך (יחזקאל כ"א, ל"ו). או שהוא מלשון נפחה בדר"ל והוא חאר ממש לחזיר—ואולי יש איזה שייכת לההגדה שנבריאל נעץ קנה והעלה שרטון שעליו נבנה כרך גדול ש"ר, עם הררש על גער חית קנה, כי החיה הרביעית הרובצת בין קנה ובצה במקום שיעלה שירטון, חול רפש וטיט ורקק, שם חעלה צחנה וממנה נבנה הכרך הגדול ההוא.—ימה וצפון מנגח, מלשון הכתוב: מנגח ימה וצפונה (דניאל ח', ד'). ואעפ"י שהכתוב שם במלכות השניה מדבר, כמפורש (שם פסוק ד') האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (כי שתי המלכויות הללו כלולות זו בזו וחשובות כאחת, עי' הערתנו לארי—) בכל זאת השתמש המשורר בלשון זה לענין המלכות הרביעית, בעבור שמצאנו שגם החיה הרביעית היא בעלת קרנים, ככתוב: וקרנין עשר לה (שם ז', ז'). ולכן המשילו ר"ל את החיה הד' גם לשור נגח, כאמרם בב"ר (פצ"ט) יוסף כנגד מלכות אדום זה בעל קרנים וזה בעל קרנים זה בעל קרנים בכור שור הדר לו וזה בעל קרנים ועל קרניא עשר די בראשיה .. ביד מי מלכות [אדום] נופלת ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל כו'. ולזה אמרו כבר מקודם בב"ר (פע"ג) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף כיון שנוולד יוסף נוגד שטנו של עשו .. א"ר פנחס בשם רשב"ן מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל כו' [ועי' בפסיקתא רבתי בפסיקתא דזכור מענין זוגו של יוסף וזרעו בני בניה של רחל, כנגד עשו ועמלק-היוצא מעשו-ועי' עוד שם בפסיקתא מני אפרים מענין זה, ושם בא הלשון: אמר הקב"ה אין זרעו של עמלק נופל אלא ביד בנה של רחל", ועוד שם הלשון: אמר הקב"ה ביד הירודים וביד הקטנים של יעקב (יוסף ובנימן) אני מוסר את המלכות הרשעה", ועוד שם: ד"א מני אפרים למה בניו של יוסף פורעים מן עשו כו']. ובשיטה חדשה לברכת יעקב על בנימן זאב יטרף: יוסף מזווגו כנגד המלכות [הרשעה] ומסורת היא שאין עמלק נופל אלא ביד בני בניה של רחל; וכן בילקוט בראשית (קרוב לסוף רמז קס"א): ויוסף מזווגו כנגד מלכות הרביעית (ובר' ישן הנ"ל: הרשעה) מסורת היא בידנו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל". והוא עשו הוא הוא עמלק, כאמור. והנה בב"ר (פמ"ד) אמרו: ד"א.. ותור וגזול זו אדום (כן הוא הנוסח גם בילקוט ישן הנ"ל, ולפינו בילקוט: מלכות רביעית, ובמדרש ד' פפד"א: כותי, וכיפ"ת: ארם) חור הוא אלא שגולן הוא. והמפרשים פירשו שתור האמור כאן במדרש הזה הוא ג"כ חברו של זונה, ויראה לי, כי הד"א הזה, הדורש וחולה את כל הענין ברמז על המלכויות, בא לאפוקי מדעת האמור למעלה שם שפי' תור וגזול הוא כמשמעו בלה"ק: חור ובר יונה, כי אם הוא דורש חור

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור פא

מלשון ארמי: תורא, שהוא: שור, כמו שגם את השם: גוול, הוא מוציא מידי פשוטו, ודורשו מלשון גולה. וכל עצמו של הדרש הזה הוא בא לומר שתור וגוול אינם שנים, רק הם דבר אחד בעצמו, הוא תור הוא גוול; לא שתור הוא שם העצם: שור, וגוול הוא שם התאר: שור חומס — ואין תור האמור כאן שם עוף כלל, כי היה קשה לו לבעל הד"א שבמדרשנו זה גם הוא אותו הקושי שהיה קשה לו לבעל הפרדר"א והראב"ע (עי' מזה לקמן באחת ההערות), איך יאמר הכתוב: ואת הצפר, אחד, אחרי אשר בתחלה שנים הביא אתו: ותר וגוול — ואני אומר זה, בעבור שמצאנו לחו"ל אומרים במדרשות שהקדמנו להביא הנה, שזווג המקום את יוסף הצדיק כנגד עשו הרשע, יען שיוסף נמשל לשור וכן עשו לנח — [וגם בעבור זה אמרתי לך, כי המאמר: ד"א, בא להוציא משמעותו של תור מלשון יונה, שלמעלה בענין נאמר במדרש שם: ותור וגוול תור ובר יונה (וכן בפרדר"א פכ"ח יפרש, וגוול: בן יונה, וכן אונקלוס והפשיטא מתרגמים וגוול: ובר יונא, ובינתן מתורגם: ותסילא בר יוון) ואח"כ יבוא הד"א, ואין לשון: דבר אחר, אלא לפסול את הדבר הראשון — ואם אמנם ידעתי, שמן הטעם הזה לבר, אין להוכיח זה כל כך, שיוכל המשיב לאמר אלי: מודה אני לך שפירוש הד"א פוסל את הפי' הראשון, אבל רק בזה לבר, שהפי' האחרון יבטל את הפי' הראשון שעל וגוול, שהוא בן יונה, ויאמר שאינו כן, ויבטל בזה את השנים, תור וגוול, כדברך, ויקיים את האחד, תור שהוא גוול, אך גם לבעל הדיבור האחר, לא הגיע תור אחר, וקול התור נשמע לשניהם קול אחד הוא]. וראיה לזה הוא, כי באמת אמרו בפרדר"א (פכ"ח), כי אין תור האמור כאן במחזה אברם אלא שור. הלא כה דברו שם: ותור אלא בני ישמעאל לא נאמר תור זה בלשון תורה (לה"ק) אלא בלשון ארמית תור זה השור". האמנם נאמר כאן: ותור אלו בני ישמעאל, ולא: בני עשו, אבל באמת יש ויש לבעל הרין לחלוק בדבר ולפקפק מאד על הנוסח הזה! — כי הנה זה הוא לשון הבריתא דר"א שם בשלימות: ר' עקיבא (ובילקוט: ר' אלעזר) אומר הראה הקב"ה לא"א בין הבתרים מלכיות [צ"ל בודאי: ארבע מלכיות, וכן הוא בפירוש בילקוט] מושלין ואוברין שנ' ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת זו מלכות רביעית שהיא מלכות אדום [הנני מעתיק לפי הנוסח של הפרדר"א ד' קושט' רנ"ב, ובילקוט: זו מלכות אדום], לבר, וביפ"ת: זו מלכות ארם] שהיא כעגלה דשה ועז משלשת זו מלכות יון.. ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס ותור אלו בני ישמעאל כו'. (*) והנה שתי קושיות גדולות בדבר. ראשונה: למה השמיטה הבריתא הלזו במקום הזה

(*) יש להתעורר, שיוכתן יתרגם את הכתוב ועז משלשת ואיל משלש: ונרחח בר תלת שנין ועיזא ברית תלת שנין, וכן בפשיטא מתורגם: סב לך (כאלו כתוב: קח לך, במקום: קחה לי).. ודברא מולתא ועזא מולתא; ויקדמו ה"כ שני התרגומים הקדומים האלה איל לעז כגד הכתוב, והלא דבר הוא! ? — ובאמת הכהו מסכים הסדר הזה של המתרגמים הללו עם סדר המלכיות, וכפי שגדש הענין הזה על המלכיות כבר פר"ע או פר"א בפרדר"א (כמוצא בפנים): ועז משלשת זו מלכות יון שב' ולפיר העזים.. ואיל

פב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

המלכות הראשונה מלכות בכל מכל וכל? ואם תאמר שהכניסה במקומה אח מלכות ישמעאל שנברה בימיה, גם זה אינו, כי הבריחא אינה מחשבת אותה כלל למלכות בפני עצמה, רק לנלויה אל הרביעית, וגם היא מחשבת אח"כ את בכל בין הד' מלכיות, כאשר סוף הפרק שם מוכיח על תחלתו, ששם נאמר: עמד אברהם והיה מחפלל לפני הקב"ה כדי שלא ישחעבדו בניו [בבניו]

משלש זו מלכות עדי ופרס. וכן צב"ר (פמ"ד): ד"ח ועו משלש זו עדי .. ואיל משלש זו יון, ובהכרח ז"ל להפך: ועו משלש זו יון ואיל משלש זו עדי, כי לא היה נעלם מהם ז"ל מקרא מלא שצדכיהל: האיל אשר ראית מלכי עדי ופרס והלפיר השעיר עלך יון, כמו שהתעורר ע"ז כבר הרב יפ"ת. והלא קדמה מלכות עדי ופרס למלכות יון! — וכבר התעורר גם על הקושי הזה הרב בעל יפ"ת, ואמר: ואע"ג דעדי קדמה ליון אין קושיא כ"כ מתאקדים עו משלש לחיל עשולש דאין כאן חלף רעו בעלמא וקרי ר"ח בפרקי דריש עגלה משולש באדום עם היותו מאוחר לכלס"; ואפ"ס גם על הדיבור הזה שבפרדר"ח חכו דכין, וכמו שמתראה בפנים — ואולי היה כתוב באמת גם צמ"ר שם: ואיל משלש זו עדי ועו משלש זו יון, כסדר הכתוב בהתרגומים הנוכרים, לפי סדר המלכיות. ומי יודע אם לא נשתבש במדרש שם גם הלשון: ר' אלעזר ור' יוחנן ר' אלעזר אמר כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו, וז"ל: בני עדי, במקום: בני יון — ויהיה מכוון הלשון: ר' אלעזר ור' יוחנן, ששניהם אמרו דבר אחד" לא שחלקו זה עם זה, ויספר מה שאמר ר"ח, ואח"כ יאמר: ח"ל ר' יוחנן והכתיב ראיתי את האיל מנגח ימה ולפוכה ונגבה וגו', בניתוחא קאמר ליה ר"י לר"ח, והכי הוא כתיב כמא דאמרת, ויסיים: הוא דעתיה דר"ח דלא אמר מזרחית, הוא דעתיה דהבא, דומיא דכל אידך היא דעתיה דר' יוחנן המכוים לעיל (עמוד ע"ח בהערה), מה שם, הבונה: ר' חכיה אמר על דעת ר' יוחנן להסכים עמו, חף כאן ר"י הוא אומר על דעתו דר"ח ויסיים עמו — והנה מלאנו שפירושו כדרש הכתוב: ויהי השמש לבוא, גם בתרגום יוחנן גם בתרגום ירושלמי, על סדר המלכיות. כי זה לשון יוחנן שם: והא חרבע מלכיון קיימין למשעבדא ית בניו אימתא דא היא בכל קבלא דא היא עדי סגיהא דא היא יון כפלת דא היא פרס, ולשון ירושלמי שם: אימה דא היא בכל חשיבה דא היא עדי גדולה דהא היא יון כופלת דהא היא עלכוותא דפרסיה. אך הלשון: פרס, דפרסיה, נשתנה מפני דרכי שלום ועפני מורא מהמלשיכים על לא דבר, וז"ל: אדום; וכן נמלא באמת בתרגום ירושלמי כ"י (ג"ב מב"ג): דהא היא אדום עלכוותא רביעתא. [כיוצא בזה עלינו במדרש איכה: יושנת בארץ עין זו פרס, וז"ל ג"ב: זו רומי; וכן נמלא בהדיא: זו רומי, במדרש חמט מגלות של שוכנינו רע"ט, ועוד נמלא שיכויס הרבה כאלה]. והדרש הזה של התרגומים הללו הוא עמש אותו הדרש של המכילתא יתרו (פרשה ט' קודם המאמר: ויש מחלפין —), בראשית רבה (פמ"ד, ג"ב לפני המאמר: ויש שמלפין —), שמות רבה (פכ"ח, גד"ה: ומלכיות מכוין), ויקרא רבה (פי"ג, לפני המאמר: יש אומרים —). ולפי זה חכי אומר, אם הנוסח הכוזב של קדימת חיל לעו, בתרגום יוחנן ותרגום הפשיטא, הוא כוסח עתיק יומין, כפי מה שנראה, כי אז יתכן מאד לאמר, שהיה הנוסח הזה כבר לפני בעל ס' דניאל; ורק דרש דרש הקול אדם גם הוא, את הכתוב הזה: ואיל משלש ועו משלש, באמרו לכן אדם בתווכו: האיל אשר ראית בעל הקרכים מלכי עדי ופרס והלפיר השעיר עלך יון. ויהיה לפי זה חזון דניאל רק ביאור רמזי למחזה אברהם — והיו דברי ר"ע או ר"ח בפרקי דר"ח, ודברי הב"ר, בדרש חיל ועו, רק דברי מסורת אגדה קדמונית, על פי ספר דניאל. כי יקשה בעיני מאד, לומר, ששינוי המתרגומים הנוכרים, את הכתוב במחזה אברהם, והפכו את סדרן, במזיד, חלילה! בכדי להשוותו ולהסכימו עם סדר החזון של דניאל; כמו שיקשה בעיני מאד, לומר, שנשתבשו תרגומים שונים —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון פג

ארבע מלכיות הללו .. שנ' והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו אימה זו מלכות רביעית (בילקוט ישן : זו מלכות אדום) דכתי' בה דחילא .. חשכה זו מלכות יון .. גדולה זו מלכות מדי ופרס .. נופלת זו מלכות בבל שבירם נפלה עטרת ישראל (ובילקוט : שנ' נפלה נפלה בבל) עליו אלו בני ישמעאל שעליהם ב"ד יצמח. הלא ראינו בזה שתי ראיות, א' : כי שנחה הבריחא בדבורה על אדות ישמעאל מדבורה בשאר המלכיות, כי לכלן חקרא בשם : מלוכה, ולישמעאל חקרא רק בשם : בני ישמעאל, לבד ; כן בסוף פ"ל כחוב רק : עתידין בני ישמעאל לעשות, וכן בריש פ"ב : ממה שעתידין בני ישמעאל לעשות — וב' : ראינו, כי תחשוב את בבל בפירוש בין הארבע מלכיות. (*) וזאת שנית יקשה

(*) וכן הלשון בפדר"א עם (פכ"ח) מקודם לענין זה : ר' אלעזר בן עזריה חומר מכאן את למד שאין מושלן של ארבע מלכיות האלו בו, ובאחור ענין כאמר : והתפלל (אזנה) כדי שיעברו זכיו על ארבע מלכיות האלו, ולאחר כן כאמר עם : ר' עזריה (ובפדר"א כ"י אל"ל ג', וכן בילקוט : ר' זעירא) חומר לא כדבריו המלכיות האלו בו. הנה לשון : ארבע מלכיות, או : המלכיות האלו, או : הללו (בפדר"א כ"י הכ"ל כאמר בכל המאמרים האלה, לשון : הללו) מוסב גם על המאמר : הראה הקב"ה לא"ה .. ארבע מלכיות מושלן בו, וגם על המאמר : שז' והנה אימה חשכה .. ואין יתכן שמהיה הבריחא לא ראשה סופה ולא סופה ראשה, שנראשה תמונה מספר הד' מלכיות, עפ"י המלכיות של אדום, יון, מדי ופרס, וישמעאל, ובסופה תמונה מספרן במלכיות של אדום, יון, מדי ופרס, ובבל, וגם ישמעאל כלוה עמהן ? — אלא על כרחק, הדבר הוא, כמו שהוכחנו בפנים, כי גם הבריחא דר"ה הלזו, ומחשבת רק ד' מלכיות, ועל דרך שחשבו כל חכמינו ז"ל : בבל, מדי ופרס, יון, ואדום — . ומתוך זה תראה, כי לא בדיוק כלל אמר הפעם מוהר"ר צונץ הי"ו בספרו המהולל על המדרשות וההגדות (עמוד רע"ה הערה f), כי בפ' כ"ח מפרקי ר"א נזכרו הישמעאלים למלכות חמישית מושלת ; ומליין עם גם על דברי הבריחא הללו בפ' ל"ב, שעמיד הקב"ה לשמוע בקול כאקת העם עמה שעתידין בני ישמעאל לעשות בו. כי כבר ראינו בזה, כי אין כח לשכות כאלה, הנאיים בפדר"א יפה, לקחת מהן דבר ראיה מאומה, ולאמר, שהבריחא ההיא היא מחשבת את ישמעאל למלכות בפני עצמה — . וראיתי להרד"א ז"ל בישועות משיחו שלו, שבתלק הראשון מקומו יפרש בארוכה, על פי דרכו את הפרק כ"ח הזה של הפרקים דר"א, והתעורר גם הוא להקשות בספק הח' עם, וחומר : בזכרון הד' מלכיות אס שלא זכר (הפדר"א) ביניהם בבל שהיה הראשון עמהם .. ואס אזכר בכללם ישמעאל שאינו אחד מארבע מלכיות בו. ובספק הע"ו יאמר ג"כ : בדרשה האחרת שעשה (בעל פדר"א) מהד' מלכיות בפסוק והנה אימה חשכה וגו' ובפסוקן אתה מולא זוכר חמשה אדום ועבו"ס ופרס. [ומדי] וישמעאל ובדרשה של מעלה זכר בבל גם שדרס בהפך הסדר מהאחרון אל הקודם בו. והנה כמחשבת כאן לשוכו של הרד"א, מלבד מה שזכר המו"ל את הס' ישועות משיחו הזה, זכיון כאן ובכל הספר, ובתנן לחנם זכ"מ : עכו"ם, במקום : יון ; כי הכונה גלויה, שיון הנאמר בכל הס' הזה, ובכל ספרי הקדמונים, על מלכות מוקדון הוא כאמר. עוד הוסיף כאן המו"ל מדעתו, בין חלי אריות, תיבת : ומדי ; ועשה זה צעבור שכלקה הלשון כאן בחסר, ול"ל : ובבל, אחרי תיבת : ופרס. והמו"ל לא הבין זה, והיה קשה לו לכוון המספר חמשה שאמר הרד"א, ויאמר בלבן, החסרון יוכל להמנות על ידי מדי, ויתשוב את פרס ומדי לשתי מלכיות. ובמקום שכתוב כאן בדברי הרד"א : ובדרשה של מעלה זכר בבל, ז"ל : לא זכר בבל. ומה שאמר הרד"א : גם שדרס בהפך, ר"ל גם יקשה מה זה שלפי שתי הדרשות של הפדר"א הנה הוא מוכרח הרעו על המלכיות

פר שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

מאד, שהנה אמרה הבריתא למעלה על אדום: „שהיא כעגלה דשה“, והנה חורנו על כל המקרא ולא מצאנו שחקרא אדום בשם: עגלה, אמנם נקראו כן אומות אחרות, כמצרים ואפרים; ולא עוד אלא שמצאנו מקרא מלא: בעגלה דשה (ירמ' נ', י"א). נאמר בפירוש על בבל, ואיך הנהו נדרש פה

לכאן בסדר מהוסף ממה שהן במליחות — וכן הוא מקשה זאת בספק הח', והקושיא הזאת היה יכול להקשות גם על המאמר: ויש מחליפין בדבר, שנמכילתא דיתרו, ועל: ויש שמחליפין, שנב"ר, ועל: ויש אומרים, שבו"ר. ועוד יאמר הרד"א שם (ד"ח ע"ח): ואמנם מה שדרש האלקי (בעל פרד"א) אלו בני ישמעאל לא כוון לזכור מלכות חמישי כי הוא לא זכר בכלל כי אם ארבע מלכויות ואיך יזכור חמישי בפרטיו בו". ומקודם שם (ד"ד ע"ד למטה), יאמר: וילא מזה שהישמעאלים ככלל (ככללים) בד' מלכויות וכמו שזכרתי בתמר הג' מהמעייני הב' בו". כונתו ג"כ בזה, שהישמעאלים אינם ככנסים במנין המלכויות לעצמם; רק שהם ככנסים וככללים בתוך אחת המלכויות האחרות, אם במלכות רומי, או במלכות בבל, לפי דרכו — מ"ע, היעב לראות הרד"א גם הוא, שגם בעיני בעל הפרד"א, לא נחשבה ממלכת ישמעאל, לממלכה בפני עצמה — שוב ראיתי להגאון מוה"ר ש"ר הי"ו, שהתעורר גם הוא (בכ"ח ז' עמוד י"ז) על דבר מספר המלכויות שבפרד"א פכ"ח שם, ומקשה לכבון גם הוא, ואומר: והנה יש עוד תימה רבה שחושב (בעל הפרד"א) במחזה אבדס המלכויות שמשמעות בישאל, ומתעלם מגולות בבל, מה זה ועל מה זה? „אשח תירולו אינו עולה יפה, שאמר שם: ולדעתנו הכונה פשוטה, שחושב רק אלה המלכויות אשר היותן ושעבודן בישראל כמשכו עוד עד זמן הכותב (המחבר של ס' פרד"א), ולכן מדג על מלכות בבל, שכל זמן היותה רק כ"ב שנה עד מלכות מדי ופרס ... ומן אז והלאה איך זכר עוד למלכות בבל, כי ככלעה במלכות פרס, והכותב כוון שראו לאבדס רק המלכויות שמשמעות בישראל עד זמן הקץ, ... ולכן לא נראה במחזה זו גם גלות מלכים אשר עברה ולא תשוב. ומעתה נראה וכמלא שמתפזרו אז ישראל בזמן הכותב בין ד' מלכויות (הן: א') מדי ופרס, כי מלכותה נמשכה עוד בשמה גם אחרי כבישת הקאליפין ... ויתכן כי בכונה הליג הכותב מדי ופרס לאחת. וכן חשב: ב') מלכות יון למשכת עוד בימיו, והיא ממשלת בילאזן הנקראה אז גריכישעם קייזרטה וה"ל לדבר מן ג') מלכות אדום. ד') מלכות ישמעאל היא מלכות הערבאים בכל אסיה המערבית ואפריקא, ובין כל אלה היה עם ישראל מפורד בימיו ע"כ דברי הרב כר"י. ובמח"כ הרב והרס, לא דק בכל זה גם הוא. כי הרב כר"י, הכהו הוא אומר, שלג בעל הפרד"א על מלכות בבל, בעבור שכבר כפלה בכל ובשתיקצה במלכות פרס, והאיך העלים הרב עיניו הנדולת, מלראות שמכיה היא בכל אח"כ (כמו שראינו כבר) בביתא שם: כופלת זו מלכות בבל שנידס כפלה עטרת ישראל [ובפרד"א ב"י הכ"ל, מוסף עוד כאן על הלשון הזה, לשון: כפלה בבל, וא"כ באו בהכ"י שני הכוסחים גם יחד בהפרד"א, גם כוסח הכדפס לפנינו, גם הכוסח שזיקוקו, עי' בפנים — ודע, כי בפרד"א ד' וילכא תקל"ט, שהוא חלק שני שם לס' מדרש תנאים, בא שם גם מקודם, הלשון הזה: ר' אלעזר בן עזריה אומר מכאן אתה למד שאין מושלן של ד' מלכויות האלו, בבל מדי מוקדן ארס", וידעת היוס, שד' התיבות הללו האחרונות בפירוט שמות הד' מלכויות בפירוט, הן תוספות, ח'וף גמור, מפני האומה של חכם, אשר יטלו מנקרי הספרים מלד הרשות, על המעברים ועל המדפיסים]. ולפי דברי הרב כר"י, אנו לריכין לדחוק ולומר, כי הא דלא חשב בעל הבריתא מתחלה את בבל, ידיה הוא, והא דחשיב אותה אח"כ דרבותיו הקדמונים הוא. והוא לא סביר ליה הכי; או, שעליו לומר, שכל המדובר אח"כ פעמין בבל ושאר המלכויות, אינו מעיקרה של הבריתא דר"א, רק תוספתא מאוחרת — והלא גם הנבא קמא דבריתא הלזו, אשר לא

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור פה

ונקרא על אדום! ? — ומצאתי אח"כ שעל הקושיא החזקה השניה הוואת החעורר כבר הרב בעל יפ"ה ז"ל (בב"ר פמ"ד), שבהביאו את דברי הפרדר"א הללו, יאמר: ותימה היכי מייתי כעגלה דשה דכתיב בבבל על ארם" אשר על כן, נראה בעיני לדבר אמת וברור, שצ"ל בריש דברי הברייתא: קחה לי עגלה

תחשוב את צבל בין המלכיות, גם היא שנויה על שם קדמונים, ומדוע זה ולמה כאמר, שרק הצבא צמח דבריתא שם, נחשבה גם את צבל בין המלכיות, אליבא דאחרים היא, ולאו אליבא דידיה? אז, למה זה כאמר, שסוף דבר הברייתא הוא דיבור תוספת על גופה של דבריתא, ולא כאמר, שראש דבריה כחוסף עליה? — וחקן מזה, אדרבה כראה ההפך ממה שחשב הרב. כי הנה מכוון צבל הברייתא, הוא, שכראו לאברם כל המלכיות אשר ישמענדו בהן בישראל, בין אותן שימשלו עד אחרית הימים, ימי הקץ, ובין אותן שמתבטל מלכותן וממשלתן, ימים רבים עוד צטרם יבוא מועד הקץ. כי הלך כה דברי הברייתא שם בראשיתה (במקום שהוא עלמו שלא תחשוב את צבל בין המלכיות —): הראה הקב"ה לא"ח בין הבתרים מלכיות. מושלין ואוברין, כלומר: עד שמלכות זו קמה זו נופלת, כי אין מלכות כוגעת בצורתה; וזו כל תכלית וחפץ ה' במחזה אברם, להראותו, כי תסור מלכות זו אחר זו. ואחרי ככלות הכל, כי הכל סר, ילמח קרן לדוד, קרן קימת לעולם, שלמה אמר ה' אליו: אל תירא אברם. וכוכת צבל הברייתא דכ"ח היא, לכחם אבלי ליון, ולאמר להם: אל תיראו גם אתם, הלא ראיתם כבר, מקלת המלכיות המשיקות לכם, שחלפו והלכו להן, ואבדו כבר מן העולם, וכן יאבדו לימות המשיח, גם המושלין עליכם עדיין, ומעיקים אתכם; וכסויותה של הברייתא שם: לא נבראו המלכיות האלו אלא עלים בו' —. וכן הבין דברי הברייתא הלזו, גם צבל הסילוק ליום ז' של ר"ה (אשר מי יעשה במעשיך) שאמר: והראהו ארבעה מלכיות כצירים, שמושלים בומונם ויאבדו בו'. הנה הוסיף המסלק הלוה, על לשון הברייתא דכ"ח, מלת: „צומנים“, כאמר, כי הממשלה לכל אחת צומכה, צמור זו אחר זו, ולא שמשלכה ארבעתן צבת אחת. וראי' לזה, הוא, כי צמעת צא שם ר' משרשיא לחלוק על הדעת הזאת. כי כאמר שם תיכף למאמר שקדם שם: ר' משרשיא אומר משולשת מושלים יהיו ג"פ עתידים למשול צח"י פ"ח כל אחד ואחד צפני עלמו פ"ב צ' ב' פ"ג כלם כאחת להלחם עם בן דוד בו'. כמלא צא צבל המאמר השני הזה, להוליח מדעת צבל המאמר הראשון, שהראה הקב"ה לאברם במחזה, כל אחת מן המלכיות צפני עלמה מושלת ואובדת, זו אחר זו, כי אם שהראה לו ג' חופכים שוכים של ממשלה, והאחרון יבבד, כי יקבלו יחדו כל המושלים של המלכיות הד', פה אחד לאכול את ישראל ולהלחם עם בן דוד. ואחרי שכן הוא, שלפי דעת צבל המאמר הראשון, חזה אברם במחזה, את כל המלכיות המושלות לשעתן ואובדין ובלין לאחר זמניהן, ואחרי שנצל המאמר ההוא העלה את זכרון כל מלכות ומלכות מהמלכיות ההן וחשבן אחת לאחת, הנה חזר הקושי, למה לא נחשבה צעניו גם צבל נחשבה עמהן, מה זה ועל מה זה? — ומה שכתב הרב, שלכן לא כראה לאברם במחזה זו גם גלות מצרים צעבור שכבר עברה, גם זה איכו, כי צבל הפרד"א אינו מחשיב רק את המלכיות אשר שם רמז עליהן לצד במקראות, ולא מצרים, הכתוב במקרא מפורש, לא צמחה המחזה של עגלה עז ואיל וגו', ולא בחידות הלאכות של ח'מה חשכה וגו' — והלא ראינו באמת, שגם בדרש הבא אח"כ שם בדבריתא, ברמזים שעל ח'מה חשכה וגו', שאעפ"י ששם נחשבה גם צבל בין המלכיות, וצבל גם הוא עבר זמנה כמצרים, ולא תשוב עוד לראות ממשלה בארץ, ובכל זאת, גם שם לא הוכח לה למצרים מקום זכרון, ולא נחשבה בתוך המלכיות. וכאשר ראינו זה פה בצדד"א, ברמזים של ח'מה חשכה וגו', על הד' מלכיות, כן עוד נחזה רמזים כאלה על המקרא הזה עלמו, במכילתא דיתרו, צב"ר, צב"ר, וי"ה, ובתרגומים של יונתן וירושלמי למקרא הזה (כמונח

פו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

משולשת זו מלכות בכל שהיא כעגלה דשה וכו' וכו', ובסופה צ"ל: וחור
זו מלכות רביעית שהיא מלכות אדום כו', עד חור זה השור — והכל
על מקומו יבוא בשלום; והתיבות: אלו בני ישמעאל, נשחרבכו רק בטעות
סופר ונמשכו בשבט ספרו מהתיבות הללו עצמן שבסוף הפרק ההוא: עליו

למעלה כבר פעמים), וגם בכל המקומות האלה, בכל עם המלכות הד' היא כמכת,
ומזכיר לא כמכת עמון. וכבר היטב לראות גם הרב בעל יפ"ת ז"ל (בב"ר שם) ואמר
(בד"ה זו בכל): וגלות מזכיר לא רמז בזה דההוא בדיח ח"ל כי גר יהיה זרעך וגו'.
וכן אמרו רז"ל בב"ר (סג): וגם את הגוי וגו', היל"ל גם מאי וגם אלף גם הוא המזכיר
וגם לרבות חרבעה מלכיות. הכונה: שמזכיר בפירושו חיתמר בכמוז, שהקב"ה דן אותם,
וגם אתי לרבווי שגם הד' מלכות, שרק מכלל הרמזים של עגלה משלש וגו' ומבח
ההשאלות של התיבות: אימה תשיכה וגו', כלמדו, גם אותם הוא דן (וכן הבינו בטוב,
הענין הזה של ריבוי וגם, גם המזרחי והיפ"ת והמ"כ). וגם הרד"א בשיעור משוחו
(ד"ג ע"ג) ואמר על דברי הכריתא הלזו דפרקי ר"א: ר"א הראה הקב"ה לח"א בין
הבתרים חרבע מלכות מושלין ואובדין וכו', בזה"ל: ביאר האלהי הזה שמכלית המראה
הזאת ועיקרה לא היתה להודיע לאזניהם גלות מזכיר וכו'. וחזן מכל זה, הלא ראינו
בבר לעיל (סוף עמוד ע"ג ורש עמוד ע"ד), כי שעבוד הד' מלכות עקר, ושעבוד מזכיר
טפל להן להמלכות הד'; כי רק הן תחשבה מלכות ולא מזכיר — ומ"ש הרב שם:
ויתכן כי בכונה הליג הכותב (בעל פדר"ח) מדי ופרס לאחת, אינו מנין דבריו, הלא
גם הכתוב גם רז"ל יחשבו בכ"מ מדי ופרס לאחת, ואין בין שחמר מדי ופרס לבין שחמר
פרס ומדי, או מדי לבד או פרס לבד (עי' לעיל עמוד ע"א בהערה ובפנים עמוד פ') —
ומ"ש הרב עוד שם, כי חשב בעל פדר"ח את ממלכת בילכץ למלכות יון, בעבור שנקראה
אז בילכץ, בשם: קסריות יון; ועוד יסבור הרב שם, שחשב בעל הפרקים דר"א את
רומי לממלכה בפני עצמה, והיינו: מלכות אדום, גם זה אינו. כי אם חמס כן הוא,
שנקראה אז ביניהם קסריות רומי המזרחית, או רומי חדתא, גם בשם: קסריות יון,
לא כן מדרשי רז"ל המאזרחים, שחזרו בימי ממלכתה, כמדדש שח"ט וזויות דר' עקיבא
(עי' מנחם שלי לס' חגין עמוד מ"ח) ואחרים, כי המה יכנוה רק בשם: מלכות אדום.
והרי אפי' במ"ר ובגמ' שחזכרים שם איטליא של יון, הנה פעם הכונה באמת רק על
איטליא של ממלכת רומי הישנה, ואעפ"י שנקראה של יון, בכל זאת, הנה היא עמיחסת
לעשו אפי' הממלכה של אדום — (עי' ע"ז דברים המחוברים של הרב"י מוה" ש"ר
בעלמו בספרו הכבד ערך מלים ערך ח' של איטליא של יון); ופעם, שהכונה באמת
על קוסטנטינא (קונסטנטינופול), הנה גם שם המכוון באיטליא של יון, הוא, למלכות
רומי, מלכות אדום, שיסדה מתחלה מלוכה באיטליא, והביאה אח"כ את לואר מלכות
יון, מלכות בילכץ, בעולה (עי' גם מזה דברים המושכלים של הרב הזה בעלמו בע"מ
ערך איטליא של יון ב'). ולא מלאנו שחלק ילאו רז"ל בין מלכות רומי המזרחית ובין
מלכות רומי הערבית, רק יכולו את שמהן במלכות אחת, ושם אחד יקרא להן:
מלכות רומי, או: מלכות אדום. ואיך יחזקו ביניהן? והלא דמיהם לא שונות הן, ורועה
אחד ועלך אחד היה לשמהן במחלה — ואביא לדוגמא ע"ז רק מדברי התרגום המיוחס
ליונתן, שעל המקרא: וליס מיד כמים (במדבר כ"ד כ"ד), יאמר: ויפקון באכלוסין
סגיאין. ומאדע איטליא וילטרפון בלגיונין דיסקון מן קוסטנטיני. וכן בתרגום ירושלמי
שם: ויפקון אכלוסין סגין. מן מדינתא רבתא וילרפון עמהן לגיונין סגין מן דרומאי.
הכונה במדינתא רבתא, על רומה הגדולה והישנה שאיטליא; ובדרומאי, על הרומיים
החדשים שנקוסטנטיני. והרב רימ"ז ז"ל בבייטרעגיי שלו (ח"ב עמוד קמ"ד הערה קל"ג),
יחשוב, כי מדינתא רבתא האמור כאן בתרגום ירושלמי, היא כמו קוסטנטינא דתרגום

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור פו

אלו בני ישמעאל ל — אך מה שיקשה מאד לכאורה לנסח את המאמר
ההוא דפרדר"א, הוא, מפני שמצאנו אותו הנוסח ממש, כמו שהוא נדפס
לפנינו היום, כבר אצל הפייטן הקדמון ר' שמעון בר' יצחק, בסילוקו ליום ב'
של ר"ה, המיוסד על הפרק מפרקי ר"א ההוא, שהנה יאמר שם: (הנסיון)

יוכתן; וז"ל הכה נח הענין בתרגום ירושלמי בהפך הסדר שנתרגום יוכתן. וזה איכנו
כראה, אחרי שני התרגומים האלה בכלל, המה באמת רק תרגום אחד, כנודע כבר
על פי הגדולים בעל מאור עינים (פ"ט) בעל מוסף הערוך (ערך אשן ב') הרמ"ד
(בהקדמתו לתורה בשם אור לכתובה) לוכן (בספרו על הדרשות וכו' עמוד ס"ו ואילך)
וחכמים אחרים. ובפרט, שש מדכתא רבתא הוא רק שם המלטרף, כלומר: רומא הישנה
היא מדכתא רבתי, לעומת קוסטנטינא, שהיא רומא חדתא, רומא זעירא — ובאמת
מלאמי בתרגום ירושלמי כ"י הכ"ל, שכתוב שם בפירוט, הלשון: מן מדכתא איטריא,
במקום: מדכתא רבתא, שנדפס; וכראה, שגם הכדפס וגם הככתב, גם שניהם נשתבשו,
וכה ל"ל: מן מדכתא רבתא דאיטליא. [ודע, שכ"י ההוא, מחוקות מיד הלעכוור תיבת:
איטליא, ותיבת: דרומאי, שאח"ז, אך ישומן כיבר. והלכוור שחקק מלת: דרומאי,
חשב ג"כ, שהכוונה בלשון: מן דרומאי, מן הרומיים (ובכר יתרגם לונקלוס: מיד בתיס,
דרומאי —), אך בכדפס אותה הד' היא קמולה (ואולי רק מפני המורה נקמה —), ולפי
זה, כונת: מן דרומאי, היא: מן הדרוס; והענין אחד: או, לגיונים של הרומיים
שבצלבליא, או, לגיונים של בני ארץ הדרוס, ארץ בילקן, רומי החדשה —]. הלא אחת
הרואים מזה, שלפי התרגום ההוא יקבנו יחדו חילות שתי הממלכות הללו, של רומי
המערבית ושל רומי המזרחית, וילטרכו לחיל אחד, בעבור ששתי הממלכות האלה אך
לעולכה אחת תחשכנה, אחת הן לאמה — נת אדום. ולמקרא דתלים (ק"ח, י"א) מי
יבלי עיר מבצר מי כחני עד אדום, יתרגם יוכתן: מן אוביל יתי עד כרכא דרומי
רשיעא (רומי הישנה) מן דברני עד קוסטנטינא דאדום (רומי החדשה). הוא רומי הוא
אדום והוא אדום הוא רומי — ואחד מאלופי עשו (הוא עשו אבי אדום) היה אלוף מבצר
(בראשית ל"ו, ט"ב). ועיר מבצר היא כבלרה, אשר משם ילח המלך השני לאדום (שם,
שם, ל"ג). וכן באיכה על שישי ושמי בת אדום יושבת בארץ עון, יאמר המתרגם
הזה: חדיאי ובדיחי קוסטנטינא קרתא דאדום רשיעא דמתבנא בארעא ארמינא בסגויין
אוכלוסין דמין עמא דאדום (כלומר: שבאיטליא). [וארעא ארמינא היא רומאניה —
ובפי' דיאל (ז', ח'). המיוחס לרס"ג, כאמר: משתכל הוית בקרניא.. כי מדינת מלכות
רומי הרבה והם מלך רומי שבקוסטנטינא ומלך ארמיניא. ר"ל המלך של רומי המולך
בקוסטנטינא והמולך בשאר המדינה של ארמינא (רומינא) שהיא מדינת קוסטנטינא —
ועל דברת התרגום הזה ככתב על גב ההסכמה לס' יפ"ת על בראשית, הלשון: ואלה
דברי גבורי החיל רבני ארץ עון היא קוסטנטינא רבתא, ועי' דברי כבוד ידידי הרב
הה"ג החכם המופלא והחוקר הכעלה הר"ס שטראשון הי"ו, בהמגיד ש"ט גליון י"ג עמוד
ק"ח] ועוד שם: סקד עוכך בת אדום, בהיה זימכא אסער עימתיך רומי רשיעא דמתבני'
באיטליא ומלי' אוכלוסין מבני אדום. הנה לדעת המתרגם הזה, יכלול הכתוב הראשון:
בת אדום יושבת בארץ עון, את רומי החדשה, וקראה "ארץ עון", על שם עון בן דיין
בן שעיר בארץ אדום (בראשית ל"ו, ד' כ"א. כ"ח). ועשו הוא אדום, הוא שעיר, כי
הוא איש שעיר — והכתוב השני: בת אדום, שהם, יכלול לדעתו את רומי הישנה.
והרב רש"י ז"ל, מניח במכתב עתי הראשון של החכם הגדול הרב רא"ג כ"י (כרך ה'
עמוד קל"ו) תוספתא (כ"י שהיה בידו) מתרגום למקרא האחרון דעובדיה, ובא שם הלשון
הזה: ויסקון פורקין מטורא לזיון למידן ית טורא דאדום והוא קוסטנטינא קרתא
רשיעא דמלכא דאדום וימתון עלא פרסאי.. ובתר כן ימתון על קרתא רבתא ורשיעא כו'.

פח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

השביעי כשנדבר (הקב"ה) עמו (עם א"א) בין הבהרים, והראהו ארבע מלכיות כבירים [והיה כתוב א"כ גם לפני הפייטן הזה בפרדר"א: ארבע מלכיות, כמו בילקוט, עי' לעיל], שמושלם .. עגלה משלשת זו מלכות אדומים [כן הוא בדפוסים פראג משנת רצ"ג ושע"ג, ולפנינו ארמים, ובמחזור הדרת קדש (וינציאה חע"ז): זו מלכות אבירים, ובעל הדרת קדש יסודהו בשנוי השם הזה

יחזר בעל התוספתא הלזו, שלאחר שיצאו הפרסיים על רומא הלעירה, היא קוסטנטינה, יצאו ג"כ על רומא הגדולה — קרתא רבתא — שהיא רומא הישנה שבאיטליא — ואציר עוד על דברי התרגום יונתן על וירד יעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כ"ד, י"ט): ויקום שליט מדנית יעקב ויביד וישלי שיזבנתא דמשתייר ען קוסטינטיני קרתא מייבתא וילדי ויחוב כרכא מרודא וקיסרין [דקיסרין, ומבואר זה אללכו במאמר מיוחד העתואר: קסרי בה ארום] — תקיף קרוי עממא. ובתרגום ירושלמי גם: עתיד מלך למיקם מדנית יעקב וישלי ית כל דמשתייר ען כרכא חייבא; ובכ"י הכ"ל של התרגום ירושלמי, הוא מוסף: דהיא רומי. וראוי שתדע, שהורכב כאן בתרגום יונתן שני תרגומים שונים על המקרא הכוזב שתרגמו שני מתרגמים בזמנים שונים. התרגום הראשון הוא עומן מאוחר, והמתורגמן הזה דרש את הכתוב ההוא על קוסטינטיני; וכן תרגום הירושלמי דכאן הוא ג"כ עומן מאוחר, רק שהוא דרשו על רומי, כי כדא חשיני קוסטינטיני ורומי — כאמור. והתרגום הראשון הזה דיוכתן הוא מסכים עם כמה מתדרשותיהם ז"ל על "מעיר" ועל "מעיר" — והתרגום השני ביונתן כאן, הוא עומן מוקדם, זמן שנחשבה עוד קיסרי לרומא זעירא, כמו שנחשבה אח"כ קוסטינטיני לרומא זעירא [ויתר הדברים בענין הדבור הזה של התרגום יונתן, איך הוא מסכים עם הדרש דאיכה רבתי על המקרא שישו ושחיי בת אדום, ועם מדרשות אחרות בענין זה, הכל מבואר לנו במאמר הכ"ל על אדות קיסרין] סוף דבר: הלא ראינו מכל זה, כי אך אחת הן, רומי וקוסטנטינה, גם בעיני המתרגם הלזה, לאמן בת אדום, וראינו בפירושו, כי יקרא את קוסטנטינה, בשם: אדום; ואיך יתכן לאמר, שרק בעל פדר"א, הוא לבדו, יחלה את קוסטנטינה ורומי לשנים, ושם חדש יקרא לה לקוסטנטינה: מלכות יון?! — ומ"ש הרב, גם הוא, כי יחשוב בעל הפרדר"א את מלכות הערבאים למלכות הרביעית, הנה כבר בטלנו זה מקודם, ואין לורך לדבר מזה עוד — מעתה, בצטול הדברים האלה, שנעל פדר"א השמיט את צבל מוכין הד' מלכיות, ושחכיס את ממשלת הערבאים בתוכן, בטלה גם השערתו של הרב גם, בהגבלתו את הזמן של חבור ס' פדר"א. כי הרב, לפי שטמו, הוכרח להשמיט ככלל, גם את שעתה של ממשלת צבל מן חשבון יומיו של הקב"ה, הכחש בפדר"א, גם שנות צבל תקבורה על ידו בפרט, וחתך ח"י שנים של צבל, והוסיף בהן שנים על שני חיי פרס, והאריך ימיה כ"ב שנה, במקום ל"ד שנה שבביתא דסע"ר (פ"ל) ובגמ' דע"ז (ט', א'). לא ככתוב בכ"ח שם: ח', א'). כי חשב הרב גם את השנים שמשלה פרס בטרם נכבה הבית השני (ובכלל אין להסתייע לא מן הביתא דסע"ר שם ולא מן הגמ' דע"ז שם, כי לא נחיתו למיכה ד' מלכיות, כי אם באו לחשבון מלכות פרס ומלכות יון בפני הבית). ועל פי כל זה, יאל לו להרב החשבון של קלת שנים לפני ד"א תקמ"א ליבירה לזמן חבור הס' פדר"א, ואיחר את זמנו עד סוף המאה השמינית למספרם (ככדי 781), במקום שלוכן בחבורו הכוזב (עמוד רע"ו הערה ח') יקדים את זמנו של הס' פדר"א בראשית המאה השמינית שלהם, בחשבו לכונן גם את השנים שנה של צבל, ורק ל"ד לפרס. ועוד הענין הזה מוטל בספק, ועדיין הדבר לריך תלמוד, למתי כתחבר הפרדר"א. ולחכס תקע עלמו הרמז"ש לדברי הרב בזה, באמרו (היונה עמוד ד' למטה) פדר"א כתחברו לפי מה שהכריע הגאון שי"ר .. קלת קודם תקמ"ח; כי לא הכריע הרב הגאון ההוא במקום הזה כל עומתה לדעתנו —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור פמ

מפני דרכי שלום, הוא, במקרא סבבני פרים אבירי בשן וגו', ואולי יכוון גם למקרא גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים וגו', ויפרש לפי זה: גער בחית קנה ובעדת אבירים ובעגלי עמים —], אשר היא כעגלה דשה .. ועז משלשת אלו יונים שנמשלו לצפירים, ואיל משלש זו מלכות מדי ופרס חברים (ר"ל מלכות אחת —) כענין שנאמר האיל אשר ראית .. והר אלו בני ישמעאל שנמשלו לשורים כו'. ומלא כל זה הוא על פי המאמר הנאמר של הפרדר"א, כפי שהוא כתוב בנוסח שלפנינו, ואיך ימלאני לבי לגסה ולשנות את טעמו! — אבל בכל זה, נראה בעיני לדבר ברור, כי הנוסח ההוא שבפרדר"א הוא מוטעה כבר מוזמן קדום, והוא טעות דמוכח מכל המשך הענין שם שלאחריו; כי איך יתכן שיהיו דברי הבריתא הללו סותרים זה את זה תוך כרי דיבור? — (* אמרתי בלבבי, נייח ספר פרדר"א כ"י (משנת ה"א רכ"ח,

(* עקר הדבר, אם ספורי הדברים של העשרה נסיונות נסלוק ההוא, הם באמת לר"ש בר' יצחק, לריך עדיין תלמוד. כי האמנם נפ' אבות המיוחס לר"ש, לפי הכתובים נפ' ערש שמואל, כתוב ד"ה עשרה נסיונות כתנסה אנרהס אבינו: מפורשים בפרקי ר"א וכלל יסדם רבי שמעון הגדול בקרונה אמרת ה' לרופה" חפס נפ' המיוחס לר"ש הכתוב עם פ' רבנו יונה (אלטונא תר"ח) חסר כל הלשון הזה. ואני מוספק אם לא נכנס כל הענין הזה של העשר נסיונות מפיטון אחר בתוך הקרונה של הר"ש בר' יצחק. כי הנה נעמד יתחיל הענין הזה של הנסיונות שם, פתח דבריו הוא בזה"ל: אנה אדון מלא רחמים, בקומך לתפסט על ילורי עולמים, רוגז כל תעיר על פעועי עמים, המימדים שמך לילות וימים. והרי יולא לך שם אברהם תמוס נראשי התרויס הללו; ולא יתכן שנאמר שבמקרה לבד כפל הדבר הזה כי אם בכיון כתבו יד הפייטן ורשם והודיע את שמו. ובמחזור יאן כ"י על קלף (כ"י ג') לר"ה ויה"כ, שהוא כעין המחזור כ"י אשר כנה הרש"ל ז"ל בשם ענהג אפ"כ, מלאמי, שאמרי החלק של הקרונה הנזכרה להר"ש בר' יצחק, המתחיל: שבתי וראה, נכנס בתוכה באמת הרשות של ר' בכיון בר' שמואל, אשר התחלתה: באמי לתלותך, ואחרים מלבד אלה. ולא עוד, אלא שם חסר לגמרי כל ספור הענין הזה של הנסיונות בפרט, כי אם אחר הפיוט של הלשון הזה: וכתנסה בעשר נסיונות עולמים, וכמלא שלם בכל פעמים, תיכף ומיד אחר הדברים האלה, כתוב שם: והיום הזה לפיכך יופקד כו'. ונראה הדברים באמת, שכל פרטי הדברים של העשר נסיונות, הם קרובות של מוספים, אשר הוסיף להקריב אחד הפייטנים עוד על גוף הפיוט: אנה אדון מלא רחמים. ולא רק שקלרוס הקהלות, מפני טורת הנזכר לאמר כל אותן אריכות הדברים, כי אם שמתחלה היו כתובים בו רק ספורי הנסיונות בכללם, ולא נכנס הפייטן ר' אנרהס למנותם בפרט. וכיטון אחר בא וחזר ומנאם, בפרט אחר הכלל, ותעשה מקשה עשה את מוספו, כאלו מנפו של פיוט יאן; כי שכל את ידיו, לחרוז ברחמי הפיוט אשר היה לפניו. ואני אומר זה, בעבור שמקודם שם נאמר: והזכר לברית שלשת תמימים", היינו: אנרהס יצחק ויעקב, ומפרש ואומר: ולא (לאב) המון אשר היה תמים, .. עד: וכמלא שלם בכל פעמים". ומתחילי היה, שיתחיל מיד בילחק ויסיים מיד ביעקב, בלשון: והיום הזה לפיכך יופקד, כוזר מפעלות עוקד וכעקד (ילחק), וישיבת התם אוהליך שקד (יעקב); ואיך אחר להאריך כ"כ באנרהס ולקלר הרבה מאד בילחק ויעקב? וכל לו עין רואה ותך טועם עליה ואין עלין תנחן, יראה ויבין, כי כל הדברים הארוכים, הנכנסים בין ענין אנרהס ובין ענין יצחק ויעקב, הנם מכריעים את המשך הענין, ומשכחים כמעט את הדברים הראשונים: והזכר לברית שלשת תמימים — מלב הקורא אותם והאומרים, חפס, כי אין

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור צא

להתעורר עוד בנוסח הלשון של הפרד"א שם, שעל עז משלשת נאמר שם :
 זו מלכות יין שנאמר וצפיר העזים הגדיל עד מאד, ועל איל משלש : זו
 מלכות מדי ופרס שנאמר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס
 [כנוסח הנכון בפרד"א כ"י הנ"ל ובישועות משיחו, וכן בילקוט ד' ישן וילקוט
 ד' קראקא וכן בנוסח הפייטן הנ"ל באשר מי יעשה כמעשך, שנאמר : ואיל
 משלש זו מלכות מדי ופרס כענין שנאמר האיל אשר ראית, .. לא כנוסח
 הפרד"א ד' ישן וד' וילנא עם פי' מדרש חנאים, שכתוב שם רק : ואיל משלש
 זו מלכות מדי ופרס, רק המפרש בפירושו שם, הוסיף מדעתו ואמר : מדי
 ופרס שנ' האיל אשר ראית וגו']. הנה בעז ואיל מובאים המקראות עליהם,
 בלשון : שנאמר, ומה נשתנה עגלה, שכתוב בה המקרא הנדרש עליה, רק
 בלשון : שהיא כעגלה דשה, ולא בלשון : שנאמר כעגלה דשה? — ועוד
 יקשה, מה זה בידי בעל הברייתא, שעל המאמר : וחר אל בני ישמעאל, איננו
 מביא ראיה כלל משום מקרא? — ואני אשיב בדבר, על הראשונה, שבאמת
 היה כתוב מתחלה גם כעגלה : שנאמר כעגלה דשה, כמו שהיה הנוסח

רק שגת סופרים העלתה זדון גם פה. כי זה לשון המאמר הזה בפרד"א כ"י הכוזב
 בפנים : "וגזל בן יוכה הכית בחיים שפ' ואת הלכור לא נתר מכאן את למד שלא היה
 שם גזל אחר אל בן יוכה בלבד". כי הנה הוקשה לו לבעל המאמר גם הוא, לשון
 הכתוב : ואת הלכור, בלשון יחיד, שמשמע, שרק לפור אחת היתה שם נאותו מעשה,
 והלא למעלה בענין כתוב : ותור וגזל, והרי הם שתי לפרים? [שכן אמר הרשב"ע שם :
 ואת הלכור תור וגזל כי לפור שם הכלל, כלומר בלשון לפור אחת שומע רבים ; ושם
 הכלל הוא כמו שם המין שאמר על ויהי לי שור ותטור, כמו שאמר גם רש"י שם : כך
 ארץ למור על שורים הרבה שור כו'. ולפי דעתי, פי' ותר וגזל, הוא כמו ותר או גזל,
 ויהיה וי' של ותר משמש כאן במקום או, ואתי שפיר ואת הלכור — וכבר פי' בן גאח
 ברקמה (שער ו' עמוד כ"ב ועמוד כ"ג) ואחריו הרמב"ן (חלק הדקדוק ד"א ע"ד) כמה
 מקראות בדרך השמוש הזה] ומכאן הקושיא הזאת, שאמר בעל הברייתא דר"א, שגזל הכתוב :
 ואת הלכור, ללמדך בזה, שבאמת לא היה שם רק לפור אחת, והוא הגזל הוא בן יוכה,
 ולא לפרים שתיים : יוכה ובן יוכה ; ומה שאמר הכתוב למעלה בענין : ותר וגזל, אין
 תור האמור בזה יוכה, כי אם תורה, ולפיכך הוליא בעל הברייתא למעלה עזה, לשון תור,
 מעשעותו של לשון הקדש, ויאמר, שספר הכתוב בלשון ארמית, ואמר תור הארמי במקום
 שור העברי, ואולי מתחלה היה כתוב לפי המעתיקים שהעתיקו הנוסח האחר שבדפוס,
 נוסח בזה : שאין לך לפור ו תור ולא בן יוכה בלבד", כלומר שאין לך לפור, היינו
 גזל, ותור, היינו יוכה, לשאמר, שהן שתיים, רק בן יוכה, היינו גזל והיינו לפור,
 בלבד ; וכשתבזה תיבת : ותור, וכעשית : בתורה מלשון : תור זה בלשון תור ה", שלמעלה
 שם בברייתא, ואולם, לוא היה שם בעל מדרש תכאים אל לבו, הלשון של הברייתא דר"א
 הלון, כפי שהוא כאמר בילקוט [לך לך רחז ע"ו, בשני הדפוסים הכוזבים], כי אז היה
 יכול לעמוד על הנוסח הנכון גם משם ; כי נאמר שם שריד מהנוסח הנכון בזה"ל : ואת
 הלכור לא נתר לא היה שם אלא בן יוכה". ובילקוט עם פי' ברית אברהם, הורכבו
 כאן ביחד שני הנוסחים, הנכון עם המושג ; כי שם כאמר : שאין לך לפור בתורה אלא
 בן יוכה בלבד שלא היה שם אלא בן יוכה! ? — . ואעיר עוד לע"ע, כי בפרד"א כ"י
 הזה כתוב שם : ר' מישא, ולא ככדפוס : ר' משאשא (עי' לוכן גפ"ט שם עמוד
 רע"ז הערה ב') — .

צב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

מעיקרא : עגלה משלשת זו מלכות בכל, כמו שאמרנו. אך, כאשר נשחבש הלשון אח"כ, ונכתב : עגלה משלשת זו מלכות רביעית, או : אדום, היה קשה לו לאיזה מגיה גם הוא אותה הקושיא שהקשינו : איכה ידרוש בעל הברייתא על אדום את המקרא הכתוב בכבל ? ולזה הגיה : שהיא, במקום : שנאמר ; לאמר, שבלשון הזה : שהיא כעגלה דשה, בעל הברייתא אינו מביא ראי' מהמקרא הזה, כי אם דבר רק בלשון הכתוב, להגיד לך, שאדום היא במעשיה גם היא כעגלה דשה, היינו, שהיא כמו בכל — . ואל תשיבני אין הכי נמי, כי כן מוכח מהנוסח שבישועות משיחו, ששם נאמר : עגלה משלשת זו היא מלכות אדום שהיא כעגלה דשה שנאמר ותיכול כל ארעא ותדושנה ותדוקנה" שבאמת כן הוא, שלא בא בעל הברייתא לדרוש מגופא דקרא של כעגלה דשה, כי אם מהכתוב האחר : ותיכול וגו', ומכח הלשון : ותדושנה", שבכתוב ההוא, לומר לך, שאדום היא גם היא כעגלה דשה, שכן כתוב גם כה : ותדושנה ; ודורשא"כ בעל הברייתא גם על עגלה, בלשון : שנאמר, רק שהדרשה היא ממקרא דותיכול, לבר, ולא מדכעגלה דשה. לא תימצי למימר הכי. הן ראינו, שבכל הנוסחאות שיש לנו מהדבור הזה של הפר"א, ככה"י ובדפוס ישן ובדפוסים חדשים וכמה שמובא ממנו בילקוט, בכלום לא נאמר רק : שהיא כעגלה דשה, ולא נאמר עוד : שנ' ותיכול וגו'. גם לפני בעל יפ"ת לא היה נוסח הכאת הראי' מן המקרא דותיכול, כי אם לוא היה לפנינו הנוסח הזה, כי אז לא היה מקשה עוד גם הוא את קושיתנו הנכרה : איך הוא בעל הברייתא מביא וקורא על אדום מקרא שנאמר בכבל ? מאחרי שבעל הברייתא הוא מביא ודרש את דרשתו ממקרא אחר שבאמת הוא נאמר על אדום. כן לא היה הנוסח הזה לפני המפרש הקדמון להמחזור, אשר הבאנו לעיל (עמוד צ' בהערה) האומר : כעגלה דשה .. כדכתיב בה (באדום) אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה", ולמה זה לו להמפרש ההוא זה הדחק, להביא המקרא הזה לראי' על כעגלה דשה, כאלו הלשונות הללו של מדקה ורפסה הן הן משמע הלשון של דשה, אחרי שבעל הברייתא בעצמו, מביא לזה מקרא אחר, הטוב ממקרא דמדקה ורפסה שהביא הוא המפרש, שהרי במקרא האחר ההוא, נאמר בפירוש לשון ותדושנה, שהוא ממש לשון דשה. והלא רש"י ורשב"ם בפסחים (ק"ח, ב'), יניחו את הלשונות של : מדקה ורפסה, על חזיר מער, לא על עגלה ! — כי זה לשון רש"י שם : חזיר מער זה החיה שכתוב בה אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה וזה דרכו של חזיר (ועי' גם ברש"י דתלים פ' על חזיר מער), ולשון רשב"ם שם : גער חית קנה אומת עמלק (נכתב : עמלק, במקום שהיה כתוב : אדום, בעבור שעמלק הוא בא מזרעו של עשו — עי' לעיל עמוד פ'), בין הקנים בער דחזיר מער זו החיה שכתוב בה אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה וזה דרכו של חזיר (ועי' לעיל עמוד ע"ז בהערה). גם הפייטן בעצמו, הוא אומר שם רק בלשון הזה : אשר היא כעגלה דשה וכחזירי יערים", ונראה אמנם מזה, שגם הוא רמו כבר על המקרא דאכלה ומדקה, והוא כולל בלשון : ומדקה, ענין הדישה של עגלה, ובלשון : ברגלה

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור צג

רפסה, ענינו של הדבר אחר — אבל רק מדעת עצמו רמו הפייטן את הרמוז הוה, ועכ"פ גם לפניו לא היה כתוב כאן בכריתא, אחרי הדברים האלה : שהיא כעגלה דשה, לא הכתוב דאכלה ומדקה, ולא הכתוב דותיכול — . ובפירוק הקושיא השניה : למה לא הביא בעל הכריתא ראי' לדבריו : תור זה השור, מאיזה מקרא ? אני אומר, שבאמת הביא שם ראייה לדבריו מהכתוב, ומאין בא עורו ? מזה הכתוב בעצמו דותיכול ! רק שבישועות משיחו, נעתק הכתוב הוה ממקומו, שאצל : תור, ונכתב שלא במקומו, אצל : עגלה. ולא מעצמי אני אומר זה, כי אם על פי הפדר"א כ"י הנ"ל. כי כך הוא הלשון שם בכ"י : ותר אלו בני ישמע' אין הלשון הוה לשון תור [צ"ל : תורה, ובשאר הנוסחאות שבדפוס ובישועות משיחו : לא נאמר תור זה (או : התור הוה) בלשון תורה] אלא בלשון ארמית תור זה שור [או : השור, ובילקוט : תור לשון ארמית שור תור] אין לארץ [צ"ל : או לארץ, כנוסח ישועות משיחו, ובילקוט : אי לארץ, והוא הוא, ויש נוסחאות (כ"פ"ח) שכתוב בטעות : או לארץ, או שחסרות שתי התיבות הללו לגמרי] כשיצמד [וכן בילקוט ובישועות משיחו, ובד' ישן : כשיצמיד, ובד' חדש : כשיצמוד] שור זכר עם נקבה [וכן בד' ישן ובחדש, ובישועות משיחו : שור זכר עם שור נקבה, ובילקוט : שור זכר עם הנקבה] יפתחו וישרדו [צ"ל : וישרדו, כבכל הנוסחאות] את כל המעמקים [ובכל הנוסחאות : את כל העמקים, מלבד שבישועות משיחו כתוב : את הארץ, במקום התיבות הנזכרות] כדין אמר חיותא רביעתא, (וגם מדבור הוה, תצא ראי' לדברינו, שאמרנו, כי לא חשוב הכריתא דר"א רק ד' מלכיות, ולא ה' —) הדבור הוה האחרון, אעפ"י שהוא חסר בכל הנוסחאות, ובכל זה הוא נוסח אמת וצודק מאד ; אך במקום : כדון, צ"ל : כן. כי הנה הדבור הוה, הוא ראשו של פסוק דדניאל ז' כ"ג, וסופו הוא : ותאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה. הוא הדבר אשר דברתי, כי נעקר הכתוב הוה ממקומו, בנוסח הכריתא של הרד"א בישועות משיחו ! — ואין ספק בדבר, שגם כאן היה כתוב בכריתא מתחלה הענין הוה בלשון : ש נ א מ ר כן אמר חיותא רביעתא .. ותאכל וגו'. וזה לרא' לדבריה של הכריתא, שאמרה, כי החיה הרביעית, שהיא תור והוא שור, בהצמד יחדיו הזכר של השור עם נקבתו, יאכלו וילחכו את הכל כלחוך השור, כי כן נאמר בדניאל שם מן חיותא רביעתא, שהיא מלכו רביעאה : ותאכל כל ארעא וגו'. והראיה היא מסופו של הפסוק, בלשון : ותאכל וגו', ולא מראשו, כי הסופר כתב רק התחלתו של פסוק : כן אמר וגו', ולא השלים לכתוב עד סוף הפסוק, וכן הוא נוהג הדבר גם בתלמוד למרבה. ועיקר ראייתה של הכריתא בכתוב הוה דדניאל איננה מלשון : ותדושנה, על עגלה דשה, כי אם מלשון : ותאכל כל ארעא, כי יאחה תורא ויאכל את הכל. וראינו את שינוי הנוסחאות, שבכל הספרים הנזכרים, נאמר : יפתחו וישרדו את כל העמקים, ואצל הרד"א בישועות משיחו, נאמר : יפתחו וישרדו את הארץ. וע"ז אני אומר, ששני הנוסחים הם אמת, שבכריתא היו כתובים מתחלה כדברים האלה : יפתחו וישרדו את כל העמקים ויאכלו את כל הארץ ; וע"ז בעל הכריתא

צד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

הוא מביא שפיר את ראייתו מן המקרא: ותאכל כל ארעא. והלשון: אכל לה, על החיה הרביעית בא גם מקודם שם בדניאל פעמים (אכלה ומדקה שם ז', אכלה מדקה שם י"ט). וקרוב לודאי מצלי ג"כ, שמקודם שהביא בעל הבריתא ראי' לסוף דבריה על דבר המלכות הרביעית מן הכתוב: ותאכל, דניאל, על אכילתה את הכל, ככה הביאה גם בתחלת דברה שב, על אדות החיה הרביעית, ראייה על קריאתה אותה בשם: שור, ג"כ מדניאל שם ז', (ז'. ח'. י"א. ד'. כ"א. כ"ד.) אשר יתן לה קרנים, כקרני השור; רק ידי הסופרים היו במעל הזה לאבד ולהשמיר ולהשמיט את כל אלה! — וא"כ גם על עז גם על איל וגם על שור לקחה הבריתא דבריה ורמוזה מס' דניאל — . ואעפ"י שאמרנו לעיל (עמוד ז'), שגם מלשון הפרד"א כ"י בראש דבריו עגלה משלשת זו מלכות", לא נוכל להוציא שום תולדה, איך היה כתוב לפנינו שם, אם: בכל, או: מלכות רביעית (או: אדום), בעבור שהוא לשון חסר; בכל זאת, מסיף הלשון של הכ"י כאן: כדן אמר חיותא רביעתא, יש להוכיח כמעט, שהכוונה בבירור כאן בחיותא רביעיתא על מלכות אדום. כי אך יחלוק בעל הבריתא הלזו על כל חז"ל כי כלם אומרים, שהחיה הרביעית הדניאל היא מלכות אדום; בשגם שזהו מסכים באמת עם דברי הימים שמלכות רומי באתה אחרי מלכות יון. וכפרט שלא נמצא משל השור לשום מלכות אחרת, רק למלכות אדום, ואף כי לא מצאנו, שגם של בני ישמעאל לשוריים (כלשון הפייטן בקרובה הנזכרת לר"ה), כי אם לחמורים; כי ישמעאל היה פרא למוד מדבר — וא"כ, אם הכונה כאן במשל השור, להחיה הרביעית, לאדום, כאשר אמרנו, איך יחבן, שבמשל הראשון דעגלה, יכוון ג"כ בעל הבריתא, להחיה הרביעית, לאדום, לפי הכתוב לפנינו: עגלה משלשת זו היא מלכות אדום, או: זו מלכות הרביעית שהיא מלכות אדום? ותרתו מלכות אדום, חרתי החיה הרביעית, למה לה להבריתא? ולא עוד אלא שהרי הן רק תלתי מלכותא או תלתי חיותא בלחוד, ותו לא? — וגם אם נאמר, שהחיה הרביעית שאמרה הבריתא בסוף הענין, היא מלכות ישמעאל, הלא תקשי רישא אסיפא! הלא מראש דברה הבריתא, לאמר, כי מלכות הרביעית, היא אדום, וסוף דברה, שהמלכות הרביעית היא ישמעאל? — אבל לדברינו, הכל ניהא, שבראשה אמרה הבריתא, שעגלה משלשת היא מלכות בכל, ובסופה אמרה, שהחיה הרביעית, הנמשלה לשור, היא אדום — . והנה בפי' הלשון אי לארץ כשיצמד שור וזכר עם שור נקבה כו', יאמר הרדי"א בישועות משיחו (ד"ד ע"ג) ולכן אמר אוי לארץ כשיצמד כו' נאמר זה אם לפי שכולם ה' (היו) נצמדים לעם אחד כמו שזכרתי כשהחריבו את ירושקם השור שהוא בכל [רצונו לומר: הכבלים שקבלו עול מלכות הישמעאלים, כמו שיאמר עוד] והעגלה שהוא רומי הרשעה [אעפ"י שהוא בעצמו, התעורר ג"כ, ואמר (שם ד"ד ע"ב): כי מבואר הוא שהעגלה נוכל לפרשה על מצרים שנקראת עגלה יפיה ועל אפרים שנא' בו עגלה מלומדת אורהכ לדוש —] וזכר שני אלה להיוחס ראש וסוף למלכות ואם מפני שאחרי כן משלו על הארץ הקדושה פעם השור שהם הבבלים

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירחול צה

הישמעאלים ופעם העגלה כת אדום .. ועל זה אמר יפתחו וישדרו את הארץ
ע"ב דבריו. וזה דוחק גדול. כי לא אמר בעל הבריתא : כשיצמדו שור עם
עגלה, רק אמר : כשיצמדו שור וזכר עם נקבה, ואף כי לפי נוסחו של הרד"א
בעצמו : שור וזכר עם שור נקבה. וא"כ, לפי דבריו של הרד"א, שתי המלכות
הללו, אדום וישמעאל, קרויות בשם אחד, שם שור. היחזק, שנראשיתה תקרא
הבריתא את אדום בשם : עגלה, ובסופה, בשם : שור נקבה ? ומה גם, כי
אין עגלה שור נקבה סתם, כי עגלה, היא קטנה ורכה, ושור נקבה, היא פרה
גדולה. ולא עוד אלא שהלשון : תור זה שור, או : זה השור, הוא נאמר בבריתא
שם, רק על מלכות אחת, שהיא לברה קרויה בשם הזה שם : שור, היא ולא
אחרת. ועל כרחק, המלכות האחת ההיא, היא המלכות האחרונה, שהיא
החיה הרביעית, ורק עליה, אמר בעל הבריתא, שהיא משולח לשור, ולא עוד
על זולתה. ואיך תכניס הבריתא עוד בכלל שור, גם את המלכות הראשונה,
שהיא החיה הראשונה, המשוּלח מקודם, לעגלה ? — וכשאמרה הבריתא :
תור זה שור, בין שור וזכר בין שור נקבה במשמע, וכשאמרה עוד : או לארץ
כשיצמד שור וזכר עם שור נקבה, על זכר ועל נקבה ממין אחד היתה כונתה,
היינו : חיה אחת, מלכות אחת ; שהחיה האחת ההיא, או המלכות האחת ההיא
בעצמה, היא כוללת בתוכה, גם את השור הזכר, גם את שור הנקבה — .
וכן הוא הענין באמת לפי דעתי. כי במלכות אחת לברה, תכניס הבריתא, גם
את הזכר ממין השור, וגם את הנקבה ממנו ; והמלכות ההיא, היא רק מלכות
רומי, ואין עוד מלכה. אך את רומי המערבית, רומי הגדולה וכבירה לימים, קרא
בעל הבריתא, בשם : שור וזכר ; ואת רומי המזרחית, רומי הקטנה והצעירה לימים
מרועוה, את כחה התיש בעל הבריתא בנקבה. כי מרומי העתיקה, נעתקה
ולוקחה זאת החדשה, ומצלעות הראשונה נבנתה השנייה ; על כן קראה לה
בעל הבריתא לרומי האחרונה, בשם : שור נקבה. ועל התחברות שתיהן לאחת,
צווחה הבריתא, ואמרה : או לארץ כשיצמד שור וזכר עם שור נקבה ! — ומה
יפה המשל הזה ! כי וזוג שתי הממשלות הללו, עולה יפה, למלכות אחת, מלכות
רומי (כמו שבארנו למעלה בעמודים פ"ו פ"ז ופ"ח בהערה) ושתיהן עולות בקנה
אחד, חית קנה — כת אדום ; וגם שתיהן כאחת, בכל פה, פה אחד, אכלו
את ישראל — . ולדברינו, הנה הצמדת שור הזכר עם שור הנקבה בדברי
הבריתא דר"א דכאן, הניה מסכמת ממש, עם ההצטרפות של אוכלוסי
איטליא עם לגיוני קוסטנטיני, שבדברי התרגומים של יונתן וירושלמי
למקרא וצים מיד כתיב, אשר הבאנו למעלה (עמוד פ"ו שם בהערה). ואנחנו לא
נדע, אם התרגומים האלו תרגמו בן מפי ר"א בבריתא הלזו, ושהיה לפניהם
בבריתא הנוסח המתוקן שאמרנו, או, שאמרה פה הבריתא בן עפ"י התרגום
ההוא של התרגומים הללו — . ואולי גם הפייט שלנו, באמרו במאורה שלפנינו :
יטה וצפון מנגח, כוון גם הוא לשתי המפלגות ההן של המלכות האחת, מלכות
רומי — . וכבר הראנו למעלה (עמוד פ"ו), איזה הדרך עבר אחד הסופרים,
לכתוב בטעות : וחור אלו בני ישמעאל, במקום : אדום. וסופר אחר, כשראה

צו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

שנאמר כאן שתור הוא ישמעאל, ונאמר עליו על ישמעאל כאן שהוא המלכות הרביעית, והיה קשה לו ג"כ על הבריתא, שתחשוב את המלכות הרביעית פעמים, בראשה ובסופה, ולא זו בלבד אף זו, שבראשה היא מחשבת את אדום למלכות הרביעית, ובסופה את ישמעאל, מה עשה הסופר ההוא? לקח את הכתוב: כן אמר חזיתא רביעיתא. . . ותאכל כל ארעא וגו', אשר מצא כתוב בספרו אצל ישמעאל, והטילו בראש דבר הבריתא על דבר אדום; ובדרך הזה מצא הרד"א את נוסחו. ואולם סבת טעותו של הסופר, שכתב בראש הענין: עגלה משלשת זו מלכות רביעית שהיא מלכות אדום, במקום: ככל, נראה בעיני, שהיא, בעבור שראה למטה בבריתא שם, שהמלכויות הן נדרשות מן המאוחרות אל הקודמות: אימה זו מלכות רביעית כו', ע"ד דרשת היש אומרים ביקרא רבה (פי"ג), שהוא דרך הדרש של היש מחליפין דמכילתא יתרו (פ"ט) ודבראשית רבה (פ"ט"ד) שהבאנו לעיל (ריש עפ"ד בהערה), ויחשוב, שגם הדרשה של עגלה משלשת, מתחלת מן המלכות האחרונה, שהיא אדום, והולכת אל הראשונות אשר לפניה. כה נקרו ויאתיו כל אלה הסבות, לשבש את לשונה של הבריתא דר"א כאן, ולבלבל את ענינה. — ולהשלמת הענין, שנמשלה מלכות אדום לשור, נביא עוד דברי הפסיקתא רבתי פ' פרה (קרוב לסוף), שאעפ"י שנדרש שם מתחלה דבר הפרה אדומה על הד' מלכויות בכלל: פרה זו מצרים עגלה יפ"יה מצרים*) וכו', הנה אח"כ נדרש ענינה שם רק על מלכות אדום. כי נאמר שם עוד: אשר לא עלה עליה עול זו אדום (ובילקוט: זו מלכות רביעית) וכו' וכו', עד: ושחט אותה לפניו כי זבח לה' בכצרה וטבח גדול בארץ אדום א"ר ברכיה וטבח לגדול [גדול, היינו הקב"ה הוא טבח גדול] בארץ אדום [נראה שחסר כאן הלשון: לפום תורא טבחה —] ושרף את הפרה ויהיבת לקידת אשחא כו'. ובסוף פ' החדש שם, נאמר: אמר הקב"ה אביו קרא אותו גדול ויקרא את עשו בנו הגדול ואמו קראה אותו גדול כו', עד: הואיל והם קוראים אותו גדול לפום [כמו שהוגה לנכון בפסיקתא ד' ברעסלויא: לפום, במקום: נפול, ובפסיקתא ד' ישן באותיות רש"י בלי פי', כתוב: לפוח, ונשחבש בכתב או בדפוס מן לפום] תורא טבחה כי זבח לה' בכצרה וגו' א"ר ברכי' וטבח גדול בארץ אדום [ובילקוט חקת ד' קראקא וכן בילקוט עם פי' בריח אברהם חסרה תיבת: אדום, אך בילקוט ד' ישן ישנה]. ובב"ר (פס"ח): ויקרא

* עכאן היה יכול הרד"א להסתייע קצת, כי גם פרה נקראת עגלה; וז"כ יש להביח שם שור נקבה שנדבתי הפס"א, גם על עגלה סתם (עי' לעיל בפנים). אבל עקודס שם, מחלקת הפסיקתא בעגלה זין עגלה לפרה, שחומר שם: ר' אחא בשם ר' יוכי בר תיכא בשעה שעלה עשה למרוס שעע קולו של הקב"ה שהוא יושב ועוסק בפרכת פרה וחומר הלכה בשם חומר ר' אליעזר חומר עגלה (ענופה) בת שנתה ופרה בת שתיים כו'; וכן בתחומא וברבתי חקת. והכונה שהלכה צוה כר"א, ולא כחכמים ולא כר"מ. כי הדבר הזה הוא מחלוקת בעצמה ראשונה דקס' פרה ובנריתא דספרי חקת (וכן בספרי דשופטים על עגלת זקן), שח"א שם עגלה היא בת שתיים ופרה בת שלש או בת ארבע, ור"מ חומר אף בת חמש. —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון צו

את עשו אר"א בר"ס אביו קרא אותו גדול אר"ב לקבל תורא טבחא הה"ד
 כי זכח וגו'. ועוד שם בכ"ר (פ"ג): ויטח בלע אר"ב אעפ"כ טבח גדול בארץ
 אדום [במ"ר עם פי' אב"א ורש"י כתוב בטעות: תביעה גדולה, במקום: טבח
 גדול, ונראה שהיה כתוב לפני מדפיסי המדרש ההוא: טביחה גדולה, על כן
 נשתבש הלשון, ונעשה: תביעה גדולה; ונראה שאחרי התיבות: בארץ אדום,
 חסר גם כאן, הלשון: לקבל (או: לפום) תורא טבחא — וכן נראה גם מפ'
 רש"י כאן, שיפרש: לפום תורא, שור גדול אף הקב"ה גדול (כלומר הוא טבח
 גדול) [— — . ומעתה נבוא להשלים פירוש המאורה, באמרה: (8) שחק
 מוחת, ככתוב על השמים: וימתחם (ישעי' מ', כ"ב). הסוגר ואין פותח,
 המשורר יחאר את ה' בהכתוב על בית דוד: וסגר ואין פותח (שם כ"ב,
 כ"ב). (9) מלכים עלי הוכח, עשה"כ בתהלות (ק"ה, י"ד). ובריה"א (ט"ו,
 כ"א): (10) אסירי מכור תשלח, עשה"כ: גם את ברם בריהך שלחתי אסיריך
 מכור וגו' (זכרי' ט', י"א), הנאמר בגלות מצרים. המשורר הוא סתפלה אל
 ה', ויאמר אליו: חלילה לך משכוח את אסירי, רק שלח תשלח אותם מכור
 הגלות. בצדקת אביר שולח, שלח את אסירי בזכות יעקב השולח. בצדקת,
 על שם שאמר יעקב: וענתה בי צדקתי (בראשית ל', ל"ג). אביר, הוא גם תאר
 ליעקב, בעבור שנקרא שם ה', המתואר באביר, על יעקב בהיות ה' אבירו
 וכבירו של יעקב; ככתוב: מידי אביר יעקב (בראשית מ"ט, כ"ד). אביר ישראל
 (ישעי' א', כ"ד) וגאלך אביר יעקב (שם ט"ט, כ"ו). ס', ט"ז). נדר לאביר
 יעקב (תלים קל"ב, ב'). משכנח לאביר יעקב (שם ה'). ואביר יעקב, הוא,
 כמו: פחד יצחק — ואחרי שהתאר הוזה: אביר, אשר יחארו בו הכתובים
 את ה', הוא ביחוד, ביחוס ה' ליעקב, שה' האבירו וחזקו, ונעשה אביר כנגד
 עשו, שנחלש, וגבר עליו יעקב, על כן יכנה המשורר בדרך הפיוט את יעקב
 בעצמו בשם הוזה. וכן הם עושים המקובלים, שיקראו למדת האמת (הספירה
 הששית), בשם: יעקב, ולמדת החסד (הספירה גדולה), בשם: אברהם,
 ולמדת הפחד (הספירה גבוהה), בשם יצחק; על שם הכתובים: התן אמת
 ליעקב חסד לאברהם, ופחד יצחק... שולח, הוא ג"כ תאר פיוטי
 ליעקב, על שם שנאמר בו: וישלח יעקב מלאכים וגו' — כי גם זה דרך
 מדרכי הפיוט, להעלות על זכרוננו, פעולת צדיק מן הצדיקים, או, מעשה רשע
 מן הרשעים, ולכנות את פעולתם בפועל כפס, תמורת שמוחם. וכאשר יכנה
 הפיוט שלנו פה, את יעקב, בשם: שולח, כן יכנה גם את עשו, בשם: הציד,
 או בשם: עיף — (11) עוצית, היא בת אדום יושבת בארץ עוף נכרו של
 שעיר, עי' לעיל עמוד פ"ז בההערה — וכן יאמר המשורר שלנו בשומע תפלה
 שמע אל קולנו: נפלנו ביד עוף, ובעוזה אלהים בעוז וממשלת (לאביתור או
 לגבירול?) —, נאמר: קרן עוצית ארץ השלך. וכבר הראה הרב צונץ נר"ז
 הרבה מקומות שהשתמשו הפייטנים בשמות עוף ועוצית, וכדומה (עי' בספרו
 הנכבד, פיוטי בית הכנסת" בעמודים תל"ט ות"ס). לקדקד עוצית תפלה, בלי
 ספק כוון המשורר בזה להכתוב: אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שעיר

צח שירי השירים אשר לשלמה בן גביריהו

(תלים ס"ח, כ"ב). וא"כ פירושו גם הוא כפירושו הנכון של רש"י: קרקרו של עשו שהי' איש שעיר, ולא כפירושים הבלתי נכונים של הרד"ק והמבאר, בזה. כי גם המשורר הקדוש בתהלות, כיון להמקרא: והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו (במדבר כ"ה, י"ח.) אויביו, מוסב על ישראל שמקודם שם: וקם שבט מישראל, היינו: שעיר אויביו של ישראל יהיה ירושה לישראל או לאחרים. הוא שעיר שבמדבר הוא שער שבתהלות, והוא עשו הוא אדום, הנקרא אויב ושונא ישראל; ואויב ושונא ישראל, עם ה', הוא אויב ושונא ה' — ור' בנימין, שאמר: צבאות עוף חפלה (עי' צונץ בספרו הנוכר על הפיזטים, עמוד ת"ט), וכן ר' יצחק, שאמר: הרץ גלגלה עוף (עי' שם), מגבירול ראו זאת ועשו כמהו. ושער שעיר חגלה, לשון נופל על לשון, וכן בשרש בנו יש, יאמר: תחת מלוך צעיר שעיר הלא גבר. וזה, בעבור שהיה עשו כאדרת שער, כמו השעיר, ע"כ נמשל גם לשעיר, כמו שאמרו בכ"ר (פס"ה): ונשא השעיר עליו זה עשו שנ' הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות חם כו'. וע"כ נמשל גם לשד, בעל שער כשעיר, כמו שאמרו עוד (שם מקודם): הן עשו אחי איש שעיר גבר שידן כמד"א ושעירים ירקדו שם; אשר על כן נראה בעיני דובר ברור, שבמקום שנאמר בגמרת קידושין (ע"ב, א'). הראני ישמעאלים דומים לשעירים של ביהכ"ס, צ"ל: הראני אדומים. והלשון שעירים של ביהכ"ס, הוא מוסכים עם הדרשות על חזיר מעיר — 12) קח בני צפור והצלח, הצלח את בני צפור. ואת האם לא תשלח, מה שפרה עלי המליצה הואת, באמור לעומת הכתוב: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח וגו' (דברים כ"ב, ז'). כי יקח לו ה' את בני ישראל וגם את האם לא ישלח מעל פניו! — בני צפור, בני ישראל, כמו שדרשו בפרד"א (כפ' הנוכר): וגוזל אלו ישראל שנמשלו בגוזל (כך הנוסח בכ"ה הנ"ל, ויש נוסחאות: כגוזל, או: לגוזל) שנאמר (בישועות משיחו, מוסיף: בהם) יונתי בחגוי הסלע וכתוב אחר (כך בד' ישן, ובד' חדש: אחד) אומר אחת היא יונתי חמתי. ואת"כ נאמר שם: וגוזל בן יונה הניח בחיים שנא' ואת הצפור לא בתר מכאן את למד שלא היה שם גוזל אחר אלא בן יונה בלבד (כמו שהבאנו זה בעמוד צ"א בהערה). נמצא גוזל בן יונה הוא צפור וישראל נמשלו לצפור. וכן יאמר המסלק הנ"ל, בסוקו לזם ב' של ר"ה הנ"ל: וגוזל אלו ישראל שנמשלו לזנים והורים, כענין שנא' יונתי בחגוי הסלע ובסתרים. ויותר נאות היה לענין הפרקי דר"א, אם היה אומר בעל הסלוק: שנמשלו לזנים וצפרים — וכן יאמר רש"י על ואת הצפר לא בתר (וג"כ עפ"י הפרד"א): לפי .. נמשלו לפרים ... שנא' סבבני פרים (עי' גם בפירושו למקרא הזה דסבבני) וישראל נמשלו לבני יונה שנא' יונתי וגו'. לפיכך בתר וכו' ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם. והנה אם אמנם מצאנו למרבה, דאמתלו ישראל ליונה בפרט, אבל לא מצאנו שהזנה להם לישראל השם צפור בכלל, במקום אחר, רק בפרד"א לבד, ברמז המקרא: ואת הצפור לא בתר. ואם גם יש לרמז השם הוה לישראל בטקראות: צור צדוני כצפור, נפשנו כצפור נמלטה. ואם גם יש להכניס הרמז הוה גם

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור צט

בדברי ר"א בר כהנא בשם ר' לוי בב"ר (פ' מ"ד ש"ב) על ואת הצפר לא כהר,
 שאמר: הראה לו הקב"ה (לאברהם) כל מי שהוא מעמיד פנים בגל... וכל מי
 שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו; כלומר: הצפר הוא סמן טוב לישראל
 שאינו יעמרו פנים בגל ולא יושטפו ולא יבחרו כמו שלא בחר הצפר. וכן יש
 פנים לזה גם בלשון שמוח רבה (פ"ו). קול החור נשמע בארצנו ששמע קולן
 של ישראל בוכות אברהם שהקריב הר וגזול" וא"כ, קול החור הוא קול הצפור
 קול יעקב וישראל. אבל בפירוש לא מצאנו זה רק כאן בפר"א. וכן אנו
 שומעים שם צפור לישראל, יוצא מפורש מפי המשורר שלנו. הלא עלינו לאמר,
 כי בשם ישראל יכנה: צפור, רק על פי פר"א, וראינו למעלה שהמשורר נקב
 את ארום, בשם: מנגת, וא"כ יש לאמר, שגם זה עשה המשורר עפ"י הפר"א.
 ונראה מזה, שהיה גם לפני משוררנו זה, הנוסח בפר"א: וחור זו ארום —
 והמשורר הזה היה בקי בפר"א עד שגם בשיר חול: אולי דמעות, בנה ביהו:
 כבחן וכו', על הפר"א, כמו שהעירוני כבר במכתב עתי אוצר חכמה (שנה
 שניה עמוד ל"ו) — ועוד ישחמש המשורר שלנו בלשון: צפור, לרמוז על ישראל
 באיזה מפוזיטיו. בשחר קמתי וגם נכלמתי, יאמר: מתי חשיב צפור גרשת,
 בכרכו שם אלהי צבאות איהר: ירחף על צפור גרושה, ובמאורה אבאר במלה
 מחוקנה לחנוכה: ררוש אל צפור... ואת האם לא חשלה, האם היא כנסת
 ישראל, כמו שאמר ד' ועיהא ביהושלמי דהרואה: כי זקנה אמך כי נודקנה
 אוסחך, וכן נדרש מר' יוחנן (ד"ר פ"ו) אומר' יב"ל (לפי הנוסח של התנחומא
 פקודי) בכך אמך חתן דופי בכך אוסחך. והמשורר יכוון בכנסת ישראל על
 דרך שכווננו בשם הזה רז"ל זהמקובלים —. והנה במחזור שלקחנו משם
 המאורה הלזו, נמצא הברכה לה כתובה אחרי תום הפיוטים לפורים, ונראה
 שהיא למצאני שבת דפ' זכור, ובמחזור הכתוב בכרצלונה (שהוכתוהו כפר),
 היא כתובה על שם פומון לשבת זכור, והחמלת ההכרלה הלזו, או של
 הזמון ההוא, היא: השב על כנם, בנים מגורשים מקנם; ושם בא הלשון
 הזה: אפרוחי יונה, חמה בגיא זנחת, ובחרב יונה, האם והכנים שלחת. ואולי
 גם זה הוא לגבירור —. 13) חדש היכל ומזבח, המשורר חפז לשנות
 הכתובים: לחדש את בית ה' (דהי"ב כ"ד, ד'). ויחדש את מזבח ה' (שם ט"ו,
 ח'). והקם שרים לשבת, טלשון הכתוב: הקם על... נעים ומרות וגו', הוקם,
 מושך עצמו ואחר עמו. הוקם משיח והוקם נעים ומירות, וכן בא בכתובים
 לשון של העמידה למשוררים: ועמך משוררים לה' זמ הללים וגו' (דהי"ב כ"ד,
 כ"א.) אשר העמיד הויד (המשוררים שקדם זכרם) על די שיר בית ה'
 (דהי"א ו', ט"ו) להעמיד את אחיהם המשוררים (שם ט"ו, ט"ו) ואעמידם
 (המשוררים) על עקדם (נחמ' לג' י"א). ועמידו הלויים [השוערים והמשוררים]
 (דהי"א ט"ו, י"ג). 14) שיר ידידות (תהלים מ"ה, א'). יצאצח, שיר שירי
 אהבה לה' (על דרך פיוטי הספרדים לאהבה רבה) — בלשון צחות. ועי'
 בספח הנזכר של צונץ על תפוזים (בעמודים חל"ב ותרל"ג), וכס' שירי
 שלמה של הוקים (עמוד פ"א), ומשם חראה, איך המדקדקים והמליצים

ק שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

הראשונים ובעלי אגדה המאוחרים יצחצחו בצחות — (15) והשב עלמה
 יפת לח, השיבה את בחולה בת יהודה לימי עלומיה, חדש נעוריה כקדם,
 ואחרי בלותה תהי לה ערנה, ותהיה נאווה בלחייה. יפת לח, יפת הלחי, יפת
 הפנים, והתיר לו המשורר לאמר: לח, במקום לחי — והיבש עוד תלחלה,
 עדה"כ: כי אני ה' .. הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (יחזקאל סוף ל"ז),
 ועדה"כ: העצמות האלה (היבשות, שזכר) כל בית ישראל המה הנם אמרים
 יבשו עצמותינו וגו' (שם י"א). ובסליחה לאשמורת מוצאי שבת, המתחלת:
 במוצאי שבת תהלות תצמיח, בא הלשון: היבש תשו לח (ובקצה דפוסים נדפס
 בטעות: תשולח), ונראה בעניי שגם הסליחה ההיא, היא מגבירול; וגם מלשונות
 אחרים שם יראה לי שכן הוא — (16) קרן ינון תצמת, ע"ד: שם אצמיח קרן
 לדוד .. למשיחי (תלים קל"ב, י"ז). וירם קרן משירו (ש"א ב', י'). וכמו שאנו אומרים
 בכרכח את צמת — ינון, גם בשודדים נדודים, יאמר המשורר שלנו: ינון
 תגבר, והוא שמו של משיח, עפ"י הרשע שדרשו רבי ר' ינאי בסנהדרין (צ"ח ב') —

יא

הברלה * למוצאי שבת של פרשת החודש

היא לקוחה ג"כ מאותו המחזור שלקוח ממנו הסו' הקודם, וסוימנה בכ"ג:
 רצ"א. חתימתה: שלמה חזק, ועל גבה השום בפירושו: לר' שלמה בן גבירול ז"ל.
 משקלה הוא מורכב, כפי יש מטוריה שהן בעלי יתר ושל'ת, רויש' מהן שהן בעלי
 ג"ת; ובכלל לא הקפיד המשורר רק, שכל אחד מארבעה טורים של כל בית
 ובית יהיה בעל ג"ת, בלי שיחוש להשוואן היתירין. ודרכה של הברלה הלזו
 היא דרך הפזמון, כדרך השעה נאסר של המשורר שלנו, ומוצא בו —

1. עלת מנדר לעם נגור אשר הפור הן והן
- פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן
2. לנחם צאן, וקץ קיצון, ויום רצון. קרא לתן פינחס.

(*) הר"ם די לונאנו בספרו שתי ידות (ד' ק' ע"ב למטה הייכו ד' ק' הראשון, כי עוד
 פעמים יבוא שם ד' ק', ובכלל נושבים שם סימני המספרים לפני הדף הזה ולאחריו),
 אומר: ומה שראוי שדע כי היה ענהג ישראל צימס קדמוכס לשור' לש"י לליל שבת
 ובעולאי שבת וכן בליל יום טוב ובעולאי'הם, והענהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז
 ואיטליא וולתס, ותשובי קדמוכי המשוררים כהראב"ע ורבי יהודה הלוי ורבי שלמה בן
 גבירול וולתס חבדו שירות ומשכמות רבוט עיוולות לכך, והעיוולת למולאי שבת קראוהו
 הברדל כו'. והנה גוד הנה לא זכינו לראות הברלה מחוכמת עתת ראש מאורנו זה
 הראש' ג, ותלח זו ראשוכה כעת, והראש' ל ז"ל עבית שכוף התלק הראשון ממחזור והראש'
 כ"י שנינו כמלחו, הברלות, הלח הן פיוטים למולאי שבת" (כ"ס ד' עמוד ז"ך),
 ולא הגיד לנו חס כמלחו שם כאלה גם לגבירול. וכן בקונטרס הפליט (לד ס"י קובץ ט"ו)
 רשם מהר"ט זוכן כ"י, ענין מחזור ענהג קוטטכטינה, וחומר ג"כ, ששם כמלחו הברלות
 לשזורי ספרד ופרובינקה, ולא חדע ג"כ, חס ממלכה שם גם הברלות של הראש' ג —

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירוג קא

- (3) כְּמוֹת בְּחַמַּת בְּנֵי אֲמָת יוֹם נִקְמָה עֲשֵׂה בְּתוֹן פִּינָחֶם.
 (4) חֶפְזוֹ בְּסֶרֶם אֶרְצוֹ אֲדוֹם אֲשֶׁר אֲנִי הָדוּם לְרִגְלֵיהֶן פִּינָחֶם.
 (5) חֵישׁ יִרְשָׁה לְגִרְשָׁה וּלְרִאֲשָׁה תְּהִי עֲלֵיהֶן פִּינָחֶם.
 (6) זֶה חֲדָשׁ נִוָּה חֲדָשׁ וְכָל־קֶדֶשׁ נְחֹזֵץ נְיִוָּהֶן פִּינָחֶם.
 (7) קָרָא יְשׁוּעוֹת לְרַנְּעוֹת וְצִאֵן רַעוֹת עַל־יְדֵיהֶן פִּינָחֶם.

(1) מנור, היחיד מן הרביעי שבכתוב: מנוריק .. וטפסריך (נחום ג', י"ז).
 ובלשון הזה יאמר גם ר"י הלוי כאלכה אליך: טוב יום על אדמת אל, מאלף
 באדמת זר; יום בחרבות ההראל, מארמון כל מנור. ובשפתי רננות הדפסה
 שניה (עמוד ט"ו) ששם גרפסה הסליחה ההיא של הלוי, כתוב בטעות: מי זר (!)
 במקום: מנור. וכנה המשורר שלנו את פינחס, שהוא אליהו, בשם: מנור,
 בעבור שאמרו ז"ל בסיכּה (ג"כ, ב'). ומאן גינהו שמנה נסיכי אדם .. ומשיח
 ואליהו; וכן בשיר רבה (סוף פסוק אם חומה) ושמנה נסיכי אדם אלו הן ...
 אליה ומלך המשיח — לעם נגור, לעם הנגור מבית ה', ונגור מארץ תיים,
 ארץ הקדושה. ורומז המשורר להכתוב: הנה אמרים נגורנו לנו .. והבאתי
 אתכם אל אדמת ישראל (יחזקאל ל"ו, י"א, י"ב). — הן והן, בשביל החרון
 אמר המשורר: הן והן, חתם: הנה והנה; וכמו שיאמר כאן: הפוך הן והן,
 בן יאמר בשלש שני תברונה: פוורים אנה ואנה — פינחס וגו', כפדר"א
 (סוף פכ"ט) אמר לו הקב"ה (לאליהו) לעולם אחה מקנא קנאם בשמים על
 גלוי עריות שנאמר פנחס בן אלעזר וכאן אחה מקנא חייד שאין ישראל עושין
 ברית מילה עד שאחה רואה בעיניך מכאן החקיננו חכמים שיהו עושים מושב
 כבוד למלאך הברית [שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית] * שנא' ומלאך הברית
 אשר אתם חפצים הנה הוא בא וגו'. ועוד שם (פמ"ז) ר' אליעזר אומר קרא
 הקב"ה שמו של פנחס בשמו אליה (**). ובילקוט (פ' פנחס) מביא עוד מאמר

(* הדברים שהוספתי כאן בין שני חלואי אריות, הם עפ"י פדר"א ב"ג' המזכיר בנה,
 וכן נכון, כי בלעדיהם העקר חסר מן הספר. והמחבר: אליהו ישראל וכו', הכלוה שם
 בפדר"א הנדפסים, הוא חסר בכ"י, כי הוא עמוס נוסף בזמן מאוחר. ועי' גם בניחור
 הגאון רד"ל זל"ל לפרקי דר"א שם סעיף ס"ה וסעיף ס"ו —
 (** גם זה כתבתי לפי נוסח הכ"י, והכונה ששם: אליה, בלא השמות: אל, יי
 (לא: אליהו) וקרוי לזה הניץ הענין גם הרצ בעל מדרש תנאים, ובעל הפדר"א רומז
 בזה להכתוב: כי שמי בקרנו — כי מלאך הברית הוא מטטרון. ואחד הלשון הזה:
 קרא .. בשמו אליה, בלא שם עוד בכ"י, הלשון: אליהו ממושי גלעד ובנ', והגו ענין בכמי
 עלפון, לרדוף את הכתוב דמלכיים: אליהו המשיגי מחושי גלעד וגו', מענין תשובה,
 ונדפסים גזונט, השם: אליה, וככתב: בשמו אליהו ממושי גלעד, ועוד כשמש נדפסים
 הלשון שכתב שם: חשב הקב"ה שמו של פינחס בשמו אליהו כו', במקום שכתב כאן
 בכ"י: קרא, והלשון: חשב, כשמש עלפון: היסב (הסב) שזילקוט, אשה חמס כבורחת
 הענין היסב הוא כמו קרא חבל כשמש עוד הלשון זילקוט, שכתב שם היסב הקב"ה
 שמו של פנחס בשמו של אליהו ז"ל, זה עיניו גמור (בשמו של השני ע"י שמו של
 הראשון) — כי לפי הלשון הזה, אין פנחס הוא אליהו עמש, רק הוא פנחס עיסב שמו

קב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

ר' שמעון בן לקיש: פנחס הוא אליהו. ונראה שהמדרש הזה אשר העלה הילקוט בשם ריש לקיש הוא מוקדם בומן מהמדרשות שהביא בעל פדר"א בזה, כמו שהוא מוקדם הדרש של ריש לקיש בילקוט מהדרש של בעל פרדר"א על שם ר"א, גם במקום — כי מהלשונות של בעל הפרד"א בענין זה, נראה שכבר היה ידוע זה המדרש בזמנו, שפינחס הוא אליהו, והיה זה אז כדבר פשוט שנחפשו ככה בעולם. ובעל הפרד"א כל עצמו לא בא רק להוסיף עוד דרשות על הדרש הקודם; אבל לבעל המאמר הראשון היה מהצורך לו להודיע קודם כל דבר, גופו של דבר עצמו, אשר לא נודע עוד, שפינחס הוא הוא אליהו. — ונראה עוד, שבעל הפרד"א האמין, כי בעל המאמר הראשון שאמר: פנחס הוא אליהו, לפי פשוטו של דבר אמרו, ולא שכיון בו רק להמשיל את זה לזה ולהחבירם, יען חוכן אחד להם בנפשותם, ומשקל לרוחם אחד. — והראב"ע החקים נגד הרעת הזאת (בריש פ' פינחס), ואומר, שאין פינחס אליהו כלל; והרד"ק (מ"א י"ז, א'). הוא מטיל ספק בדבר. לא כן הרלב"ג, שאם הוא מעולם לא יחיש להאמין לכל דבר היוצא מטבע המציאות, הנה זאת חפצם, הוא מסכים להאמנת הדבר הזה, כן בפירושו לסוף פ' בלק, וכן בפירושו לס' שופטים יאמר, שנביא ה' הנשלח לב' בימי גרעון ומלאך ה' הנראה אליו הוא פינחס הוא אליהו, וכן בפירושו למלכים (שם) שיאמר: וראוי שחדע שכבר הסכימו קצת רז"ל כי פינחס זה אלי' מפני מה שמצאו בנייהם מן ההתייחסות (ר"ל, שזה וזה קנאים היו לכבוד ה', מלבד אריכות הימים לשניהם, כמו שיוכר עוד שם) וכבר בארנו בס' שופטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גרעון ואל יפתח (?). כו'. וכן משוררנו הרשב"ג, האמין בדבר הזה כפשוטו, ולכן קרא פה על אליהו, את המקרא: פינחס ונו' — (2) לנחם, בכ"י הנו"ן קמוצה, אולי חשב המנקד, כי לנחם דכאן הוא מן ולא נחם אלהים (שמות י"ג, י"ז). ופי' לנחם צאן, לנחות את הצאן, כמו נחית כצאן עמך (תלים ע"ז, כ"א). וזה אינו, כי הפי' הוא: שלח את אליה מנחם, למען ינחם את צאן עמו, שה פזורה ישראל, מינונם. ונמצא קשור הפעל שלח עם נחמה: כי שלח לך מנחמים (ש"ב, י', ג'. דה"א י"ט, ג'). ואל"י הוא פינחס, הוא בא יבוא לנחם את אבלי ציון, עד שנאמר עליו בירושלמי דברכות (פ"ה) במה היו עוסקים (אלי' ואלישע כשנפטר אלי' מאלישע) ר' יודין בריה דרבי אמר בנחמות ירושלים היו עוסקים כמה דאמר דברו על לב ירושלם. וכן יאמר הפייט בנמירות של מוצאי שבת: שלח חשבי לנאנחה, ונסו יגון

בשם אליהו, ופנחס ואליהו המה רק שתיים בשמות השם נלד, לא זולת, והלא ראינו מהפ' כ"ט דפר"א, כי שם הכונה גלויה, שפינחס הוא אליהו משם, הוא ולא אחר, וזוין שם אליהו לפיכחם רק שם הכינוי נלד, כי אם שם העלם לו, כי אך עלשו וצדו של פינחס הוא אליהו, ואין יהיו דברי הפ' מ"ז של הפרדה"א סותרים לדברי הפכ"ט דשם? ולחם טרח עלמו אותו לדיק הרד"ל ז"ל בציחורו לפ' מ"ז שם (סעיף ל"ז) לקיים את הנוסח הפשוט של הילקוט — ודע שנלשון: וכתן לו (הקד"ה לפיכחם) חיי העוה"ז וחיי העוה"ב שנלד"א שש"ז שם, הכונה, שפינחס, שהוא אליהו, הוא עמונו עומד נתיים, ולא את כלל —

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירור חג

ואנחה. ושלח חשבי, ושלח מנור, רומזים למקראות דסוף מלאכי: הנני שלח
 לכם את אליה הנביא.. והשיב לב אמות על בנים וגו'; כי גם בהשיבו הלככות,
 מכנים לאבות, ולהפך, הוא מנחם משיב נפש עמו. — וקץ קיצונו, קץ הקץ,
 קץ האחרון. בעבור שמחשבי קיצין בקשו חשבונות רבים בכל דור ודור, ודחקו
 את הקץ, וכלו כל הקיצין ולא בא הקץ, כי חשבו לכמה חשבונה, ולא
 מצאו פת-רונה*, כלשונו של המשורר שלנו בשלש שני חברונה, אשר הזכרתי
 פה בסעיף א'*) וגם בשנותינו ספו, יקונו על אורך הקץ ועל פליאותו, וכן
 בשכורה עניה ובשכולה אכולה. — ויאמר המשורר: קרא לישראל הקץ
 האחרון ועת הרצון ע"י המבשר פינחם הוא אלי' — (3) משוך בחמה, כמו
 ומשך אבירים בכחו (איוב כ"ד, כ"ב). חמשך ליתן כחכה (שם ט', כ"ה).
 כמושכו ברשחו (תלים י', ט'). — בני אמה, בני השפחה של שרה — וענין
 שלש הבתים האלה הוא מיוסד על פסוקי ישעי' (ס"א, א'. ב'). רוח ה' עלי
 יען משך אותי לבשר.. שלחני.. לקרוא לשבויים דרור.. לקרוא
 שנת רצון לה' ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים — (4) אדום,
 רומי — (5) חיש ירושה, על כרחך עלינו לאמר, שהוא מקרא קצר, וכונת
 המשורר לאמר, כי אחרי אשר ישלח ה' מנזר — לנחם — וימשוך בחמתו —
 ויהפוך — אז תשוב חיש מהרה הירושה להגרושה; כי קשה לאמר, שינת
 המשורר את השם: חיש במקום הציווי: חושה. ואני הייתי נוטה באמת,
 להגיה: חושה, במקום: חיש, ואמרתי בלבבי, כי יחשוב המשורר גם את
 המלאפום שאחר אות הח' עם התנועה שאחריה רק ליתך, ולא לשתי
 תנועות, כדן כל מלאפום שאחריה תנועה, אבל יראתי לשלוח יד ולהגיה —.
 חיש ירושה לגרושה, כי בחולת בת ישראל היא נחשבה בגלותה, כאשר גרושה
 מאישה, גרושה מירושחה; על דרך לגרשנו מירשחך (דחי' כ' ד', י"א). כי
 גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' (ש"א כ"ו, י"ט). מביחי אנרשם (הושע ט',
 ט"ו) וכן בשודדים נדודים, יאמר המשורר שלנו: השב גרושה, לנחלה ירושה.
 ובשחר קמתי וגם נכלמתי, יאמר: מתי חשיב צפור גרשת; ובכרכו שם אלהי
 צבאות איחד: ירחף על צפור גרושה. — ולראשה, בלי מפיק ה"א, כי ראשה
 פה הוא שם, כמו האבן הראשה (זכרי' ד', ז'). והכונה, כי בת ישראל
 הגרושה, כשובה לקדמוחה, אל בית אביה כנעוריה, ואל ירושתה, תהיה לראשה
 (כאבן הראשה) על בית ישמעאל ועל כל אדם, תחת אשר היה בגלותה
 היום לגיליהו, ונפשח כעפר לכל היתה, שהכל דשן אותו בעקבם. וזה ע"ד
 אבן מאסו הבנים היתה לראש פנה (תלים ק"ח, כ"ב). — (6) זה חודש
 כמו: החדש הזה, כלומר כחדש הזה שנאמר בו: החדש הזה לכם — בו
 כחדש: גוה חרש, חרש כקדם את נידך. גוה* סחם, הוא הנוה הירוע, נאות

*) בספרי: דברי שלמה בן גבירור וקדם בני דורו, גדלישתינו, שס, על זמן מותו
 של משוררנו, יבואר בע"ה, כי ספלימה הלזו: שלשת וכו', (הדועה גדרכי לזיה קת
 להטאורה שלו דחוכה: חנאר בטלה מתוקם, ובלשוכה ובעמיה גחולמו: שמתו ספו),
 היא לו ז"ל, רק שזמן מאוחר שמו עליה נוספות, מאה" שנה — .

קד שירי השירים אשר לשלמה בגבירוד

אלהים, שנאמר בו: נוה קדשך (שמות ט"ו, י"ג.) נאוה קדש (חלים צ"ג, ה'). נוה צדק (ירמי' נ', ז'). נוה צדק הר הקדש (שם ל"א, כ"ג.). וכן בשולמית בלי תרמית, יאמר המשורר שלנו: עיר קדש, נוה חדש; והוא ע"ד שאמר בשיר הקודם: חדש היכל ומזבח. ותפלת המשורר, שבחדש הזה יפקוד ה' את נווה ויחדשו, היא מיוסדת על דברי ר' יהושע בר"ה (י"א, ב'). בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל. וכיוצא עוד דבר המשורר הוא מיוסד על דברי המדרש בש"ר (פט"ו) ד"א החדש הזה לכם הה"ד אשרי הגוי אשר ה' אלהיו .. וכשבחר (הקב"ה) בעקב ובניו קבע בו (בניסן) ראש חדש של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין לגאול .. ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לחשועה שנא' ראשון הוא לכם לחדשי השנה, ועל דברי הפסיקתא רבתי פסקא דהחדש: רבי יודן .. בשם ר"א בנו של ריה"ג ורב הונא בשם ראב"י אומר קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח בשעה שהוא בא ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלין בו, עד: בחדש הזה נגאלו [צריך להוסיף: ובחדש הזה אתם נגאלים—]. וכן הוא בחזית: רבי יודן .. קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח .. עד: ובחודש הזה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם ראש חדשים. והילקוט (פ' בא) מביא עוד בשם הפסיקתא (האחרת שהיחה בידו): וכיון שבא משה אצל ישראל ואמר כך אמר ליה הקב"ה פקד פקדת א"ל משה עדין פקידה .. וכיון שאמר לו החדש הזה אתם נגאלין כלומר (עכשיו) אמרין הוא סימן טוב (כלומר לעתיד, שגם אז תהי הגאולה באותו חדש*) — וכל קדש, בחים המקודשים לע"א. נחוצן גיורן, ע"ד יותן את בתי הקדשים (פ"ב כ"ג, ז'). —

(* צמולאי יום טכוסה, כתוב: יהי החדש הזה. ויאמר ע"י, יזיטנו הרב החכם הגדול שהר"י רייפמן כ"י (בליון תר"ח עמוד קס"ו) בזה"ל: והפייט הזה נוסד על צמולאי שנת לראש חדש כאשר יורה חרות יהי הקודש הזה. וחולס לא שם לבו אז כבוד הרב הזה כר"ן להחרת: ככנותא אזי חחה, הבא תיכף ומיל אחרי החרת: יהי החדש הזה. ועל כדקד, פירוט: . ככנותא אזי חחה, הוא: ככנותא של ערע"ה; כאלו יאמר הפייט: אזי החחיס, אז: אזי החוץ. כי עשה רבינו ע"ה, כקרא: אדון הכנאים, רבן של כל הכנאים, אביהן של כנאים. ובעגילה (י"ג, ח'). אמרו: אזי אזי אזי (אזי גדור אזי שוכו אזי זכות) אזי בתורה אזי בחכמה אזי בכבונה, וכוונת עזר דרשו ואמרו בויקרא רבה (פ' ח) אזי סוכו שהיה אביהן של כנאים שסוכים צרות הקדש בו; והפייט של צמולאי יום טכוסה תרגם עמש: אזי סוכו (זכות) בלשון: אזי חחה — עפ"י מדרש ז"ל הלזה. ואיה איפה היא הכבונה של עשה אשר רמו עליה הפייט, באחרון שיקום בהחדש הזה עה שכנא עליו ראש החחיס? מה כנא עליו? ומה שם הקודש שהוא בו כדע? — אין זאת כי אם כחכר הזמר הזה של צמולאי יום טכוסה גם הוא, למן"ש של פרשת החדש; ועשהגבלה שלנו לגבירוד ראה וכן עשה גם הוא. וכמו שיאמר הרשב"ג: זה חדש על החדש הראשון הוא חדש ניסן, כן יאמר עליו גם צמולאי טכוסה: יהי החדש הזה, ככתוב עליו במקרא טלח: והחדש הזה. ומה יהי החדש הזה? יהי: ככנותא אזי חחה" עליו: לכם! — כי ראינו מכל המדרשות שהגאון צמנים, כי דרש דרש עשה לבני ישראל, דרש היולא מהמניח: לכם" של החדש הזה לכם, ראשון הוא לכם כי שם רמו להם: לכם יהי החדש הזה, שלכם יהי, כעונתכם ולהנחתכם! כי זו תהיה חשונתכם, להיות היהודים עתידים ליגאל בו —

— רב הונא ורב חזקיהו ורב יוחנן ורב ירמיהו ורב יודן ורב יצחק ורב יצחק בר אבא ורב יצחק בר אשי —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון

- 1) נִזְכְּרִי לְצוּר לִבִּי נִפְשִׁי וְגַם קִרְבִּי וְהוֹדִי לְמִשְׁנֵבֶךָ שַׁחֲרָד וְגַם עִרְבֶךָ
- 2) לְנִגְדֶךָ וְלִסְבִּיבֶךָ בְּקוֹמֶךָ וְגַם שְׂרָבֶךָ וְיַעַל תְּמַחֲשֵׁבֶךָ בְּלִבְּךָ וּמוֹשֵׁבֶךָ
- 3) מִהֶלֶל בְּחִיטֵיבֶךָ יִרְצֶךָ וְיִקְשָׁבֶךָ יִפְן לְמַעְצָבֶךָ יִבִּיט לְמִבְּאֵיבֶךָ
- 4) הִתְהַדָּה וְגִמּוּל טוֹבֶךָ יְשֻׁלִים בְּיָוִם שִׁבְבֶךָ אֵלָיו וְיִזְשִׁיבֶךָ אֶצְלוֹ וְיִקְרִיבֶךָ

1) המשורה מצויר, כאלו רוח השיר יעבור עליו, וידבר עמו, ויעוררהו, כי ישפוך את לבבו ונפשו וקרבו לפני ה' (ע"ה המחזבים באיכה ב', י"ט. תלים ס"ב, ט'. ש"א א', ט"ג. תלים ק"ג, א'). וזודה לה' משגבו, בשחר ובערב, ר"ל, שיתפלל אליו תפלת שחרית ותפלת ערבית. והודי בו, השעור: הודי שחרך .. למשנבך, ואמר המשורה: שחרך וערבך, בעבור שנמצא במקרא, השם: שחר, בכני: שחרה (ישעי' מ"ו, י"א). — 2) לנגדך בו, מקרא קצר, והכונה: שיתה את ה', שהוא משנבך, לנגדך. בכחוב: שיתה ה' לנגד חמיד (תלים ט"ז, ח'). ואמר גם: לסביבך, לאמר, כי בכל מקום ה' שמה, ובכל מקום עיני ה' צופות, לנגדך ולסביבך, כי הוא הסובב ומקיף את הכל — והכחוב אומר: יסכנהו (דברים ל"ב, י'). הסוכבני סלה (תלים ל"ב, ז'). חסד יסוכבנו (שם שם י') ותסב חנחמני (שם ע"א, כ"א). על כן שיתהו לפניך, והיו עיניך רואות את מורך מוראך מאחריך. בקומך וכו', עדה"כ: בשבתך ובכיתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (דברים ז', ז'. י"א, י"ט). ויעל במחשבתך, אמנם לא נמצא קשור הפעל עלה עם מחשבה, בכל זה התירה לו המשורה ל' שרם יחד, בעבור שנמצא הפעל הזה נקשר עם רות (יחזקאל י"א, ה'. ד', ל"ב. י"ג. ל"ח, י'. ד'). ועם לב (מ"ב י"ב, ה'. ישעי' ס"ה, י"ז. ורמ"ז, ג"א. ל"ב, ל"ח. כ"א, ג"א. נ"א, נ'). והוא רוח והוא לב הוא מחשבה; בשגם כי נמצא עוד: יעלו דברים עליך (יהס' ל"ח, י'). ודברים דבאן הם דברי מחשבה, כמפורש אח"כ: וחשבת מחשבת רעה (שם) ונמצא עוד: העלו גלוליהם על לבם (יחזקאל י"ה, ג'). גלוליהם הוא כמו מחשבות גלוליהם. ויעל ב' כמו שנמצא נקשר הפעל עלה עם על, כן נמצאהו נקשר גם עם ב', כגון: ועלה בהר (יהושע י"ח, ז"ב). מי יעלה בהר ה' (תלים כ"ד, ג'). וזרומה. בלכתך ומושבך, ובסליחה לברכת זמן לליל יוה"כ, יאמר המשורה שלנו: שמו לעד נרומם בכל מושב ומהלך. ה' של בלכתך נקוד בכ"י בצירי. — 3) מהלל, שם, מן מהללו (משלי כ"ז, כ"א). ירצך, בכ"י כחוב: ירצה. והכונה, כי אם תיטיב שאת לה' שירי תהלות, או, ה' אלהיך ירצך, יקבל את תפלתך ונרצה לך, עדה"כ: יתח אלוה וירצהו (איוב ל"ג, כ"ו). למעצבך, שם, מן למעצבה חשכבון (ישעי' סוף נ"י) יביט למכאובך, ע"ד הכחובים באיכה (א', י"ב. י"ח). 4) יאמר, כי בעשותך כל אלה, גם שכחך לא יקופח, כי אחה עתיד לקבל שכר בעיה"ב על מעשיך הטובים בעוה"ז, ומת הגמול אשר הוא המשורר מבקש רק לשוב ביום המות אל אלוה עושהו כי ממנו לקחה נשמתו ואליו תשוב, ואצלו תשב, ותהיה קרובה לו אח"כ, כי תדבק בו עתה בהיותה חונה בצידי.

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול קו

רשות

נמצא במחזור כ"ה הנ"ל סי' תע"א, ובמחזור כ"ה ברצלונה, סי' קצ"ה, הוא רשות לשמיני עשרה, והוא נמצא גם בס' שירים ומירות ותשבחות סי' כ"ט. חתימתו: שלמה, והה"א כפולה. משקלו יתד ש"ח יתד ש"ח י"ח, כן ברלת וכן בסוגר —.

1. שְׁפַל רוּחַ שְׁפַל בָּרֶךְ וּקוֹמָה אֶקְדַּמְךָ בָּרַב פַּחַד וְאֵימָה

2. לְפָנֶיךָ אָנֹכִי נֶחֱשָׁב בְּעֵינֶיךָ

3. מְלֹא עוֹלָם, אֲשֶׁר אֵינוֹ יִקְרָא לְגֹדְלוֹ! הַכְּמֵנִי יְהִלְלֶךָ? וְכֵמָה?

4. הַדָּרְךָ לֹא יִכְלֹן מְלֹאכְרֵרוֹם וְעַל אַחַת אָנֹכִי כַּמָּה וְכַמָּה

5. הַטִּיבֶתְךָ וְהִנְדַּלְתְּ חֲסָדֶיךָ וְלֶךָ פְּנִיבֵיל לְהַזְדוּחַת הַנְּשֻׁמָה

1. שפל רוח שפל ברך, הנה הלשון: שפל רוח, נמצא במקרא (משלי ט"ז, י"ח. כ"ט, כ"ג. ישעיה נ"ז, ט"ז.) ובמשנה (אבות ד', ד'). שהוא לשון של ענוה והכנעה ורוח נכאה, אבל הלשון של "שפל ברך" לענין זה, לא נמצא במקרא כלל, רק בגמ' דסדר תעניות (תענית ט"ז, א.). אין מורידין לפני החיבה אלא אדם הרגיל. ופרקו נאה ושפל ברך וכו', ובפ' רש"י שם: ושפל ברך, עניו"; היינו, שהוא משפיל את ברכו, ועומד לפני ה' בתפלותו, בכריעה ובכנעה, ולא בקומה זקופה ועוֹת מצח. והנה מזה נראה באמת, שנתחבר הרשות הזה לש"ע, ככתוב במחזור ברצלונה (כמו שהזכרנו בפתיחתנו לזה הרשות); כי אחרי ששואלין בש"ע על הגשמים, וש"ע דומה א"כ כזה הענין ליום שמתענין בו על עצירת גשמים, שבתענית כזו מעמידין לבעל חפלה שהוא שפל ברך, על כן אמר המשורר גם כרשותו ליום שמתפללין בו על הגשמים: הנה אמנם כן, אני שפל רוח ושפל ברך, כראוי להיות, כי ידעתי כי קטונתי נגדך. והמשורר בעצמו ירד לרוב לפני החיבה, ורשותו על עצמו אמר, ולא על קהל עדתו. ובוראי סדר המשורר הזה סדר שלם גם לגשם [אם שאין לנו ממנו רק המגן: שפעת רביבים*] לברך, ואולי עוד איוה תרזים] על הדרך שסדר סדרו לטל; ורק מחמת הסדר של הראב"ע לגשם, שנתקבל כפי הנראה, בהרבה קהלות ספרד וארץ המערב, אבדנו את סדרו של משוררנו. והרשות הזה הוא כדמות פתיחה לסדרו, בכלל —. שפל ברך וקומה, לא יחכן שתהיה כונח המשורר גם בשפל קומה, לאמר, כי ילך את וְחַוּא נִכְנַע מִלִּפְנֵי ה', כחבריו שפל רוח ושפל ברך, ויהיה לפי זה, מכון: שפל קומה, נ"כ שישפיל את קומתו, היינו, שיידך כפוף ולא זקוף, כמכון: שפל רוח ושפל ברך, לאמר שישפיל את רוחו וישפיל את ברכו לא יחכן זה; כי מלבד שיכפיל המשורר, לפי זה, דברים

* ככתבי למעלה (עמוד ק"ג, סעיף ו') על דבר הלשון: חיש ירוטה, שכתי לפי שעה, כי גם בשפעת רביבים, יחער הטשורר שלכו: חיש ושלח, על דרך ליווי —.

הח שירי השירים אשר לשלמה בן גביריהו

שלא לצורך, כי השפלת הכרך והשפלת הקומה היינו הך; מלבד זה, שפל קומה לא יורה על הממיד עצמו, כמו שכן היא באמת הוראת שפל רוח ושפל ברך, כי אם על הנמוך בעצמו מטבע, כמו שנאמר: שפלת קומה (יחזקאל י"ז, ו'). על עץ הגפן, שאין בכחו להשפיל עצמו — לכן נראה בעיני לדבר ברורה, כי בלשון: ושפל קומה (וקומה) יאמר המשורר על עצמו, שהוא קצר הקומה, וכנגד עצמו דבר המשורר גם כן את דברו ולא כנגד קהלו. והמשורר מתנצל בזה לפני אלהיו, ויאמר: אמנם כן אלהי, אני בא בשליחת עמך, כי אני משפיל את רוחי בחוכי, בפנימויתי, ואני משפיל גם את ברכי בחיצוניותי, להשתחוות לפניך, אבל קטונתי מאד גם בגופי, ואיני כדאי והגון להתפלל לפניך בעד עמך. וזה, כעבור שאמרו בכריחא רתעניח (שם מקודם): ואם לאו (אם אין חכם) אומר (דברי כיבושין) אדם של צורה, ומפורש שם ברש"י ותוס': בעל קומה שישמעו ויקבלו דבריו כו'. ע"כ אמר המשורר אני איני בעל גבה קומה, אין אני נשוא פנים ואין דברי נשמעים. ובספרנו: דברי שלמה וכו', יבואר בע"ה, כי האדם הגדול הזה רשב"ג, קטן קומה בדורו היה, כאשר יורה ע"ז גם השיר: רביבי דמעך (שירי שלמה עמוד ל"ה) בכתיב ט', י', י"ד, — וכי מטעם זה היה נקרא בשם ר' שלמה הקטן — . והנה במגן ל"ב (חתום: שלמה בר יהודה —) יאמר הרשב"ג: וארץ שפל רומי, שם הכונה כי השפל רומי, כלומר ישפיל רומי (קומתו) וכמו שאמר ברשות למגן יו"ב ארץ אשפיל.. שרעפי ישפלו (עי' לעיל עמוד ל"ב סעיף נ"ג, בביאור למאמר: לפני מושפלים) וכמו שיאמר ג"כ בשם אל קמתי לכרך: לא אוכל ברך לחזק ולשאת קומה — . אקדמך, כמו ובבקר תפלתי תקדמך (תלים פ"ח, י"ד). לא הגיש וחקדים בעדנו הרעה (עמוס ט', י'). נקדמה פניו בחודה (תלים צ"ה, ב'). כמה אקדם ה'.. האקדמנו בעולות (מיכה ו', ו'). שהענין הוא ההקדמה לתפלה או להודיה בשחרית, או להקריב קרבנות של שחר; לכן יאות מאד לשון של קדם לפיזט הרשות שהוא הקודם לכל הפיזטים הבאים אחריו. בנדפס גם אות הד' של אקדמך היא צרויה, ונשחת המשקל; וכן הר' והפ' של ברב פחד קמוצים הן שם — . 2) לעומת גדלך אני נחשב בעיני כתולעת קטנה הרוחשם על האדמה נגד האדמה, אשר כלא היא נחשבה נגדה — . 3) מלא עולם, הממלא את כל העולם, כי הוא בכל — כמו מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו', ג'). אין קץ לגדלו, ע"ד ולגדלו אין חקר (תלים קמ"ה, ג'). ולשון אין קץ של משוררנו הוא כלשון, אין סוף של המקובלים — . הכמוני האיש כמוני יכז להללך? — . וכמה, כמה כחי גדול להללך? אין כחי שבפי גדול כל כך — . 4) וזו שכינתך לא יכלכלו אפי' מלאכי שמים, כי רק מעט מהודך נתת עליהם ולא כל הודך, ולא תצמצם כל שכינתך בקרבם, ועוד תופפת היא עליהם, ומקפת אותם, גבוה מעל גבוה, לאין קץ ותכלית, ומכש"כ אני כן אדם תולעה, שלא קבלתי רק שיעור מועט מן אורך הגדול, שנשמתי היא רק ניצוץ מניצוטי אור מלאכיך, ע"כ לא אוכל לבוא בסודך, וכמה אהלך, ונשמתי לא תבינך? — וענין הכית הזה הוא מיוסד על הכתובים במ"א (ח', כ"ו).

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור הט

והיה"כ (ב', ה', ו', י"ח). — 5) אך מאשר הרבית להיטיב עם בני אדם והגדלת חסדיך עמהם ולכן הגדיל להודות לך גם נשמח אדם אשר בו כפי כחה המעט. ולך חגדיל, וכן לך חגדיל הנשמה להודות, כאשר חגדיל אתה לעשית עמה טוב וחסד; והבית הוה הוא עדה"כ: ואודה את שמך על חסרך ואמתך כי הגדלת וגו' (תלים קל"ח, ב'). ובכ" ברצלונה, כחוב: לך חגדיל, ובנדפס: לך חגדיל — *

רשות

כתובה במחזור הראשון הנזכר של רשות הקודמת בין שאר הרשויות, סי' חס"ח, והיא נמצאת גם בג' מחזורים מנהג רומא כ"י (וג"כ כ"י ג') היינו: באחר, אשר קצותיו אכלה איש, ושם כתוב עליה: רשות לנשמת נאה והדור לר"ה ויוהכ"פ, בשני, שהוא: סדר חתוננים ומחזור לר"ה ויוהכ"פ, ובשלישי, שהוא: מחזור לכל השנה; ובשני אלה האחרונים, הוא רשות לנשמת יוהכ"פ. והרשד"ל ז"ל, יאמר (מבוא למחזור במנהג בני רומא עמוד כ"ח ועמוד כ"ט) עליה: ולא מצאתיה במחזורי בני רומא כ"י, רק באחד מצאתיה בין פיוטים רבים הנוספים בסוף הספר. וככה היא במחזורי רומא הנדפסים, רשות לנשמת יוהכ"פ. אפס, כי לא חברה המשורר מתחלה להיות רשות לנשמת יוהכ"פ, אחרי שיש לנו ממנו רשות אחרת לנשמת יוהכ"פ (אלהים אלי אתה, אשר הדפסתיה כבר בסוף הקי"ן יונ"ה) ואנכי מצאתיה עוד, במחזור אלגיר כ"י יקר (בסופו, בין הפיוטים לחתנים סי' מ"ו) ושם היא רשות לחתן, ובמחזור רומניא כ"י, ושם היא ברכו ליום ראשון של פסח, וכן בקובץ סדר הפלות אשכנז או צרפת (הנכתב ביחד עם החשב"ץ ומרדכי קצר ושאר ענינים) והיא כתובה שם בסוף הסידור של תפלה בין הפיוטים והרשויות בסתם (וגם הכ"י האלו הם כ"י ג') והיא נמצאת לפי עדות הרשד"ל ז"ל (שם) גם במנהג רומניא (הנדפס) ובכ"י והראן. וכן הדפיסה לראשונה הר"ר דוקיס נ"י, בסוף ספרו על הרמב"ע (עמוד ק"ו), מחוך המחזור הרומניא הנדפס (לא ככתוב: רומא, בספרו עהרענויילען עמוד כ"א סי' ל') ומחוך מחזור איטליאני כ"י חתימתה של הרשות, היא: שלמה חוק, וחרווה ומשקלה כחרו ומשקל הרשות הקודמת —

והנה ענין הרשות הלזו, הוא מיוסד על המקרא ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו (תלים ק"ג, א'). עפ"י הנאמר בגמ' ברכות (י', א'). הני

(* והכה מלמתי אח"כ את הראות הלזו, גם נמחזר אלגיר הכלפס נליוורנו (שנת תרי"ב) ושם הוא ראוי לש"ת; וכן מלמתי נמחזר לימים כולאים כמנהג ק"ק ספרדים הכלפס נמיסח (שנת תקכ"ב) ושם הוא פיוט לשחרית יוס' ב' של ר"ה, ובשניהם כתוב: לך חגדיל. ומלמתי עוד נמחזר רומניא כ"י (ג"כ כ"י ג') ושם היא ברכו ליום ח' של סוכות, ובאמר שם ח"ן קן לגדלך, לא: לגדלו; ועוד נאמר שם: ולך יטיב להודות, כנגד: הטיבות — חך מיטנ הכמינה: מיטנ —

הי שירי השירים אשר לשלמה בן גבירוד

חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן רוד? לא אמרן אלא כנגד הקב"ה ובנגד נשמה, מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף, מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית, מה הקב"ה זן את כל העולם כולו אף נשמה זנה את כל הגוף, מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה, מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים, יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו. ובשוח"ט לתלים (שם): ד"א ברכי נפשי את ה' למה מקלם דוד להקב"ה בנפש? אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה ממלא את עולמו, ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב"ה סובל את העולב, ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב"ה יחיד בעולמו, ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב"ה אינו אוכל ואינו שותה, ומה הנפש טהורה כך הקב"ה טהור, שהוא למעלה מעולמו, ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה, אמר דוד חבא הנפש שיש בה כל חמדות הללו ותהלל להקב"ה שיש בו כל המדות הללו, ד"א ברכי נפשי את ה', מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומו (מקומה) ובאיווה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפי' חיות הקדוש שהן טעונות בכסא הכבוד אין יודעין אי זהו מקומו כו'. והריבור הזה האחרון לקח בעל שוח"ט מספרא ושמות רבה (עי' ה' ת' י"ה א' עמוד כ"ב בהערה למטה — *) —

הוא יבא ברכי נפשי את ה' למה מקלם דוד להקב"ה בנפש? אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה ממלא את עולמו, ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב"ה סובל את העולב, ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב"ה יחיד בעולמו, ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב"ה אינו אוכל ואינו שותה, ומה הנפש טהורה כך הקב"ה טהור, שהוא למעלה מעולמו, ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה, אמר דוד חבא הנפש שיש בה כל חמדות הללו ותהלל להקב"ה שיש בו כל המדות הללו, ד"א ברכי נפשי את ה', מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומו (מקומה) ובאיווה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפי' חיות הקדוש שהן טעונות בכסא הכבוד אין יודעין אי זהו מקומו כו'. והריבור הזה האחרון לקח בעל שוח"ט מספרא ושמות רבה (עי' ה' ת' י"ה א' עמוד כ"ב בהערה למטה — *) —

הוא יבא ברכי נפשי את ה' למה מקלם דוד להקב"ה בנפש? אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה ממלא את עולמו, ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב"ה סובל את העולב, ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב"ה יחיד בעולמו, ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב"ה אינו אוכל ואינו שותה, ומה הנפש טהורה כך הקב"ה טהור, שהוא למעלה מעולמו, ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה, אמר דוד חבא הנפש שיש בה כל חמדות הללו ותהלל להקב"ה שיש בו כל המדות הללו, ד"א ברכי נפשי את ה', מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומו (מקומה) ובאיווה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפי' חיות הקדוש שהן טעונות בכסא הכבוד אין יודעין אי זהו מקומו כו'. והריבור הזה האחרון לקח בעל שוח"ט מספרא ושמות רבה (עי' ה' ת' י"ה א' עמוד כ"ב בהערה למטה — *) —

הוא יבא ברכי נפשי את ה' למה מקלם דוד להקב"ה בנפש? אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה ממלא את עולמו, ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב"ה סובל את העולב, ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב"ה יחיד בעולמו, ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב"ה אינו אוכל ואינו שותה, ומה הנפש טהורה כך הקב"ה טהור, שהוא למעלה מעולמו, ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה, אמר דוד חבא הנפש שיש בה כל חמדות הללו ותהלל להקב"ה שיש בו כל המדות הללו, ד"א ברכי נפשי את ה', מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומו (מקומה) ובאיווה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפי' חיות הקדוש שהן טעונות בכסא הכבוד אין יודעין אי זהו מקומו כו'. והריבור הזה האחרון לקח בעל שוח"ט מספרא ושמות רבה (עי' ה' ת' י"ה א' עמוד כ"ב בהערה למטה — *) —

שירי השירים אשר לשלמה בוגירול מוא

- (1) שחי לאל, יחידה מחכמה!
- (2) לעולמך פני יומך ולילך
- (3) כשולח את בת־יחדך לאל חי
- (4) הלא אם יצרך מהור ונקי
- (5) חסין ישא שחקים על ורועו
- (6) זמרות קדמי נמשי לצורך
- (7) קרבי ברכי תמיד לצורךם

הבשמה השפיע החל מרוחניותו ע"כ גם היא חיכנה נגבלת במקום מיוחד, רק היא מופשת את כל מקום הגוף, כי גם היא, היא מקום המקום — כמנחה. וז"ל יחידה ומלאה, הם רק דבר אחד. חז"ל ל"ל : עה הקב"ה סובל את העולם חף הבשמה סובלת את העולם (וישכים עם הש"ט). חז"ל : עה הקב"ה יושב בחדרי חדרים ורוחה ותיבו כראה חף בשמה יושבת בחדרי חדרים ורוחה ותיבה כראית. הכונה שחמס כבוד ה' עלה כה העולם, חבל הנה בחזיון עז, יושב בערפראלי עוהר, כי כבודו בכל, והוא חן עהכל, ולמעלה מהכל; והתעלמותו מהכל עם גילוי, ר"ל : גילוי שכינתו, הענין הזה יתואר ביושב בחדרי חדרים ורוחה ותיבו כראה. וכן הבשמה גם היא, היא שוכנת בגוף, והיא גם למעלה מהגוף, וסובבת אותו, וגם היא, היא בעלמה מעיני כל חי עם התגלותה, ולזה תכונה גם היא ביושבת בחדרי חדרים ורוחה, ותיבה כראית. וז"ל גם הישיבה בחדרי חדרים והראיה בלי להראות, גם זה רק דבר אחד הוא באמת. חז"ל : עה הקב"ה זן את כל העולם כולו ותיבו חובל ותיבו שותה חף בשמה וזה את כל הגוף ותיבה חובלת ותיבה שותה. הקב"ה הוא חי העולמים, שחיות כל העולמות תלויות בו, והוא חי כריך לעוון, כך הבשמה היא חיה, כמו שהיא יחידה, כי היא חס הגוף, המתייה את כל הגוף, והיא חיה לריבה לעזון גופני — וז"ל, הבט בחיים כל המעשרים החלה, לפי זה, ביטוי לעון של התנגדות, כדרכם ז"ל בכחלה תמיד : אעפ"י שהם יחידים לעולם, זכ"ז הם ג"כ מעתקים את הכל; יושבים סמוכים ורוחים את הכל, ותיבה כראית; וזכ"ז את הכל ותיבה כיוזים. וגם בלשון : סובלים את הכל, כלול : ותיבה כסבלים, כי הקב"ה והנפש כוואים ולא כוואים, וכמו שנתאר על ה' : כווא את כוואי — וחז"ל יבוח הלשון : עה הקב"ה עוהר חף בשמה עוהרה, וחולי גם עם ההוספה של השו"ט : שהוא למעלה מעולמו — כמו שנתאר הענין למעלה, שפע"י שהוא בעולם, זכ"ז הוא גם חוכה לו ולמעלה עתנו; וגם זה הוא דיבור התנגדי. עתה יבוח הכל בשום, וילכו יחדו בהכמה אחת, גם לשון הגע' גם לשון השו"ט, בלי חסרון בזה, ובלי עגרות בזה —. וחס החמת בדברי חלה, חזי יתכן שהיה הטוסת המעוקן הזה בגערטנו שחמרת, גם לפני הכשב"ג. וחולם עהחרו : שאלה את בחייתך לאל חי, שחמט, שכתב בן המאור עפ"י השו"ט למלים. כי הכה, בלי ספק, פי' החרו הזה, הוא בבה : את הבשמה, בהקראת חיה, כי חיה את לעולם, הכך עשויה בחייתך חיי-כח, לחלהים חיים וקיים לכח. והדבר הזה לא עתה בגמרתנו דברכות, רק בעדרש תלים, היינו לפי הנוסח העובת מזה בילקוט תלים ובפי' תלים לרד"ק. כי אחרי שהביט הינקוט לשון הגע' דברכות הכל וליין עליה : דברכות פ"ה, זח חז"ל גם, לשון העדרש שז"ט, בלי כיון שהוא לקוח משם, ובני הפסקה כלל עלשון הגע', כאלו גם לשון השו"ט הוא לשון הגע' בעלמה, אבל מהמשך הענין שם בילקוט אחרי בן כראה בנידור שלקת הדבר ההוא מהשו"ט. וזה לשון הילקוט שם : הכפש סובלת את הגוף והקב"ה .. הכפש עולה את

הגמ' יו' ש"ה. י"א ש"ט ס"ו ל"ט

היב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

1. שחי, מן אמרו לגנפך שחי ונעבורה (ישעי' נ"א, כ"ג.) וכן שמענו את המשורר אומר לגנפשו: לפני אלהיך שחי (לעיל עמוד ג'). במחזור כ"י האשכנזי כתוב בטעות: שאי, במקום: שחי — יחידה החכמה, וכן יאמר המשורר בכתר מלכותו: והנפש החכמה לא תראה מות" הנפש החכמה היא הראשונה במעלה במדרגות השלש נפשות, שהיא כולה לגבוה, ורק היא יחידה לה, והיא נקראת: חכמה, כי היא הרבנית, שלכן ירמו משוררנו זה ויאמר, (כמו שמביא בשמו הראב"ע): והאדם (הכללי) החכמה (הנשמה החכמה) שקראה שמות", שהיא הנפש המדברת; — ולא כמוה חלק הנפש החינית, שחציה לה' וחציה לגוף, ואף כי הצומחת, שהיא כולה לגוף. והרב בעל קמחא דאבישונא ז"ל, לא עמד על הענין הזה, בפ' תאר: החכמה, כי הוא יבין שם רק שהנפש בכלל נקראת חכמה, מצד שחננה ה' דעה, והיא יחידה בין כחות הגוף להכיר את בוראתה, אבל כונת המשורר היא על החלק העליון מהנפש הנקרא נשמה בהחלט, והיא יחידה גם בין כחות הנפש, והיא לבדה החכמה שבהם — במחזור כ"י האשכנזי כתוב: חכמה, ונשחת המשקל; ובמחזור רומא ד' שונצין וקואל רמ"ו, כתוב: הנשמה, במקום החכמה —

הגוף והנ"ה מבלה את עולמו, הכפס יחידה .. הכפס אינה אוכלת .. הנפש למעלה בגוף והקב"ה למעלה בעולמו (במקום שנסתתמו כתוב: ומה הכפס טהורה .. שהוא למעלה מעולמו —); הכפס אינו ידוע מקומו והקב"ה ברוך כבוד ה' מקומו מעשה בו' (במקום שנתדרש תלים אשר לפנינו מתחיל המאמר האחרון הזה, בלשון: דבר אחר ברכי נפשי .. מה הכפס הזאת אין אדם יודע, אי זהו מקומו .. כך הקב"ה .. ומה הן תיבות הקדש) חומרים ברוך כבוד ה' מקומו, מעשה בו' —). וכן הוא בלשון השו"ע ח"ל הרד"ק (שהוא ענין הענין סתם, נשם: ונדגש): רבנן אמרי (ולא כן כתוב בשו"ט) מה הכפס מעלה .. תנא הכפס בו', מה הכפס כוננת .. תנא הכפס בו', מה הכפס יחידה .. תנא הכפס וכו', מה הכפס מעלה את הגוף כך הקב"ה מעלה את כל העולם תנא הכפס וכו', מה הכפס לא אוכלת .. תנא הכפס וכו', מה הכפס אין אדם יודע מקומו .. הנה ראינו בזה, שבלבד כל שינוי הנוסחאות בלשון השו"ע, כמות שהוא בידינו, מלשון המובא עמו בילקוט והרד"ק, הנה בא פה לפי נוסחתם מאמר קדש ושלם בשו"ט, מה שלא נמצא בנוסחתנו כל עיקר כלל, הלח הוא המאמר: מה הכפס מעלה את הגוף כך הקב"ה מעלה את כל העולם. וע' המאמר יסד בודאי המעורר את חרוזו: עשוה את בחייתך לחל חי, ר"ל כמו שהקב"ה הוא מעלה את העולם וחי אחרי בלות ובלות העולם כך הכפס הוא מעלה את הגוף והיא מיה אחרי בליתו של גוף ובלותו — וא"כ בנה הרש"ג את בתי שירו זה על השו"ט. אבל יתכן אגם המאמר הזה: הקב"ה מעלה את העולם אף הכפס מעלה את הגוף, היה כתוב בגמ' שם מתחלה, ומקום המאמר ההוא היה במקום שחמ"ש שם בגמ' מקודם: מלת נשם ודם מעשה ידיו מעלן אותו והקב"ה מעלה מעשו — ונראה אגם המאמר הזה: מה הכפס מעלה בו', בלשון דבר אחר" כחמ"ש שו"ט שם —. ואעיר עוד, כי בלשון הגמ' הכלל שהעתיק שם הילקוט, כתוב: הקב"ה דן את כל העולם אף הכפס דנה את כל הגוף, במקום שנתגרותו שם כחמ"ש: זן, זנה, ואף כי חמ"ש דגבר, כי הקב"ה דן את העולם והכפס דנה את הגוף, בכל זה אין לשון זה של דן ודנה כאן חלף שינוי, שנשתבשה אות הו', כי כתיבת מעט ראשה של ז' ונפשה לגיה של ד', כי כבר ראינו בלשון הגמ': זן, זכה, הוא בלשון השו"ט: מה הכפס אינה אוכלת בו' —.

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירור קין

ורוצי לעבוד, כלשון בן עזאי (אבות ד', ב'). הוי רץ למצוה כו', וכמאמר יהודה בן חיימא (שם ה', ד'). ורץ כצבי לעשות כו'. במחזור האשכנזי: ורוצה, ובכ"י אלגרי: לעבודתו, במקום: לעבוד אותו — 2) לעולמך כו', נמצא גם במקרא עולם בלשון כנוי, ובמכוון העוה"ב: כי הלך האדם אל בית עלמו (קהלת י"ב, ה'). וחז"ל אמרו: יש קונה עולמו בשעה אחת, עולמך תראה בחיך. ויאמר המשורר לנפשו, שימי כל פניות יומיך ולילך רק למה שיש צורך בו לעולמך, כלומר הקרוי עולמך על דרך האמת, כי כנכריה נחשבה הנשמה להעולם העובר וכלה הוה, רק העולם העתיד וקיים, הוא עולמה. וגם יום נמצא במקרא בכינוי: יומו (כמה פעמים) יומך (ירמי' ג', לא.). פני, במחזור רומניא כ"י: פנה. יומך וליך, כן במחזור כ"י הראשון ובמחזור כ"י ארגיל וכן במחזור רומא כ"י שרוף הקצוות, אבל בכל שאר המחזורים הכתובים והנדפסים, כתוב: לילך ויומך. ונראה בעיני שהנוסח שכתבתי הוא עיקר. כי אמנם כן, כיון המשורר לחרוז: יומך, עם: לעולמך (כמעשהו לפעמים לחרוז חרוז בתוך חרוז, כמראה האופן בתוך האופן), אבל היה מכוונו לחרוז רק במדה שוה, יחד וש"ת יחד וש"ת — חרדפי הבל, ע"ד: ורדף קדים, ומרדף ריקים — ולמה חרדפי הבל ולמה, יחכן מאד שאין: ולמה ולמה, לחזק הדבר בהוסיף שאלה על שאלה, ע"ד: על מה זה ולמה, מדוע זה ולמה, כי אם, ולמה? השניה היא שם נרדף עם הבל, כלומר למה חרדפי אחרי הדברים שהם: הבל ולמה? ר"ל דברים חכליתים, שיש להם למות, ששואלים עליהם: למה הם? לאיזה חכלית? — ויאמר לנפשו: על מה חרדפי כל הבלי העולם הזה והלא סגמת פניך מועדת לדרוש רק את הבלתי בעל חכלית, ר"ל את הנמצא הראשון שאין לשון למוה חופשת בו, כמו שאמר על השם בכחר מלכות: ולא ישלט בך אך ולמה, וכן יאמר במקור חיים שלו (מאמר ה' פרק ל'): והעליון מציאות לא מהות לו ולא איכות ולא למות כו'; וכן על הנפש, לשים עיונה, על מלאכי ה' וקדושו, העצמים הפשוטים הרוחניים, שאין להם חכלית אחר, חוץ לעצמם, זולתי הבורא, וזולת זה, חכליתם ודמותם, בם בעצמם (עי' שם) — ולפי זה, יהיה הלשון הכפול של, למה, רק לשון נופל על לשון: למה חרדפי את הלמה? — ויהיה: הבל ולמה, כמו הבל וריק, וקרוב לזה הוא הלשון של חז"ל: דברים של מה בכך, כמו: של למה בכך — 3) בחיך, במחזור אשכנזי כ"י: בחיך, ונשחת המשקל. וברומניא כ"י וכן בנדפס עפ"י הנדפס, אצל דוקים: לעולמך, ובג' מחזורי רומא כ"י וכן בנדפסים (היינו בד' ישן של שונצין וקזאל ובמחזור רומא קטן בולוניא רצ"ו ומחזור רומא בולוניא ש"א עם פי' קמחא דאבישונא ומחזור רומא מנטיבה ת"פ) כתוב: בעולמך, ולפי זה נדחק המפרש (בעל קמחא הנ"ל) ואמר: בעולמך בעולם הזה אשר את יושבת בו דהיינו בגוף האדם את מתדמה ככמה דברים לאלקים חיים כו'. ולפי דברי המפרש הזה, הלא דברי הבית הזה סותרים את דברי הבית הקודם, ששם אמר המשורר, לעולמך על העולם הרוחני (וכמו שפי' שם לנכון גם המפרש הזה בעצמו: עולמך אשר משם יצאת ושם את עתידה לחזור) ותוך כדי דיבור

היד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

יחפוש המשורר לשון: בעולמך, או גם: לעולמך (לפי נוסח רומנייא) על העולם
 הגשמי? — אלא ודאי הניסח הנכון הוא כמו במחזור הראשון הנזכר בהפתיחה
 להרשות הלזו (שממנו העתקנוה) וכנוסח כ"י אלג'ר (וכן נוסח כ"י האשכנזי,
 רק שנשתכש) —: בחייתך, והכינה בכח החיות שיש בך לחיות לעולם את
 נמשלת לאל, כי כמוהו, שהוא חי וקים לעולם ועד, כמותך, וכמו שפירשנו
 בההערה לפתיחת הרשות — ולשון: ב החייתך, הוא מקביל לעימת לשון: לאל חי.
 ויאמר המשורר עוד: כמו שנמשלת לאלהיך בהחיות שבך, כן נדמית אליו גם
 בזה שהנך נעלמה כמו שהוא נעלם, וכן בשאר הדברים שזכור עוד —
 וכאשר, הבלע המשורר בנעימת לשונו את החטף פחת של „אשר“. ובמחזור
 רומא כ"י לכל השנה, ובמחזור רומא כ"י שרוף הקצוות: כאשר, וזה טעות —
 4. בכל מחזורי רומא הנ"ל הכתובים והנרדפים, כתוב: הלא כי יוצרך .. דעי
 כי כן, .. ובהאשכנזי כתוב בטעות: הלא את יוצרך .. דעו כי כן, ובמחזור
 הראשון: הלא אם יוצרך .. דעי נא כי טהורה, ובכ"י ארגיל וברומניא ואצל
 דוקים: הלא אם .. דעי כי כן, .. וככה כתבתי — טהור ונקי, טהור בעצמותו
 ונקי ביחסו להעולם, כי הוא בחוץ עולמו ויוצא נקי מעולמו — וטהור, הוא
 כחאר: טהור עינים (חבוק א', י"ג). — טהורה, כמו שאנו אומרים ג"כ:
 נשמה שנתח ב טהורה היא — (י) ורמה, וכן במחזורי רומא רמ"ו וש"א, אך
 בשני הרפסים האחרים ובג"י של רומא, וכן בכ"י ארגיל, בכלם כתיב:
 ותמה, ובכ"י האשכנזי: את חמה, וברומניא ודוקים, נמצא: וקמה. והיינו
 יכולים להניח הניסח: ותמה, שתאות להיות חאר לנשמה כמו: טהורה, וכן
 היינו יכולים לקיים: וקפה, שיהיה המכוון שהיא קמה לעולם ע"ד קיימה שבארמית
 (ואם זה שפת יזר כי כבר נאמר זה בלשון: בחייתך — למעלה) אלא שבחרתי
 בחאר: ורמה, מן הטעם שבארמית בפתיחת הרשות, ובכח מלכות יאמר
 המשורר: קרצת (את האדם) מאדמה, ונפתח בו נשמה, ואצלת עליו רוח
 חכמה, .. ועלה אל מעלה רמה — (ט) חסין, הוא חאר ליה (תלים פ"ט, ט'). —
 ישא שחקים על זרועו, במחזור רומא כ"י לכל השנה, כתיב: שחקים ורועותיו,
 ובסדר החנונים כ"י: על זרועיו, וזה טעות; כי לפי המדרשות (עי' לע"ע
 צונץ בספרו כפיזי בית הכנסת הנ"ל עמוד הפ"ג) סובל הקב"ה עולמו רק
 בזרוע אחת. וכן יאמר הרשב"ג גם בכרכו שם אלהי צבאות איהו: תולה
 עולמו .. קשור בזרוע ימינו, ובשוכן עד יאמר: נתנה עולם בידו כו'. והנה
 ברשות שאל לתורות לך לכי, יאמר הרשב"ג: סובל וגם תולה עולם כו', ובמגן
 אבן בוחן: הכל יצר והכל סיבל, ועליו תלויים שחק ותכל, ובשוכן עד: יה הסובל
 הכל, ובכח מלכות: והכה הסובל העולם על בלימה; וזה הכל כלשון המדרש
 שוה"ט: הקב"ה סובל את העולם — כמו תשאי גויה נאלמה, אצל דוקים
 כתוב כ מזהו תשאי גויה נעלמה, וכן ברומניא כ"י ובהומא שונץ וקזאל:
 נעלמה, וזה טעות, כי הכונה היא, שכלי הנשמה החכמה, המדברת (עי' לעיל
 עמוד קי"ב סעיף א') הגויה היא נאלמה, כאבן דומה, ורק רוח הנשמה
 הנושאת את הגויה (כמו שנושא ה' את העולם ברוחו) רק היא מדברת מתוך

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול המו

גרונה של הגויה. ויש לתמוה על בעל קמחא דאבישונא, שאעפ"י שבפנים המחזור שלו כתוב כהוגן: נאלמה, זבכ"ג, יכתוב כפירושו שם בשיבוש: נעלמה, ויפרש ויאמר בזה"ל: והבי קאמר כמו שהקב"ה הוא הרואה ואינו נראה סוכל כל העולם כלו על זרועו כמו כן את חשאי בחכך (צ"ל: בכחך) גוית האדם.. ואת נעלמה מעיני כל חי", וזה פי' משובש. ודבר פלא הוא, כי במחזור כ"י אלגיר סגור הבית הזה בסוגר אחר (לא בסוגר: כמו חשאי וכו') בזה"ל: וגם תוליה אַרְמָה על בְּלִימָה: וא"כ חסר הנמשל, וזה יהנרג לכל ענין הרשות, ולכל הנוסחאות, בין שבכ"י ובין שבדפוס; וכך היה הנוסח הנכון גם לפני הרש"ט פלקירה. כי הנה במורה המורה (כסיף נ"ח לא', עמוד ל"א) יאמר: וכן היו מאמינים מקדמוניי חכמי המחקר שהשמים כבדים ושהנפש [כונחו לנפש הכללית, נשמת העולם, רוח ה' —] תניע אותם כמו שתניע הנפש הפרטית, נפש האדם] גוף האדם וכן כתב החכם ר' שלמה בן גבירול בשירו: חסין ישא .. כמו חשאי גויה נאלמה" [כן כתוב במורה המורה כ"י של ג', וכנרפס כחוב בטעות: ואלמה, ודוקים בספרו עהרענויילען (עמוד ק"ו) בהעתיקו המאמר הזה של הרש"ט חכב ג"כ בטעות: נעלמה, אך בספרו שירי שלמה (עמוד ע"ד) העתיק לנכון: נאלמה]. וגם דברי הפלקירא האלה הם לראי' על אמתת הנוסחא: נאלמה, ועל אמתת פירושונו בזה, שיאמר הרשב"ג, לפי הרש"ט ח, שכמו שהשמים כבדים מצד עצמם, ורק ברוח ה', שהיא נשמתם, יקלו וינשאי, כן גם הגויה, היא כבדה ודומה, מפאת עצמה, ורק בנשמתה חרבר ותקל ותנשא. והוא הדבר אשר דבר גם ר' יהודה הלוי ז"ל: ויקלו (האישיות) בעת היי מלאים (יין), כמו תקל גויה בנשמה. *) והיך מכל זה, הלא יאמר המשורר הזה גם בשכחי יגונך: ובצאת הנשמה, גויה נאמה.— והנה אעפ"י שאמרת שנוסח הסוגר של המחזור כ"י אלגיר איננו מסכים לא לענינו של הרשות ולא לכל שאר הנוסחאות שיש לנו ממנה, בכל זאת נראה בעיני, שהסוגר ההוא לא משורר אחר סגרו, כי אם סוגר גם היא מידי הרשב"ג עצמו. כי מלבד מה שתוא מסכים להמשקל של הרשות, הנה הוא הלשון: ישא וגם חורה, מסכים ג"כ עם הלשונות: סוכל וגם חולה, והכל סוכל ועלוי חלויים" של הרשב"ג, שהבאנו לעיל. לכן נראה בעיני שהרשב"ג בעצמו חבר שתי נוסחאות מהשיר הזה, וזה המעט (הסוגר ההוא) מהנוסחא השניה, נכנס בנוסחא הראשונה מהשיר הלזה, בהכ"י של אלגיר —. (6) קדמי נפשי לצורך, כך הוא הנוסח ברימוניא כ"י ואצל דוקים ובסדר החנונים כ"י ובמחזור רומא כ"י לכל השנה ובמחזור רומא שונצין וקזאל ומחזור קטן בולונייא ובולונייא עם

(*) דברי השיר הזה של ר"ה עובד כפרחון ערך ג"ד. ודע כי רובי דברי הפרחון שם בעיני חכמת הכסף, המה מיוסדים בדברי הרשב"ג בענינים אלה, ואם לא קרא הפרחון שמו עליו; כי מה שתרנס בזה הכסף פלקירא מדברי גבירול בלשן: הרוח ככס אלעזי בין הגוף והנפש, יתרגם הפרחון את הענין הזה בעלמו, בלשו, שהוא הרוח, הוא: כמו סיסור בין הכסף לגוף [וינוח שם בפרחון עוד הלשון: והיא (הכסף) סובלת את הגוף, כלשון השוח"ט —] ויבואר זה אליה נש"א —.

קמז שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

קמחא דאבישונא ומחזור מנטיבה הנ"ל, ובמחזור כ"י הראשון ובשאר הנוסחאות, כחוב: לאל חי, ובכ"י אלגיר כתוב עוד: קדשי .. לאל חי (כמקום: קדמי) ובחרתי בנוסח הראשון: לצורך, בעבור שכבר אמר המשורר למעלה: לאל חי; ובחרתי ג"כ: בקדמי, באשר הלשון: קדמי, נאות יותר לענין של רשות מלשון: קדשי, כמובא למעלה (עמוד ק"ח סוף סעיף א'). ואמר המשורר: לצורך, ביחס הצור אל הנפש, כמו שאמר: תחת כנף צורך (לעיל עמוד ג') ולצורך הערוגי (לעיל עמוד ט"ז בית ל"ד) וכן בכרכו שם אלהינו נהלל: בת כבודה עז לצורך .. תתני, ורשות אחת מתחלת: שאי עין יחידתי לצורך; כי ה' הוא הצור שממנו נחצבה הנשמה וכמו שאמר עליה בכתר מלכות: מצור הצור נגורה — אשר לא שם דמותך באדמה, בעל קמחא דאבישונא פירש ואמר: קדמי שירות ותושבחות לצורך אשר לא שם דמותך להיות כלה ונפסד באדמה אחר פטירתך מן העולם הוזה כנוף האדם במיתתו. נמצא הוא מפרש: אשר לא שם דמותך באדמה, אשר לא הניח הדמות שלך בתוך הארץ, וזה אינו, כי היה לו להמשורר לומר: אשר לא ישים דמותך באדמה, ומפני המשקל לא ישחת המשורר את דבריו הנעימים, להפוך העתיד לעבר, רק בלשון אחרת ידבר עמנו, אשר לא ישחת בעבורה, לא הדבר אשר הוא חפץ לדבר, ולא המשקל. לכן אני אומר, שלשון: דמות באדמה, אשר אמר המשורר פה, הוא כלשון החורה: תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים, תבנית כל רמש באדמה (דברים ד', י"ז. י"ח). שאין הכונה התבנית אשר בתוך הארץ, אשר בתוך השמים, אשר בתוך האדמה, כי אם התבנית אשר על פני הארץ, פני השמים, פני האדמה. הן כונת המשורר הוא לאמר, כי נפשו חודה לה', אשר לא הטפים אותה על פי הטופס הנמצא באדמה, כי אם על פי הרפוס אשר בשמים — ככסא הכבוד, כמו שאמר הפרחון (ערך גיד) על פי הרשב"ג (כמו שאמרנו בהערתנו לסעיף הקודם): כי הנפש היא אור דק בראי הקב"ה מכסא כבודו. וכמו שאמר הרשב"ג בעצמו בכתר מלכותו: מי יכיל עצמתך ככראך מזוי כבודך (כסא הכבוד) יפעת טהורה (הנשמה, הנקראת: טהורה, גם בשיר הזה). ומכסא הכבוד לוקחה הנפש ושמה חשוב, כאמרו ג"כ בכתר מלכות: מי יעשה כמעשיך בעשותך תחת כסא כבודך, מעמד לנפשות חסידים, ושם נוה הנשמות הטהורות; וכן יאמר בשאי עין יחידתי: הלא הכין (צורך) לפניו לך מנוחה ומתחת לכסאו שם דבירך, וכמו שאמר ג"כ לעיל (עמוד ט"ז בית כ"ה): ושבה (הנפש) למנוחה, .. גנוזה מנוחה, פני אל בזבולים (עי' לעיל עמוד כ"ד סעיף כ"ה, ועמוד נ"ו בהערה —). וגם כי דמות הנפש היא שומה בהשמש אשר בשמים, כאמרו למעלה (עמוד י"ג): ואמנם כי צלמינו מפותחים בחותמה של השמש (עי' פירושנו שם) והשמש גם היא, היא עשויה ברמות כסא הכבוד (והנפש ברמות השמש —) שלכן השתחיות השמש היא למול כסא הכבוד (עי' לעיל עמוד כ' סעיף ב' —). ולפי כל זה, הנה מכון הלשון: אשר לא שם דמותך באדמה, הוא, אשר לא העמיד באדמה הדמות שלך שאליו נדמית, שברמותו נבראת וכצלמו עשך

שירי השירים אשר לשלמה בן גביר הול קיו

אלהיך, שמוה הצד אמנם בא קיום הנפש, כמו שאמר עוד המשורר בכתר מלכותו: עשיתה (את הנשמה) מלהבת אש השכל חצובה, ונשמחו כאש (כמו השמש —) בוערה בה... בחתך לנפש כח הדעת.. והיו המדע יסודה, ועל כן לא ישלש עליה כליון וחתקים כפי קיום יסודה; והלא כסא הכבוד הוא חונה לפי הרשב"ג על יסוד המדע, שהוא גלגל השכל, גלגל העשירי (עי' לעיל עמוד נ"ו בהערה הנזכרת) — 7) ברכו.. לצורכם, כן בכל הנוסחאות, מלבד שכנוסח האשכנזי כתוב בטעות: לצורם, וכן כתוב בטעות במחזור הראשון: ברכי.. לצורך; והבית הזה קרבי ברכו וכו', הוא עשה"כ ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. ובכ"י אלגיר כתוב: קדושים ברכו, ר"ל ישראל בני קדושים, או מלאכי ה' הקדושים, ולשון; קדושים, כלשון: קדשי, שבבית הקדוש, הוא שריד מהנוסחא השניה; ונראה שבנוסחא ההיא הסב המשורר דבורו יותר לישראל מלהנפש — *).

טו.

רשות.

במחזור רומניא כ"י ג' הנזכר, היא ג"כ רשות לברכו של יום ראשון לפסח, ונמצאת גם בס' שירים וזמירות ותשבחות, שהוא ג"כ על פי מנהג רומניא, בשם: ברכו להר' שלמה (סי' קצ"ג), ואצל החכם דוקיס יצ"ו, בספרו: צור קענטנים וכו' (עמוד קע"א) מתוך סדור רומני, ג"כ בשם: ברכי, וממנו אצל הרב מהר"ם זקש ז"ל, בספרו על הפיוטים (חלק עברי עמוד ח'). משקלה של הרשות הלזו היא כמשקל הרשות הקודמת, וחתימתה: שלמה אני —.

(1) שְׁאֵי עֵינִי, יְחִידָתִי! לְצִוְרֶךָ	וְזָכְרִי בּוֹרְאֶךָ בְּיָמֵי בְּחַרְךָ
(2) לְפָנָיו צַעֲקֵי לַיִל וַיּוֹמֵם	וְלִשְׁמוֹ וּמְרֵי חֲמִיד בְּשִׁירֶךָ
(3) מִנְּחַת חֶלְקֶךָ וְכוֹסֶךָ בְּאַרְמֶחָ	וּמִבְּחַרְךָ בְּצִאתֶךָ מִבְּשָׂרֶךָ
(4) הֲלֹא חֵבִינִי לְךָ מְנוּחָה	וּמִתַּחַת לְכֶסֶאֱוֹ שֵׁם דְּבִירֶךָ
(5) אֲנִי עַל־כֵּן אֶבְרַךְ אֶת־אֲדָנִי	כְּמוֹ כֹּל הַנְּשָׁמָה לוֹ תְּבָרֶךָ.

(* ואוסף פה על מה שהעירותי בעמוד ק"י וחילך ואומר, כי הרד"ק כפי' נראית לטקרא ויאמר אלהים נעשה אדם, כתב: ואמרו עוד כללטינו כדעותינו מה הוא טהור חף היא טהורה, מה הוא קדוש חף היא קדושה, מה הוא רואה ואינו נראה חף היא רואה ואינו (ואינה) נראית, מה הוא סובל את כל העולם חף היא סובלת את כל הגוף ע"כ. והמוליאים את הפי' ההוא לאור לייכו על המאמר הזה: ברכות י', אפס כי אין זה לשון הגם' שם, ואף לא כלשון הכנסתאות עהזוט"ט, שראינו. ולא יעלם מאחד עשנים: אם שכתב הרד"ק כפי' נראית זה המאמר עפי הזכרון לבד, רק עכינו, או שלקחו מאיזה סדרש שנאבד עתה, כמו שנראה מהלשון: ואמרו עוד כללטינו כדעותינו, שמשע שדרש הדבר באחד המדרשים על המקרא הנזכר — ובכ"ר (סוף פי"ד) לא נמלא שכל זה הענין, רק המאמר: הנשמה הזו מטלחה את כל הגוף, וכאמר זה שם נ"ר מאיר, אבל בוי"ר (פ"ד) נמלא בענין זה מאמר ארוך הדוסה כמעט ברובו אבל לא נכלול למע שהניח הרד"ק כפי' מליס, והיה כעלם עמני זה לשעה —.

יח שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור

(1. שאי עין, עין השכל, כמו שאמר המשורר הוזה בכתר מלכותו: ועין השכל לך חכסף כו', ויאמר המשורר לנפשו, שחשאי עין שכלה לצורה, ע"ד שאו מרום עיניכם (ישעי' מ', כ"ה) שאו לשמים עיניכם (שם נ"א, ו'). לצורך, עי' בשיר הקודם בית ו' ובפירושו, וכן בקדיש שוררי יחודה, יאמר: הדרי לצורך — וזכרי בוראך וכו', ערה"כ בקהלת (י"ב, א'). והרי"ם זק"ש ז"ל העתיק: בימי נעורך, נגד הכתיב אצל דוקים, כיאות, ונגד הכתוב — ומהסוגר הוזה נראה, כי חבר המשורר את השיר הזה בימי בחורותיו — 2) ליל, אצל דוקים נקיד: ליל, נגד המשקל, ובשירים וזמירות כחוב: לילה. ולשמו זמרי, ע"ד זמרו לשמו כי נעים, וכדומה. ועורר נפשו לשיר לה' תמיד, כמו שאמר גם בשיר הקודם (בית ו'): זמירות קדמי נפשי — 3) מנת חלקך כו', כמו שכתוב ה' מנת חלקי וכוסי (תלים ט"ו, ד'). חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג', כ"ד). וכמו שיאמר הכתוב הוזה האחרון דאיפה: אוחיל לו, אחרי: חלקי: כן יאמר גם המשורר שלנו: ומכטחך. בס' הרימ"ז הנ"ל, כתוב: בעורך על אדמה, ולא אדע נוסחא זו מנין לו. ויאמר המשורר בבית הזה, כמו שהשם אך הוא חלקו בכר בעודו חי על פני האדמה, כן בית אל בשמים יהי מכטחו בצאת נפשו במוחי מבית גיחה. ומכטחך שאמר המשורר, הוא כמו שכתוב: ובמשכנות מכטחים ובמנוחת שאננות (ישעי' לג', י"ח). והכוונה, כי ה' יהיה משכן מכטחו ומנוחתו, וכמו שאמר המשורר בבית הבא, שהחין ה' אצלו מנוחה לו להמשורר — 4) הלא הכין לפניו לך מנוחה, היא הדבר אשר דבר המשורר למעלה (עמוד ט"ו בית ט"ו): למרגוע נועד (זמן העוה"ב) .. הכינו שוכן עד, לכל המשבילים, על פירושו שם (מן עמוד כ"א עד עמוד כ"ג). דביר, מן דביר הבית, דביר קדשך, עי' למעלה (עמוד ט"ו) בית: ושכה למנוחה וכו' (בית כ"ה) עם פירושו לו (עמוד כ"ד) ופירושו לשיר הקודם לזה (סעיף ו') — 5) אברך את ה', אחרי שאמר המשורר, כי ה' הוא מנת חלקו וכו', יסיים ויאמר שיברך על זה לה', וזה כמו שאמר הכתוב: ה' מנת חלקי .. אף נחלת שפרה עלי אברך את ה' (תלים ט"ו, ה'. ו'. ו'). —

מז.

רשות

נמצא במחזור הראשון (כ"י ג') של הרשות י"ד בין הרשויות האחרות של הרשב"ג, ומסומן שם בס': הס"ו; ובמחזור רומניא (כ"י ג') הנזכר, היא רשות לקדיש ליום א' של סיכות: והח' דוק יס יחי' מביא בספרו עהרענווילען (עמוד כ"א) שהיא נמצאת בסדר רומא (צ"ל: רומניא, עי' שד"ל כ"ח ד' עמוד ל"ז) ליוה"כ, והרב מהר"א יעל לי נעק יחי' הדפיסו מתוך כ"י אשר בליפסא במכתב עתי, המזרח"ל לשנת 1843 (למב"ד א"ס י"ד ריש עמוד ש"ו). חתימתה: שלמה, ומשק"ה ב' פעמים ש"ת יחד ש"ת כדלח, וכן בסוגר —

(1) שדי! אשר יקשיב לדלי, ויעתר, ער-אן תהי רחוק מני, ותסתגר?

(2) ליל ויום אעטף אקרא בלב נכון אודה לך תמיד כי מסדך יתיר

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קיש

(3) כִּלְפִי! לֶךְ אוֹחִיל לְבִי בְּךָ יִבְטַח בְּחַלְמֵי חֲלוֹם סְתוּם יִבְטַח עַל־פִּתְחֵי

(4) הַנֶּהָ שְׂאֵלְתִי לְקָשִׁיב תְּפִלְתִּי אוֹתָהּ אֶבְקֶשׁ. לֹא פָחוּת, וְלֹא יוֹתֵר.

(1) ע"ד הכתובים בתהלות (י"ג, ב'. כ"ב, ב'. ל', ח'. מ"ד, כ"ה. פ"ט, ט"ו. מ"ו.) וע"ד הכתוב בישעי' (ס"ד, ו'). ובאיוב (י"ג, כ"ד.) וביחוד מיוסד הבית הזה על הכתוב עוד בתהלות (כ"ב, כ"ה.) כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו וגו'. ויאמר המשורר שלנו, אחרי אשר לא תבזה תפלת העני ותשמע תפלת הרל' ולא תסתיר פניך ממנו, ולמה תסתיר פניך ממני ועד אנה תהיה רחוק מישועתי. ועוד מיוסד ענין הבית הזה על הכתוב עוד שם (ק"ב, א' עד ג'). תפלה לעני כי יעטף, ה' שמעה תפלתי.. אל תסתיר פניך ממני, ולזה יתחיל הבית הכי"ח: ליל יום אעטוף — (2) אחרי אשר אמר המשורר: אשר יקשיב, יאמר עוד: אעטף אקרא בלב, .. ע"ד הקשיבה תפלתי.. אלך אקרא בעטף לבי (תלים ס"א, ב'. ג'). בלב נכון, אני אקרא אלך בלב נכון ואודה לך בשירתי בלב נכון, היינו בלב נאמן, ופי ולבי שוין, כמו נפון לבי אלהים נכון לבי אשירה ואומרה (תלים נ"ה, ח'. ק"ח, ב'). וכן נכון לבו (שם קי"ב, ז'). לב טהור.. ורוח נכון (שם נ"א, י"ב.) הפך מאלה שנאמר בהם (שם ע"ת, ח'). דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו, ופחוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו, ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בכריתו (שם לו'. לו'). כי חסדך יוֹתֵר, בכ"י ליפס"א: על חסדך יוֹתֵר, וזה אין לו מובן. ובמחזור כ"י הראשון: ואם חסדך יוֹתֵר, ולפי זה, יהיה המכוון: אמנם כן, אנכי אעשה את שלי, המוטל עלי, להודות לך בתמידות, ואעש'י שלא תספיק הודאתי כפי שיעור חסדך, אשר יגבר עלי הרבה, גדול יתר מאד מתודתי; והיתה המליצה הזאת נאה, ואם שהשו"א שכמלת: ואם, הוא יתר, נוכל לומר שלא תספיד עליו המשורר, כשם שלא תספיד על השואן היחרין שבשיר: שפכי לצור לכתך (לעיל סי' י"ב) שהוא בא ג"כ על משקל השיר הזה, וכמו שלא תספיד המשורר ג"כ בשיר שלפנינו עצמו על יתר שוא שבתיבת: כחולם (בית ג'); אלא שקשה הדבר בעיני שיכפיל המשורר לכתוב תיבה אחת בשיר קטן מבלי שתהיה לה חוראות שונות. לכן כתבתי: כי חסדך יוֹתֵר, שכן הוא נוסח הכ"י רומניא. ופירושו הוא כך לרעתי, שתיבת: יוֹתֵר, הראשונה הלזו הוא תאר לחסד שקדמה, כלומר אודה לך על חסדך, שהוא משובח ומעולה מאד ולו יתר שאם יוֹתֵר עו מכל החסדים; ויוֹתֵר הכ' שבבית האחרון הוא שם. והלך בזה הרשב"ג, בדרך ר' יהודה (כן חיוג) שפי' "כי יוֹתֵר לרואי השמש, יוֹתֵר מהמה תאר", ובדרך ר' יונה (כן גנאה) "כי גדול יתר מאד תאר", וכן הראב"ע "פירש יוֹתֵר עו תאר", כמו שמביא כל זה הרד"ק בפרשיו שרש יתר. מצורף לזה, הנה מסכים הלשון הזה: אודה לך.. כי חסדך, ללשון הכתוב: הודו לה'.. כי לעולם חסדו — (3) לבי בך יבטח, במחזור כ"י הראשון וכ"י ליפס"א, כתוב: ולבי, ואולי כתב כן גם המשורר כמו שכתב: כחולם — וכ"י ליפס"א כתוב בטעות: אבטח, במקום: יבטח. כחולם חלום

הב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון

סתום יבטח .. בכ"י ליפסיא כחוב: ויבטח, וזה טעות ודאי, כי ויבטח בוי"ו הוא שפת יתר. ובכ"י רומניא: חולם חלום סתום יפתח .. וגם זה טעות. ונראה שעשה כן הכותב כ"י רומניא, מפני המשקל, אשר לחצתו; אך אם תקן המשקל, הנה שחת את הדכרים הנעימים של המשורר, כי להנוסח הזה הרומניא אין לו ענין והבנה כלל. וענין הבית הזה הוא, שדמה המשורר את העולם ההבלי הזה לחלום, ואת חיי העוה"ב לפתרון החלום, כי העוה"ב הוא תכלית העוה"ז (שמבלעדי חיי העוה"ב אין חיי העוה"ז שווים כלום ונוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ויצירתו של אדם בעוה"ז הוא כחלום סתום באין מבין לפתרו לאיזה תכלית הוא נוצר) כמו שפתרון החלום הוא תכליתו של החלום; וה' הגומל חסד לנפש החסיד ונותן לה חיי העוה"ב כמפעלה, הלא הוא פותר החלום של חיי העוה"ז! — ולכן אמר המשורר, כי בטח לבו בה', שיפתור לו בבא את חלומי הסתום בזה, כי יודע הוא בנפשו, אשר חיי עולם נטע לו ה' בתוך גן העוה"ב. מצורף לזה, הנה חיי העוה"ב הם הפתרונות המגלים לאדם כל הנסחרות לו בחיי העוה"ז טכל הסודות האלהיות הסתומים אשר לשוא יחלום בדרשו וחקרו במופלא ובמכוסה ממנו — . וכן יאמר הרמב"ע בהספרו על מאהביו (כמו שהביא לנו הרשד"ל ז"ל בכ"ח ד' עמוד פ"ז): היו שנותיהם בעיני כחלום סתום, ומות לחלומי שבר, יאמר, כי מה שחיו אנשים צדיקים וחכמים כאלה בעולם של הכל ושקר הזה, עולם שאינו שלהם, זה היה בעיני חלום סתום אשר לא יכולתי לפותרו, מה לו לעוה"ז ולהם? אך המות אשר בא עליהם, הוא פתר לי חלומי, כי הוא המות הוא המעבר המעביר אותם מהעולם העובר לעולם הקיים לעד. ובשיר: דמעות עשוקי אהבה נגרו, שהוא הולך על חרוז ועל משקל הקינה של הרשב"ג על הריגת מאהבו ר' יקותיאל, והוא לדעתנו ג"כ מהרשב"ג לכבוד ר' יקותיאל (כמו שרמזנו זה כבר בספרנו: דברי שלמה וכו', עמוד כ"ה, בפ' הבית: והיה מפני שואל, על לשון אחר של השיר: דמעות, והוא לשון: תהדר פני שואל וכו', הבא שם בשיר ההוא —) שם נאמר: המעט היית כל התהלות כחלום סתום ובלשון חסדך נפתרו, כלומר כל התהלות שמהללים לאחרים מבלעדיך הן כחלומות השוא ידברו, וסתום וחתום הדבר על מה זה ולמה מהללים אותם על לא דבר, כי כל חסדי זולתך, כלא הם, וכחלום יעופו, ורק חסדך, הוא חסד של אמת, ומהלל חסדך, הוא הפתרון האמתי לכל התהלות על כל החסדים, כי לפי חסדך מהללך באמת. — (* 4) לקשיב, כמו נחתם הדרך (שמות י"ג, כ"א).

(* ולענין טעל העולם לחלום, אעיר פה נקזרה, כי העשור שלנו נקיטנו על ר' יקותיאל, יאמר: כי הסכימו האנשים עשה, באמרו, כי התבל היא חלום נלכד, שאנס כן אמת נכון הדבר כדבריהם, שהיא חלום, רק שלא דברו נכונה, באמרו רק שהיא חלום, ודאיו להוסיף על דבריהם, כי אם התבל היא חלום, הנה אין חלוטה חלום לודק, שיש לו פתרון, כי אם חלומות השוא מדבר התבל לבני אדם, ופיה מפחה בערעה, לכן איכס יודעים האנשים לפתור את חלוטה — והרשד"ל ז"ל והר"ר דוקים כ"ה, לא ירדו לסוף דעת העשור בזה, ויבאך הענין היעב חי"ה בניאורכו לכל הקינה הנזכרת. —

שירי השירים אשר לשלמה בגבירור הכא

נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם, אף כאן להנחותם כו' (לשון רש"י ו'ל) אף כאן לקשיב כמו להקשיב, והרבה יעשו הפייטנים כיוצא בזה; ובכ"י ליפסיא, כתוב: להקשיב, ונשחת המשקל. לקשיב תפלתי, בכ"י ליפסיא וכ"י רומניא: תחנתי, ואנכי בחרתי בנוסח המחזור הראשון כ"י, כאשר מצאנו קשב נלוה עם תפלה בכמה כתובים (תהלות ס"א, ב'. ס"ו, י"ט. דניאל א', ו'. דה"ב ו', מ'. ו', ט"ו.) וקשב לא נמצא במקרא נלוה עם תחנה רק פעמים עם תחנון (תהלות פ"ה, ו'. ק"ל, ב'). — ולא יותר, בכ"י רומניא כתוב: יתר בלי ו', אולי קרא כאן הכותב ההוא: יתָר בכדי להכדילו מן יתָר שבכית הב', והיה לו להכותב לעשות בהפך, לכתוב למעלה יתר וכאן יותר, או אולי קרא פה יתר בשש נקודות, כי כן יחזוו המשוררים סגל עם צירי —.

י.

רשות

היא נמצאת בקובץ כ"י יקר על קלף (בין כ"י ג') הכולל סליחות ומחזור לר"ה עם סדר יוה"כ"פ להרמב"ע, והיא שם רשות ליום ב' של ר"ה, ומסומנת שם בס' ט"ג, וכתוב עליה בפירוש: לר' שלמה גבירור; ונמצאת גם בנ"א (עמוד ט"ו) בשם: תפלה לר' שלמה בן גבירור. חתימתה: שלמה, ומשקלה: יתר ב"ת יתר ב"ת י"ת, כן בדלת וכן בסוגר.

ועלי נצב מזה ומזה	(1) שנים נסגשו בי, זה כמו זה.
ולבי גדלך יבין ויחנה	(2) לשוני אץ לספר מהללך
מעט, אף בראנש צעיר ונבנה	(3) משרתים, לא ושיחון מכבדך
בלב נכון מאד, שמן ורזה	(4) הרי יקריב לך זה שור וזה תור
בקרפן על ידי הוזה ומוח	(5) לך תקרב תפלתי ותערב
שנים נסגשו בי זה כמו זה.	(6) כנשמתי ברותי, לך תברך.

(1. 2.) מה נשגב הרעיון שבשני הבתים הראשונים האלה! כי הלשון והלב יתחרו בו, ויסבו עליו מעבר מזה ומעבר מזה, ושניהם לדבר אחד יתכוונו, כי ה' הוא מגמת שניהם, אך שונים המה במעשיהם, זה — הלשון, יפרוץ לעלות, למהר לתנות תהלות ה', בעוד אשר זה — הלב, עוד מחריש משתאה לדעת את גדלו, ויראה את ידו החזקה במעשיו, והמשורר עומד בתוך, ואיננו יודע מה לעשות, ומי יצא ראשונה, הלשון או הלב —. והנה מצאתי מסתנאב מה גדלו מעשיך ה', המתחיל: ה' אשנן העצומך במורא ופחד (והוא נמצא בקובץ כ"י יקר של ג', שממנו לקחתי למעלה בעמוד ב' ואילך התוכחה שבס' ג'ן והמסתנאב הלו רשום שם בכ"י בס': ר"ג), ושם נאמר: אץ לבי להללך, ופי' פעלך שר ואמר, אכן יש ה'. ונראה לי שנשחבש הלשון הזה,

קבב שירי השירים אשר לשלמה בגבירור

וצ"ל: אץ פי .. ולבי שר, .. ואין כונת: „שר“ לאמר: ישיר, כי אם, לאמר:
 ישור, ע"ד הכתובים: חזו מפעלות ה', וראו מפעלות ה', והדיבור: אכן יש
 ה', הלא דבר הלב, הרואה ומבין, הוא — וא"כ גם המאמר הזה של בעל
 המסתגאב, שפיו יאיץ להלל את ה' בעת אשר לבו יראה פעליו, הוא הוא ממש הדבר
 אשר דבר המשורר שלנו ברשות הלזו. ונראה לי כאמת שגם המסתגאב
 הנזכר יצא מתחת ידי משוררנו, וזה עוד מלשינות אחרות הבאות שם הדומות
 למה שרגיל על לשון המשורר הזה — מהללך, בג"א כתיב בטעות: מהללך.
 יבין ויחזה, כך בג"א, ובכ"י שלפני: יביט ויחזה, וכחבתי אמנם עפ"י נוסח
 הג"א בכרי להכפיל הענינים: הבנה וחזיון, והמקרא (ישעי' ו', י') אומר:
 ולכו יבין; ואזים יחכן ג"כ, שהמשורר כפל את הענין האחד במלות שונות
 של הכטה וחזיון, שהן מורות פה על ראיות הלב והשכלות, כי הנה הדיבור
 הזה: ולבי גדלך .. ויחזה, הוא מיוסד על הכתיב: אתה החלוח להראות
 את עכרך את גד לך (דברים ג', כ"ד) — 3) אחרי שאמר מקודם, שלשונו
 ימהר להלל את ה', יכאב עליו לבבו, כי אין כחו יפה להלל את ה' כראוי
 לו, שהרי אפילו מלאכי השרת שלו, אינם יכולים לשוחח אף לא מעט מהדר
 כבוד ה', ואף כי הוא, בן אדם שפל וכוזי; וזה דומה לבית: הדרך —
 שברשות: שפל רוח (לעיל עמוד ק"ו). משרתים, המשרתים הידועים, משרתי
 ה', כל קרושיו עמו, מלאכי מרום — צעיר ונבזה, כן בג"א, כלשון הכתוב
 בתהלות (ק"ט, קמ"א). ובכ"י שלפני: עני ונבזה, ואולי כתב הרשב"ג שתי
 נוסחאות, בילדותו כתב: צעיר, ובזקנותו כתב: עני, הגם שאין להכריע מלשון
 צעיר על היותו עול ימים, וכל זמן שלא זסיף המשורר בפירושו עיד את התיבה:
 לימים, אחרי תיבת: צעיר, כי יש במשמע: צעיר, מעט וקט, כמשמעותו של
 תיבת: הקטן — 4) עתה ירוחם המשורר, ויאמר, אם כח אין בי לכחור לך
 תהלה כמלאכין, הלא אלהים יראה ללבב אנשו, ואתה יודע מחשבתי, כי
 כונתי רצויה, הן גם קרבן העשיר, אשר יקריב לך שורפר שמן, גם קרבן העני, אשר
 יקריב מנחה דלה ורזה, כחור וכן יונה, גם קרבן שניהם רצוים ומקובלים לפניך, שזה
 בשוה, קרבנו של זה בקרבנו של זה, אם אך יקריבו לך את נפשם, כי לרצונם יקריבו
 לך קרבנם, בלב שלם ונפש חפצה. בג"א כתיב: שור זה וזה חור, ואנכי
 כחבתי ככתוב בכ"י אשר לפני: זה שור וזה חור, שכן המליצה יותר נאותה.
 עוד כתיב בג"א: בלב נכון יהיה שמן כרזה, והלשון: נכון יהיה, הוא בודאי
 טעות. „נכון“ הוא טעות, כי לא יתכן שיאמר המשורר לה', שבלב הנכון מבני
 אדם הכל שוה לטובה, בין קרבן עשיר בין מנחת עני, כי המשורר עם ה'
 ידבר, לאמר שבעיניו הכל מוצא חן, כקרבן זה כן קרבן זה; ומה גם, כי
 לפי הנוסח שבג"א, הלא עיקר חסר, מה טעם כל הקרבנות, השמנים הם
 אם רזים, הכל נשתוו? — וגם „יהיה“ הוא טעות, כי הוא נגד המשקל.
 ואנו יכולים אמנם לקיים מקצתו של נוסח הג"א, ולכתוב כזה: בלב נכון יהי
 שמן כרזה, ויהי מכוון לשון „יהי“ יהי מוצא חן בעיניך ה' כשמן כרזה, אם אך
 יקריבו לך איש בלב נכון; אך אין צורך לזה, כי כבר בלשון: הכי יקריב לך,

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור הכנ

שבלשון: הכי, משמשים המשוררים לפעמים במקום: באמת, כבר כלול הענין הזה, לאמר: הלא אמת הוא כי מקריבים לך זה שור כו', כלומר שכן הדין, להקריב לפניך קרבן יהיה אך שיהיה, שמן ורזה, כלומר שמן או רזה, שור או חור, ובדין הוא עושה המקריב, אם אך יביאנו אליך בעליו, בלב נכון מאד, היינו בכונה יחורה — בלב נכון, בלב נאמן, בלב אמת וחמים, כמו: אקרא בלב נכון, שאמר המשורר ברשות הקודמת, והכונה: בכונה. והוא ע"ד: רחמנא לבא בעי, או הקב"ה ליבא בעי דכתי' וה' יראה ללכב (סנהדרין ק"ו, ב'). והמשורר באמרו שקרבן שור השמן או חור הרזה שוים בעיני ה' אם אך בכונה טובה הם נקריבים, יכוון להמשנה דסוף מנחות: נאמר בעולת הבהמה אשה ריח ניחוח ובעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמד שאחד המרכה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים (ובלשון המשנה דגמ' שם: לומר לך אחר .. ובלבד שיכוין לבו לשמים) וביותר עוד יכוון המשורר ללשון הבריתא דמנחות שם (ק"י, א'): נאמר בשור הגס אשה ריח ניחוח ובעוף הדק אשה ריח ניחוח .. לומר לך אחד המרכה כו' (*), כי לעומת לשון: שור גס ועוף ד ק, שכבריתא, תפש המשורר לשון שור שמן וחור רזה (**), ור' יצחק אמר בגמרת מנחות

(* לא אוכל לירד לסוף דעת רש"י ז"ל, למה פירש: אחד המרכה להביא קרבנות, והלא עכל הענין המדובר יתראה, שמכוין המרכה הוא, המרכה את קרבנו, ולא המרכה את קרבנותיו — ולא ידעתי אם התעורר ע"ז אחד מן המפרשים; ומתוך הרשות הלזו אכתבו הרואים, כי גם הרש"י פירש כשירוש' —

(** ז"ל הבריתא שם: א"ר שמעון בן עזאי בוא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא באמר בהן לא חל ולא חלקים חלה ה' שלא ליתן פתחין פה לבעל דין לחלוק באמר באור הגס כו' לומר לך אחד המרכה כו' ושמה תאמר לאכילה הוא לריך כו'. והנה בספרא ויקרא פרשתא ב' (סי' ה') באמר המאמר הראשון דבריתא זו בשם ר' יוסי ולא בשם בן עזאי, בזה"ל: ר' יוסי אומר כל מקום שבאמר קרבן אומר ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחין פה למאכילים לרדות. ואולם מקודם שם בת"כ באמר מאמר בשם ר' שמעון ואולי הוא ג"כ בן עזאי, ויתכן א"כ שבתחילתו שמות האומרים, שבאמר הראשון שם, ז"ל: ר' יוסי, ובאמר השני הזה: ר' שמעון, אחרי שבאמר המאמר הזה על שם ר' גם דבריתא דגמ' גם דבריתא דספרי פ' פינחס. והרב בעל קרבן אהרן ז"ל, רוצה להמשיך מכוון המאמר המיוחד לר' יוסי, הזה: כל מקום שבאמר כו', למכוון המאמר המיוחד לר' שמעון, שקדם לו: מוכן שלא יאמר אחד לה' עולה כו', ומשיג שם על פי' הראש"ד, שאמר: שכ"מ שבאמר קרבן תמיד אומר בשם יו"ד ה"א ולא אומר במקום אחד ביו"ד ה"א ובמקום אחר בשם חל ואחר בשם שדי כדי שלא יאמרו המאכילי שתי ראיות הם ותלוק זה רוצה בעבודה זו וה' בעבודה זו. וע"ז אומר הקרבן אהרן: ולפי זה לא הי"ל חלל לא באמר חלל ביו"ד ה"א אחר שלא בא ללמדנו שהוא באמר יו"ד ה"א חלל שלא באמר חלל בו כו'. וה' הרבה שנים ראיתי שעת עופרת בגליון הספרא שלי, ואמרתי בקלרה: פי' הראש"ד הוא הכון, עי' ספרי פינחס ורש"י מנחות ק"י. כי באמת פי' הראש"ד הוא ממש פירושו של רש"י שבמנחות שם ד"ה לבעל הדין, שאמר: לאומרים ראיות הרבה הן והדבר מוכיח שזה שמו בכך לזה לו להקריב מנחה וה' שמו בכך לזה להקריב לו פרים וכו'. ודקדוקו של הרב בעל קרבן אהרן מפסי מה באמר: אומר ביו"ד, ולא באמר: לא באמר חלל ביו"ד, חייב לדעת, כי הלא אין ספק בדבר שבאמר הזה

קבר שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

(ק"ד, ב.) מפני מה נישחנת מנחה שנאמר בה נפש אמר הקב"ה מי דרכו להביא מנחה? עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני; כי בנפשו יביא

דספרא המיוחס לר"י, הוא אומר העומר נעומו המיוחס לר"ג שן עזאי דברייתא דמנחות שם ובספרי פינחס, ושם נאמר הדבר הזה באמת בלשון הזה: שלא נאמר בה לא כך ולא כך אלא "וידן כהן בספרא שני הדבר בלשון קברה, והוא הוא עלמו הנאמר בלשון ארוכה שם ושם — ואעיר עוד, כי לשון הנרייתא דגמ': נאמר בשור הגס וכו', הוא ענין באפי כפשיה, ואיכנו מוסב כלל על מה שקדם, ולחכס נדחק המהרש"א ז"ל בחירושי אנדות ליישב השייכות, באמרו: והא לך רזיה לזה (שכתב בקרבנות לה' להורות על מדת הרחמים) נאמר בשור כו' ובלבד כו' שיכוין לבו לשמים דהיינו לשם ה' כו' "ואני איכני יודע זו מנין לו למהרש"א כי הלשון: לשמים" גידיא, או: לשם שמים, יורה על מדת הרחמים או השם המיוחד — ונאמר לי עוד להלגי פה לשון הספרי בפ' פנחס ענין זה ולחיות דעי על כוסחו. שם נאמר: אשה ריח ניחוח לה' כחת רוח לפני שנעשה רלווי, שמעון בן עזאי אומר בוא וראה בכל הקרבנות שנחורה לא נאמר בהם לא אלהים ולא אלהיך ולא שדי ולא נבחות אלא יו"ד וה"י שם מיוחד שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות ללמדך שאתה ערבה ואחד שמעיט לפני הקב"ה, וכשם שנאמר ריח ניחוח בשור כך נאמר בנן הלאן וכך נאמר בנן העוף ללמדך שאין לפניו אכילה ושמיה אלא שאמר וכעשה רלווי, וכן הוא אומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלאה ידעתי כל עוף הרים חיו שדי עשדי, שומע אני שאין לפניו אכילה ושמיה שאל האוכל בשר אצירים ודם עמודים אשמה אלא מפני מה אמרתי לך זבח לי בשביל לעשות רלווי וכן הוא אומר וכי תזבחון זבח תודה לה' לרזוככם תזבחון. ע"כ. הנה אין לורך להקשות קושיות על כל הלשון הזה, הן כל הרואה יראה, שכולו שקשה הוא, שפאת שבלקה בחסר, ובאו בו דברים שלא במקום, ולנסוף גם הדברים סותרים זה את זה — ואני לי זה שנים רבות מאד, אשר ראיתי לי גם פה נצטע עופרת בגליון הספרי שלי, הנהת כל הלשון הזה, ככוסת הזה: אשה ריח ניחוח לה', ריח ניחוח, כחת רוח לפני שאמרתי וכעשה רלווי [ובזה הוא בא כבר גם הספרי להרחיק ההנשמה וההפעלות האנושיות והבהמיות מהבורא ית'] לה', שמעון בן עזאי אומר בוא וראה כו', עד: ולא שדי ולא נבחות שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות, אלא יו"ד וה"י שם מיוחד, ללמדך שאתה הוא [כ"ל ללמד שהקב"ה הוא באחד ואין לו שותפים רשיות אחרות, ואחד המעתיקים את הספרי התעייף עיניו נשעה שהתחיל לכתוב ללמדך שאתה הוא" דכאן על הלשון: ללמדך שאתה ערבה" דלשמה, ועקרו שמקומו דלהלן והניחו כאן שלא במקומו, ומעתיקים בלתי נאמנים במלכתם כאלה הם חייבים משום עקירה ומשום הכחה — כי כל חלקה טובה בדברי קדמונינו רבותינו כ"ע הכתיב], וכשם שנאמר ריח ניחוח בשור [וזהו ענין בפני עלמן, כמו שאמרנו למעלה על לשון הנרייתא הלזו דגמ': נאמר בשור כו', כי אחרי שדרש הספרי גם התיבות. "ריח ניחוח" גם תיבת: לה" והפסיק את דרשתו על ריח ניחוח בדרשתו על לה', הוא חוזר לענין ראשון, לסיים את דרשתו של ריח ניחוח בדרבך ז"ל לעשות כן הרבה בעדרשיהם הקדומים, ואולי אין הדרש הזה כלל עוד בדברי ר"ג שן עזאי, אעפ"י שמשמע כן עלשון הנרייתא דגמ', וזה בעבור שהגמ' השויטה ראשית הדרש של ריח ניחוח, והתחילה מיד בדרש ר"ג שן עזאי על לה', ובאמת לא היה לורך להגמ' רק להתחיל שנאמר בשור הגס, או שכשם שנאמר — כך נאמר בנן הלאן וכך נאמר בנן העוף ללמדך שאתה ערבה ואחד שמעיט לפני הקב"ה [וכלי ספק היה כתוב גם כאן כמו בעשנה וגמ': ובלבד שיכוין וכו' וכאן התליף המעתיק את הספרי, ללמדך שאתה ערבה" עס, ללמדך שאין לפניו אכילה ושמיה —] ושם נאמר לאכילה הוא לריך ת"ל אם ארעב כו', ונאמר כי לי כו' [כמו דברייתא דגמ'] ללמדך שאין לפניו אכילה ושמיה אלא שאמר וכעשה רלווי [שבתו —

שירי השירים אשר לשלמה הבן גבירור הכה

העני קרבנו, הן לחמו הוא מקריב, וא"כ הוא מקריב קרבן מנחתו, בכל נפשו, בכל כוונתו, והרי זה הוא כאלו הקריב את נפשו לפני הקב"ה, וזהו שאמר ג"כ המשורר: בלב נכון מאד, בכוונה רצויה ומעולה מאד. ועי' גם בויקרא רבה (פ"ג) מה שדבר שם הרבה מגודל מעלות קרבנות העני על מעלות קרבנות העשיר — וגם באחד משירי חול שלו, יסד המשורר שלנו בית אחד על הענין הזה, כפי מה שהביא בשמו הרמב"ע בספרו הערבי, בלשון הזה: כאיש לא מצאה ידו שתי צאן, ולקח לו שתי תורים לחודה (מובא מהח' דוקים נ"י, בספרו שירי שלמה עמוד ע"ד) ויסודתו בכתיבים של ויקרא י"ד מן פסוק ואם דל הוא ואין ידו משנת (כ"א) ואילך — (5) ואחרי שתקבל באהבה גם קרבן דל, מאת האיש הדל, אשר אין ידו משנת להקריב קרבן שמן, לכן גם תפלתי הדלה אשר על דל שפתי, שהיא במקום קרבנות, תקרב לפניך, ותהיה מקובלת לפניך ורצויה בעיניך כאלו הקרבתי קרבן על ידי עבדיך משה ואהרן. תקרב תפלתי, כמו תקרב רנתי לפניך (תלים קי"ט, קס"ט). ותערב, כמו יערב עליו שיחי (שם ק"ד, ל"ד). על ידי, בנ"א כתיב בטעות: על יד. חוזה ומוזה, נביא וכהן, משה ואהרן. ומוזה, מן ומוה מי הגדה (במדבר י"ט, כ"א). ורו"ל השתמשו בלשון: מוזה, לחאר בו את הכהן, שכן אמרו מוזה בן מוזה כו' (ברכות כ"ח, א'). כנשמתי כרוחי לך חברך, בכל נפשי אברכך, בשתי נפשותי, כנשמתי העליונה החכמה, וכרוחי, הנפש המתנועעת והחיונית האמצעית בין הנשמה והגוף, כי כוזה כן זה, שניהם נפגשו בי — וגם פה יסיים המשורר במה שפתח, עי' לעיל (עמוד ס"ז) בסוף ביאור השיר: טרם היותי.

כמו שהתחיל הספרי לומר על ריח נחוח: שאפרתי ונעשה רלזכי[וכן הוא אומר האוכל בצר איברים וגו', שומע אני שאין לפניי אכילה ושמיה אלא שפני מה אפרתי ונח לי לא בשביל לעשות רלזכי [הכוונה ברלזכי כאן איננה כמו ברלזכי פעמים הנאמר עקודס, כי ירלה ברלזכי כאן, הנאמתי, וכמו שפי' רש"י בנפ' גד"ה לז ברלזכי חסם וזכחיס] אלא לעשות רלזוך [או שכל' בלי תיבת: לעשות, לא בשביל רלזכי אלא בשביל רלזוכס, יהיה איך שיהיה, יסכים צוה הספרי עם נוסח הנביא דגס', וכן יסיים כסיועה של הנפ':] וכן הוא אומר וכי תזכרו.. לרלזוכס תזכרו" — עד כה הגהתי תלפכים בגליון הספרי, ועכשיו אני רואה בילקוט פתחם (סוף רמז תשפ"ח) שהועתקו גם שם דברי הספרי בגינוסים, איך במקום אחד הוא תמוקן שם, אַנְעָקוּס הַלָּשׁוֹן: בשביל לעשות רלזכי, בסוף הענין שם, כתוב בילקוט: בשביל לעשות רלזוך. וגם הרב החכם ר' מאיר איש שלום כ"י נאמר עין שלו לספרי, היטיב לראות, שלשון: ללמדך שאתה ערבה וכו', מקומו הראוי הוא, אחרי הדברים: וכן כאשר נבן העוף. ועוד תלפתי עתה, שכבר ר' אברהם גדליה בניאורו ברית אברהם להילקוט עמד על הגהה זו, וזה לשונו: ה"ג ריח נחוח נחזו ולא לאכילה ללמדך שאין אכילה לפניי וכן הוא אומר אש ארעב וגו' והדר נרסינן כאשר נאמר ריח נחוח וכו' ללמדך שאתה ערבה וכו'. ע"כ דבריו. הנה לדק הרב התחבר בסוף דבריו, אבל לא בראשיתו, כי אין להקדים הסדר, ולכתוב שתחלה דבר האכילה והשתייה, ואח"כ דבר הערובה והמעט, כי הלא גם בנביא דגס', דבר הערובה והמעט הוא עוקדם בסדר לדבר האכילה והשתייה, אלא הדבר הוא כמו שאשרנו, שהדרש של ריח נחוח כפסק בינתיים בהדרש של ר"ג בן עוזי על לה', ואח"כ חזר הספרי ודרשו בשלימותו —

הכו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

יח.

רשות

נמצאת במחזור כ"י הראשון בין הרשויות, והיא שם בסי' חס"א, ונמצאת גם בכ"י הנמצא בעיר ליפסיא, ומשם העתיקו אותה החכמים המפורסמים דוקים ויעל ליעק יחזי, והדפיסוה, הראשון בספרו: צור קענטנים הנ"ל (עמוד קנ"ח) בשם: פיוט, והישני במכתב עתי המזרח (עמוד ש"ח) שר שנה וס' הנ"ל בפתיחה לרשות: שרי אשר יקשיב. ואנכי זה איזה שנים, הוצאתיה לאור מחוך הכ"י הראשון הנ"ל, במכתב עתי המליץ (אשר איננו בידי לציין המקום שנרפסה שם) עם איזה הערות על איזה לשונות של שירי חול אשר להמשורר שלנו, ועכשיו מצאתיה גם בסדר החמיד (AIX 1855) חלק שלישי (עמוד קס"ב) ושם היא פיוט (היינו: רשות) לשבת חנוכה קודם גשמת, ומחוך כלם הוצאתי ניסח מחוקן. חתימתה: שלמה, ומשקלה כמשקל הרשויות: שפכי לצור לכו, שרי אשר יקשיב —.

- (1) אֵלֵי יִפְהֶפִיחַ מַה תִּשְׁאַלֵי מִנִּי פִי קוֹל תִּחַנְתֵּךְ עֲלֵה בָמוֹ אֲזוּנֵי
- (2) לְבִיא פִגְשָׁנִי קֶס אַחֲרָיו נִמְר וְאַבְרָחָה מוֹחֵם וְאַעֲוֹב נִנִּי
- (3) מְדֵי עֲבוֹר אֱלֹה הִנֵּה דְמוּת פָּרָא קֶס בְּחֻצוֹת לֵיל יֵשֵׁב עֲלֵי כִנִּי
- (4) הָאֵל! קְרָא אֲלוֹי קְרָא אֲלֵי אֲמוֹ: קוֹמִי וְשׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֶּךָ וְהִתְעַנֵּי:

1) המשורר ישים דבר בפי ה' מדבר על לב בתולת בת יהודה, היא כנסת ישראל, דברי אהבה, לאמר: שאני יפתי ממני מה שתאלץ כלומר כל משאלותיך אמלא, ע"ד מה שאלתך ומה בקשתך — יפה פיה, וכן ברשות: שלום לך דודי, יאמר המשורר שלנו בשם ה' לכנסת ישראל: מה לך יפה פיה (ובכ"י כתוב: יפפיה) ע"ד התארים: יפה, יפתי, שבשיר השירים. קול תחנתך, נמצא קול עם תחנון כמה פעמים בתלים. תחנתך עלה, אם לא נמצא תחנה עם עליה, הנה נמצא שועה עם עליה (שמות ב', כ"ג. ש"א ה', י"ב.) וכן צוחה עם עליה (ירמ' י"ד, ב'). ותחינה היא כמו שועה וצוחה. עלה במו אזני, נמצא המליצה עלה באזני (מ"ב י"ט, כ"ח. ישעי' ל"ז, כ"ח.) ובכ"י ליפסיא: נשמע באזני, ותחכם המזוסס הר"ר פירסט נ"י, עמד מדעתו (בלב"ל ד"א שם ס' כ"ד עמוד שפ"ו) שצ"ל: כמו אזני — 3 — 2) בשני הבתים האלה, הדומים להבתים ו' ז' של המאורה: שמשי (לעיל עמוד ס"ט), משיבה כנסת ישראל, וצרותיה מספרת ואומרת: לביא פגשני, לביא, נבוכדנצר ובכל שנמשלו לאריה (ע' לעיל עמוד ע' זאילן בפרושונו למאורה הנ"ל). פגשני, הוא כמו לשון המקרא: ופגעו הדוב, הנדרש על המלכות (ע' לעיל עמוד ע"א ובהערה שם). קס אחריו נמר, הוא החיה השלישית, מלכות מוקדון, עשה"כ (דניאל ז', ו.) באתר דנה חזה היות וארו אחרי כנמר. ובויקרא רבת (פ"ג) נאמר: דא"ר יוחנן על כן הכם אריה מיער זו בכל זאב ערבות ישדרם

שירי השירים אשר לשלמה בן גביריור הכו

זו מדי נמר שיקר על עריהם זו יון ... חוה הויה וארו אחרי כנמר זו יון שהיחה
 מנומרת* בגזרותיה ואומרת לישראל כו'. וכן בריש מדרש אסתר:
 דא"ר יוחנן .. זאב ערבות ישרדם זו מדי נמר שקר על עריהם זו יון** —

* מנומרת, כך היא הגירסא בילקוט שמעי רמז תקל"ו, ובמדרשים שלפנינו הגירסא:
 מעמדת, ואין ספק בדבר שהגירסא: מנומרת, היא הנכונה; וכשהצגה התיבה הזו על
 הדרך הזה: שדכנקה אות הו' למטה כנגלה של אות הו', ורגל הו' כדחצה מעט,
 וכעצמת אות הע', ואות הו' כשהצגה וכעצמת אות הו'. ולחנם כדחק בעל מ"כ, באמרו:
 וגם הגי' מעמדת יש לשינו. ואולי לא אדע איך יש לשינו הגירסא: מעמדת. כי אם כוכת
 בעל מ"כ היא לומר, שהיא מקיימת את גזרותיה, שהיתה מעמדת את גזרותיה, היה
 לו לבעל המדרש לאמר, ולא: בגזרותיה, או שהיה לו לומר: שהיתה עומדת בגזרותיה,
 וזה היה יותר נכון, כלומר, שהיתה עומדת בדבוריה אשר גזרה לומר, דברי גזרותיה
 אשר יאמרו מפיה לא השיבה. ואם כונתו של בעל המ"כ היא לומר, שעל פי גזרותיה
 היתה, שהיתה מעמדת מקשלתה, או: מלכותה, בגזרותיה" (על ידי גזרותיה), וא"כ
 כך היה לו להמיר לומר: שהיתה מעמדת מלכותה או מקשלתה בגזרותיה. או אם
 כונת המ"כ היא לומר, שהיתה מעמדת גזרות על ישראל, כך היה לו לבעל המדרש
 לומר: שהיתה מעמדת גזרותיה על ישראל ואומרת להם כו'. וחך מכל זה, הכה לפי
 הגירסא: מעמדת (תהיה הכונה איך שמה') איך אמתו יודע על מה, טעמו של דבר,
 מפני מה קשלה יון לכמר? — לא כן הגירסא: מנומרת, שהיא ענוותנת באר היטב
 עפ"י בעל המ"כ בעצמו, אחר: ה"ג זו יון, שהיתה ענוותנת (מנומרת) בגזרותיה כלומר
 שהיתה גזרת גזרות ענוות זו מו", היינו ככמר המזוכה ורב גנוניו — בתברבורותיו.
 ובעל יפ"ת כדחק מאד בפירושו לפי שתי הנוסחאות, אחר: שהיתה מעמדת פנים כענין
 הכמר שהיא (שהוא) עו פנים", ואין פנים לפניו אשר לא כתובים במדרש; ויאמר עוד
 שם: וי"ג שהיתה מנמרת והוא קעמין ריחו לא כמר שפירושו חלוק או רפין", ואם יש
 ענין לפירוש: חלוק, לומר, שהיתה מחולפת בגזרותיה, ויהיה עפ"י בענין (ואם לא
 בהוראת התיבה —) וזה הפ' הזה לפי הלוגיק של המ"כ: שהיתה גזרת גזרות
 משוכות כו', אעפ"י שהיה לו להמיר לומר לפי זה: מנמרת, ולא: מנומרת, אבל אין
 ענין כלל לפי: רפיון, שהיה לפי זה פי': מנומרת, שהיתה רכובה בגזרותיה, והלא
 זה הוא עמש הספק עמה שרובה בעל המדרש להגיד, שהיתה גזרת גזרות קשות על
 ישראל, אם לא שרובה היפ"ת לומר: מְנַמְרֶת בגזרותיה כלומר שהיתה פְּרַפְרָה את ידי
 עם יהודה, כלומר: מחלישה אותם. וטוב מכל זה היה, אם היה מפרש:
 מנומרת, שהיא כנמר אשר לא יספק את חברבורותיו, כן לא תהפך את גזרותיה, כלומר
 שהיא גזרת גזרות ומקיימת אותן, שאולי לזה כיון גם המ"כ, ברבותו לקיים את
 הגירסא: מעמדת, באמור למעלה. אפס, כי לא: מנמרת, ולא: מנומרת (ככתוב
 בעניותנו מ"כ ויפ"ת) כתוב בילקוט: רק: מנומרת, ומלא התאר מנומר בדר"ל. ובלעדו
 כל זה, הלא אמר רואים, שנשחב שם הלשון במדרש, שכתוב שם: כתבו על קרן השור
 שאין לכם חלק לעוה"ב, במקום שנאמר בכל מקום: באלהי ישראל (עי' גם מ"כ), וכשם
 שנשחב הלשון הזה, כך שנשחב ענוותנת וכ"ש מעמדת —. **בא"ר יוחנן** **בבב**
 ** (ויקרא רבה שם מקום, כתוב: ושם הכהר השלישי חלקו זו יון שהיא חדה וקלה
 בגזרותיה על ישראל כו' (וכן בבב"ר פט"ז). וידעת הוים, הקורא הכבד, שהדרש הזה
 הבאמר בשם ריב"ל הוא מסכים מעט עם דרשו של ר' יוחנן שם בבב"ר, אשר הבאנו
 בפנים: כמר שקר על עריהם זו יון. פי הכה הכהר חדקל, שנאמת מימיו חדים וקלים,
 כמו שאמרו רז"ל, הוא טגרום, ועל שם מרומה הנהירה מאד, כתן יעוף, כקרא בשם
 הזה: טיגריס, כידוע; וטיגריס הוא הוא צמר, והכמר גם הוא עתהר לרן, כמו שאמר

קֶכַח שִׁירֵי הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה בַּזְּבִירֹת

ואברחה מהם, על שם הכתוב: כאשר ינוס איש מפני הארי וגו', הנדרש על המלכויות (עי' לעיל עמוד ע"א), ועל המקרא הזה נוסד כל ענין שני הבתים האלה. ואעזב גני, הוכרחתי לעזוב את גן עדני, עזבתי ארצי הקדושה, כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' — קם אחריו, בכ"י שלפני: וקם .. ונמצא במקרא קום עם אחריו, ובכ"י ליפסיא: בא אחריו, ולשון: קם, כאן, הכונה: קם עלי, החעורר עלי, ולא כמו קם שכבית הג' — מדי עבור, כלשון הכתובים (מ"ב ד', ח'. ישעי' כ"ח, י"ט.) אלה, החיות, או המלכויות, הזכורות; ובסדר התמיד כתוב בטעות: אלי. הנה דמות פרא, ישמעאל, כדלעיל במאורה הג"ל. הנה, בכ"י שלפני: והנה — קם בחצות ליל, כמו חצות לילה אקום (תלים קי"ט, ס"ב.) בחצות ליל, הגלות נמשלה ללילה, ובחצות ליל, הכונה באמצע זמן הגלות של אדום, קם ישמעאל — ישב, בכ"י שלפני: וישב. עלי כני, ישב חתתי, על מקומו ובסיסי, כלשון הכתובים בבראשית (מ' י"ג, מ"א, י"ג.) — והנה בפזמון: יהירים קמן, בא הלשון הזה: עלה אריה חחלה, בכל פאות זרני; קם אחריו דוב שכול, ולמזנב מכרני. והלשון: קם אחריו (אחרי האריה) דוב, הוא כלשון משוררנו פה: קם אחריו (אחרי הלבאי) נמר, והוא הדבר שאמרתי למעלה (עמוד ס"ח הערה ב'), כי בפנים מה הפזמון ההוא, הוא דומה גם להרשות שלנו — ובאמור בעל הפזמון ההוא (יהיה גבירול, כסברחנו שם, או לא): דוב, על המלכות השניה (פרס ומדי) חפש כדעת ר' יוסף וריש לקיש (עי' לעיל עמוד ע"א בהערה). ומפני צורך החרוז והמשקל, לא באו הפייטנים לחשבון כל המלכויות הר', רק לקחו מן הבא ביד חרוזיהם ומשקליהם. כי בפזמון: יהירים, נפרטו רק שמות בכל ופרס, ועם פרס עמלק והמזן הבא מזרעו, כי הוא פזמון לצים אסתר. בהמאורה הג"ל, נזכרו רק בכל ואדום, וישמעאל נלוו עמהם. בהרשות שלנו, נחשבו בכל זין אדום, ועקר ענין הרשות הוא ישמעאל. ובהרשות אשר נביא אחרי הרשות הלזו, נמצא רק אדום וישמעאל, וגם שם עקרה של דבר הרשות הוא ישמעאל — 4. האל, אתה האל.

הכתוב: וקלו עשירים סוסיו (חזקוק ח', ח'). אשר ע"ז יתואר הכמר בשוקד, שרש שקד הוא ג"כ מורה על העהירות. וח"כ ר' יוחנן שרש הכתוב: כמר שקד (כמר חמד וקל) על עריהם זו יון, ודיב"ל שרש חדקל (כמר) זו יון שהיא חדה וקלה כו', שניהם דבר אחד חסרו — והנה לפעולה (עשוד ע"ב בהערה) אפרנו, שטעם הבהרות העכוזים בזאב השוטפים ורגלים אל הכמר חדקל העכוזה בנמר קרא ר' יוחנן את שדי ופרס, בש: זאב; ושעמה כראה שטעם הזה עלמן, רלוני חסור: ג"כ על שם כהר, קרא ר' יוחנן את יון בש נמר, על שם הנהר חדקל, שהוא נמר. ודרשה כפלאה דרש ר' יוחנן (או חס תרצה חסור: עליזה כפלאה הלזן) נדרשו נוי"ר שם ונריש שרש אסתר, את הכתוב דירעי' (ה', ו'). וזאב ערבות ישדרס, זו שדי; כמר שקד על עריהם זו יון. כי בתחלה חכל הזאב, זה שדי ופרס, את שם פזורה ישראל, והזאב הנה הוא כנלע בהכפר, כי הנהרות הזאביים אשר בשדי ופרס נופלים העה בהנהר חדקל, הנקרא שר, וכן כנלע הזאב, זה שדי, בהכפר, זה יון, בכבוש אלכסנדר עוקדון את שדי ופרס, וזו אלכ הכמר יון את ישראל ככל פה, ולא יפה חסור ר' יוחנן: זאב ערבות ישדרס זו שדי נמר שקד על עריהם זו יון, ולא יפה חסור ג"כ ריב"ל: חדקל זו יון! — ?

שירי השירים אשר לשלמה בגבירול הכמ

קרא אליו, אל ישמעאל. כקרוא אלי אמו, כמו שהיחה הקריאה אל אם ישמעאל, והרצון כמו שקראת אליה; ובכ"י שלפני כתוב כאן בשבוש: כְּקָרְאָהּ, ונשחח המשקל, ולא יחכן ג"כ לְנִקְדַּד כְּקָרְאָהּ. קומו ושובי, כמו וקומו שובו (בראשית ט"ג, י"ג). גברתך, כאן הוכרח המשורר להבליע את השו"א של גברתך, בעבור שיסיים את רשותו בהכתוב בבראשית (ט"ז, ט'). ומה נעימה המליצה בסיומו של הכתוב ההוא: קרא אל ישמעאל, שישבו ויחענה חתת ידי ישראל גבירו, כמו שקראת אל הגר אמו, שתשוב והתעני חתת ידי שְׁרָתָה שרה! — ובכ"י ליפסיא נשחבש מאד הבית הזה, כי כתוב שם: האל קרא אלי כקרוא עלי אמי רוצי ושובי אל עֶפְרָה והתעני. ורצה מוהר"ר יעללניעק נר"ו, להשיבה (את עפרה) אל עפר, ואל יד הבית, הציג סי' השאלה, כי באמת אין מובן לזה הנוסח כלל וכלל. וגם הר"ר פירסט נר"ו נכנס שם (במקום המסומן) אל הגהות דחוקות מאד — והנה בסדר של יוה"כ כמנהג ק"ק לשלאה כ"י (ג"כ של ג'), נמצא שם פיזט מפיטן אשר שמו יצחק, החתלתו: יצו שדי לעמו, ושם בא הלשון הזה: חסין יה עד אנה תהי צועה ופועה, גבירה ביד אמה בורחת וחועה; ועוד שם: ותשמע .. שובי אל גבירתך שפחה בורחת. ראה כל זה ר' יצחק אצל משוררנו הרשב"ג ועשה כמעשהו. וגם הרשב"ג בעצמו יאמר עוד בשבת משושי שלו: מידי שפחה הציל גברת, ובאחד מכ"י של ג' מצאתי כנ"א של השבת משושי, הלשון: מידי אמה הציל כו' — ואעיר עוד פה, כי ברומה לענין הבית הבי"ח: לביא וכו', מצאתי גם בסליחות שלנו ליום ב', המתחיל: יושב בגבהי מרומים, בלשון הזה: שרידי אשורי, בנפלו ביד ארי .. סמר דוב אחורי, ונמר בסרוב ומרי וכו' —

יט.

רשות.

מצאתיה בין הליקוטים של החכם הר"ר ב"ג נר"ו, אשר לקט והעתיק מחוך הכ"י אשר באקספדר, ולא נרשם עליה בפירושו, שהיא: רשות. חתימתה: שכמה, ומשקלה כמשקל הרשות הקודמת. וענין הבית הג' שכה, הוא כענין הבית הג' של הרשות הקודמת, על כן הצגתי את זו לעומת זו —

- (1) שְׁעַר פֶּתַח, דְּדוּדֵי! קוּמָה, פֶּתַח שְׁעַר! כִּי נִבְחַלְהָ נַפְשִׁי גַם נִשְׁעַרָה שְׁעַר
- (2) לִי לְעֵנָה שִׁפְחַת אֲמִי, וְרַם לְבָה יַעַן שְׁמוֹעַ אֵל אֶל־קוֹל הַנְּעַר
- (3) מִנֵּי חֲצוֹת־לִילָה פָּרָא רִדְפָנִי אַחֲרֵי אֲשֶׁר רָמַם אֹתִי, חֲזוּר יַעַר
- (4) הַקֶּץ אֲשֶׁר נָחַתָּם הִסִּיף עָלֵי־מִכְאוּב לִבִּי, וְאֵינִי בָּעַר.

(1) שער פתח .. קומה פתח, פתח שער השמים בית אלהים העליון, פתח שערי חפלה ולא חסגרים עוד, כי עד מתי אומר: שחם חפלתי מעבור אליך; וכן רשות אחרת של המשורר הזה, מתחלת: שער אשר נסגר קימה פתחהו. כי נבהלה נפשי (חלים ו', ד'). היא מרעדת על הדבר האמור בבית הבא.

הר שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

נשערה שער, בהעתק שלפני: נסערה סער, ואם שהענין הוא אחד, כתבתי
 ככתוב בהכתובים של יחזקאל (כ"ה, ל"ה, ל"ב, י'). ותהלות (ג', ג') — 2) לי
 לעגה, כנסת ישראל היא המדברת כן לדודה הקב"ה, כמו שפחתה ואמרה:
 פתח דודי; ולשון של לעג על בוזת אויבי ישראל אח עם ישראל נמצא בכמה
 מקראות (יחזקאל ל"ו, ד'. תלים ע"ט, ד'. פ', ז'. קב"ג, ד'. נחמיה ב', י"ט.
 ג', ל"ג). שפחת אמי, הגר שפחת אמי שרה, ע"ד האמור בישעי' (כ"ה, ב').
 ובמשלי (ל', כ"ג). ורם לכה, כמו הלשון ביחזקאל (ל"א, י'). ומה שאמר הכתוב
 על הגר בפרט, כי רם לכה על שרה בפרט: בלשון: וחקל נברחה בעיניה
 (בראשית ט"ו, ד'). יאמר המשורר על אומת ישמעאל בכלל. הלעגת על עם
 ישראל בכלל ותגבה לכבה עליה. יען שמוע אל, יען היחה שמיעת האל, כלומר
 יען שמע אל, אל קול הנער, ככתוב: כי שמע אלהים אל קול הנער (בראשית
 כ"א, י"ו). בהעתק שלפני כתוב רק .. שמוע אל קול, .. ואין ספק שנשכח
 מהסופר לכתוב עוד התיבה "אל" השניה (בג' נקודות) כחשבו שכבר כתבה
 ככתבו: אל" הראשונה (שבשתי נקודות) ולכן לא כתבתי: את קול הנער
 (ככתוב בהכתוב ההוא עצמו דבראשית מקודם שם), כי אם היה כתוב
 מתחלה: את, לא היחה שכחה מלפני הסופר לכתבה אחרי: אל — וגם כי
 רצה המשורר לכתוב לנועם המליצה שתי מלות שוות באותיותיהן אך שונות
 בנקודותיהן. אך מה שיקשה בהשקפה ראשונה, היא, כי גם לפי התקון שלנו,
 אין הטור הרביעי הסוגר הוזה עולה יפה במשקל, כי הוא בעל ה"ת, במקום
 שצריך להיות, בעל ב"ח יחד ב"ח. ואין לומר, שהפעם לא חש המשורר לזה,
 בעבור שישים בלשון הכתוב, זה אינו, כי בטור השלישי, שהוא ראשו של
 הסוגר, שנה המשורר את לשון הכתוב מפני המשקל, ועוד לחצו המשקל
 להמשורר לכתוב: שמוע, במקום: שמע; ולא עוד אלא שגם בהטור הרביעי
 הוזה, שחפש את לשונו של הכתוב ממש, ובכל זאת, הוכרח לקמץ את אות
 הנ' של תיבת הנער במקום שהכתוב הניחה פתוחה — על כן אני אומר,
 שמפני דוחק המשקל החיר לו המשורר להניע את האות הל' הנתה ונראה
 של מלת קול, והציג געיא לפניה, והמשיכה לאות הה' של תיבת הנער, אשר
 לאחריה, כאלו היחה הקריאה בדרך הוזה: קן לָהּ נָעַר. והחיר לו המשורר,
 מפני כיבד המשקל, להניע הנח נראה מתיבה אחת לחברתה, כשם שהחיר
 לו זאת בתיבה אחת, בשירו: מה לך יחירי חשבי, (ובשאר שירים) שחפש עליו
 בזה הראב"ע בס' צחות, ואמר: אעפ"י שלא עשה (נכירוד) כהוגן במלת
 חשבי, כי השי"ן הוא נח נראה והוא הניעו בעבור המשקל" וכוה, ר"ל באמצע
 התיבה, אפי' הר"ם כן חביב יסכים עם הרשב"ג (אעפ"י שהוא משיג עליו בדברים
 אחרים מדרכי המשקל —), כי בדרכי נועם שלו (ד' רעדעלהיים חקס"ו ד"ח
 ע"ב) יאמר: ואם ירצה להניעו (את השוא נח שבאמצע התיבה) .. גם זה
 נכון בדרכי השיר", ומביא שם (ד"ט ע"א) דמיונים לזה, מהשואי"ן של ככ"ל-ור
 הכל, ימלוך נורא, שבשיר: אדון עולם, אשר הניע המשורר. וכבר חוינו דעתנו
 אנחנו בספרינו החיות (ח"א עמיד נ"ה, ח"ב עמוד ד'). שהשיר אדון עולם

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול קלא

הוא חובר ג"כ מהרשב"ג. ואגו הרואים מזה, כי עשו הפייטנים מפני ניעם המשקל מה שעשו החזנים מפני נועם הניגון, מי מהם יניח הנע זמי יניע הנח, וכל כדומה לזה — ודע, שהרשב"ג אשר הניע גם את הנח נראה שבסוף החיבה, הלך גם בזה בדרך דגוש בן לברט, כמו שקבל ממנו גם דרכים אחרים מדרכי השיר וחמשקל. כי תלמידי מנחם בן סרוק משיבים על דגוש באמרו בשירו: וכל חיים אשר יצר ספיים, ואומרים, כי בעבור הקמת משקלו הניע ריש יצר אשר הוא חונה (לקוטי קדמוניות עמוד נ"ט), והרשב"ל ז"ל היטיב לראות (שם ס"ג בהערה י"א) כי כונתם של תלמידי מנחם בחפישתם, היא, שדגוש, התיר לעצמו להניע השוא הזה (הנח נראה שבסוף החיבה: יצר) כאלו היתה הקריאה יִצְרָסָפִים, כי בלא זה היתה מלת ספיים חסירה יתר" — . והנה לענין מכון הבית הזה, אני אומר, כי בלי ספק שמע המשורר משכניו הערביים, או קרא בספריהם, התפארות כאלה, לאמר, שגדלה מעלת אביהם ישמעאל על מעלת יצחק, אבי בני ישראל, בשמוע אלהים אל קול ישמעאל, שעל שם זה הוא נקרא כן. ובאמת אנו מוצאים אצל הערביים, שהתפארו לאמר, כי יתר שאת לישמעאל מיצחק, באמרם, שמעשה נסיון העקרה לא היה ביצחק כי אם בישמעאל. ועיון מזה בהערותו של האדון וואהל להעתקתו את ס' האלקיון שלהם (עמוד חמ"ב) ובס' "לענערען דער מוועלמאָנער" של חכם עמינו פרופיסור ווייל (בההגרת מאברהם, מן עמוד פ"ה למטה ואילך עד עמוד צ'). והלא בכרי לרומם את מעלת ישמעאל על מעלת יצחק הוכרח נביא הישמעאלים ושלוחם, להאמין, או להתעות את מאמיניו ולומר, שהוא מאמין, שקבלה תורתנו החמימה איזה שינויים ח"ו בענינים כאלה (עי' ווייל במבוא לספרו הנ"ל עמוד ב' למטה). וכן יספר הרמב"ם ז"ל באזונו באגרתו לחיטין, ואומר: ומפני שלא מצאו להם (הישמעאלים) טענה בשום פנים בפסוק מפסוקי התורה.. כדי שיחלו ממנו, הוצרכו לזמ' שהחלפנו התורה ושנינו אותה ושגורנו שם פלוני מן התורה וכו'. ונראה בעיני, שמטעם ההתפארות הלזו אשר התפארו הערביים, לאמר כי רק בקול ישמעאל שמעה ה', ומטעם בזותם את בני יצחק, התעורר בעל הפרד"א גם הוא, ודרש את השם ישמעאל גם נגד המקראות המלאים, ואמר: ולמה נקרא שמו ישמעאל שעחיד הקב"ה לשמוע בקול נאקת העם (של ישראל) ממה שעחדין בני ישמעאל לעשות בארץ לפיכך נקרא שמו ישמעאל שנאמר ישמע אל ויענם (ריש פל"ב); וכל זה עשה בעל הפרד"א למען התהולל עם מתהוללים וללצים יליץ אף הוא, להזיח כתרים מפני התפארותם עלינו, מזעם לשונם, וזלעגם עלינו — 3) מני חצות וכו', עי' מזה בשיר הקידום בית ג' ובאורנו אליו. רמס אותי חזיר יער, החיה הרביעית, ואמר בה לשון של רמס, בעבור שנאמר בה: גער חיה קנה.. מתר פס ברצי כסף (תלים ס"ה, ל"א). ברגליה רפסה (דניאל ז', 4). ורפס הוא כמו רמס; ויתר הדברים עי' לעיל מן עמוד ע"ג ואילך סעיף ז' בכיזור לשון: חזיר מנפח, הבא בהמאורה: שמשו — 4) הקץ אשר נחתם, ולמעלה (עמוד נ"ד בית ח') אמר: הקץ נחתם, ושתי הלשונות הן מלשון

קרב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

הכתובים בדניאל (י"ב, ד'. ט'. ועי' שם גם ח', כ"ו). הוסיף עלי מאוב לבי כו', המשורר יליץ ויאמר בשם כנסת ישראל: עולם הפוך אני רואה הפעם. כי בנוהג שבעולם, ברוב חכמה רבים מכאובים לבעליה, כמאמר הכתוב: ויוסף דעת יוסיף על מאובי. כי כאשר לא יודיעני ה' קצי: "ואין מבין לי ואני בער", ועוד אני שואל תמיד: עד מתי קץ הפלאות? הנה אנכי הרואה מזה, כי רחוק רחוק הוא ממני עוד זמן קצי; כי לעת קץ נאמר (שם בדניאל י"ב, ד'). ישוטמו רבים ותרבה הדעת — ואין מבין לי, מבין, הפעיל, כמו מבינים את העם לחורה (נחמי' ח', ז'). ונראה בעיני, שפי' כן הרשב"ג גם "ואין מבין" שבמקרא דניאל (ח' כ"ו). ואשתומם על המראה ואין מבין, ג"כ בהפעיל, ואין מבין לי, ויהיה מוסב "ואין מבין" על המלאך גבריאל: כי מקודם שם (ח', ט"ו). נאמר: בראותי אני דניאל את המראה ואבקשה בינה, אח"כ נאמר שם עוד (ח', ט"ז). ואשמע קול אדם.. ויאמר: גבריאל הכן להלו את המראה, ואחרי הבינו גבריאל לדניאל את הדברים אשר הבינו, נאמר שם המקרא האחרון ההוא: ואין מבין, לאמר שהדבר הזה האחרון לא הבינו גבריאל. וגם להלן שם (ט', כ"ב). יאמר גבריאל לדניאל: עתה יצאתי להשכילך בינה [אך אח"כ, (שם י', י"ד)]. יאמר אליו מיכאל: ובאתי להבינך], נמצא שהיה המלאך גבריאל הוא המבין לו לדניאל, "ואין מבין" לו, גבריאל לדניאל, הפעם, ולכן חפש כאן המשורר שלנו את הלשון הזה של דניאל: ואין מבין — ואני בער (תלים ע"ג כ"ב). —

ד. רשות

נמצאת במחזור כ"י הראשון בין הרשויות סי' תע"ג. ובס' שירים וזמירות ותשכחות סי' רי"ב, ורשום עליו שם: אחר נאה להחכם הה"ר גבירול ז"ל בנגון שחר אבקשך. וכן בדיואן הנמצא בעיר בומבי (שההעתק ממנו הוא מונח בעת ג"כ בין כ"י ג'), וממנו במכתב עתי הלבנון שנה ראשונה (ירושלם תרכ"ג גליון ז' עמוד מ"ח). ובכ"י ליפסיא נמצאו רק שני בתים ממנה, הבית הראשון והבית האחרון, ומשם לקחה הח' דוקים נ"י בספרו: צור קענטנים (עמוד ק"ס הערה א') והרב מהר"א יעללינעק נ"י במכתב: המזרח "הנ"ל (עמוד ש"ט, והרב הזה שכח כרגע לעיין בהערותו של דוקים ויאמר, כי דוקים לא הזכיר את השיר הזה) חתימתה: שלמה, ומשקלה כמשקל הרשות הקודמת. —

1. יש נגורו לצאת עבד פדות רוצה ושני עבדתי אין סוף ואין קצה
 2. למה אהי מלבי עבד לבן אמה וביד יליד בית מצוק וצר מוצא ?
 3. מיום ליום אחיל לא אשמעה דבר מהפענה אתי מלבי וקודת הפצה
 4. הנני לקחני אם אין פרות עמך אהיה לך עבד עולם, ולא אצא —
- (1) שש וכו', בפסיקתא רבתי רשבת ור"ח (פיסקא והיה בעת ההיא אחפש

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון הגב

את ירושלם בנרות) אמר ר' ברכיה הכהן כי רבי אחפש את ירושלם מוציא
אני אותם לחפשי למה הכתבתי בחורה כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד
ובשביעית יצא לחפשי [נראה שחסר כאן קצת —] הוי אחפש ירושלם. ומה
ששם ר' ברכי' בפי ה', ישים המשורר שלנו בפי כנסת ישראל, לאמר לה':
הלא כתבת וגורת בחורתך (בפ' משפטים ובפ' ראה) כי רק שש שנים יעבוד
העבד העברי, ואח"כ יצא חפשי לנפשו, ומדוע אין קצבה לשנות עבודתי, שעבדתי
בגלות הארוך הזה, ועד מתי לא חבוא שנת גאולתי? — והענין הזה אמרוהו
גם פייטנים אחרים אחרי הרשב"ג. כן יאמר ר' יצחק (ינראה מלשונו הקשה
להבין שהוא גיאת) בגאולה לשמיני עצרת, המתחלת: יקוש בעניו (כמחזור
כ"י הראשון סי' קכ"ח): צואר עבדים בפרך און פחות, לקונם כי לא נמכר
לצמיחות, כי בשביעית יצאו לכריתות, או בשנת זיבל חפשים משחיתות, ולעד
עם קדש בבית עבדות חתות, ונתוק וברות ומעוך וכחות, כו' כו'. ובמחזור רומא
ביוצר לשבת איכה, המתחיל: איך לומר הגיון, נאמר: נאור חקוה בתעודה,
לעבד שש לעבדה, ובשביעית יצא, .. עבודתי במורך, היום כמה בפרך, כלוא
ולא אצא כו'. ודומה להענין הזה בקצת הוא לשון הסליחה שלנו לערב ר"ה
ולערב זיה"כ, המתחלת: אהים אין בלחך, שנאמר שם: לקוחי כסף (אפי' העבדים
הכנענים הנלקחים בכסף) לחירות יוצאים, ואנחנו (ומכש"כ אנחנו) יום וליל
נלאים, ומנוח לא מוצאים. וכן בסליחה יושב בגבהי מרומים (שנראה שהיא
כבר לר' יוסף בן אביתור) ליום שני, נאמר בענין הזה: קצבת לנמכרים, משנה
שכר שכירים, עבדים עבריים, הן בקצוות פוורים, וכמה שנים לא זכורים —
לצאת, למען צאת מעבדות לחירות נגורו שש. עבד פדות רוצה, העבד העברי
הרוצה להשתחרר, ולא יאמר אהבתי את אדוני וגו'. עבודתי וכו', בכ"י הראשון
כתוב בטעות: עבודתי לאין כו'. ובדיואן בומבי כתוב בטעות: אין קץ ואין
קצה. ואין קצה, הוא כלשון הכתוב בנחום (ג', ט'). — (2) עבד לבן אמה, בן
הגר שפחה שרה, ככתוב עליו: בן האמה (בראשית כ"א י', י"ג). יליד בית,
בן השפחה הנולד בבית האדון; ביד יליד בית, ביד הוא כמו וביד עבדיו
(ירמי' מ"ו, כ"ו). והכונה תחת ממשלת העבד; ולשון: עבד לבן אמה
וביד יליד בית כו', הוא ע"ד: עבדים משלו בנו, בן ביתי יורש אתי. מצוק וצר
מוצא, כלשון הכתוב (תלים קי"ט, קמ"ג). צר ומצוק מצאוני. ובשירים וזמירות,
כתוב בטעות: מצור וצר כו'. (3) מיום ליום אוחיל, וכן לשון המשורר שלנו
ברשותו: שלחה לבת נדיב. ובשירים וזמירות כתוב: אזעק, במקום אוחיל, ואם
אמנם יש לקיים גם הנוסח הזה, אבל שאר הכית הזה נשחבש שם מאד, כי
כתוב שם: למצוא עבודתי .. ומה תרצה; ולשון: אוחיל, עם לשון: מה תענה,
הבא אחריו, הוא מסכים עם לשון הכתוב (תלים ל"ח, ט"ז). כי לך ה' הוחלתי
אתה תענה. וכמו שיאמר כאן: אוחיל ... מה תענה .. מלכי, כן יאמר גם
בשדי אשר יקשיב: מלכי לך אוחיל — . לא אשמעה דבר מה תענה אותי
מלכי, ע"ד אשמעה מה ידבר האל (תלים פ"ה ט') הדבר אשר יענה ה'
(ירמי' מ"ב, ד'). ומה תפצה, מלשון פציתי פי וכדומה; ואולי כיון המשורר

קדר שירי השירים אשר לשלמה בוגנירוז

גם ללשון: הפיצה את דוד, פצני והצילני, כלומר לא אשמעה מה חענה אותי על תוחלתי עליך ולא אשמעה במה חפץ להשיעני — (4. פדות עמך, בשירים זמירות, כתוב: אם אין פדות רוצה, ובכ"י ליפסיא, כתוב: האין פדות עמי הנה (הנני) לקחני, וגם בדיואן בומבי כתוב: פדות עמי, וכל זה טעות, כי המשורר חפש לשון הכתיב (תלים ק"ל ד'). והרבה עמו פדות; והכונה, אם ככיכול אין עורתך בי, או אינך רוצה לפדות אותי מבית עבדים, טוב, כי אעברך לעולם, אחת ה', אך עברך אהיה ולא עבר של אחרים, כי דק אותך אהבתי אדוני ולעולם לא אובח לצאת חפשי מעבודתך! ומה נעים ויקר הבית הזה! — וכמו שיאמר המשורר שלנו: אם אין פדות עמך, כן יאמר גם ר"י הלוי ברשות אחת: הקצרו ידי ישעך מפרדות. אהיה לך עבר עולם, כלשון הכתוב ברברים (ט"ו, י"ז). והנה כבר העיר החכם דוקים יחי' (כמקום המסומן בפתיחה להשיר הזה) כי על דרך הכית הרביעי הזה אמר ג"כ הר"י גיאח בסוף אהבתו המתחלה: הודעתם ירדי, בזה"ל: רבות מיום גדודך, נשאתי על כבודך, ובכל זאת אעברך, עד עולם וצאת מעמך חפשי אין רצוני, אהבתי את אדני, ונמצא זו האהבה של הראי"ג גם לפני בשני כ"י (של ג'), במחזור הראשון כ"י הנ"ל ובמחזור כ"י ברצלונה, ובשניהם היא לשבת שירה (ואצל דוקים היא סתם: לפסח), ובשניהם כתוב: וצאת מעמך, ואצל דוקים כתוב: לצאת; במחזור הראשון כתוב: נשאתי עלי כבודך, ובמחזור ברצלונה: נשאתי עול כבודך —

כא

רשות

מצאתיה בשנים מכ"י ג', היינו בקובץ הגדול של פזימים וכו' מנהג אשכנז וצרפת שהוכרתי למעלה (עמוד נ"ד) סי' ז' בפתיחה למי כמוך: שחקים רקע, והיא מסומנת שם בקובץ ההוא כסי' קי"ו, ועל גבה רשום: אחר לגאולה; וכן מצאתיה בהקובץ של סדור חפלות עם התשב"ץ והמרדכי, שהוכרתי לעיל (עמוד ק"ט) סי' י"ד, בפתיחה לרשות: שחי לאל, ובקובץ השני הזה, רשום עליה: פתיחה לנשמת. והיא נדפסה בספר צור קענטנים להר"ר דוקים נר"ו (עמוד קע"א), עפ"י שני כ"י אשר באחד נרשם עליה: פיוט לנשמת, כראוי, ובשני: פיוט וקריש, וממנו נוקחה בספר מהרימ"ז ז"ל על פיוטי ספרד בחלק העברי ממנו (עמוד ח'). משקלה כמשקל: שחי לאל, שאי עין... וחתימתה: שלמה אני, כמו בשאי עין, אם לא נפל הדבר במקרה, ובאמת כיון המשורר באמרו: שלמה אני, כאלו אמר: אני שלמה —

1. שְׁחַרְתִּיךָ בְּכָל שַׁחְרֵי וְנִשְׁפִי	וּפְרַשְׁתִּי לְךָ בְּפִי וְאִפִּי
2. לֵךְ אֶהְיֶה בְּלִבְךָ צִמָּא וְאֶכְמֹה	כִּדְל שׁוֹאֵל עֲלֵי־סַחְחִי וְסִפִּי
3. מְקוֹמוֹת לֹא יִכְלִיֹן שְׁבִתֶךָ	וְאוֹלָם יֵשׁ מְקוֹמֶךָ תוֹךְ שְׁעֵפִי
4. הֲלֹא אֶצְפֵּן בְּלִבִּי שֵׁם כְּבוֹדֶךָ	וְגַבְרֵי חֶשְׁקֶךָ עַד־יַעֲבֹר שִׁי
5. אֲנִי עַל־כֵּן אֶהְוֶה שֵׁם־יְהוָה	בְּעוֹד נִשְׁמַת אֱלֹהִים חַי בְּאִפִּי

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הלה

(1) שחרתיך בכל שחרי לשון נופל על לשון. ובאמת חופש הלשון של שחרתיך גם את הלשון של שחר, ויהיה לשון של שחרתיך כלשון של קרמתיך, כמו שאמר המשורר למעלה (עמוד ק"ו) ברשות שפל רוח: אקדמך; וכן אמר הפרחון בערך שחר: וי"א שחרו מוסר יקדים ליסר את בנו כו'. והנה אמנם בכל הנוסחאות כתוב: בכל שחר, ואנכי כתבתי: שחרי, בעבור: נשפי, שאחרי, הוא ג"כ בכיני אליו, אל המשורר (וכן בכל שאר הכינויים שבשיר הזה). ושחרי ונשפי, הוא כמו שאמר המשורר הזה גם בשחר אבקשך: אערך לפניך שחרי וגם ערבי, וכן למעלה (עמוד ק"ו) בשפכי לצור לך, אמר: והודי למשגבך שחרך וגם ער בכך. — ופרשתי לך כפי ואפי, בשני הכ"י שלפני כתוב: אפי בכפי, וא"כ יהי המכוון: ושמתי נפשי בכפי, כי הנשמה היא באף — וכמו שיסיים המשורר את רשותו זו; אבל גם ברשותו של המשורר הזה לסדר העבודה שלו, יאמר: לך אפרוש כפי ואפי, והכינה שם וכאן: אפרוש לך כפי בתפלתו, ואפרוש לך אפי (פני) בהשתחוית. בהכ"י השני שלפני כתובה המלה: שחרתיך, פעמים, ובשני הכ"י שלפני כתובים אחרי כל בית: אלי אלי אל. (2) אהמה בלב, ע"ד הכתוב בירמ' (ר', י"ט). לשון של הומה על הלב. בלב צמא ואכמה, הבית הראשון של השיר הזה הוא מיוסד על חצי הראשון של המקרא דתלים (ס"ג, ב').: אלהים אלי אתה אשחרך, והבית הזה על חצי השני של המקרא ההוא: צמאה לך נפשי כמה לך בשרי. כדל שואל וכו', ובריש חזרת מוסף יו"כ לחזן (בסדר הספרדים) יאמר הש"צ: אבוא כעני שואל על פתח. — (3) מקומות כו', כלומר כל המקומות שבעולם, היינו השמים והארץ, לא יספיקו להזיח מקום לה', שהוא מקום לכל העולם ואין העולם מקומו, כדברי רז"ל, וכמו שאמר הכתוב (שעי' ס"ה, א'). השמים כסאי והארץ הרם רגלי (וא"כ גם השמים והארץ אינם ממלאים עוד את שעור קומתו של הקב"ה כביכול רק הם נושאים עליהם את כסאו ואת הדום רגליו לכו). ואיזה מקום מנוחתי? — והיה בלבי להגיה: מרומות (או: מרומים) כמקום: מקומות, וכמו שאומר המשורר הזה בפירוש ברשותו: ששני רב בכך: מרומים לא יכילון העצומך, ולעיל (עמוד ק"ז) ברשות: שפל רוח, אמר: הדרך לא יכילון מלאכי רום; אבל יראתי לשלות יד ולהגיה כנגד כל הנוסחאות. ואולם יש מקומך חוך שעפי, אעפ"י שכל המקומות הרחבים והרמים והנשאים לא יכילוך, ובכל זאת אין צד לך המקום בחוך רעיוני, כי שמת משכנך בחיכי, ר"ל הופעת שכניהו של ה', וכמו שיאמר גם רי"ה ביה אנה אמצאך: מקומך נעלה ונעלם, ובכ"ז: „הנמצא בקרבים" — חוך שעפי, כן בשני הכ"י שלפני, ואצל דוקים כתוב: ביה, ובחתי בחך ולא בכך, בעבור שהמשורר בלשון יחיד הוא מדבר ואומר מה שבת י ולא מחשבותי, ולמחשבותי תאות יחור הלשון של חוך מהלשון של בין. — שעפי, ובכל הנוסחאות כתיב: סעיפי, והוא הוא; זמזה נראה, כי הניח הרשב"ג גם הוא את השרש שעפי או סעפי על מחשבה בכלל, ולא על מחשבות רעות כפרט (עי' רד"ק שרש סעף). — בכ"י הראשון שלפני, כתוב: מקומות לא יכילו לשבחך, ובכ"י השני: מקומות

הגו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירון

לא יכילוך לשבחתך, וזה וזה טעות. 4) אצפון בלבי, נמצא המליצה של צפינה בלב בכתובים (תלים ק"ט, י"א. איזב י', י"ג.). שם כבודך, בשביל המשקל אין לנקד כבודך דכאן כמו שם כבודך שבשם כבודך אשר בנחמ' (ט', ה'). והנה בכ"י הראשון שלפני כתוב: אבין, או: אכין (כי אין להבחין היטיב במקום הזה שם בין הב' לכ') וחיבת: אכין יתכן שהיתה כן בנוסחא אחרת תחת התיבה אצפון, אבל כתוב עוד שם: בלבושך כבודך, ובכ"י השני, כתוב: אצפון בלבושך (בלי: כבודך) ולא ידעתי לכיין הנוסח האחר המתוקן שהיה לפני בעלי שני הכ"י האלה שממנו נשתבש אצלם, ואולי היה כתוב לפניהם: בלבי שך, היינו ששם כבודך היה כתוב בר"ת ונתארך מעט ה' של בלבי ונעשה ו' ויהי בלבי שם כבודך: בלבושך. ויאמר המשורר, כי אמנם שם כבוד ה' הוא צפון בלבבו, אבל לא יכול לבנו הצפינו עוד, כי יגבר עליו החשק אשר הוא חושק בה', על כן יעבור שם ה' על פיו לקדשו ולברכו בזמירותיו ותהלותיו; כי אם נמלא הלב בדברים, אזי כמים שוטפים יעברו הפה. וקרוב הוא הרעיון הנשגב שבכית הזה להרעיון הנשגב של שנים נפגשו. (לעיל עמוד קכ"א) שאמר שם המשורר, אשר לשונו הוא נחוץ לספר מהלל אל בעוד אשר לבבו יביט את גדלו. — חשקך, החשק שאני חושק בך, כי כמו שנמצא במקרא הלשון: יראה, משחמש בן לענין היראה שאחה ירא מאחרים וכן לענין היראה שאחרים יראים מפניך, כן נוכל להשתמש בלשון: חשקך, לשני פנים, להחשק שאחה חושק בזולתך ולהחשק שזולתך חושק בך. עדי יעבר פי, כל כך גבר עלי, בלבי חשקי בך, עד אשר יעבור על פי, וזה ההפך מן זמתי בל יעבר פי (תלים י"ז, ג'). ונמצא גם הלשון ומים לא יעברו פיו (משלי ח', כ"ט.). ובכ"י השני שלפני, כתוב: וימלא פי שחוק עד יעבור, וזה אמנם הוא טעות גמור, אעפ"כ נראה בעיני שהיה עוד נוסח אחר מהסוגר הזה, אולי כזה: וְיִמְלֵא חֲשֵׁקְךָ עַד יַעֲבֹר פִּי, כלומר הלב ימלא, וזו מליצה נאה, ונמצא במקרא קשור של מלא עם לב, והענין אחד לפי שתי הנוסחאות — 5) אצל דוקים כתוב: ואלך אומר בעוד נשמת חי באפי, ואמנם יאות הלשון הזה ללשון הכתובים (תלים ק"ד, ל"ג. קמ"ו, ב'). אזמרה לאלהי בעודי, אבל לפי הנוסח הזה, הלא נשאר הבית הזה בלתי מסודר, אין דלת ואין סוגר כראוי, ואין משקל. ובכ"י הראשון כתוב: ואני אתודה שם ה' בעוד נשמת אלהים חי באפי, ובכ"י השני כתוב: אני על כן אתודה אל בעוד נשמת אלהים חי באפי, ומתוך שני הנוסחאות הרכבתי והוצאתי נוסח מתוקן (ומלבד זה תקנתי המשקלים הנשחתים שבשיר הזה כן בכ"י הראשון המנוקד וכן אצל דוקים). אני על כן, הוא כלשון סוף הרשות של שאי עין (לעיל עמוד קי"ז). אהודה, כמו ומשירי אהודנו (תלים כ"ח, ז'). יהודה לחפלה (נחמ' י"א, י"ז.) ויאמר המשורר, אחרי שחשקי בך גובר בי כל כך, אין לי רק להודות לך כל זמן שהנשמה בקרבי — והנה ענין השיר הוא מיוסד גם על המקרא דישעי' (כ"ו, ט'). נפשי אויחך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך, ולזה יאמר המשורר שבשחרו ונשפו ישחר את ה', מלבד מה שהשיר הזה הוא מיוסד על המזמור ס"ג דתלים, לא לבד על המקרא הב' ממנו, כמו שהעירותי כבר (בסעיף ב'), כי

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קלו

אם גם על המקרא : אם זכרתך על יצועי (שם ז') שכנגד זה אמר המשורר :
ונשפי, על בשמך אשא כפי (שם ה') שכנגד זה אמר המשורר : ופִרְשתי לך
כפי, על דבקה נפשי אחריך (שם ח') וכנגד זה אמר המשורר : וגבר חשקך,
על ושפתי רננות יהלל פי, שכנגד זה אמר המשורר : יעבר פי, על כן אברכך
בחיי (שם ה') שלזה סיים המשורר כמה שסיים, כדרך סימובשחר אבקשך :
על כן אורך בעוד תהיה נשמת אלוה בי — .

כב.

רשות

היא כתובה בכ"י המחזור הראשון של ג' בין הרשויות סי' הע"ב, והרימ"ז
ז"ל העתיקה בספרו הנזכר (עמוד ט') מתוך מחזור ויטריכ"ג, ושם יבואר ד' בתים
נוספים על הד' בתים הראשונים שלפני בכ"י ; ולפי זה, חתימתה : שלמה
קטן, ומשקלה כמשקל הרשות הקודמת. והנה דרך חרוזה הוא דרך החרוז
של שיר תלונתו : נחר בקראי גרוני, וככ"י של ג' שלקוח ממנו התוכחה ליוהכ"פ
(לעיל סי' ג' עמוד ב' ואילך), מצאתי בקשה ארוכה ליוה"כ, המהחלה : שעו
מני אקונן על עוני, והיא נהוגה בכל על מנהג החרוז והמשקל של הרשות
הלוו, ומכמה טעמים נראה בעיני לדבר ברור שהיא מגבירול — .

1. נְשׂוֹנֵי רֵב בְּךָ, שְׁכֵן מְעוֹנֵי !	זְכַרְתִּיךְ — וְגַם מְנֵי יְגוֹנֵי
2. לֵךְ חֶסֶד, וַיֵּשׁ עָלַי לְחֹדוֹת	וְאֵין בְּמֶחֱ לְבַד חֲגִיזוֹן לְשׁוֹנֵי
3. מְרוֹמִים לֹא יִכְלֹן תַּעֲצָקְךָ	וְהֵיךְ יוֹכַל שְׂאֲתֶךָ רְעִיזֵנִי ?
4. רְהִינֵנִי וְחַנְּנֵי נִכְחָה	וַיִּפֶק אֶת רְצוֹנְךָ רְצוֹנֵי.
5. קָחָה שְׂבַתִּי מִקּוֹם זְבַחִי וַיֵּיטֵב	בְּקֶרְבָּנֵי וּמִנְחַת זְכָרֹנֵי
6. מְהוֹר עֵין ! פֶּקַח עֵין לְעֵנֵי	שְׁלַח־אֲרִיךְ וְתֵאָר עֲוֹרוֹנֵי
7. נָצַד גְּדֹל חֶסְדֶּיךָ לְמַעֲנֵי	יְהִי סֶחֶר עָלַי גְּדֹל עוֹנֵי
8. בָּמֹו שְׂמֶךָ לְמִקְרוֹן בְּלָבִי	תְּהִי רוּחִי בְּיַדְךָ סִקְרוֹנֵי.

1) ששוני, אולי הרשות הלוו היא מחוברת לחג הסוכות, זמן שמחתנו,
לכן יאמר המשורר : ששוני — או שהיא לשבת הו' דנחמחא שמפטרין בו :
שוש אשיש בה', שעל דרך ראשו של פסוק הוזה דישעי' (ס"א, י'). הוא דבר
המשורר : ששוני רב בך, וכמו שיאמר המשורר עוד : וגם מני יגוני, לאמר :
בך ה' ההנחמתי. שוכן מעוני, הרימ"ז ז"ל (בחלק האשכנזי עמוד ל"ט) חרגם
שוכן מעוני, כאלו כתב המשורר : שוכן בקרבי, וזה אינו, כי אם יכוון המשורר
באמרו : מעוני, המעון שלי, על צד האמת, אזי מעונו של המשורר הוא הגוף,
שהוא מעון הנפש, ולא יתכן לאמר שישכון ה' בגופו של אדם, רק בלבו,
כלומר בנפשו — והאמת הוא, ששוכן מעוני, הוא כמו : השוכן במעון, ר"ל
במעון ה', בהשמים ; ואם תרצה, אמור : במעון ביתי, במשכני, במקדשי, אשר

הלח שירי השירים אשר לשלמה הבן גביריח

בניתי לו בארץ, כלומר בית הבחירה אשר בנו אבותי לשם קדשו. כי כן דרך המשוררים ליחס (כשביל החרוז) כל הדברים אליהם, כמו שאמרנו זה כבר איזה פעמים. ונקוט כלל זה בדרך, כי זה הוא נהוג הרבה בדברי המשוררים, כן בשירי קדש, וכן בשירי חול, והוא מפתח גדול להכנת דבריהם, וזולתי נשחבשו הרבה בזה. זכרתיך וגם — כמעט זכרתיך ומיד נס יגוני, ע"ד הכתובים בשע' (ל"ה, י'. נ', י"א.). 2) לך חסד, ע"ד הכתוב דתלים (ס"ב, י"ג.) ויש עלי להודות, עלי מוטל להודות לך על חסדך, ואין במה, ע"ד במה כחך גדול (שופטים ט"ז, ו'). ר"ל, אבל אין לי במה אשר יהי כחי גדול להודות לך, רק בהגיון לשוני לבד, כמו שאמר המשורר בשחר אבקשך: מה זה אשר יוכל הלב והלשון לעשות, ובשחרים אקראה, יאמר: וזולתי שפתי אין בירי, ובשחר קמתי להודות, יאמר: ואין לי לבד מלתי, ועולתי תפלתי; ובשפל רוח (לעיל עמוד ק"ז בית ג') אמר: הכמוני יהללך ובמה. ואמר. הגיון לשוני, כי כמו שנמצא הגיון לב (תלים י"ט, ט"ו.) כן נמצא הגיון יוצא מפה (איוב ל"ז, ב'). והפה הוא כהלשון — 3) מרומים לא יכילון תעצומך, הלשון הזה, כהלשונות: מקומות (או: מרומות) לא יכילון שכתך (ברשות: שחרתיך ככל שחר), הדרך לא יכילון מלאכי רום (ברשות: שפל רוח), משרתים לא ישחון מכבודך (ברשות: שנים נפגשו, ע' פירושו לכל אלה הרשויות), הכל דבר אחד הוא, כי הכל הולך אל מקום אחד, המקום הרוחני (ע' מזה לדוגמא בס' מקור חיים של המשורר שלנו מאמר ב' סעיף כ"א וסעיף כ"ד וכ"ה, מאמר ג' סעיף כ"א וסעיף מ"ב, ומאמר ה' סעיף כ"א וסעיף מ"ב, ובספרנו דברי שלמה וכו' עמוד ד' למטה —); ואם גם ירצה המשורר לומר באמרו: מרומים, על השמים, הלא על המשרתים, מלאכי רום, מניעי השמים, גלגליהם וזכביהם, יכוון — ובאשר על המקום הרוחני העליון שבשמים יכוון המשורר, לכן יסיים ג"כ במקום הרוחני התחתון, רוחניות האדם אשר על הארץ, כמו שאמר כאן: והיך יוכל שאתך רעיוני, וכן בשחרתיך: ואולם יש מקומך הוד סעיפי —. תעצומך, מן ותעצמת (תלים ס"ח, ל"ג.) אצל הרימ"ז כתוב: תעצומי, ואנכי כתבתי ככתוב לפני בכי, כי בכל השיר הזה יעתר המשורר לנוכח ה'; ומטעם הזה כתבתי ג"כ: שאתך, אעפ"י שבכ"י שלפני כתוב: שאתך, ואצל הרימ"ז: שאת, ונשחת המשקל. והיך יוכל, בכ"י שלפני וכן אצל הרימ"ז, כתוב: ואיך, ואנכי כתבתי: והיך, כי בודאי כתב המשורר ככתוב בדניאל (י', י"ג.) והיך יוכל שאתך, מורכב משני פסוקים, מזה של דניאל, ומן כי לא תוכל שאתך (דברים י"ד, כ"ד.). — 4) אחרי שאמר המשורר מקידם, כי אין בידו מאומה להביא תשורה לה', רק לשוני, ואין כחו אלא בפי, ואיננו יודע איך יעבוד את ה', לכן יבקש עתה מאת פני ה', כי יורהו הוא איזה הוא דרך הקדש, ויבינו ויחננו דעת עשות נכונה. נכונה, שם המקרה, כמו ונכחה לא תוכל לבוא (שע' ג"מ, י"ד.) ואצל הרימ"ז כתוב: נכונה, ונכונה נכונה מנכונה, כי לא נמצא נכונה לשם מקרה —. ויפק את רצונך רצוני, ע"ד הכתובים במשלי (ח', ל"ה. י"ב, ב'. י"ה, כ"ב.) ושיעור המאמר הוא: ויפק רצוני את.

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירוק קלט

רצונך, ור"ל: אכטל חמיד את רצוני מפני רצונך, עד שמאליו יהיה רצונך גם רצוני, ובחלות המשורר את פני ה' שיבינהו להפיק את רצוני, הוא ערה"כ (תלים קמ"ג, י'). למרני לעשות רצונך. וע"כ נמצא בכ"י שלפני, ומכאן ואילך עפ"י ס' הרימ"ז ז"ל. 5) קחה שבח מקום זבח, מוסב על של מעלה, שאמר: ואין במה לכר הגיון לשוני, ויאמר עוד: אחרי שאין עתה לא מקדש ולא מזבח ולא כהן, ולא נשאר לי רק השויר המעט הזה, להודות לך בהגזוני, על כן יהי נא מקובל ומרוצה לפניך שבחי בלשוני, כמו זבחי וקרבני. וכן יאמר בשחר קמתי להודות: תודתי וזבחת, ושיחתי מנחתי, ומקודם שם: ועולתי תפלתי, ועוד שם: והתודות חטאתי, יהי כקרבן תודתי. ובשולמית בלי חרמית, יאמר: לך צורי.. אחנה שיר ושבח, חפיון ניבי כמו עולה וזבח. כן יאמר ברשות לנשמת יוה"כ: ואביא שבחי, תחת זבחי. וכן יאמר ג"כ ברשות לסדר עבודת יוה"כ: שתי ערוך שבחי כזבחי (עי' קיקיון יונה עמוד ע"ב הערה ט"ו). וייטב כקרבני, ע"ד הכתיבים בתהלות (ס"ט, ל"א ול"ב) אהללה שם אלהים בשיר וגו', ותיטב לה' משור פר וגו'. ומנחת זכרוני, כמו מנחת זכרון (במדבר ה', ט"ו). מנחת הזכרון (שם שם, י"ח). 6) טהור עין, כמו טהור עינים (חבקוק א', י"ג). פקח עין, כנמצא בכתיבים: (מ"ב י"ט, ט"ז. ישעי' ל"ז, י"ז. דניאל ט', י"ב). הלשון של פקחת עין גם מה'. פקח עין לעניי, נמצא במקרא (בתלים, באיוב ובאיכה) כמה פעמים הלשון: ראה עניי. שלח אורך, כמו שלח אורך ואמחך (תלים מ"ג, ג'). ולזה הוסיף המשורר עוד, ואמר: והאר עירוני, לאמר: האירה באמחך את ערוץ עין שכלי — 7) נצור גודל חסדיך, ע"ד נצר חסד (שמות ל"ד, ז'). כגדל חסדך (במדבר י"ד, י"ט). כחכתי: חסדיך, ואצל מהרימ"ז: כחוב: חסדך. למעני, לי. יהי סתר, "יהי" מוסב על "גדל" הראשון, יהי גודל חסדיך סתר על גודל עוני, והלשון: למעני יהי סתר, הוא כלשון: וגנזתי (אהי סתר) — למעני י"ט, ל"ד. ישעי' ל"ז, ל"ה). ולשון: גודל עוני, הוא כלשון גדול עוני (בראשית ד', י"ג). 8) שמך לפקדון בלבי, זהו כמו שאמר ברשות שחרתך: הלא אצפון בלבי שם כבודך. רוחי בידך פקדוני, כלשון הכתוב בתהלות (ל"א, ז'). ויאמר, אתה ה' תהי סתרי, וידך תהי מחסה לרוחי אשר אפקיד בה, כמו ששם קדשך הוא צפון בלבי חמיד —

כג.

רשות.

הלא היא כתובה בשני כ"י של ג', במחזור כ"י הראשון בין הרשויות, ובמחזור אפריקאני (שמשם לוקחה התיכחה ליוה"כ שבס' ג') ושם היא קדיש לפני ברכו של יצר ליוה"כ פ, וא"כ מסדר יוה"כ של הרשב"ג לוקחה גם זאת. והרשב"ל ז"ל העתיקה לפניו ממחזור והראן כ"י (ב"ח ח"ד עמוד ל"ד) ושם היא רשות לימים אחרונים של פסח, ומשם לוקחה אצל הרימ"ז ז"ל בספרו על פיזטי ספרד (חלק העברי בעמודים ז' וח') והיא נמצאת גם בכ"י ליפסיא, ומשם הרפיסה

המ שירי השירים אשר לשלמה בוגבירול

מהר"א יעללינעק נר"ו בראש הגליון העשרים של מכתב העתי: המורח לשנת מ"ג למספרם, אך שם, וכן בכ"י ג' הראשון, חסר הבית האחרון. ובמפתח לס' שירים וזמירות רשום בס' צ"ד: שמעה אדון, אך הוא חסר בס' שלפני. חתימתה: שלמה, פעמים (עם הבית האחרון) ומשקלה כמשקל הרשויות: שפכי לצור לבך, שדי אשר יקשיב, שאלי יפה פיה ...

1. נִשְׁמָעָה אֲדוֹן עוֹלָם שְׁמָעָה תְּהִלָּתִי תִּכּוֹן לְפָנֶיךָ קִטְרָתִי תִּפְלָתִי
2. לְבִי בְּךָ חָשַׁק לְמֵאד, וְלֹא יוּכַל לְסַתֵּר, עַד־יִרְאֶה חֲשָׁקוֹ, בְּמִלְתִּי
3. מִצַּעַת־לֵעַת אֶחְשׂוּב שׁוּבִי לְךָ מִחֵר, כִּי מִמְּךָ הִיָּתָה רֵאשִׁית תְּחִלָּתִי
4. הִנֵּה לְךָ לֹא לִי עֲמָדִי לְפָנֶיךָ וְלִשְׁם כְּבֹדְךָ, לֹא לְשִׁכְרִי שְׁעָלְתִּי
5. וְזָחָה לְךָ נַפְשִׁי מִצַּעַת הַיּוֹת עֲפָר עַד לֹא כִּמְזֹ שָׁחַק הִיָּתָה נְדָלְתִּי.

1. לא היה במקרא מי שקרא את ה': אדון עולם, כי אם: אדון כל הארץ, אל עולם, אלהים עולם, מלך עולם (ורק בדרז"ל נמצא התאר הזה) עד שבא הרשב"ג וקראו: אדון עולם, כאן, ובשני ח"י: אדון עולם, אשר נעלם; וגם מזה זכר לדבר סברתי, כי גם: אדון עולם אשר מלך, הוא לו ז"ל. שמעה תהלתי, כן בשני הכ"י שלפני, ובכ"ח ובכ"י לפסיא: תפלתי, והאמנם נמצא איזה פעמים בתהלות: שמעה תפלתי, בכל זאת בחרתי לכתוב: תהלתי, מאשר אין ספק ברבר כי בסוגר הבית הזה, כתב המשורר: תפלתי, ככתוב במקרא מלא: תכון תפלתי קטרת לפניך (תלים קמ"א, ב') ולא הסגיר את הבית הזה בחיבת: תחנתי (כן הוא סוגר הבית בכ"ח ובכ"י לפסיא) ואיך יחרוו המשורר בבית אחד (בדלת ובסוגר) בחיבה אחת? — ואמר שמעה תהלתי, יען נמצא: והשמיעו קול תהלתו (תלים ס"ו, ח'). ישמיע כל תהלתו (שם ק"ו, ב'). קטרת, יתר שו"א, שלפעמים לא הקפידו המשוררים ע"ו כ"כ (עי' בפתיחתנו לשיר י"א ולשיר י"ב), ואף כי במקום שבא בו לשון הכתוב כמו במלת: גברתי, שבסוף שיר י"ח, וכן הענין כאן. וידינו מהר"א יעללינעק י"ו, העיר במקום הזה, לעיין בזה הענין בדברי הרשד"ל ז"ל, אשר כתב מזה הענין בספרו אוהב גר (בעמודים צ"ב וצ"ג), אפס שהרשד"ל ז"ל הפריז שם הרבה מאד על המדה — 2. לבי בך חשק ע"ד כי בי חשק (תלים צ"א, י"ד). למאד, בכ"י לפסיא: במאד, ונוסח למאד נכון בעיני יותר משיכפיל המשורר שתי ביתי"ן תכופין זו לזו: בך, במאד. לסתיר, כלשון הכתוב בישעי' (כ"ט, ט"ו) וכן היה הנוסח גם לפני סופר הכ"י אשר בלפסיא, שכתב: להסתיר, ונשחבש אצלו מן לסתיר, כמו שנשחבש אצלו ברשות שדי אשר יקשיב: להקשיב, מן לקשיב (עי' לעיל ריש עמוד קכ"א); ואצל הרשד"ל כתוב: הסתר, וגם זה נכון, אך נוסח: לסתיר, יותר נכון בעיני. ובמחזור האפריקני, כתוב: ולא יוכל לראות עדי יחזה.. ולפי זה אנו מוכרחים לפרש את המאמר הזה ע"ד ולא יכלתי לראות (תלים מ', י"ג). וכדומה, כלומר שקשה על לבו כח הסכל לראות כזאת, חשקו בה, נשאר בקרב, ואיננו יכול לנוח, ודעתו איננה מתקררת, עד שיראה,

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קמא

או: עד שיחזה, החשק שלו בה' יוצא גם החוצה, בשלוחו — דבור הפה ;
 והיה הלשון הזה דרך מדרכי הצחות, לאמר, לא יוכל לראות עד שיראה,
 או: עד שיחזה. אפס כי הלשון: ולא יוכל לסתור עדי יראה חשקו במלח;
 הוא מסכים להלשון: הלא אצפון בלבי .. וגבר חשקך עד יעבור פי, שכרשוח
 שחרתך, ורעיון אחד להם. ויאמר המשורר, כי לכו, בעל כרחי, הוא עובר
 על כבוד אלהים הסתר דבר, כי לא טובה היא האהבה המסותרת בלבו של
 אדם גם לה', כי מרוב הרביקות אשר בלבו לה', כי יחשוק בו לבו למאד,
 איננו יכול לכו, להסתיר את חשקו, ולהצפינו עוד בקרבנו, עד אשר יראה את
 חשקו דובר דברי חשק, דברים היוצאים מן הלב ומן השפה ולחיוץ. עדי יראה,
 הרשד"ל נ"ע נקד: יראה, בפתחות היו"ד, ואיננו יודע למה, כי אין כונת המשורר
 לאמר, שרוצה הוא לכו להראות לאחרים את חשקו הרב בה', כי אם שרוצה
 הוא לכו לראות בעצמו את חשקו גם במלחו על לשונו, לאהבה את ה', לא
 רק בכל נפשו — בהגיון הלב, כי אם גם בגופו — באמרי פי; ומה גם כי
 בזה יקל מעליו מעט קט משא החשק הגובר עליו, וימצא מנוח לנפשו. וכן
 נקוד בכ"י הראשון שלפני: יראה, בחירק היו"ד, וגם לפי הנוסח הכ"י השני
 (המחזור האפריקני): יחזה, הלא הוא כמו יראה בחירק; ואני איני יודע אם
 כתב המשורר: יראה, או: יחזה, שהתיבת הזאת האחרונה היא באמת יותר
 נאותה למליצה ושיר, ואולי כתב המשורר בעצמו שתי נוסחאות. ולחנם מצא
 חן בעיני הרב יע"ל ינעק היו"ד הנוסחא שבכ"י ליפסיא: אראה חשקי (ונקוד
 אצלו בפתחות הא') כי בבית הזה, המשורר על לבו ידבר, כאלו הוא דבר
 חוץ ממנו (וזה דרך נאה במליצה ושיר), ולא על עצמו — (3. מעת לעת, לשון
 חז"ל, כמו בריש מס' נדה, והוא במקרא מעת אל עת (כדה"י) מעת עד עת
 (ביחזקאל). אחשוב, כמחזור האפריקני כתוב: אזכור, ולא ידעתי איך כתב
 המשורר, ואולי כתב הוא בעצמו שתי נוסחאות, כי גם "אחשוב" גם "אזכור"
 שתיהן נכונות, והענין כמעט אחד, אם שיאמר המשורר, בכל עת אחשוב בדבר
 הזה ולא תמוש מלבי המחשבה הזאת, או שיאמר, בכל עת אזכור הדבר ולא
 אשכחנו רגע. מחר, אצל הרשד"ל כתוב: אבחר, ואנכי מאז הגהתי בגליון
 הכ"ח שלי: מחר, במקום: אבחר, כי אין המליצה: שובי לך אבחר, עולה
 יפה אחרי המליצה: מעת לעת אחשוב (ועי' עלילינעק שם); ואם שיש לדחוק
 ולפרש: בכל עת אשר אחשוב, כלומר בכל זמן אשר אשים לבי על דרכי, אז
 אבחר לשוב אליך. ואח"כ מצאתי בכל הנוסחאות (היינו בכ"י ליפסיא ובשני
 הכ"י שלפני) בכלן הנוסחא הנכונה: מחר. והענין: מעת לעת, בכל היום,
 מהנשף עד הערב, או בכל הכ"ד שעות, אני חושב, או זוכר, רק, שאשוב לך
 מחר, ר"ל אחקו ואטהר עצמי בכל יום, למען אהיה מוכן ועומד כי תקראני
 למחרתו של איזה יום שיהיה מימי חיי, ואהיה כדאי והגון לשוב אליך ולהתישב
 לפניך. וזה ע"ד שאמרו (שבת קנ"ג, א'). חנן החם ר"א אומר שוב יום אחד
 לפני מיתחך שאלו תלמידיו את ר"א וכי אדם יודע איזהו יום ימות א"ל וכש"כ
 ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בחשובה בו! אך אין המשורר

קמב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

אומר הדבר הזה, כאדם מפקח חמיר מהמות, כי אם כמחכה אליו ושש לקראת בואו, כי ביום המות ישוב לאלהיו, לדבקה בו, כי חשקה נפשו בה' מאד, וכלתה זנכספה לראות פני אלהיה, ולשבת אהו ככימי נעוריה. כי דברי הבית הזה המה שבים ומוסבים לדברי הבית הקודם: לבי בך חשק למאד — (*). תהלת, אצל שד"ל ובכ"י ליפסאי כתוב: תהלת, ואין לזה ענין כלל, לאמר, שבעבור שראשית תהלתו היא מה', לכן יבחר לשוב אליו, או יחשוב או יזכור לשוב אליו מחר; ועל כן הגהתי מאז גם כאן בגליון הכ"ח שלי: תהלת, במקום: תהלת; וכן מצאתי אח"כ הנוסחא הנכונה הזאת במחזור כ"י הראשון שלפני (ובמחזור כ"י השני אין להבחין אם כתיב שם תהלת או תהלת) והלשון: ראשית תהלת, הוא כלשון: ראש תהלתה (נחמי"א, י"ז). והענין: מאחרי שממך היתה ראשית תהלת, כי ממך לוקחת, לכן סופי הוא לשוב אליך, כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתת, ועל כן אחשוב חמיר כי שוב אשוב אליך למחר. ראשית תהלת, תהלת האדם היא הנשמה, כי היא יצאה ראשונה, ונבראה עם האור הראשון (כדבר ר"י הלוי), וראשית התהלת היתה עם ה', כי שרש הנשמה, שהוא ראשיתה, הוא בהשם, וכי יאמר המשורר, שמהשם נהיתה ראשית תהלתו, הוא, כאלו יאמר, שממנו יצאה נשמת נשמתו, כמו שאמר המשורר הזה לה' בכחר מלכותו: כי אתה נשמה לנשמה — ומתרגמו של הרימ"ז ו"ל לשיר הזה (עמוד ל"ז בחלק האשכנזי מספרו הנזכר) נראה כאלו הרגיש בדבר גם הוא, שצ"ל: התהלת, כי תרגם: דוא כיסט יא מינעס דאזיינס גרונד, בענין; אעפ"י שבהעתקתו את השיר הזה (בחלק העברי) הניח התיבה: תהלת, בלי תיקון גם הוא —. והנה, הדבר הזה אשר דבר המשורר, לאמר: אחשוב שובי לך מחר, כי ממך היתה ראשית תהלת, הוא לפי מה שאמרנו, כדבר האמור למעלה (עמוד י"א) בקינתו על מות ידירו: וחדע (נפשי) מחרת יומה, .. ותשוב אל אשר שמה — (4) על המקרא דתהלות (ט"ז, ב'). אמרת לה' אדני אתה טיבתי כל עלך, כתב הראב"ע: אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדוניך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטיב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רבי שלמה הספרדי בתפילותיו הנה לך לא לי כו', הכל ככתוב כאן כל הבית הזה. נמצינו למדים מזה, כן הנוסח הנכון של הבית הזה, כן פי' הפסוק הנ"ל דתהלות עפ"י הבית הזה, וכן פי' הבית הזה עצמו, שיאמר המשורר, הנה לך, רק למענך, ר"ל למען כבודך (לא שיש לה' צורך בעבודת האדם), בעבור החשק שאני חושק בך, לא לך, לא לחועתך, לא על

(*). דברי חזק נה' של המשורר, האמורים נשיר הזה, ונשיר: שחרתיך, המה מיוסדים גם נשמתו באלהיות אשר הבית נסכרו עקור מייס, ענין חזק הנמלחים השפלים והשתוקקותם, להתנדק נפח שלמעלה מהם גנוה למעל גנוה, עד הנמלא העליון ית', שאין למעלה הימנו עוד (עי' מזה לע"ע למעלה עמוד כ"ג). וגם נשיר (אז נכיוט) אחד לו ז"ל, אשר שריד כמעט עמנו השאיר לנו הראש"ד בעל הקבלה נספרו האמונה הרמה, דבר מדבר החזק הזה של הגלגלים נתנועתם, בתאוקתם, לעומת המלאכים — חשוקיהם (עי' החזיון ח"ב עמוד י"ט למטה —).

שירי השירים אשר לשלמה בגבורה המג

מנת לקבל פרס אעבדך, עמדי לפניך, בעמדי לפניך בחפלה (בעד עמך) וכמו
שיפרש המשורר בעצמו את דבריו אלה, כאמרו אח"כ: ולשם כבודך, זהו ביאור
המאמר: הנה לך, ויאמר עוד: לא לשכר פעולתי, וזהו ביאור מאמרו: לא
לי — ויפה העיר ידידנו הנכבד והיקר הר"ר דוקי"ס הי"ו בספרו עהרענוזילען
וכו' (עמוד ט"ו) לאמר, שמוה שהראב"ע ישמש במאמר הזה של שיר גבירול
לבאר על ידו מקרא בתהלות, אנו רואים חשיבות שיריו של גבירול בעיני
זולתו — עמדי לפניך, ככתיב בירמי' (י"ח, ד.) ולשם כבודך, בשביל המשקל
נקוד גם כאן, כמו שם כבודך שבשיר שחרתיך, שלא כנקוד שם כבודך בהכחוב
דנחמי' (ט', ה'). לשכר פעולתי, ע"ד הכתובים בויקרא (י"ט, י"ג.) בירמי' (ל"א,
ט"ז.) ובדרי"ב (ט"ו, ז'). בכ"י אפריקני: ולא לי, ובכ"י ליפסיא: בעמדי, ועוד
בכ"י ליפסיא: ולא לשכר, וכל זה נגד המשקל, ונגד הכתיב הדור גם אצל
הראב"ע — (ט' הרב רימ"ז ז"ל, חרגם את הבית הזה בזה הלשון: צור
האָהע ערהאבען, טיעף געבייגט צום שטויבע, ואח"כ הוא מוסיף שם בתרגומו,
בשביל החרוז האשכנזי, טור שלם אשר לא כתוב כל מאומה בגוף השיר העברי.
ולפי תרגומו, אנו צריכין לומר, ששיעור הדלת של הבית הזה, הוא כך: מעת
היות נפשי שחה לך עפר, ולפרש: שחה עפר, שחה לעפר, ע"ד שחה לעפר
נפשנו (חלים מ"ד, כ"ה), וכן אנו מוכרחים לפרש לפי זה את דברי סוגר
הבית: ער לא, כאלו לא, כמו שחק, כמו השמים, לאמר, נפשי הניה משתחוית
לפניך עד עפר ארץ כאלו לא היתה מעלת גדולתי דמה כמו השחקים, כלומר
בשביל כבודך אני מכניע גם את גדולתי נפשי, וכל זה דחוק ורחוק, ולא יכין
לדבר כן לפני השם. וטוב מזה היה גם לפי הפי' הוה, שאמר המשורר:
כמו שחק, כלומר כאלו לא היה מעולם מושב נפשי או גדולתי בשמים,
בטרם רדחה לארץ — אבל גם במחזור והראן של הרשד"ל ז"ל גם במחזור
כ"י האפריקאני שלפני, בשניהם כתוב: כמו שחק, ולא, כמו ולי נראה
כי אין עפר מוסב אל שחה, כי אם היא מוסב אל נפשי, ואל
היותה, והשיעור: מעת היות עפר נפשי, שחה קך, ותיבת "נפשי" מושכת
עצמה ואחרת עמה, כלומר שחה לך נפשי מעת היות עפר נפשי; או אם
תרצה אמור, כי תיבת: גדולתי, מושכת עצמה ואחרת עמה, כלומר: מעת
היות עפר גדולתי, עד לא .. היתה גדולתי, והענין אחד. ואין ענין: כמו שחק,
כמו השחקים, כמו השמים, רק כענין: וכשחק מאזנים נחשבו (ישעי' מ' ט"ו.)
ולוא צורך היתר וש"ת היה יכול המשורר לאמר באמת: כשחק; ונמצא
שחק כאן משותף לעפר שקדמו, ר"ל עפר ואבק דק. וגם תיבת: כמו, מושכת
עצמה ואחרת עמה, כלומר: מעת היות כמו עפר, כמו: כמו שחק היתה,
שלאחר כן. והכונה, כי יאמר המשורר: לך ה' תשח נפשי כעפר, או מעת
היות גדולתי כעפר, שהיא היא, היא נפשי היא גדולתי. ר"ל נפשי תשתוחח
לך מאז היתה כעפר, בכדחה משמי גבוהים הרחוקים אל עפריות החומר, ושחה
לך נפשי ג"כ עוד בטרם אשר דברת אליה המלך: רדי אל הנגידה! — בזמן
אשר רבחה עוד גדולתי, כי הייתי נצבת לימינך, וגדולתי לא היתה נחשבת עוד

המד שירי השירים אשר לשלמה בן גביריור

כשחק מאזנים, היינו שגם אז עד שלא ירדה נפשי לעולם השפל הזה, נפשי ידעה מאד, כי כל גדולתי כאין נגד גדולתך — מעת היות, כמו מעת היותה (ישעי' מ"ה, ט"ז). מעת היות עפר .. כמו שחק, הוא ע"ד ואנכי עפר ואפר (בראשית י"ח, כ"ז). עד לא, כמו הלשון: עד שלא נברא העולם, וכן בראש המי כמוך שלו לזיהכ"פ ישחמש המשורר הזה בלשון הזה לענין של בטרם, ויאמר: מי כמוך שדי עד לא ראשית, ובמסתגאב ואלהים מלכי מקדם, יאמר: בטרם אגורח שלושים ושותים מנויה, ועוד לא אמון דת שעשועים קנויה", הנה: בטרם ועד לא, הן כפילת הענין האחד במלות שינוט — והנה הבית הזה מוסב על הבית הקודם שאמר המשורר: הנה לך לא לי עמדי לפניך, ויאמר עוד: הנה לא לך לא לי כי שחה לך נפשי — ולחנם יאמר הרב מהר"א יעללינעק יצ"ו (במקום המסומן בארענט הערה י"ג) כי יפה עשה הכותב את הכ"י שבלפיסיא שהשמיט את הבית הזה, כי לפי דעתו יפריע הבית הזה את ההמשך של הענין כולו, וזה אינו, והריבור: שחה לך נפשי, הוא כריבור: עמדי לפניך. גם מה שאמר החכם הנכבד הזה יחי', כי נוהג בהבית הזה דין שמיטה כדון, בעבור שכל יתר הרשויות של הרשב"ג אשר בכ"י ליפסיא, הנה הן ג"כ רק בעלי ד' בתים, גם זה אינו, כי עוד הרבה רשויות נמצאו ממנו במחזור כ"י הראשון אשר לפני ביחד עם אוהן הרשויות הנמצאות גם בכ"י ליפסיא, ולא חשמרנה הסדר הזה של ד' בתים, כי יש מהן שהן בעלי ד' בתים, יש מהן בעלי ה"ב, ויש מהן גם בעלי ז"ב, הכל כפי הצורך וכפי אשר דרש הענין. וכבר ראינו גם השמטה אחרת בכ"י הראשון אשר לפני מד' בתים שלמים, ברשות: ששוני רב כך; וכן ראינו לעיל מה שנשמט בסוף הרשות: שחרתיך — ומי יודע כמה שמיטת כתבים שלא כדון השמיטו הכותבים מהוך רשויות אחרות. ולפעמים השמיטו הקהלות בעצמן איזה בית או איזה בתים מהוך איזה רשות או פיוט, כי לא נאותו להם עוד בעבור שקבעים לזמן אחר מאשר קבע אותם המשורר, או שיעדום לענין אחר מאשר יעד אותם הוא. וכן השמיטו כאן הקהלות את הבית האחרון, החמישי, של הרשות הלזו, יען יחרדה לרשות סתם, לא לענין קדיש (יהיה קדיש לזיהכ"פ או לימים אחרונים של פסח), שלזה חברה יוצרה הרשב"ג מתחלה. כי מה נכבד הוא הבית הזה ונאות מאד לסיים בו הרשות לקדיש, באמור המשורר, גם אם תרכ גדולתי מה היא לעומת גדלך! ? — וזה הוא הדבר אשר דבר גם בכתר מלכותו, ואמר: אתה גדול ומול גדולתך כל גדולה נכנעת וכו' וכו', ועוד שם להלן, לרעתך, כי כפי עצמת גדולתך כן חכלית דלותי ושפלותי כו'; אשר על כן יאמר גם פה, גם בטרם היותי עפר ושחק, כלא היתה גדולתי למול גדולתך, כי רק לך הגדולה הגמורה! על כן אני אומר: יחגדל ויחקדש שמייה רבא! — ורגיל הוא על לשון המשורר הזה לאחוז ברשויותיו לקדיש לשונות ופסוקים של גדולה ותהלה (כמו שהתחיל גם כאן, שמעה תהלתי —) וכן יעשו המשוררים הבאים אחריו —.

שירי השירים אשר לשלמה בגיבור קמה

כד.

רשות

היא נמצאת בשני כ"י של ג', היינו במחזור כ"י ברצלונה משנת ה"א כ"ה, סי' ק"ך, ושם היא רשות ליום אחרון של פסח; במחזור כ"י אלגיר, ושם היא לשבת וחולו של פסח, וכן בקרובץ במנהג ק"ק ארגיל הנדפס בליוורנו. וגם היא נמצאת בספרו של דוקיס על הפיוטים (עמוד קע"ב). חתימה: שלמה (*), ומשקלה כמשקל הרשית הקודמת — .

- (1) וְאַעַל לְהוֹדוֹת לָךְ לְבִי, וְלֹא יָכוֹל לוֹ יֵשׁ תְּבוּנָתִי רָחֳבָה, כְּמוֹ כָּלְכֹל
- (2) לְבִי הִלֵּא מִרָם וְשִׁפִּיל תְּחַלֵּתִי, גִּדְּלוּ חֲסָדֶיךָ עֲלַי, וְעַל חִבְלִי
- (3) מְבַלְתֶּךָ אֵיזוֹלִי מַבְטָח, וְאַיִתָּה צוּר סוּכָל וְגַם־תַּלְתֶּה עוֹלָם, כְּמוֹ אֲשַׁכְּבֹל?
- (4) הָן לָךְ אֲנִי נְשַׁלֶּךְ! אֵיךְ לֹא אֶאֱקָה לָךְ? וּבִיָּךְ נֶפֶשׁ כְּלִי, וְרוּחַ כָּלִי.

(1) שאל .. לבי, נמצא שאלה עם לב, בתהלות (ל"ו, ד'). ועם נפש (אשר היא כלב) בדברים (י"ד, כ"ו). להודות לך, כמו בתהלות (קי"ט, ס"ב). ואמר, כי לבי יבקש להודות לה' בתבונתו, את אשר יבין מטוב ה' ותהלותו, אבל איננו יכול, כי אין כח לבי להעביר על פניו כל טוב ה', למען יורה לו כעל כל טובו, ואין לבי רואה כל נפלאות ה' ועוזו וגבורותיו, למען תהלות ה' יבשר. וזה דומה בענין ובלשון, למה שאמר בשחר אבקשך: מה זה אשר יוכל הלב .. לעשות ומה כח רוחי כו', ובענין הוא דומה למה שאמר בשפל רוח: הכמוני יהלך ובמה. תבונתי רחבה, ע"ד ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב וגו' (מ"א ה', ט'), ומי שהוא רחב לב הוא רחב תבונה. כלכל, עשה"כ ג"כ בשלמה: ויחכם מכל האדם מאיתן .. וכלכל (שם י"א). ואצל דוקיס כחוב בטעות; כרכל. וגם זה מדרך המשורר שלנו, לאחוז בתרזווי שמוח אנשים רשומים אשר בא זכרונם בכחבי הקדש. ויאמר בזה: אני שלמה הקטן,

(* והאדם הגדול מוהר"ר יו"ט ליפמן זוכן הי"ו בספרו המופלא פיוטי בית הכנסת (עמוד תפ"ה למטה) הוא כמסופך בדבר, חס הרשית הלזו היא לגנירול, ואכני לא ידעתי, ספק זה למה. הן דרך הרשות הלזו (כמו שיתראה זה גם עפירושנו עליה), היא בכל כדרך כל הרשויות של הרשב"ג, אשר רק שמו העלמי: שלמה, חתום עליהן; ואם יש מקום לספק עליה צעבור זה, כן נוכל להטיל ספק בכלן. והנה הוא הרשב"ג, הוא הראשון בין המפורסמים והפייטנים הנקראים בשם: שלמה, ודי היה לו לרשום את שמו העלמי לבד בהרבה משריו הקטנים, באין מקום להזכיר גם את שם אביו ושם לווי, כי נקראו את שריו בשמו: שלמה, סתם, היו הכל יודעים, כי בן יהודה הוא, וגנירול אבנו — לא כן המפורסמים והפייטנים הנ"אם אחריו, אשר שמו: שלמה, נקראים, היה עין"ג המורכב להם לשמן עוד בראשי חרותם גם את שמות אבותיהם ואת שמות משפחותיהם, כי לא היו"ג כודעים בשמות העלמיים לבד, בלתי חס גם בשמות לבית אבותם וכנתי משפחתם. ומצד לכל זה, אין עתה עוד מקום לתת ספק בדבר, שהרשות הלזו היא מגנירול, אחרי שמאזכרה כבר בכ"י יצן טאן, הוא המחזור הספרדי הנזכר, הכתוב בצרללונה על קלף — .

המו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

ואיני חכם בשלמה הגדול, וגם אם לו חכמתי כהחכם המצוין הגדול האישי כלכל, והיתה רחבת חבונתי רחבת ידיים כחבונתו, גם אז לא עמדו לי החכמתי וחבונתי, להורות את שמך כי טוב ונורא — 2) ישביל תהלתך, אצל דוקים כתוב: תהלתו, אבל גם בכל השיר הזה, המשורר לנוכח ה' ישים דברתו. במקום: ישביל, כתוב בכ"י ובנרפס של ארגיל: יגיד, ויהיה לפי זה המכוון: לא אוכל להלך ולהורות לך הודאה בזמנה, חלף טיבתך עמדי ועם אחרים, כי תמהר ותקדם בעדי ובעד הכל, את חסדיך הגדולים, בטרם עוד מלה בלשוני. ואף שיש פנים להנוסח הזה מפאת הכתובים: ותהלתו באיים יגידו (ישעי' מ"ב, י"ב) ופי יגיד תהלתך (תלים נ"א, י"ז). והגם שיוכל להיות ג"כ, כי במהדורא קמא כתב כן המשורר בעצמו, אבל נראה לי שבהדורא בתרא כתב המשורר בודאי: ישביל, כי הלא הבית הזה, הוא מוסב להבית שקדמו, המדבר מהשכלת (חבונת) הלכ, ונמצא ישביל עם לב במקרא דמשלי (ט"ז, כ"ג). ולכן אמר המשורר: לבי .. ישביל, והלשון: טרם ישביל, הוא כהלשונית: בטרם ידע (ישעי' ז', ט"ז. ח', ד'). בטרם יכיר (רות ג', י"ד). ואמר המשורר: לוא גם תהיה חבונתי רחבה כמו רוחב לכו של כלכל, איננו יכול לנו בהשכלתו למלאות משאלתו ומבוקשו, להורות לך כפי חסדיך המרובים, כי כבר רבו וגדלו חסדיך עלי ועל כל באי עולם, ועל מה אודה לך בתחלה, אם על חסדיך העוברים, או אם על ההווים? וגם אם נפשי חודך כל הימים, ותהלתך, ועוד תהלתך סלה, לא יספיקו כל ההודאות, ולא אוכל לגמור את ההלל, אשר אני מחויב לך, ולעולם לא אשלים לעשות את חובתי. ולשונו וענינו של מאמר המשורר בזה: הלא טרם ישביל תהלתך גדלו חסדיך כו', היא קרוב בלשון ובענין למאמריו בכח מלכותו וכרשותו לעיל (ריש עמוד ס"ה): וטרם היותי בחסדיך קדמתני, טרם היותי חסוך באני. ואם שתהיה כונתו פה בלשון: טרם ישביל, על הזמן שהיה עוד נער קטן, ולא היה עוד בכח לכו להשכיל תהלת ה' ולהבין חסדו, או על הזמן שלא היה נמצא עוד בעולם, כי טרם יצמח גבר בחבל הוא טרם ישביל — או אם גם תהיה הכונה, שבכל יום וכל שעה וכל רגע יקדימנו ה' בחסדיו, אותו ואת כל יושבי חבל, בטרם יכירם, ובטרם ישביל הלולו של ה' — 3) מבלתך, בכ"י אלגיר: מבלתן, ולפי זה, יהי מוסב על החסדים, לאמר, שמבלעדם אין לו בטחון אחר, והיה לו לומר: מבלתם, ומה גם שבכל השיר רק בלשון נוכח ידבר לה', כאמר למעלה (סעיף ב'), על כן נראה בעיני שמבלתן הוא שבוש, ונשחבש מן מבלתך (ככתוב הדור בהכ"י השני ובנרפסים) כאשר נתקצר באיזה כ"י גנו של אותך, ונהיה לאותך. מבלתך אין לי מנטח, ע"ד הכתובים בירמי' (י"ז, ז'). בתהלות (מ', ה'). ס"ה, ו'. ע"א, ה'). וכמשלי (י"ד, כ"ו. כ"ב, י"ט). מבלתך .. ואיה ציר, ע"ד הכתובים: כי אין בלתך ואין צור כאלהינו (ש"א, ב' ב'). ומי צור מבלעדי אלהינו (ש"ב כ"ב, ל"ב). ואיה אלהיך אשר עשית לך (ירמי' ב', כ"ח). סוגל וגם תולה עולם, אצל דוקים כתוב: ואיה כל זולתך סובל עולם; תיבת כל היא בודאי טעות. ויחכו להגיה לפי נוסחו של דוקים: „ ואיה צור זולתך סובל, עולם " וכו' ;

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קמו

ההנוסח הזה היה מסכים כן עם לשון הכתוב : ומי צור זולתי אלהינו (חלים י"ח, ל"ב) וכן עם לשון נוכח של המשורר בעצמו, באמרו : מבלחך. ובכל זאת לא ערבתי את לבבי לכתיב כן, בעבור שמצאנו עוד המליצה של תליית העולם אצל משוררנו זה, במקום המליצה של תליית ארץ בהכתוב דאיוב (כ"ג, ז'). כמובא למעלה (עמוד ק"ד ריש סעיף ה'), ולא עוד, אלא שגם הלשון : וגם תולה, כאן, הוא ממש הלשון הבא גם ברשותו : שחי, לפי הנוסח האחר, כמובא ג"כ לעיל (שם עמוד קט"ו). ונראה בעיני שבאמת כתב הרשב"ג בעצמו, שחי ניסחאות, גם כאן — כמו אשכול, כן יאמר גם בשוכן עד מאו : נתלה עולם בידו כאשכול, ובשם אלהי צבאות איחד, יאמר : תולה עילמו כאשכול (וכמו כאן יחרוז גם שם : אשכול, עם : הבל, יכול —) וכן במאורה ליוה"כ לך שדי (*), יאמר (ויחרוז —) וכי הבל, כמו אשכול, תלוים הם בידך. והר"ר דוקים ג"י (אוריענט לשנת מ"ח עמוד ת"ג ועמוד תשצ"ה, ואוריענט לשנת ג"א עמוד שש"ה, ובספרו על רמב"ע עמוד פ"ב) אסף איזה מקומות אשר ישחמשו המשוררים והפייטנים, כהרמב"ע ור"א בר' חייא ואחרים, בלשון הזה של תליית העולם כאשכול; ומהר"ר צונץ ה"י (במקום הנזכר בהדפוס) קבץ הרבה מקומות שנחגו בהם המשוררים והמלצים בשמוש המליצה הזאת. וכל זמן אשר לא יעמוד קיום ממקום אחר שהביא דוקים (**), שכבר לפני הרשב"ג נהגו במשל הזה של תליית העולם כתליית האשכול, אני אומר, שרק מהרשב"ג ראו כולם המשל הזה ועשו כמותו — והנה המכיון במשל הזה של הרשב"ג (והבאים אחריו) מענין תליית העולם כאשכול, הוא על חבור כל העולם, ר"ל השפל והגבוה, והגבוה מעל גבוה (שלוה אמר בלשון תולה עולם, ולא : תולה ארץ) — וקשורם יחדיו עד ידו של הנמצא הראשון בהחלט ית'. וידו של

(*) עי' לוכן במקום הנזכר בהערה לפתיחת השיר הזה : „ולך שדי" הנזכר הוא המתחיל בעצמד לניוח רנח של הרי"ץ גיאת אשר בס' שפתי רככות : בלשון : העתיר לחן ולדרים עליה, אל שדי אחר די בו' —

(**) לפי הר"ר דוקים ה"י באוריענט לשנת כ"א שס, כבר השתמש במשל הזה רבינו סעדיה גאון, בשיח אחד, וזה אינו. כי אכתבו הרואים משני הפרקים אשר הביא שם (אעפ"י שנעשה הפרוזא השלישי), כי השיר ההוא המיוחס להרשב"ג, הוא עפ"י המשקל, כמו שתראה מהפרוזא השני אשר הנני כותב לפניה בזה : גבול עולם אשר תלה כאשכול, הנך הרואה שהוא שקול עפ"י המדה של יתד ש"ת יתד ש"ת י"ת, ובהא כולי עלמא מודי, שלא שקל עוד הרשב"ג את חרוזיו במשקל היתדות והתכונות, כמו שתלמידי מנחם משיבים על דוכא בזה, ואומרים : הלא רב סעדיה ז"ל יטלו כמה שירים וכמה חזונים ולא נשקלו במשקל הערב בו' (תחל קדומים עמוד נ"ב לקוטי קדמוניות עמוד ד'). ואני אינני יודע, אם נחשי הפרקים של השיר ההוא המיוחס לרשב"ג, תמוס בפירוש שם : סעדיה, ואם אין, אהל אם גם שם : סעדיה, הוא נקרוי, אין להוילא מזה שום תולדה, שהוא להרשב"ג; כי כמלאו משוררים ופייטנים אחרים הקרואים בשם : סעדיה, כגון ר' סעדיה שיראקי ור' סעדיה שראפה, שניהם מתעבד הסכמי, שנמלאו לפני מהם קינות בס' הקינות לת"ב כ"י (ג"כ בין הכ"י של ג'), וכן כמלאו לפני פיוטים אשר ראשי חרוזיהם עולים בסתם : סעדיה (כמהזר אלגיר כ"י, ונעלה נסרד, וגם שניהם ג"כ בין הכ"י של הכ"ל) וכלל אינם של רשב"ג —

המח שירי השירים אשר לשלמה בנגבירור

הקב"ה, הוא כח רצונו ויכלתו, שעל חפץ ה' אמר בכח מלכותו: וידו אהל הגלגלים מחברת, ובלולאות היכולת יריעות הבריאות קושרת (הרי זה כאלו יאמר: בלולאות היכולת יתלה את הבריאות), וכחה נוגעת על שפת היריעה הבריאה החיצונה (או: הקיצונה —) במחברת". ובדבור הזה של הכ"מ הוא רומז בודאי לסוד המשכן, כי החפץ המחבר את החומר הראשון הכללי ואת הצורה הראשונה הכללית יחדיו, ויהיו לתאומים בידו, הוא המחבר ג"כ את כל החמרים ואת כל הצורות, את כל העולמות העליונים והתחתונים ודבקו יחדיו והיו רק לעולם אחד, הוא המקשר את העגולות הרוחניות המקיפות זו על זו והמוקפות זו מזו, והוא המדבק את כל הנמצאים השפלים והגבוהים, כל הנשואים וכל הנשואים, עד שיהיו כולם תקועים בו והוא תקוע בכולם (עי' מכל זה היטב במקור חיים שלו —), עד שיהיה כל המשכן אחד, והאהל אחד — וחבורם של כל מה שלמטה ושלמעלה וקשורם ביחד, הוא, משוררנו פילוסופנו זה, ממשילם לחבור של כל הענבים התחתונים והעליונים וקשורם ביחד בהאשכול; וכל העולמות, הגשמיים והרוחניים, שחברם היוצר מתחלה, וקשרם יחדו, תלום ועומדים ביד רצונו, וכחו וגבורתו, כמו אשכול מחובר בענבים תלוי בידו — . ומהרשב"ג למדו המקובלים להמשיל גם את יחוד העשר ספירות (כמו שהוא ממשיל בזה את יחוד העולמות והנמצאים) במשל הזה, שכן יספר לנו המקובל ר"י דמן עכו במאירת עינים שלו (כ"י ג', ומובא הדבר גם בס' בייטראג'ע של מוהר"ר יעלל ינעק ה"ו, ח"ב עמוד ג"ב ועמוד ג"ג) פ' ואתחנן, בלשון הזה: והרבה משלים נחננו המעתיקים (המקבלים) איש מפי איש לתלמידיהם כדי שיוכן מתוכם סוד ייחוד ע"ס זו בזו וכולן באין סוף ... עוד ממשילים הענין לאשכול של ענבים רבים וכלם מיוחדים באשכול"*) וכבר כבוד ידידנו הרב החכם

(*) הרב בעל הכלחון ר' ליפמן טילהויזען ז"ל בפירושו לתמונת אותיות הא"ב, הנכנס בס' ברוך שאמר (עי' עזה דבריכו דברמי שלי כרס חמד השמי כי מן עמוד ר"ו עד עמוד ר"י בהערה), הוא ענין כפעס נפעס את ס' האשכול שחנר בקבלה. קרא את ספרו נשם הזה: ס' האשכול, נעבור שתכלית ענינו היה זו לנאר חדות העולמות וחדות הספירות בהיחיד, כאחדותו של אשכול — כאשר יחאה עתך הלשונות הללו. בפ' תמונת אות ו' (ד' כ"ח ע"ח) יאמר: והו"ו לשון חבור ומניחה שזה כי כל העומד יש לו שש קלוות וזהו כל העולם .. כמו שפירשתי בס' האשכול ומאמר חכמים פה אחד שהכל נקשר ומחובר קפתו אל קפתו. בד' כ"ב ע"ג יאמר, שפי' בס' האשכול הדיבור: חין מוארין תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים, ויתלונן על אלה המקובלים שנטו מן הדרך, ויאמר, שס' האשכול רמו להעומת אל דרך החיים — כלומר שהם הפרידו בין הדברים, והוא הראה להם דרך היחוד והדבוק. ועוד שם נעמוד ההוא, בפ' אות א': ומספר הא' הוא אחד לומר שהכל (כל הע"ס) אחדות אחתי (אחתית) בלתי מקבל (מקבלת) מספר .. וכן היא נקודה העליונה של האלף לרמוז ענין הספירות ותכלית כל מספרם ומספר גוף הא' אחד לומר שהוא יחיד ומיוחד וראש כל מספרים .. כדפי' בס' האשכול (וגם שם יבוא בחזרה על לימוד הקבלה זוהירות, וכונתו ג"כ שלא יקבלו בנטיעות —). בפ' אות י' (ד' כ"ג א') יאמר: י' היא רק נקודה אחת .. אבל לסדר הא"ב מספרה עשרה שלא לקבץ בנטיעות .. וכורתה כמו נקודה עליונה של א' איתה שזים לרמוז שיש לנעון אחריתו בראשיתו כי הכל על דרך האמת באחדות שלימות וגמור

שירי השירים אשר לשלמה הבן גבירול המט

הגדול החוקר הנעלה מוהר"ר אהרן יעלליני עק יצ"ו (כספרו הנ"ל ח"א עמוד ל"ח הערה ה', וכן בספרו על ר' משה די ליאון בעמודים כ"ד וכ"ה הערה כ"ט, אך מה שהוא כותב שם: תלה תבל באשכול, ולפי זה הוא מתרגם גם בל"א, זה הוא ט"ס, וע"ל: כאשכול —), ואמר, שהציור של סבילת העולם כמו אשכול, אשר יצייר גבירול, נמצא גם בפרק האחרון מספרא דצניעותא, בלשון: חלין בהון כענבים באחכלא — . 4) הן לך אני נשלך, כך הנוסח בכ"י אלגיר ובנדרפס ואצל דוקיס, ולך אני נשלך הוא כאלו יאמר: עליך אני נשלך, והוא ע"ד הכתוב השלך על ה' יהבך (תלים נ"ה, כ"ג.), ולזה יוסיף המשורר ויאמר עוד: איך לא אקוה לך, כלומר: איך לא אשליך עצמי עליך, והלא בידך נפש כו'. ובכ"י ברצלונה הנוסח הוא כך: הא לך אני נשלם; ואחרי שהנוסח הזה הוא נוסח ישן בכ"י נושן מהנוסח שבכ"י אלגיר, נראה בעיני לקיים גם את הניסח הזה, וגם הפעם אני אומר, שהרשב"ג בעצמו כתב שני נוסחים בזה. הן צודק הוא גם הנוסח הזה: אני נשלם, עפ"י לשון הכתוב: וחית השרה השלמה לך (איוב ה', כ"ג.) ועפ"י המליצה של השלמת הנפש בדברי רז"ל ובדברי הפייטנים, שהיא ענין מסירת הנפש וסגירתה בידי ה', שביאר כבוד ידירנו הרב הגדול בתורה ובחכמה והחוקר הנכבד והמרומם מוהר"ר מתיא הושראשון מוילנא יצ"ו היטב את ענין המליצה הזאת, הבאה אצל רז"ל והפייטנים, בטוב טעם ודעת בהערה נפלאה עד מאד (הערה ז') אשר שם באגרת תושיה בראש ס' קריה נאמנה, עי"ש וחרוה נפשך עונג ונחת. ויהיה לפי זה ביאור הענין גם כאן: הא לך אני נשלם, הא לך את עצמי, כי לך אני נשלם, כל עצמי שלך, אני שלי, הוא אני שלך, כולי שלי שלך הוא, לך נמסרתי ונסגרת, לך אני משלים את נפשי, מוסרה ומסגרה בידך, ואיך לא אעשה זאת, למה לא אשא אליך את נפשי ואפקידה בידך, ואקוד, והלא נפשיות כל החיים הן בידך ואתה אלהי הרוחות לכל בשר — . ולשני הנוסחים ולשני הפירושים, שהם בענינם רק אחד, מוסב הכיח הזה על הבית הקדום: מבלחך אין לי מכטח, ולזה, איך לא אשים תקותי ובטחוני בך. איך, כן אצל דוקיס, ובשני הכ"י שלפני ובנדרפס: ואיך, וזה אמנם נגד המשקל, ובכל זאת יתכן כי כתב המשורר בעצמו: ואיך, והוסיף גם כאן הוי"ו לחפאת המליצה וחזקו של המאמר — . ורוח כל, שכל המשורר את ידיו להפסיק בהפסוק דאיוב (י"ב, י'). ועי"ז, הקמוץ היה כחולם — .

(וגמורה) והספירות כאמרו על ליוך הדמיון מלדינו וגילוי (וגילוי) הכבוד ככל אשר פירשת בס' האשכול וכן רומזת הי"ד כי רומזת עשרה והיא רק: קודה אחת כו'. ובניאור חות ת' (ד' כ"ג ע"ד וד' כ"ד ע"ח) יאמר: והל' על ד' כ"פ' הוא סוד קשר של תפילין שמקשר ד' גד' והוה מאמר רז"ל אצמרו כל העולמות קשרין קשרין קשרין כולם כאש אחד .. כדפי' בס' האשכול וחלילה לומר פירוד חילוק (ומינוק) המספר כו'. הרי אתה מואה מכל הלאנוה הללו שהעתקתי, שמדבר בהם מאחדותן של העולמות ואחדותן של השביות בהאחד, ומכאן וקורא עליהם את שם ספ' ו ס' האשכול — וכבר רמזתי על זה נקברת בס"ח (בכ"ח ה"ל ובהערה הזכירה עמוד ר"ט לזטה) — .

הג שירי השירים אשר לשלמה בוגבירור

כה.

רשות.

הלא היא כחובה במחזור כ"י הראשון בין יתר הרשיות ס' ת"ע, ובמחזור כ"י ברצלונה ס' ק"ב היא רשות לשכת בחוה"מ ש"פ, ונמצאת ג"כ במחזור כ"י לר"ה ויוה"כ הבא מארץ המערב. (יהוא ג"כ אחד מהכ"י של ג) בין שאר הבקשות הכאות שם, וכן כס' שירים וזמירות ס' כ"ה, ובכמה סדרים ומחזורים נדפסים, בשם: בקשה. חתימה: שלמה, ומשקלה כמשקל הרשות הקודמת.

1. שחר אבקשך צורי ומשגבי! אערוד לפניך שחרי וגם ערבי
2. לפני גדולתך אעמוד ואבהל כי עינד תראה כל מחשבות לפי
3. מה דעה אשר יוכל הלב וחלשון לעשות? ומה בנת רוחי בתוך קרבי?
4. רגזה לך תיטב זמרת אנוש על-בן אודך, בעוד תתיה נשמת אלוהי בני.

1. שחר אבקשך .. שחרי וגם ערבי, כמו שאמר המשורר ברשותו לסדר עבודת יוה"כ"פ: דרשחך בשמשי ורמשי, ולעיל (עמוד קל"ד ס' כ"א): שחרחך בכל שחרי ונשפי, ועי' בפירושונו לזה (לעיל עמוד קל"ה סעיף א'). צורי ומשגבי, ככתיב פעמים: צורי .. משגבי, בחהלות (ס"ב, ג'. ו'). אערוד לפניך, הלשון הזה הוא מורכב משני הכתובים: בקר אערך לך (תלים ה', ג'). אערכה לפני (איוב כ"ג, ד'), והרצון: אני מעריך אליך תפילתי כל בקר וערב. ורציתי לכתוב כלשון הכתוב (דחהלות הנ"ל): אערך, אך בכל הנוסחאות כחוב: אערוד. 2. לפני .. ואבהל, כלשון הכתוב (איוב כ"ג, ט"ו). מפני אבהל; וככ"י השלישי וכן בכמה מהנדפסים, כחוב: ואחבהל. כי עינד תראה כו', ע"ד ראיח .. כל מחשבתם (איכה ג', א') וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כ"ה, ט'). מחשבות לפי, כלשון הכתוב: מחשבות לבו (כראשית ו', ה'. תלים לג, י"א). ויאמר המשורר: אני נכהל מפניך, מפני גדולתך, בעמדי להחלל לפניך, לפני גדולתך (בעדי ובעד עמך), כי בגדולתך חדע כל מערכי לבי אשר יערוך לך מלין להחלל בהן עיד בטרם אענה מענה לשוני, תראה את זמתי בעוד כל יעבר פי; וזה ע"ד הכתובים: בנחה לרעי מרחוק — כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה (תהלות ק"ט ב' ד'). גם תראה ללבבי, ותבחן כל מחשבותיו, ואם לא טהורות הן, ולא אגרשן מקרבי, מפניך לא אסתר — בשירים וזמירות נדפס בטעית: כל מחשבות קרבי. 3. מה זה, בכ"י ברצלונה ובאיוה נדפסים: מי זה, ולפי זה, יהיה הענין: מי הוא זה אשר יוכל לבו ולשונו לעשות לה', דבר שיצא בו ידי חובתו, וזה דחוק, כי לפי זה, חסר יבוא להמאמר הזה. על כן יותר נכון בעיני הלשון: מה זה, יאמר: מה זה אשר יוכלו לבי ולשוני לעשות? הלא מצער הוא מאד, ע"ד: ומה יכלתי עשות ככם (שופטים ח', ג'). וכמו שפרשתי כבר למעלה (עמוד קל"ח סעיף ב') וכמו שאומר המשורר עוד כאן: ומה כח רוחי? — ומה כח רוחי בתוך קרבי, לא לבד שהלשון והלב

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הנא

אין לאל ידם לעשות חיבתם, להודות ולהלל ולפלל לה' כראוי, כי אם גם להרוח הנבוה מהם, הרוח העולה למעלה, אין כח ואיל לעלות אל ה' ולהתרומם אליו, כי הוא מרומם על כל ברכה וחהלה. ורוחי שבכאן הוא נאמר על הנשמה העליונה. ואמרו: ומה כח רוחי, הוא כאמרו למעלה ברשות ששוני: יהיך וכל שאחך רעיוני, רוחי הוא כרעיוני — והלשון: רוחי בתוך קרבי, הוא מורכב מהפסוקים: אף רוחי בקרבי (ישעי' כ"ו, ט'). ורוח .. בקרבי (תלים נ"א, י"ב.) ומן הפסוק: ורוחי עמדת כחוככם (חגי ב', ה'), והכונה הרוח אשר נמצא ב. כח רוחי, כן הוא הניסח הנכון, ובכ"י השלישי ובכמה מהנדפסים, כחוב: ומה כחי, ונמצא המאמר שאחריו: רוחי כו', יושב בודד במועדו, כלי שום ענין. ואולי כתבו כן הסיפרים רק בעבור שרחף על פניהם לשון המקרא: מה כחי (איוב ד', ט'); ; אם לא שנצטרך ונאמר, שכונת המשורר היא לאמר, ומה כחי, מה כחי להגיד גבורותיו של הקב"ה, הלא רוחי בתוך קרבי הוא יושב, כלומר הלא מושבו הוא בשפל המדרגה, בתוך הקרב, בתוך הגויה, ואיך יהיה כחי גדול למלל את גבורת ה' ולהשמיע תהלתו? —. ודבר המשורר פה, באמרו, שהלב והלשון אינם יכולים לעשות כחובתם, הוא כדברו למעלה (עמוד קכ"א סי' י"ו) כי אעפ"י ששנים, הלב והלשון, נפגשו בן, להודות לה' ולראות את גדלו, אעפ"י שכן הוא, הנהו רק אנוש נבוה, ואיננו יכול להודות לו, כראוי לו, וגם הלב וגם הלשון אינם יכולים לגדל לה' ולרומם שמו יחדיו — ועי' גם בבית ג' של הרשות שחרים אקראה. ואמרו בכלל כאן ובשנים נפגשו: הלב והלשון, הוא כאמרו ג"כ בבקשה שלו שמע קולי יושב שמים: לב לשון קשור בפתיל צמיד, על הקשר האמיץ וחזק שראוי להיות ללב ולשון למען עבודת ה'. וכן ברשות שחרתיך (עי' לעיל עמוד קל"ד סי' כ"ה בית ד' ובפי' לזה לעיל עמוד קל"ו סעיף ד'), וברשות שמעה אדון (לעיל עמוד ק"מ בית ב' ובפירשנו שם עמוד קמ"א) יאמר שפיו ולבן, או: לבו ומלתו, גם שניהם שוין לטיבה בעבודת ה'; וכל זה הוא מיוסד על הכתוב: בפוך ובלכבך לעשאו (דברים ל', י"ד.) *

* על המקרא הזה, יאמר הראב"ע בפירושו: שכל המלות עקרם הלב ויש מהם זכר צפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור צפה, וכן יאמר ביסוד מורח (שער ב'): ומלת וענדתם את ה' אלהיכם כוללת כל מלות עשה שהם צלב וצפה וצמעה שהם עקרים או זכר להם [כלומר כל המעשים שצלטוויכו בהם שהם עקרים או זכר להלב ולהפה, על כן נראה נעיני, שגם בפירושו לתורה, ל"ל: כדי שיזכור צפה וצלב —], ועוד יאמר שם (בשער ז'): והנה כל המלות [עשה] על שלש דרכים הא' בחמוגות הלב והשני צפה והשלישי בצמעה .. ורז"ל ואמר רחמנא לנח בעי [נראה שהראב"ע והמחברים זולתו אשר הביאו את המאמר הזה: רחמנא כו', היה לפניהם כן הנוסח בנמירתו, במקום שלכנינו כתוב: הקב"ה כו', עי' לעיל עמוד קכ"ג בפ' מאמר הראב"ע: צלב ככון —] .. ובתיב בפיך ובלבך לעשיתו וזה הכתוב כולל השלש דרכים בפיך ידוע ובלבך חמוגות הלב לעשותו שהמעשה המצות שהם נועשה". והדברים ה"לה של הראב"ע היו לגיטיים להראב"ע צפה ש"נר בעני זה בתיבותיו ובפי' ההגדות (והפי' הזה יש לפני בכ"י השיך לי לעבתי), ומהראב"ע לקח זה הענין בעל ס' מאמר השל: שאמר (ד"ח ע"א וע"ב ד' וין תקע"ו): ידוע מדע כי כל המצות והמקיים, יתחלקו לשלשה חלקים, והם הלב והפה

קנב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

4. על כן אורדך, חפש המשורר את לשון הכתיב (ש"ב כ"ב, נ'. תהלות ח"י, נ'). בעוד תהיה נשמת אלוה בן הלשון הזה הוא מורכב מלשון הכתיבים: מנשמת אלוה (איוב ד', ט'). כי כל עוד נשמתי בי (שם כ"ז, ג'.); ועל דבר הסיום הזה, עי' לעיל (ריש עמוד קל"ז) בסוף הפי' לרשות שחרתיך, ועי' סוף הרשות שחרים אקראה — . ואחרי אשר נבהלה נפשו של המשורר בבית הב' מפני פחד ה' ומהדר גאווה, ובבית הג', ענמה נפשי לראות, כי קצר כח הוא בלבו ובלשונו וברוחו, לעשות את המוטל עליו, ישוב ונחם עתה בטיב ה', כי ייטב בעיני ה', גם זמרת אָנוֹשׁ אנוש, החלש ורפה כח, זאת נחמתו בעניו, ועל כן לא יחדל מהודות לה' תמיד, כל ימי חייו — .

כו.

רשות.

במחזור והראן כ"י שהיה בידי הרש"ל ז"ל, ושם היא רשות לנשמת לימים אחרונים של פסח, וממנו הדפסתיה לראשונה בראש התורה השניה; והיא נמצאת גם בשירים וזמירות כפי הרשום שם במפתח: שחרים צ"ט (יחסר גם הסי' הזה בס' הוזה שבידיו), ומשם לוקחה בגליון ג' של מכחב העתי היקר: הכרמל, שנה ראשונה, כפי שאני רואה ממכתבי אשר בש הון להכרמל שנה שניה (גליון ב' עמוד י"ג) כי אין השנה הראשונה של הכרמל אל התח ידי. חתימתה: שלמה, ומשקלה כמשקל הרשויות: שפל רוח, שחי לאל, שאי עין, שנים נפגשו, שחרתיך, ששוני, וחרונו אחד לכל הרשות, שוה בדלת ובסוגר, כמו בהמאירה: שמשן, ברשות: שפכי (אשר שם ד' חרוזים בכל בית), וברשות: שחר עלה — .

1. גַּשְׁחֵרִים אֶקְרָאָה : עוֹרָה כְּבוֹדִי !	לְבַקֵּשׁ אֶת־פְּנֵי מַלְכִי וְדוֹדִי
2. לְזָכְרוֹ אֶצְמָאָה מַחִם יְקוּדִי	וְכַעֲגוּר אֶצְפָּצַף מְנַדְדִי
3. מֵאֵמָנָה אֵין לְבָד לְבִי וְסוּדִי	וּוִילְתִּי שְׂפָתֵי אֵין בְּיָדִי
4. תַּחֲשׂ לְעֵרְךָ לֵךְ ? גַּאֲלִי וְסוּדִי !	וְאֵיךְ אֹכֵל ? וּבְעַפְּרִי וְסוּדִי
5. נְקַלְטִי בְיּוֹם עֶמְדִי בְּסוּדִי	וְאַם־יִרְבְּחָ מֵאֲדִי מֵחַמְאֲדִי !
6. תִּבְלַנְּשִׁי לְחַלְלֶךָ וְהוֹדִי	וְנִשְׂמָתִי תִזְמַר לְךָ בְּעוֹדִי .

1. שחרים — לבקש, כמו: שחר אבקשך, של הרשות הקידמת. שחרים אקראה עורה כבודי, ע"ד הכתובים דתהלות (נ"ז, ט'. ק"ח, א'. ב.). (** שחרים,

והמעשה, זכור אל תעשה (כ"ל: לא כדפס: אל תעשה —), ומקרא מלא עדותו, צפיק ונלכדך לעשותו. וכבר רמזתי על זה בקלרה, במאמרי על דבר הס' מאמר השכל הזה, אשר קחה מקיימו במכתב עתי מגד ירחים (עי' שם חוברת שלישית עמוד ק"ע). והוא הוא הדבר אשר דבר ג"כ הרש"ג ענניו הלב והלשון (או: הפה) — .

(**) מלאן הזה של המשורר שאמר: אקראה, היינו אקרא בתזקה לכבודו: עורה, משמע, שיכול כלשון הזה לשון של הערה, היינו שיעיר את כבודו בשחר, ויקרא לו:

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הנג

המשורר ריבה את היחיד שבמקרא, והטעם: בכל שחר. לבקש את פני כו', כנמצא כמה פעמים במקרא הלשון של בקש את פני ה' (2). לזכרו אצמאה, מתאות נפשי לזכרו ומחשקי אליו, ע"ד הכתובים: לשמך ולזכרך תאות נפשי (ישעי' כ"ו, ח'). צמאה נפשי לאלהים (תהלים מ"ב, ג'). צמאה לך נפשי (שם ס"ג, ב'). וכמו שאמר לעיל (עמוד קל"ד סי' כ"א בית ב') לך אהמה בלב צמא וכו'. אצמאה מחום יקודי, זו מליצה יקרה, מחום אהבתי הנפלאה אל ה', וחשקי הרב אליו, אשר יקר יקוד כיקוד אש בקרב לבכי, מדי דברי בו וזכור אזכרנו; אצמאה למים, לככות את האש הגדולה, והמכוון: אצמא ואכמה להחרבק בו — וגם הלום ראינו את כל חשק שלמה בן גבירול אשר חשק בה', אחרי ראינו זה כבר למעלה בשיר שחרתיך (כבית ב' ובכית ד') ובשיר שמעה ארון עולם (לעיל סי' כ"ג עמוד ק"ם בבית ב' ובית ג' ובפירושונו להם) וכן נחזה זה עוד בשירים אחרים לו ז"ל, כמו ברשות: שאלוני סעיפי, בקדיש: שוררי יחידה, ובפיזט של מחרך: לך אל חי. וכעגור אצפצף, ככתוב בישעי' (ל"ח, י"ד). מנדודי, אין כונת המשורר כאן על עמו ישראל המתגורר תמיד בארץ נוד, כי אם על עצמו היא אומר, אשר תשבע נפשו נדודים תמיד — כי בכל הרשות ה' זו בנפשו הוא מדבר המשורר — הן נודד היה ממקומו תמיד כעף נודד מקנו, ועל זה יחאונו גם בכחר מלכותו (עי' ה' ת' ח' י' ה' ב' עמוד כ"א) גם בתקון מדות הנפש (עי' מזה דברי שלמה בן גבירול וכו' עמוד מ') כמו שיקונן על זה גם בכמה שירי חול' שלו (עי' בדברי שלמה שם). ודמה המשורר עצמו בנדודו וגלותו לעגור, בעבור שגם העגור הוא גולה ממקומו, וילך בכל שנה ממזרח למערב (עי' פרחון ערך עגור); מצורף לזה אמרו עליו על העגור (כמס' פ' בפרחון שם) שתמיד אינו מתדבק רק לבת זוגו, ונקבה אחרת לא תסיב אותו לעולם, על כן אמר המשורר שגם הוא כעגור, הוא נשאר תמיד

עורה. אולי הוא מפרש כן גם את לשון הכתובים (הזכורים בפנים): אעירה שחר, אעירה איתם בשחר, היינו שהפעל אעירה הוא יולא, והוא מוסב על כנודי ועל ככל וככור, לאמר: אעירה בשחר את כנודי וגו', ואקרא לכל אחד מהם: עורה. זה הוא הפי' שמביא הראש"ע בשם ר' משה הכהן גיקטליא (מהלות ק"ח סג), בזה"ל: ורבי משה אמר כי אעירה פועל יולא כמו ויעירונו וטעם עורה הככל כי אני אעירך בשחר"; וזה דלא כמו שפי' הראש"ע מעלמו (במזמור כ"ז סג) שהוא עומד, והוא מוסב אל שחר, כלומר צעת שהוא ער בשחר, שז"ל סג: גם אומר לככל עורה כאשר אעיר לשחר (ז"ל: בשחר —) והפעל עומד כמו העירה והקילה. וגם הרד"ק בשרשי, יאמר: העירה והקילה אעירה שחר פועלים עומדים ורבי משה הכהן פי' אעירה שחר פעל יולא כו' (כלשון הראש"ע). ובפירושו לתהלות (ק"ח סג) יבאר גם הרד"ק בעלמו לשני הפירושים שם שאעירה הוא פעל יולא, יאמר סג: יאמר עורה הככל ועורף הכיכור צעת שאעיר אתכם לומר ככל שחר ושחר או פירושו צעת שאעיר עלמי [לא צעת יעיר מעלמו —] משכתי בשחר. ומה מדע, כי נכתב לשון הרד"ק בפירושו מקודם (כ"ז סג) שאמר: וכן אומר לככל וכיכור צעת אעירה שחר או פירושו שאני אעיר את עלמי בשחר" כו', כי במקום: צעת אעירה שחר, ז"ל: צעת שאעיר אותם בכל שחר, או לשון כדומה לזה, כלשון האחרון. וגם דן"ל ופי' לפי דרכם, הנינו שאעירה הוא יולא — .

הגד שירי השירים אשר לשלמה בוגבירול

נאמן לא־היו, וגם מדי הלכו בגילה, יאמר כי רק לדבוק בה' הוא דבק טיב, ורק אליו תשוקתו, ובכל מקום אשר ינוע בנדודו, רק את פני ה' יבקש תמיד, ורק אליו נפשו תערוג ויצפצף לו מנדודו — (3) מאומה אין .. אין בידו, כלשון הכתובים (שופטים י"ד, ו'. קהלת ה', י"ג.) ומאומה אין בידו, ואין בידו מאומה. לבי וסודי, כשמות גרדפים הם, כי סוד האדם בלבו הוא, או על הנפש יאמר: וסודי, כי הנפש היא סוד האדם, ומשכן הנפש הוא הלב. וזולתי שפתי, עי' לעיל (עמוד קל"ז) סי' כ"א בית ב', וכפירושו (שם עמוד קל"ח). וזולתי, הוא כמו זולתי כלב (עי' רד"ק בשרשיו —). ויאמר המשורר מה כצע בחשקי הרב אל ה' כי צמאה לו נפשי, ואין בידי להשלים את חפצי ותשוקתי, כי אין בידי להראות לו אהבתי העזה אליו רק בחתי לו את לבי ואת לשוני, ומה יסכנו לי לבי ולשוני, הלא כל זה הוא דבר מועט מאד לעומת חסין ערכו ורב גדולו, ותשורה אחרת. אין לי להביא לאלהים. וגם פה נראה ענין הלב והלשון, הרגיל על לשון המשורר, כאשר ראינו זה כמה פעמים (4) היש לערך לך, ואחרי שכן הוא, האם יש במה לעזוך לך תפילתי ותהלתך, הלא אין כחי בי, כי אם אמנם יש לי רב, נשמה רמה, אבל יסודי הוא בעפר, וכל זמן שסוד נשמתי הוא הונה ביסוד העפר של הגוף, גם בידה אין יכולת להללך לפי מהללך. לערך לך, גם כאן הוא ענין תפלה, כמו: אערך לפניך, ברשות: שחר אבקשך, מענין בקר אערך לך, כי כל עצמה של הרשות היא בשביל הערכת התפלה וההודיה. ואיד אוכל, כמו שאמר ברשות ששוני (לעיל עמוד קל"ז) והיך זיכל שאחך רעיוני, וברשות שאל: (סי' כ"ד) ולא יכול (לבי, להודות לך) וברשות שחר אבקשך: מה זה אשר יוכל הלב בו, וברשות שפל רוח (לעיל עמוד ק"ז): הכמוני יהללך ובמה (כחי). ונמצא במקרא, הלשונו: איכה אוכל, איככה אוכל. ובעפר יסודי, כלשון הכתוב באיזוב (ד', י"ט.). (5) נקלותי ביום עמדי בסודי, קטנתי מאד בעמדי להתפלל לפניך בסוד קהל ערתי, אשר עשאוני לשלוחם להתפלל בעדם. בסודי, בחברתי, בקבוץ ציבורי, כמו מתי סודי (איוב י"ט, י"ט.) וכמו הלשון בסדרם (בראשית ט"ט, ו'). סוד (ירמי' ו', י"א.) בסוד (ירמי' ט"ו, י"ו.) יחוקאל י"ג, ט'. חלים פ"ט, ח'. שם קי"א, א'. הבסוד (איוב ט"ו, ח'). מסוד (חלים ס"ד, ג'). ונמצא במקרא (ירמי' כ"ג, י"ח. שם כ"ב.) הלשון של עמידה בסוד. והנה ר"מ בן סרוק יכול ל' שני הענינים של סוד רק בחלק אחד (עי' ערך סד במחברתו —) ור"י בן גנאת כללם בשני חלקים כמו שנראה מתוך מחברת הפרחון (הגעשה עפ"י ס' השרשים של בן גנאת) שאמר (בערך סיד): סוד ה' ליראיו .. פ' (5) לשון סתר מ"א (מין אחר) לא ישבתי בסוד משחקים .. פ' בחבורתם. וא"כ סוד הוא כולל שני מינים. וכן יעיד הרד"ק על בן גנאת, ויאמר: ורבי יונה חלקם (עצה ודבר סתר של סיד) לשני ענינים והנכון שהכל ענין אחד. וגם הרשב"ג ח"ק את דבר הסוד לשני ענינים, על בן יחרוז בשיר הזה: וסודי (בית ג) עם: בסודי, דכאן; כי לולא זאת, לא היה חירו בשיר קטן פעמים במלה אחת. — ואם ירבה מאד, ע"ש הכתובים: ובכל מאדך (דברים ו', ה') ובכל מאדו (מ"ב כ"ג, כ"ה), אמר המשורר: במה אעבדך?

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קנה

גיאלי ופודי! אם אמרתי אעבך גם בכל מאדי, וגם אם ירבה, מה הוא!
הלא מעט הוא מאדי הרב למול ערכך. ויחנך שמאדי השני שאמר המשורר
הוא מענין מאד סתם, הרבה מאד, ויאמר גם אם ירבה מאדי, כאמור, מה
הוא הרב במאד שלי אשר למאדי. — 6) חכל נפשי, ע"ד נכספה וגם כלתה
נפשי, כלתה לתשועתך נפשי, כלתה רוחי* (והודי, קשה לאמר שיאמר
המשורר: והודי, במקום: והודות לך, או במקום: והודיתי לך, שיהיה מכון
המשורר לאמר, כלתה נפשי להלל ולהודות לך; על כן נראה, שהודי, הוא
ג"כ כינוי להנפש, כמו: כבודי, וסודי, שלמעלה (בית א' ובית ג'), ושהתיבות:
חכל, להלל, הן מושכות עצמן ואחרת עמה, כלומר חכלה נפשי להללך,
ויכלה הודי להללך. וככה פרשתי בשרון (במקום המסומן בפתיחה). ובההדפסה
של הרשות הלזו בהשרון (עי' בפתיחה) נדפס: להללך בעודי, וזה בודאי שיבוש
ולשון הכית הזה הוא חסר טעם לפי זה, כאשר אמרתי בשרון (שם). ואולם
יחנך שיהיה כתוב מתחלה: להללך מעודי, (ואולי כתב גם כן המשורר בעצמו
שני נוסחים) ונשחבש ונעשה: בעודי, כלשון הסוגר, והמליצה היא כהוגן לפי
זה, שיאמר המשורר: חכלה נפשי להללך, מעודי, מאז היותי עד היום הזה,
וכן חשיר לך נשמתי בעודי, כל זמן אשר אחיה עוד וקא אמות. ונשמתי
חומר לך בעודי, ע"ש הכתובים: אזמרה לאהי בעידי (עי' לעיל עמוד קל"ו
סעיף ה') ואולי מסכת הסיום הזה של הרשות הלזו נשחבש סיומה של הרשות:
שחרתך, בהנוסח שיהיה לפני דוקים (עי' במקום המסומן) —

כו. רשות

מצאתיה בין לקוטי הח' ב"ג נ"י, אעפ"י שלא נרשם עליה בפירוש, שהיא

* מדכקיט המפורר לשון: חכל נפשי, ולא כמלא במקרא לשון כזה, אין זה כי אם
כיוון למקרא: ותכל דוד המקל ללאת אל הנשלים (ש"ב י"ג, ל"ט). עפ"י הברייתא דל"ב
פרות, שנאמר שם נמדת דרך קצרה: כיולא בדבר אתה אומר ותכל דוד ללאת ל'
ותכל נפש דוד ללאת אלף שבדן דרך קצרה אעפ"י שאין ר"ה לדבר זכר לדבר נכספה
וגם כלתה נפשי, ובדרך זה ילא גם והתרגום יוכתן שתרנם: ומעידת נפשיה דדוד בו,
ועל פיו יאמר גם נש"י: הרי זה מקרא קצר בו. והסכים א"כ הרשב"ג הפעם עם ר"י
בן גנחא שאמר בס' הרקמה (שער כ"ה עמוד ק"ז) במה שמזו בו בחסרון: ותכל דוד
ר"ל נפש דוד על ענין כלתה לתשועתך נפשי; ומקו נסרחון חלק הדקדוק שער הקצר
(ר"ה ע"ג) ותכל דוד פ' ותכל נפש דוד כמה שאמר כלתה בו. וכן מפרש גם הרד"ק
בפירושו ובשרשיו (שם כלל). ולפי שיטתי, שנחלא כמה פעמים במקרא י' במקום ת'
ות' במקום י' (עי' לעיל עמוד ד' סעיף י"ב ובעמודים כ' וכ"א בהערה) אין ליתך לזה,
כי גם כאן נא: ותכל, במקום: ויכל; והכוונה היא, כי כלה דוד מלאת עוד למלחמה
על הנשלים, נעזר כי מקן שלם שנים לנריחת הנשלים כלה זעמו ושם אמו מאבש'אז, והחם
כבר דוד על חסכוני כי מת ניד הנשלים. ולפי זה יהי ויכל דוד .. ללאת, כמו: מלאת, ופירוש של
ויכל גם כאן ככלל המוקמות שבמקרא שנח בהם לשון: ויכל, כגון: ויכל לדבר ארו (בראשית
י"ז, כ"ב) ויכל יעקב ללות (שם מ"ט, ל"ג). ויכל משה לדבר (דברים ל"ב, מ"ה). שהוא כמו:
ויכל משה מדבר (שמות ל"ד, ל"ג). ויכל חיסר לעשות (מ"א ז', מ'. דה"ב ד', י"א). —

קנו שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

רשות. חתימתה: שלמה, ומשקלה כמשקל: שאל להודות, שחר אבקשך וכו'. רק שלפעמים יבוא שו"א (או מלאפוס —) מיותר בראש המור, כמו ברשות: שפכי (לעיל עמוד ק"ו) וקצת ברשות: שדי אשר יקשיב (לעיל עמוד קי"ט, עי' בפירושו שם) ובהבדלה: שלח מנזר (סי' ל"א, עי' בפתיחה שם) וברשות: שמעה אדון עולם (לעיל עמוד ק"מ, עי' פירושו שם בסעיף א') ובהתוכחה: נפשי דעי (לעיל סי' נ'), עי' בפירושו שם עמוד נ' סעיף י' ועמוד ו' סעיף כ"א). ועי' פתיחת הרשד"ל ז"ל לדיואן ר"י הלוי סי' א' — .

- (1) לַעֲתֵי בְּךָ מַחְסֵי בְּפִחְדֵי וְחִרְדֵי וְשִׁמְךָ בְּעַת מְצוֹר שְׁמֹתַי מְצוֹדְתֵי
- (2) לְשִׁמְאֵל וְעַל־יְמִין אַבְיט, וְאֵין עוֹר בִּי אִם בְּיַדְךָ אֶפְקִיד יְחִידְתִּי
- (3) מִבְּלִי־קֶרֶת אֶרֶץ חֲלָקֵי נִתְתִּיד וּמִבְּל־עֲמָלִי אֶתְּ חֲשָׁקִי וְחִמְדְּתִי
- (4) הִנֵּה בָרַב אֶחְבֶּה אֲשַׁנֵּחַ בְּךָ תְּמִיד עֵת תַּת וּמְרוֹת לָךְ הִיתָּה עֲבוֹדְתִּי.

(1) שתי כו', עשה"כ בתהלות (ע"ג, כ"ח). בעת מצור, בהעתק שלפני, כתיב: בעת מצר, וזהו ע"ד מן המצר קראתי יה. אפס, כי לא נמצא בכתיבם אשר תבא, עת עם מצר, כי אם עם צרה (עת צרה, ועת צרה, בעת צרה, ובעת צרה, בעת צרחם, וכעת צרחם, משגב לעתות בצרה). והלא המשורר השחמש תמיד בלשון הכתיב, או בלשון הדומה ללשונו של הכתיב? — ולא יתכן להניח פה באמת: בעת צרה, כי לוא כתב המשורר מתחלה: צרה, לא היה נעשה אח"כ מן צרה: מצר; על כן כתיב: מצור, במקום: מצר, כי נקל הוא מצור להשתנות למצר, כי יחסיר איזה סופר רק אות הוי"ו. מצורף לזה, הנה יאות הלשון: מצור, להודווג עם לשון: מצודתי, הכא אחריו, והרבה יתר מאד מאשר יאותו להתחבר עמו הלשונות מצר וצרה. כי כאשר תבוא בתהלות על עיר, ותבוא במצור מהאויב אשר יצור עליה, או יושביה ינוסון ויסתתרו במצודה, שמה יברחו מחרב מעופפת על פניהם ומפני קשת דרוכה עליהם לבקש מפלט למו. והנה אם לא נמצא במקרא הלשון: עת מצור, הלא נמצא לשון קרוב לזה, והוא: יום מצור, ככתיב: ימי מצורך (יחזקאל ד', ח'). ימי המצור (שם ה', ב'), וזה יעשה המשורר לפעמים, כי יחליף יום שבמקרא לעת או להפך — מחסי .. מצודתי, ככתיב בתהלות (צ"א, ב').: מחסי ומצודתי (2) ועל ימין, בהעתק כתיב: ועלי ימין, ונשחת המשקל. לשמאל ועל ימין אביט ואין עוור, הרכיב המשורר את מליצתו משני כתיבים כאחד, מהמקרא: הביט ימין וראה (תהלים קמ"ב, ה'). ומהמקרא: ואביט ואין עור (ישעי' ס"ג, ה'). כי אם בידך כו', לפי הכתיב בתהלות (ל"א, ו'). בהעתק כתיב ככתיב בהכתיב הזה: בידך, בלשון יחיד (בלי יו"ד אחר הדל"ו). ואנכי הפכתי היחיד לרבים, למען לא ירפך הסמוך למוכרח, כי בשביל המשקל הינו מוכרחים לנקד: בידך, במקום: בידך, בלא ככתיב ול"א אמת — . והנה שני הכתים האלה, המה מיוסדים על הכתיבים בתהלות (זמור ל"א הנזכר): כך ה' חסיתי וגו' (שם ב'), הצילני היה לי .. לבית מצודות .. (שם ג'), כי שלעי

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הנו

ומצודתי אתה ולמען שמך וגו' (שם ד'), בידך אפקיד רוחי וגו' (שם ו'); וכן יחר הכתובים שם הכל המה כתובים המדברים מעין המאורע הנורא שהיה בו המשורר שלנו, בעת חברו הרשות הלזו, כמו שנאמר עוד. וכן המזמור שבא בו הלשון: אמר לה' מחסי ומצודתי (מזמור צ"א הנ"ל) הוא מסכים ג"כ במקרוי הנוראים, להמקרים הרעים, שנקרו ויאתיו ביום שדובר בו פה מהמשורר. כן המה מיוסדים הבתים השנים האלה, עם הבית השלישי הבא אחריו, על המזמור (קמ"ב הנ"ל) שכא בו הלשון: הביט ימין וראה (כנ"ל) ואין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי (פסוק ה'), וזה כנגד מה שאמר המשורר כאן: ואין עוזר — אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים, כנגד מה שאמר המשורר למעלה: שתי כך מחסי (בית א') חלקי בארץ החיים (שם ו') כנגד מה שאמר המשורר: מכל יקר ארץ חלקי נחתך (בבית הג'), הוציאה ממסגר נפשי (שם ח'), כנגד: בעת מצור, שאמר המשורר, שבהיות האדם כמצור הוא במסגר. וגם הלשון: יחידתי, שחפש המשורר כאן באמרו כי שם בה' מחסו ויפקיד את חיתו בידו מעבור בשלה, הוא מסכים למאורע הדומה לזה שהיה בו המלך המשורר: באמרו: הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (כ"ב, כ"א). וכן באמרו: השיבה נפשי .. מכפרים יחידתי (ל"ה, י"ז). (3) חלקי, ע"ד הכתובים בתהלות (ט"ז, ה'). ע"ג, כ"ו. קי"ט, ג"ז). וזאביה (ג', כ"ד). ובכמדבר (י"ח, ד'), והלשון מכל יקר ארץ חלקי, היא כאלו אמר המשורר: מכל יקר ארץ החיים אתה חלקי, כמו לשון הכתוב: חלקי בארץ החיים, כאמור למעלה, וכלשון הכתוב: כי הוא חלקך בחיים בעצמך וגו' (קהלת ט', ט'). וכמו שיאמר המשורר שלנו עוד: חלקי נחתך ומכל עמלי וכו', וכמו חלקי מכל עמלי (קהלת ב', י'). חלקי נחתך, כהלשון יתננהו חלקי (קהלת ב', כ"א). חלקי .. וחמדתי, כמו הלשון: חלקת חמדתי (רמ' י"ב, י'). (4) ברב אהבה אשנה כו', ע"ד הכתוב במשלי (ה', י"ט). עת חת ומירות, הלשון הזה, הוא מורכב מהכתובים: בעת חת (ז"א, י"ח, י"ט). עת הומיר (שה"ש ב', י"ב). נתן זמרות (איזב ל"ז, י'). — ויאמר המשורר בתחלה, שכפחדו אשר נפל עליו והחרדה אשר חרד מאימות מות, בל יפול שדוד על ידי חרב איזב, בימי מצור, אך בה' שם בטחונו, ואליו ירוץ ונשגב בו כבמצודה. כי יפן כה וכה וירא כי אין איש יוכל לעזור לו, בלתי ה' לבדו, כי כל אדם מפחד חמיד אך לעצמו ויחרד לרגעים איש לנפשו בלחספה, בימים ההם, ימי מהומה מבוסה ומבוכה, על כן רק בידו ה' יפקיד את נשמתו, לעשות עמה הטוב בעניו. ועוד הוא מתנחם ואומר אח"כ: האמנם לא ידעתי איך יפול דבר, אם תנצל נפשי, או הספה גם היא בלי משפט ועת, בין כל הנספים והנאספים לאבוחם, אבל ליגון מה זה עושה? אם גם אמותה הפעם, הלא אני שב לאלהי, והלא חלקי שמתיו יותר מכל הדברים היקרים אשר ימצאון בארץ החיים הלזו, ומכל העמל שעמלתי בחיי הבלי, הלא רק בו אבחר ואדחשק, ומכל עניני התבל האלה, דק הוא מחמד עיני ולבבי; ואחרי כי במותי אשוב אל אלהי ואבי, אם כן הלא טוב מותי מחיי, ואם כן למה זה אנכי

הנח שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

מפחד מהמות הטוב הזה, ולמה זה הבל אדאגה ואמינה כי אעזב אחרי את החיים הרעים האלה? — והוא הדבר אשר דבר המשורר גם בשאי עין (לעיל עמוד קי"ז בית ג'): מנת חלקך וכוסך באדמה ומבטחך בצאהך מבשרך", ע"כ אבטח בו ולא אפחד מן המות. ויחתום את דבריו, ואמר עוד: לא מהיום אני חושק בו ואאהבהו, כי תמיד אשגה באהבתו הרבה, רק בעת אשר אני מחשה, הגות לבי בקרבי אהבה וזו היא עבודה שבלב, ובעת אשר אתן לו זמירותי בפי, ר"ל שחרית וערבית, אזי היתה העת ההיא עת עבודתי לו אשר אעבדהו, כלומר עבודה שבפועל — . וגם פה ראינו, מה רבה אהבתו של המשורר לה' ואיך חשקה נפשו בו! — . והנה כבר ירמזון מלותינו למעלה, שנחזרה הרשות הלוו בשעת הסבנה, כאשר נראה למדי מהלשוניות שבשני בתיה הראשונים. ומעתה נאמר, שיסדה המשורר בימים הקרובים ליום הרע והמר, יום איום ונורא, יום שבת ט' טבת שנת ד"א תתכ"ז (עי' דברי שלמה בן גבירול וכו' עמוד מ"א בהערה) יום הרג רב, שנהרג בו ר' יוסף הלוי הנגיד ז"ל, הוא וקהל גרנאטה וכל הבאים מארצות רחוקות לראות הירחו וגדולתו" כו' כו' (ס' הקבלה להראב"ד). ובתיך הבאים מאז להסתייף בצל החכמה ובצל הכסף של ר"י הלוי הנגיד היה בודאי גם הרשב"ג, ואף הוא היה שם בעת הרעה הנוראה ההיא ונמלט, ותהי גם לו הצלתו לנס, כמסיפר על ר' יצחק בן אלכאליה מקהל קרטיבה אשר חבר ס' העבור לכבוד הנגיד ר"י הלוי, ובגרנאטה היה ביום הגזרה ונעשה לו נס ונצול" (ס' הקבלה להלן שם). וכבר אמרתי בלכבי, (*) שעל הצלתו זאת יודה לה', באמרו גם בכתר מלכותו: ומכל צרה וצוקה חלצתני, ובעת עבור זעם בצל ירך הסתרתיני ... ובבאי בין שני אריות שברת מלהעית כפירים ומשם הוצאתני (**), .. ובכא שפטיך הרעים

(*) לשעבר (החזירה ח"צ עמוד ל"ח בהערה) כבר הרגשתי היטיב, שכל הלשונות הללו של הכ"מ, יורו עכ"פ על תקרים רעים מיוחדים שקרו אז בעולם ככלל, ועם זה גם להרשב"ג כפרט. אפס, מאשר לא ידעתי אז הזמן שכולד בו הרשב"ג, ע"כ טעות היתה בידי אז, בתשני, כי ירמוז הרשב"ג בהדיבורים הנזכרים של הכ"מ, על מה שקרה בזמן שעדיין לא כולד — ואחרי אשר העלה ה' במזודת דרשתי בספרי דברי שלמה וכו' להעמיד על מקומו את הזמן שכולד בו המשורר שלכו, ככה כבר תקנתי גם את שנוטי זה שם (עמוד ע"ג בהערה ראשונה) ועל המדובר פה רמזתי שם. —

(**) תשנתי מלפנים, כי התרוז הזה ירמוז על שובאיו ומקאליו בסרקוסטה, ועל לאלו עש עי' (עי' החזירה ח"צ עמוד כ"ז בהערה). אך שנתני מזה, כי גם מתלוצותיו על שובאיו אלה, אלו רואים, כי נחשו צעיריו רק לשכלים וחכמים צעירים ומקאליו מעלתו, ומרובי כהוכחי צדיק וכדומה, אבל לא תשנס לאנשים מרלחי כפא אדם, לאנשים המבקשים את כפשו לספיתו, ואשר ירדו עד לחיו. והתרוז הזה הלח הוא כתיב על דרך הכתובים: הושיעני עפי אריה וגו' (תלים כ"ב, כ"ב). והזקרה שלכני הוא אומר הלילה מתרז כפשי וגו' —) השיבה כפשי .. מכפירים יחידתי (שם ל"ה, י"ז). מלמעט כפירים כחן ה' (שם כ"ח, ז'). ונדלחו גם המאור שלכו בתרוזו זה, גם הוא כדבר הכתובים האלה, נאנשי רשע ועול ומרלחים, הולדים על כפשות בני אדם לקחמן, הוא מדבר; על כן כראה צעירי עכשיו לדבר כרוז, כי גם בתרוז הזה תעוף עלתו של המשורר על הגזרה הנזכרה שהיתה אז צעיר רמון ספרד. —

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירוק קנט

על העולם מחרב הצלחני". ויתר הדברים בענין זה יבואו אי"ה בהמשך ספרי דברי שלמה בן גבירול וכו' — . ואחרי כל הדברים האלה, יתכן מאד לאמר, שהשינוי שאמרנו הונעשה מן חיבת: מצור, לחיבת: מצר בכית הראשון, נעשה בכונה אח"כ, ולא משגגה סופרים. כי בעבור העברה וכלות הזעם של גזרת גרנאטה, ולא היו עוד האימרים את הרשות הלזו במצור מן האויב, לא רצו שליחי ציבור להוציא מפייהם דבר שקר, וישנו את הרשות הזו למותר כללית, על כל צרה שלא חבוא, ועל הגלות בכלל, משתהיה נאמרת עיד על הצרה המרה הפרטית ההיא, שקרה לר"י הלוי הנגד, ועל ידו לקהל עדת ב"י בגרנאטה, על כן במקום: מצור, קראו מן המצר — .

כח.

רשות

גם זאת לקוחה היא מלקוטי הח' הנ"ל (בס' הקידם) אשר העתיק לו מהב"י אשר באככפירד, וגם עליה לא נרשם שהיא: רשות. חחיבתה: שלמה, ומשקלה כמשקל הרשות: שחרים אקראה (לעיל ס' כ"ו).

1. עֲלֵשָׁה נֹסְדֵי יַחַד לְעֵינֵי
2. קְשָׁמוּךְ — אֲנִי אֲזַכֵּיר שְׁמֹךְ
3. בְּמִקוֹם שְׁבִתִּי — יַעֲזֹר מַחֲשַׁבְתִּי
4. רְחִיבֵי לְבָבִי, בְּחִבְיֹתַי בְּקִרְבִּי: — "בְּכָל־עֵת בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֲדַנִּי" — !

1. שלשה, הרשב"ג זה דרכו להפוש לפעמים איזה מספר בשיריו כמו הרשות. שנים נפגשו, וזהו הדרך אשר דרך בו ר' יוסף בן אביתור כחוד בהושענית שלו, ודרך ההושענית הוזה ממש של אביתור, אחז הרשב"ג בסליחה לשחרית יוה"כ פ' קידם פסוקי דזמרה (בכ"ג) המתחלת: שכחתי איזמה ה' אחד, למדי דרכיו בשנים עשר ואחד — . נוסדו יחד, כלשון הכתוב בתהלות (ב', ב'). ואם אמנם הוראה אחרת להתיבות הללו כאן, כי שם הוא מענין סוד ועצה וההתחברות לחבליה ההוא, וכאן הוא מענין יסוד, לאמר, כי השלשה דברים העומדים מוסדים לעיני ונצבים לפניו יחדיו המה ישימן לזכרון לפניו זכר ה'; ואולי יש לכלול גם כאן את הענין הראשון, כי יאמר המשורר בדרך מליצה, כי השמים והארץ וקרבו, הסכימו שלשתם בעצה אחת ונמלכו, לעמוד לפניו ולעיניו חמיד, למען חמיד זכירו לו בוראם ובוראו (ועי' רד"ק ס' שרש יסד). יהיה איך שיהיה, הנה מכון השיר, כי שלש אלה נכחו יעמדו חמיד, ואינו יכול להסב עיניו מנגדם אף רגע, וחמה ישו את ה' לנגד עיניו חמיד. כי בכל מקום אשר הוא פונה, ובכל אשר עיניו רואות, ה' שמה — כי הכל מעשי ידיו ועדיו; אם יסב להשמים אשר על ראשו — שם הוא, ואם יציע להארץ אשר מתחתיו — הנהו, וגם בקרבו הוא יושב — והיה כי יראה ללכבו, גם שם ימצאהו, ושם ידבר עמו. וזה הוא כדרך שאמר למעלה (עמוד ק"ו בית ב'): לנגדך

הם שירי השירים אשר לשלמה הן גבירור

ולסביבך — ישימון כו', הלשון הזה הוא מורכב מהכתבים: שמת זכרוןך (ישעי' נ"ז, ח'). לזכרון לפני ה' חמיד (שמות כ"ח, כ"ט.) 2) לשמיד, כי אשא עיני למרום ואביט להשמים שלך, ע"ד כי אראה שמדך (תלים ח', ד'). וכן הוא אומר בשיר חול (שירי שלמה סי' ל"ה ריש עמוד מ"ח) לשון: לשמיו. אני אזכיר שמך, אזי עי"ז הנני מזכיר את שמך, ע"ד הכתובים: נזכיר שמך (ישעי' כ"ו, י"ג.) אזכירה שמך (תלים מ"ה, י"ח.) והמשורר דבר כאן בלשון נופל על לשון: לשמיד — שמך*) ועדי לעדי, ג"כ לשון נופל על לשון. עדי, ע"ד: עדיך תאחה, תגע עדיך. והם עדי, הם השמים יגעו ויאחזו עד לי, כי הם למולי ואצלי. לעדי, להיות לי לעדים, אשר אקחם לי לעדים לך, המעידים לפני עיך. נאמני, המה עדים נאמנים אצלי, אשר מצאתי אותם נאמנים לפני, כשרים להעיד על מצואותך וכחך. ונמצא הרעיון הזה אצל משוררנו זה גם במקומות אחרים, כמו ברשומה שלשים ושתיים נתיבות, יאמר: שהק ותבל (השמים והארץ) לך עד נאמן מזה אחד (ממע"ה) ומזה אחד (ממטה), במעון אדיר, יאמר: לשמד שמים וארקים יעידון, ובכתר מלכות, יאמר: וכל הברואים עדיך. 3) גם מקום השבח שלי עלי ארץ, יעורר את מחשבתי לזכור בך, כי על ידי זה אני זוכר שגם הארץ, מעשה ידיך היא, וכמו שיפרש. מחשבתי, כח המחשבה שלי, כי כן ישחמשו קדמוני חכמי ספרד ומשורריה בלשון: מחשב, על הכח החושב שבאדם. והנה המשורר יחרוז כאן חרוז בתוך חרוז: שבתי, עם: מחשבתי, ואם לא ישחוו החרוזים האלה במשקלם. ברקעו, מוסב על מקום, אמר, כאשר ירקע מקומי תחתי, כאשר יחפשמ ויחפרש המקום אשר אני יושב עליו ממעל לארץ, אזי אזכור בזה כי אתה הוא היית אשר רקע את אדני הארץ, ככתוב: רקע הארץ (ישעי' מ"ב ה'). מ"ד, כ"ד.). אדני, אדני הארץ, ככתוב: על מה אדניה הטבעו (איוב ל"ח, ו'). ומקדם שם (ד') איפה היית ביסדי ארץ. ואמר: אדני, בכינוי שאליו, לומר

*) הראש"ע נפ' שמות (ס' צ"א פסוק בן הערבים) יאמר: וכנר פירשתי נס' השם הכננד כי שמים מוגזרת השם (כ"ל: עס) ישר נוכח עמו כו. וז"ל צראש ס' השם: וטעם שם כמו חיות וסימן ומקום והוא מוגזרת שם ישר נוכח עמו והוכח תחת האיש שידובר בו כאלו חלו האותיות מקום לעלמו וס' ימצא .. ובעבור זה נקרא הגלגל שמים .. וה' יורה על מלת שמים שהוא מוגזרת שם השמים שמים לה' והנה טעם השם השני (עס: שמים השני, שהשם הראשון הוא: השמים) כמו עוקס כמו היושני בשמים. ובפירושו לש' מהלות (למקרא הכ"ל: השמים שמים לה'), הנה הוא מביא זה בשם ר' משה הכהן צוה"ל: אשר רבי משה כי השמים כמו עוקס ואני כנר פירשתי נס' השם כו'. [ועי' נס' גנת גוה (ח"ח שער השכ) כי שם שם לו להוסדות את הדברים האלה של הראש"ע]. כמלא לפי ר"מ הכהן והראש"ע, השם שמים יורה על שם ה', כי בשמים שם שם ה' חוכה. ויתכן מאד, שכנר הראש"ג הסניר כן, והלשון: לשמיד, שמיד, הוא לשון כופל על לשון לא לבד על דרך נחות המליכה, כי גם על כל החמת, שיאמר המשורר: ברחותי את השמים, ובהזכירי את השם: שמים, אני אזכור גם את שך, כי הלא השם הזה: שמים, יורה על שם קשך, וכי שם הוא משכן כבודך. —

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קסא

אדני הארץ שלי, אדני הארץ אשר מקום שבתי עליה, כי כן מנהג המשוררים ליחס הדברים אליהם בשביל החרון כמו שאמרתי כבר כמה פעמים (4). הניגון הנהתי אני, ובהעתק שלפני כחוב: הנות, ככתוב (חלים מ"ט, ד'). ולפי הנוסח הזה הלא אני מוכרחים להניע הה' של הנות ברא ככתוב; ונראה לי, שבאמת כתב המשורר בעצם ידו כאשר כתבתי, אך על איזה מעתיק היה קשה הדבר לכתוב: הניגון, בעבור שלא מצינו במקרא המשקל הזה רק בלשון כנינו: הניגון (עצמים), על כן חקן בלשון הכתוב וקרקל את משקל הדלת הלוו; ואם כי המשורר החיר לו לכתוב: הניגון, יען סמכו ללבי, וגם זה דרך הכנינו היא, ההניגון של לבי. בהביטי בקרבי, גם כאן חרו חרוו בתוך חרוו: לבי, עם: בקרבי, ויאמר: בהביטי בעין השכל בקרב לבבי, על רוחי אשר בקרבי, ואחבניו, שהוא חלק אלוה ממער, אוי יהנה לבי ויאמר נפשי, שתברך את ה' בכל עת, ע"ד הכתוב: אברכה את ה' בכל עת (חלים ל"ד, ב'). כי גם בדיעת האדם את עצמו, כבחינתו והכרתו את הקרב שלו, היינו הגייה, ואת נשמתו אשר בקרבי, גם בדיעתו ואת ידע את אלהיו, ע"ד ומבשרי אחזה אלוה; ונמצאת גם מציאות האדם היא מעדה על מציאות ה', ע"ד ואחם עדי — אשר על כל אלה, בכל אשר יראה, שירה עמו לאלהיו; כי ביט השמימה למעלה, ויסתכל בכוכבים ומזלות, ויאמר שירה (מאמר ריש לקיש על דהע"ה בכרכות י', א'). ונבט לארץ — ויאמר שירה, ויסתכל ברוחו הדר במעיו — ויאמר שירה: ברכי נפשי וגו'! — וגם במזמורי ברכי נפשי, ידבר מתחלה המלך המשורר מנפשו, ויורה לה' כי גאל משחת חייה, (מזמור ק"ג) שיש להבין זה גם על ההוצאה שלהנפש מן האפס להיות, ואח"כ (מזמור ק"ד) תברך נפש המשורר לה', כי הוא נוטה שמים כיריעה וגו', ואחרי כן, כי יסד ארץ על מכוניה וגו'; ונראה שהמזמורים האלה שם המשורר שלנו לו לקי שירו זה שלפנינו —

כ.ט.

רשות.

היא נמצאת בהעתק שבידי כרדואן בומבי, וממנו בלב נון (במקום המסומן למעלה עמוד ק"ב בפתיחה לס' ד') ולא נרשם עליה דבר, והוא רשות לחזן (*).

(* חבל על שלא נזכר בפירוט אם החזן! — ומלשנו של המזמור שאמר על החזן שזכור דבר הורה הוא רץ לבני ה' כמו נגור כשא כלי זין", נראה, שהיה החזן חכם רשום, היודע לנאם למלחמתה של תורה. מהלשון: "אדום יפה עין יפת", שאמר עליו המזמור, נראה, שהיה החזן עוד נעיר לימים, נעלם חומו וחוקף יפיו. ומהמשל שנא עליו המזמור: כנן פורת .. עלי עין", המשל שהמשיל בו יעקב ליוסף, נראה, שהיה גם אם החזן הזה: יוסף. ויתכן מאלו א"כ, שמתחנה הראשית הלכו לתוכת ר' יוסף הנגיד. כי ידענו שהיה ר' יוסף הנגיד גדול בתורה כבר בטל ילדותו, נטרס עוד בא בחכמים, כאשר אמר ע"י ר' יוסף בן חסדאי בפירוטו הימורה אשר שר לכבוד חזיו: וזהבתי לנן פורת יהוסף (הנה המשילי גם בן חסדאי לנן פורת) — וילד שעשועים ולפנת פענת כל סמועה, וכין פרת (אמר עליו גם הוא, הלשון: פרת —) לעיר שנים

הסב שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור

העולה לקרות בחורה * (חתימתה: שלמה, ומשקלה כמשקל: שתי בך מחסי וכו'.

משעשע במשנה ועלם רק מנחר מעלומה" (בס' כחל קדומים ע' הח' דוקים כר"ו עמוד י"ט); ואמר אצפי" שעינין הוא יוסף בימי הילדות, ככ"ג, כבר הוא יודע להשתעשע, היינו לפלפל, במשנה, ולבאר את מעל משה של המשנה — וכן ידענו עוד, שאביר' שמואל הכניח, השיא לו אשה בילדותו, והוא ר"ש בעלמו כחל אשה בזקמתו (על כן היה ביכולתו של הרשב"ג לשיר בילדותו גם לכבוד חתנתו של ר"ש — עי' לע"ע עה שכתבתי מזה בהשרון להברמל שנה שניה גליון י"ז בעמודים קל"ה וקל"ו, ועה שרפתי ע"ז ג"כ בחבורנו: דברי שלמה וכו' עמוד י"ד), והוליד ר"ש את בנו זה ר' יוסף לוקוני, כמו שניחר כל זה חי"ה נחר היטב בהמשך החבור: דברי שלמה בן גבירור וכו' — ואל יקשה בעיניך לכן: כדיב, שאמר המסור על חני הכלה, והלא ידענו כי השיא לו ר"ש לבנו ר"י את בתו של רבנו נסים, והוא הר"ן עני היה, והר"ש תמך את כפשי, כמוספר בס' הקבלה של הראב"ד; כי כדיב יאמר גם על אדם חור המעלה, הנלתי עשיר, אך יש לו רוח כדיבה, וגם מוי שאינו יכול להיות כדיב במסו, יקרא בלדק: כדיב, אס הוא כדיב לב, כדיב בחכמה לכל ענות ה', כמו שהיה זה רבנו נסים, אשר דלה והסקה מתורת רבו רב האי גאון לחורים, ואף כי לר"ש הכניד, ככתוב ג"כ על ס' קבלת הראב"ד — ועוד כמלא פיט מהמסור שלו לכבוד איש ששמו יוסף, המתחיל: שעה מנחת ענד (במחור אלגרי כ"י ג.) וכפי הנראה כחבר צעת שהתנדב האיש יוסף ההוא עשרות ומפוזי זהב לס"ת, ובר"ך היודע אס כתמר גם הוא לכבוד ר' יוסף הכניד, חו אס לכ"ז הכשיא ר' יוסף בן עיגש הראב"ן — ומלאתי עוד פיוטים לחתונה מהרשב"ג (במחזור אלגרי הכ"ל ובמחזור כ"י הראשון ואחרים של ג.) יש מהס לחתן ששמו: יצחק, שאולי הוא הר"ן גיאת, יש מהס לחתן ששמו: שלמה; אך אף תמצה לחשוב שלמה האמור כאן הוא "שלמה" הראשון על השיר ל"ד בסס' שירי שלמה (עמוד מ"ו): אל יחזק וחיין ושלמה", כי כבר הראיתי במ"א (המליץ שנה ראשונה גליון ז"ך עמוד תס"ח) שצריך להרשס על גב השיר ההוא, הס: אחיה, במקום. שלמה, ונגיף השיר (ש"ש עס עמוד י"ד) "ז"ל: שלומי, במקום: שלמה — ועד הנה לא ידענו רק ע"י ס' ככ"ג כי ר"י הלוי אר שירים לחתונה, ומעתה כדע, כי גם בחלה היה לו הרשב"ג לעינים; ומיהרשב"ג ראו וכן עשו פיוטים לחתונה גם הר"ן גיאת ואחרים, ככמלא ג"כ ככ"ג ג'. ואולם גם הרשב"ג לא ילא ראשונה במקן הפיוט הזה, כי כבר קדמו בזה דוגם בן לברט, כ מוא עמנו: פיוט לידות חתן, המתחיל: דנוק חתן גדתך, בקובץ אשכנז ולרפת (על כ"י ג.) המוכר בפתיחה לס' ז' (לעיל עמוד כ"ד) ומסומן עס בס' קכ"ג —.

(* כן נראה מהלשון: לזכור דבר תורה הוא רן לכבוד תמיד, כלומר תמיד ירוך בשמחה לקראת התורה, וכן היום בעלותו לתורה. וכך היה מנהגם לומר בשנת חתונה, פיוטים ורשויות כאלה, בשעה שעלה החתן לספר תורה, וכן רשויות לפני ברוך שאמר וולותי וכדומה; וכמפסס המנהג הזה בספרד עדין בימי הרמב"ם ז"ל, ועד ימי הרשב"א ז"ל, שנשאלה לפני שניהם שאלות נענין זה. כי כן כולא שאלה להרמב"ם באסיפת תשובתיו אשר בס' פאר הדור (ס' קכ"ט), בזה"ל: כמה שנהגו החזקין לומר כנגונים ופיוטים או שאר שירים ומשנות או שירים לחתן או למילה וכיוצא ואומרים זה בחלפת הברכות שקודם ק"ש (יוצרות, מאורות, אהבות) ולאחר ק"ש (יולת, גאלות) בשמירת ונערינית וכלי המועדים בו, משיבה לא זו הדרך לפסוק בברכות הק"ש בו' (ועי' גם בתשובה ס"ד עס, ועה שכתבתי ערך הרמב"ם נענין זה בס' ברם חמר השמיני עמוד ל') ונבש"ת הרשב"א לאלפס (ס' תס"ט) וכן נבש"ת הרשב"א ד' יסן באותיות ערביות בלי זמן ההדבסה וכלי מקום הדפוס, והן לרוב רק משניות כט עית ומקולרות מת ונותיו הארוכות (ס' ע"ו), עס כתוב, בזה"ל: אמרת שיש בארבעס מנהג לומר פיוטין לכבוד חתן או לכבוד ברית מילה קודם ברוך שאמר ולאחריו (כשמתים) וכן יולר ואהבה וכן

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול הסג

1. וְלָחָה לְכַתְּנֵי נְדִיב אָדָם יִפֶּה עֵינָי. יִפְרַח בְּכֵן פֶּרֶחַ שְׁחִיל עֲלֵי-עֵינָי.
2. לְיָבוֹד דְּבַר-הַתּוֹרָה הוּא רֵץ לְפָנֶיךָ תָּמִיד, כְּמוֹ גִבּוֹר נִשְׂאָ כְּלֵי יָדָי.
3. כְּיָוִם-לְיוֹם אֶחָדִיל יוֹם יִשְׁעֶךָ, לֵאמֹר: כִּמְאֵן בֵּא-יָבֹא עֲרִי וּמֵאֵין ?
4. הָשֵׁב כְּעֶשְׂקָה לְאֶלּוֹף נְעוּרֶיךָ יַחְדָּיו תִּבְאָמוּ אֶל-בֵּית לְמוֹ יָדָי.

1. כח נדיב, ככחוב כשה"ש (ו', ב'). אדום יפה עין, כלשון הכחוב; והוא אדמני עם יפה עינים (ש"א ט"ו, י"ב). הנאמר ברוד שהיה אח"כ חתן שהחתן כמדך שאול. שחול עלי עין, בהעחק שלפני ובכבונן כחוב: עלי מים, ואמנם כן נמצא במקרא שחול בצירוף מים (ירמי' י"ז, ח'. יחזקאל י"ט, י'. תלים א', ג'). ולא בצירוף עין, ויכולים אנו לומר שהתיר לו המשורר להרוז עין עם מים, יען הנו"ן והמ"ם נוהג בהם דין החילוף, כמו: בחי"ן (איוב כ"ד, כ"ב). במקום: בחיים, בעבור שהם ממוצא אחר, וכמו שחרו למעלה (עמוד י"ז בית נ"ו, ובפירושונו לזה לעיל עמוד ל"ג) חכיון ועליון עם פדיום; בכל זאת כחרחי בתיבת: עין, כי התיבות: כבן פורת" יגידו לנו שנוסד הסוגר הזה על המקרא בן-פחם עלי עין (בראשית מ"ט, כ"ב). ובלי ספק, המשורר גם הוא כתב ככחוב בהכחוב. ואף כי אהב המשורר לכתוב שמות משיחיים, שגם זה דרך אחד מהרכי נועם המליצה בלה"ק, וכן כתב גם כאן וחרז בשם אחד שיש לו שתי היראות: עין האדם ועין המים. ולפי זה נאמר, שמהמשורר שלנו בכיתו זה, ממנו ראה ר"י הלוי וכן עשה כמהו גם הוא בכנותו ביחוד. ג"כ לכבוד חתנה: כן פרת יפה עין, כן פרת עלי עין (כתולת בה יהודה ס' ד' עמוד מ"ח) — 2. לזכור דבר תורה, עשה"כ: זכרו תורת משה (מלאכי ג', כ"ב). רץ לפניך תמיד, נמצא במקרא, הלשון: רצים לפניו, ונמצא במקרא, הלשון: לפניך תמיד (מ"א י', ח'. דהי"ב ט, ו'). הוא רץ לפניך, עדה"כ דרך מצותיך ארוץ (תלים ק"ט, ל"ב). וגם בפיוט: שעה מנחת עבר, יאמר לכבוד איש ששמו: יוסף, ואחרי מצותך רץ שחרו וערבו, ע"כ יחבן ששני השירים האלה חוברו לכבוד איש אחד, ר"י הלוי הנגיד (עי' בהערה א' לפתיחת הרשום הלוי). הוא רץ .. כמו גבור, עדה"כ: ירץ עלי כגבור (איוב ט"ז, י"ד). ועדה"כ בהשמש: והוא כח חן יצא מחשתי ישיש כגבור לרוץ וגו' (תלים י"ט, ו'). ומאשר נמשל השמש לחתן, על כן אמר גם לעיל (עמוד א' סי' ב' ברשית לחתן לפי דעתנו): שמש כחתן — כמו גבור נושא כלי זיון, חפש לשון סורי ולשון רז"ל, במקום: כלי מלחמה" שבמקרא, ואף כי מצאו המדקדקים שגם זין הוא יוצא משרש זון העברי (עי' פרחון ורד"ק שרש זון), ונמצא במקרא המליצה „ נושא כלים" להוראת כלי המלחמה, והמליצה: כגבור נושא כלי

ההנה וק"ט וי"ח שמכנה זה איכו הגון כו', חסונה כך המכהג בארלנו לחתונה וכן צמועדים והר"ט צמ"ל כתב שאין ראוי לעשות כן (כונתו על שתי החסונות הכל' שנפטר הדור) וכן ולדי יראה לי אלא שמכנה הזה פשט ברוב המקומות וכו' —

הסד שירי השירים אשר לשלמה בן גבירול

זין, היא כמליצת הכתוב: כחצים ביד גביר כן בני הנעורים (תלים קכ"ז, ד'). וגם המקרא הזה והמקרא שלפניו מעניני נשיאין ידברו — (3) מיום ליום אוחיל, עי' לעיל סי' ק' בית ג' (עמוד קל"ב, ועמוד קל"ג בפירושו) מיום ליום אוחיל יום ישער, ע"ד הכתיבים: אוחילה לאלהי ישעי (מיכה ז', ז'). ואני חמד אוחל (זלים ע"א, י"ד). מיום ליום ישועתו (שם כ"ו, ב'). מיום אל יום ישועתו (דהי"א ט"ז, כ"ג). יום ישער, ע"ד: וכיים ישועה עזרתך (ישעי' מ"ט, ח'). ונקוד: ישער, הוא ע"ד: וישער חתן לנו (תלים פ"ה, ח'). לאמר: מאן כו', מיום ליום אוחיל אליך ואשאל ואומר חמיד: מאן וכי'. והנה בהעזק שלפני ובלבנון, כתוב כאן: מאין יבא עורי ומאין, ואמנם: מאין יבא עורי, הוא לשון הכתוב דתהלות (קצ"א, א'). אבל אין לכיון המשקל לפי הנוסח הזה לכן הגהתי: מאן בוא .. ומאין, ולשון: מאן, הוא כלישון הכתוב: מאן גחוי (מ"ב ה', כ"ה). לפי הכתיב, ואם נקוד שם בכתוב לפי הקרי של „מאין“, הנה לפי הכתיב ראוי לנקודו כמו שנקדתי בפנים, ויאמר ויכפיל המשורר את שאלתו בכדי לחזקה, כפל עין במלות שניות: מאן ומאין. ולתח משקל צדק להטור הזה, אגו אומר: שהניע המשורר את הנון הפשיטה והנחה נראית שבסוף התיבה: מאן, והמשיכה לראש התיבה שלא תהיה: בוא, והציב געיא לפנייה, כאלו היא נו"ן כפופה נחה, בדרך הזה: **מֵאֵן נְבֹא**, כדרך שעשה למעלה, כתיבת: קיל הנער, אשר ברשות: שער פחה (יעיל סי' י"ט בית ב' עמוד קכ"ט, ובפירושו לזה עמוד ק"ל), ועוד נמצא דוגמאות כאלה בשירי הרשב"ג, וכמעשהו בקדש כך מעשהו בחור, בשירים אשר בס' שירי שלמה — (4) לאלוף נעוריה, בלבנון כתיב: נעוריה. ואחרי שדבר המשורר בשני הכתים הראשונים של רשותו זה, על אדות הענין הפרטי, דבר הכלה והחתן ההב, שעליהם נשא מדברותיו, הנהו שב מעתה, בשני הכתים האחרונים האלה, להתפלל גם בעד כלל האומה הישראלית, בתולה בת יהודה, שגם היא ככלה היא, הארוסה לה' מני אז, וה' גרש אותה מפניו בעוניה, אך לא נתן לה ספר כריתותיה. לכן יאמר המשורר, בשם כנסת ישראל: מיום אל יום אצפה את ישועתך, ואקוה עזרתך, ועד אן לא תשמע קולי, והנה בא עת דודים כי השב תשיב אליך את אשהך. השב מעושקה (*), השב נא את המעושקה בחוגת בת ציון,

(* כנף המזור, כי גם הכלה הלזו, נת ר' כסים מעשוקה היתה מנצל כעוריה, כמסופר בקבלת הראש"ד, שלא מנחה חן נעימו. והנה בתולדות רבנו כסים (ככה"ע הקב"ב עמוד כ"ז) מובאים שם דברי הראש"ד האלה בלשון: מפני שהיתה כוכבת. ואין לשון: כוכבת, אלא טעות סופר או טעות הדפוס. וזה התעה את החכם המפורסם המעתיק לל"א את תולדות ר"י בן גאחא של מונק ז"ל (בהדפסה מיוחדת בלוקרן מן המכתב העתי אוריענט) אשר נאחת מהערותיו על גוף הספר (עמוד ק"ה) הוא אומר, שנתו של ר"ב לא מנחה חן נעימי הנגיד ר"י, בעבור שהיתה קמנית (פארזיגליך איהרעס גייזעס וועגען). וזה חינוי מזה כספק, אם היתה קמנית לה לעתה, ר"ל שחברה נתייחסת, ועודע זה לא מנחה חן נעלה, והלא הוא גם היא, יהולל כי עזב את העותרות והסתפק במועט מאד? (עי' מה שכתב החכם החוקר

שירי השירים אשר לשלמה בוגבירור הסה

העשוקה מאהבתך, אשר ארשעה לה מקדם בצדק ואמינה ובחסד ורחמים, ועתה עזבת אותה זה כמה, ושלחתה מעל פניך ותניח לכל איש לעשקה; השיבה נא אליך, אחה אלוף נעירי, עדה"כ: הלא מעתה קראת לי אבי אלוף נערי אחת (רמ"ג, ד'). יחדיו חביאמו, את המעושקה ואת אלוף נעירי, אותה ואותך — אל בית למי יין, ככתוב: הביאני אל בית היין (שה"ש ב', ד'). והכונה אל בית המקדש, ובידאי פ' כבר גם הרשב"ג כהראב"ע אחריו שם: בית היין הוא בית ה' מקום נסוך היין" — ועל פי האמת, גם הבית הראשון, אעפ"י שלפי פשוטו, הוא מדבר כמה שהוזה, ענין החתן והכלה, ענין שקרה באמת, כאמור, בכל זאת ירמוזן מלוי גם הוא לדבר כללות האומה. והכונה לפי זה, שיתפלל המשורר לה', ויאמר: שלחה נא לבת ציון את גואלה. כי התאר: "בת נדיב" נאמר בשה"ש, אחרי התאר: "שולמית", ושניהם הם תיאורים לכנסת ישראל, כמו שדרש רבא (סיכה מ"ט, ב'. חגיגה ג', א'). מאי דכתיב מה יפו פעמיך בנערים בת נדיב מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין רגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם ב'. וכן במדרש חיות, אחרי הנדרש שם: שובי

הנפוסים הר"ר גרעץ כ"י צברך השני וחנורו עמוד כ"ה לפי המובן מהחכם אשר לא עבני עמו רוצי נשם סוכר ערבי קדמון; והוא היתה קמלית עתה לדהק חלילה, כי אז לא היה מוסיף הראב"ד בקבלתו, לחסר: אבל היתה בעלת תורה ויראת שמים", כי לכילי עתה עתנות לחיובים לא יאמר: "ירא שמים" נעיס הראשונים כניסויו אלה ... אין זאת כי אם פורה גם היא "לקית ורוח נדיבות לנשה גם אותה, כמו בעלה הנגיד, אשר הוקס על על נדיבות, כמו חזיו הנגיד (דמי סיפור), וגם בואת היתה בעלת יראת שמים. אך באת לא עתה חן נעיני בעלה, כי היתה קטנה ביותה, מפני שהיתה כנסת" כך הוא המוסר הנכון בקבלת הראב"ד הנמלח לפני בשלשה דמוסים (מכונס רע"ה, חשטרס מע"ה, פראגתקב"ה). וביחסין ד' קראקא (ד' קב"ז ע"ב) וכן ביוחסי השלם (עמוד רי"ב) מועתק שון הראב"ד עוד כזה: ולא עתה חן נעיניו מפני שהיתה ננסת" ממש, ולא רק: כנסת; והיינו שהיתה קברה ודקה (כלשון מש תמו: ננס, כנסת). וכן החכם יוסט ע"ה נחנורו הגדול חלק ו' בעמודים קל"ט וק"מ השביל לתרגם: כנסת, שנקבלת הראב"ד, כלשון: לווערנגעשטאלט — וה"ש הנגיד חזיו חונס כנדקתו השיח לבנו אשה בת ח גדול, ואמר לו לבנו: אל תתן עיניך בנוי חן עיניך בעשפה, אבל לא יפה עשה שהיאה לו שלא מדעתו, כי הנן לא אנה שינרכו הרוחים את אשנו כרכת עשנה הנריות — ועה גם כי הוא היה איש יפה פרי תאר מאלד, כמו שיספר לנו הרב החכם גרעץ כ"י (שם, וג"כ עפ"י עדות הסופר הערבי הכלל אבל רוצי) ואיך תמלח חן נעיניו אשה כנסת? — וכמה הוא מסכים כל זה עם דברי הכשות שלנו, שידבר העשורר גם בשנת יפיו של החתן, ויקראחו: ארוס יפה עין, ואת הכלה לא יחאר נייבי כל מוחמה, רק ביומסה, שהיא: "בת נדיב", בת טובים, בת גדולים, בתו של" רבנו כהנס: שכלנו לבנו להכיר את בוראנו, כלשון רש"י על הדרש של בת נדיב כסוכה ונחגינה (במנחה בפנים, וגם כלשון הזה של רש"י הוא סמך לדכנינו שאמרנו שיתכן להפיל התאר נדיב גם על עני כהר"ן). ויתכן שכוונה רוח העשורר כלשון: השב מעושקה וכו', גם על בת ר"ב, והתפלל לה', ששאל חן וחסד נעיני בעלה הנגיד ר"י, כי הכל היו יודעים אז שאינה מולאת חן נעיניו, ורק בעל כרחו הוא נושא אותה כנדקתו, כדי שלא למרות כדכון חזיו —

הסו שירי השירים אשר לשלמה בן גביריול

שובי השולמית על אומת ישראל, נאמר שם עוד: בת נדיב בתו של א"א שנקרא נדיב המד"א נדיבי עמים וגו'.*) וגם ברשונה לאזהרות שלו למצות עשה של שבועות (אזהרות אחרות הינן מאזה הנודעות לנו ממנו מכבר, ואנו מצאתי את האזהרות האחרות הללו במחזור הראשון כ"י של ג') —, המתחלת: שולמית שחרחרת, הלאכה דבר המשייר שלנו שם: התיצבי בת נדיב! — ולשן: אדום יפה עין", שאמר המשייר, אין הכונה כאן על הקב"ה, המתואר באדום וצה, אחרי שהוסיף המשייר לאמר אחר זה: יפרח כבן פירת וכי' — (***) רק על משיח בן דוד; וידמהו ויכנהו המשייר: אדום יפה עין",

*) נש"ר פמ"ח: ד"ח מתן חסד ירחיב לו זה הצורה כשרף אחר העלבים ולא מלך סדום לקראתו .. ח"ל הקב"ה (לאצרהס) .. אתה אמת עד שרף כעל בו בלשון חכי מקלס את בניך שכ' מה יפו פעמיך בנעלים היו מתן חסד ירחיב לו. וכראה שחסר כאן: סיף הענין: "בת נדיב", עם הדרש ע"ז שנגמרתו ובמדרש חזית שהבאתו בפנים: "בת נדיב בתו של ח"א וכו'", וע"ז הוא בעל הש"ר מיימי שפיר המקרא: מתן חסד ירחיב לו, ודורשו על ח"א שהיה בקרא נדיב ויתן מתנות, ומתנותיו הרחיבו לו. ועוד שם מקודם בפע"ו: משל למה היתה כנסת ישראל דימה למלך שהיתה לו בת אהובה כמוה בעבר הנהר פשת המלך את ידו והענייה והוסיכה בקרוכין שלו שכ' מה יפו פעמיך לא ידעתי כפשי שמתי מרכבות עמי כדנ. גם כאן חסד ירחיב לו לשון הדרש לדעת, והכי כ"ל: מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב זו בתו של ח"א (העברי בעבר הנהר) וכן הוא אומר לא ידעתי .. מרכבות עמי נדב; והראי' ע"ז, הוא הלשון הנא שם ח"כ במאמר הסמוך לו: הכל זכות הצרה — ורחימי ח"כ שהרב בעל יפה מאר הרגיש גם הוא בקושי הלשון של שני המקומות הללו, ועמד חסנכ על עקר מבוא הענין, אך לא ערב את לבנו להגיה בלשונות המדרש —.

**) הרד"ק בפירושו לתורה, על המקרא בן פרת, יאמר: הסעיף נקרא בן .. והיא הפארה .. ופרת התי"ו במקום ה"ח ואמר לזכר פורה ולקננה פורה .. פרת עלי עין שלא יבול עלהו ויפרה ויירבה כו'. וכן בשרשו שרש"י כנה, יאמר: והסעיף נקרא בן .. בן פורת יוסף ויהיה בן בלשון נקנה לפי שיקרא ג"כ פארה .. ופרת מאר לו מן פרו ורבו .. ומה שכתב בו רבי יונה שפירש (שפירוש) פרת מן ותארכנה פארותיו וכן כתב רבי יהודה .. טוב היה לו"י כי לדעתם יהיה ענינו בן בטע שיש לו פארות וסעיפים .. וח"כ הוא הפי' יהיה בן סמוך לפרת וזה לא יתכן כו'. ותמה חכי על הפרחו, כי בשרש כנה פי' בן של פרת: סעיף, ובשרש פרה יכול ליל בשרש הזה גם פרת (כמו שנוטה הרד"ק) ובשרש פאר כתב: ויש מהן (פארה) שלא ככתב באלף .. בן פרת יוסף, (וזה הוא בדעת ר' יונה בן גאסר ור' יהודה בן דוד חו) ואיך יכלול פרת בשני שרשים הסותרים זה את זה, כי אם ככלול פרת בשרה פרת הוא פרייה וכן הוא פארה ואם ככלול פרת בפאר בן הוא כטע ופרת הוא פארה? — וקרובים המה דברי הרד"ק לדברי הראב"ע, שאמר בפירושו לתורה גם הוא על בן פרת: בן כמו סעיף והוא לשון נקנה .. ודקדוק פרת פועלת כי על שני דרכים ימלא הפועל .. וכן פורה ופורת מלשון פרייה ויש מי שפירש אותה (כלומר ר' יהודה ור' יונה) מלשון ותשלח פארות כו'. ובבר ר' מנחם בן סרוק פי' בן פורת הוא כמו פורה (לא כמו פארה) כלומר יפיה, כי הוא כולל בן פורת עם פרי ועם פרו ועם פרה ועם פריה בשרש פר (אלא עקשה בעיני שכתב שם גם ותארכנה פארותיו, ואולי הוא רק תוספת בטעות המצטיק, כי למעלה כתב מנחם שרש פאר ושם כבר כתוב פארתיו אבל לא ככתב שם בן פרת —) אבל בן פירש בן מנחם ולא סעיף, כי לא כלל זה החלק בשרש בן — והרמב"ן בפי'

שירי השירים אשר לשלמה בן גבירור קסו

על שם התאר שמתואר בו דוד אביו: אדמוני עם יפה עינים (ש"א ט"ז, י"ב) ואדמוני עם יפה מראה (שם י"ז, מ"ב). וכן בסליחה המתחלת: צורי עוז ישישזי, יאמר המשורר שלנו: וירים עוז אדמוני (כצ"ל: ולא: ארמוני, כאשר נבאר שם א"ה) והכונה ג"כ על משיח בן דוד, ומטעם שאמרנו. והתפלה שמתפלל המשורר על הגואל בן דוד שיפרח וכו', הוא ע"ד: את צמח דוד מהרה חצמיה, וכמו שאמר לעיל (עמוד ס"ט בית ט"ז): קרן ינון תצמח (עי' בפירושונו לזה עמוד ק') — ואולי גם כבית: לזכור דבר תורה וכו', ירמו המשורר גם על ישראל בכלל, הזוכר תמיד דברי תורה ולא ישכחם בגלותו. ודע, שדרכו כללו הפייטנים הספרדים הקדמונים בפיוטיהם לחהונה, שני הענינים יחד, כן הנשואין הנשמיים של איש פרטי עם אישה פרטית, וכן הנשיאים הרוחניים, זוג כנסת ישראל עם הקב"ה — .

התורה פי' גם הוא בן כששעו (כפי' מנחם) והוא צפי' פרת כמ"כיס עם "צעלי הקדקוק" (ר' יונה ור' יהודה) שפי' פרת הו"ו פארה, ואם שהיא חופש עליהם אותה התפילה ממש אשר תפסס הרד"ק, הנה מלא דרך אחרת, גם עם הסכמותי עמהם צפי' פרת, שלא יהיה כסעך בן לפרת. ועי' גם צניאור — . וידעת היום, שהפירוש שהסכימו עליהם בכלל הראש"ע והרד"ק, הוא נודחי על פי פי' הראש"ג שראה הראש"ע. כי כראה לדבר ברור שחלק הראש"ג על ר' יהודה ור' יונה צוה, ולא כמותה שצב שבורת הוא גם כמו פארה וכן (נטע) הוא סמוך לפרת, בן שיש צו פארת, או בן עושה פארת, בן צעל פארת, כי אם פירש בן סעיף, פארה (ילא נטע) פרת, הוא תאר (ולא שם) לבן, בן הסורה, אשר יכרה וירבה, מאשר יעמוד עלי עין. וזה חכי לומד ממה שאמר הראש"ג נשירו כאן: יפרח כבן פורת, שהכונה גלויה פה: יסרח גם הוא החתן כמו הבן (הסעיף) הפורת, כלומר: הפורה, הפורת, עלי עין, כעמודו עלי עין — .

CANTIQUES

DE

SALOMON IBN GABIROL

(AVICEBRON)

CORRIGÉS, PONCTUÉS ET COMMENTÉS
AVEC EXPLICATION DES ALLUSIONS A LA BIBLE
ET AUX MIDRASCHIM

d'après un grand nombre de manuscrits et imprimés tirés
de la bibliothèque de M. Gunzburg

PAR

Senior Sachs

PREMIÈRE LIVRAISON

PRIX : 6 FRANCS

PARIS
TYPOGRAPHIE DE L. GUÉRIN
26, RUE DU PETIT CARREAU, 26
1868

אצל המוציא לאור את הספר הזה נמצאים למכירה גם הספרים האלה:

1. כרם חמד (נטע חדש) כולל אגרות יקרות אוגרות כל עניני חכמת ישראל אשר הריצו חכמי זמננו בישראל איש לאחיו מכל מקומות מושבותם. אגון והוציאן לאור שניאור זק"ש, מחברת השיעית ברלין תרט"ו. מחירו ארבעה פראנקן. (כרם חמד השמיני ברלין תרי"ד אפס מידי, וכן תם ספר היונה ברלין תרי"א, ומן קונטרס כנפי יונה שם תר"ח וקונטרס הפליט שם תר"י נשאר רק מעט מזעיר מאד).

2. ספר תגין (ומדרש קצר, מכ"י הגביה **גינצבורג**) ונלוה לזה חקר דבר קדמות ס' התגין ועל דבר שמושא רבא וכו' וכו' מאת הנ"ל, פאריש תרכ"ו, מחירו ג"כ ד' פראנקן.

3. ק יקיון יונה פאריש תר"כ, מאת הנ"ל, מחירו שני פראנקן.

4. ס' התחיה אשר החיה לעתים ספרי מהים אשר לא נדפסו עוד בו עם הערות על אדות מחבריהם והשכלות בדבריהם ובדברי מדרשי קדמוניו ז"ל, חוברת ראשונה ברלין תר"י, חוברת שניה שם תרי"ז, מאת הנ"ל, מחיר כל אחת מהן הוא שלשה פראנקן. ובתנאי שחופשה ינתן לי משילום דמי הכי דואר.

והרוצה לכתוב אל המחבר בענין זה יכתוב נא על הכתובה הזאת :

Mr SENIOR SACHS,

48, rue de l' Arc de Triomphe, à PARIS.

CANTIQUES
DE
SALOMON IBN GABIROL

(AVICEBRON)

CORRIGÉS, PONCTUÉS ET COMMENTÉS
AVEC EXPLICATION DES ALLUSIONS A LA BIBLE
ET AUX MIDRASCHIM

d'après un grand nombre de manuscrits et imprimés tirés
de la bibliothèque de M. Gunzburg

PAR

Senior Sachs

PREMIÈRE LIVRAISON

PRIX : 6 FRANCS

PARIS
TYPOGRAPHIE DE L. GUÉRIN

26, RUE DU PETIT-CARREAU, 26

1868